

Elin Gardeström
Att fostra journalister

OMSLAGSBILD

Bilden är nyproducerad och kan stå för sig själv. Den har dock inspirerats av historiska förlagor. Den ryske avantgarde konstnären El Lissitzky (1890–1941) gjorde ett berömt fotomontage till den sovjetiska utställningen i Zürich 1929. Hans fotomontage var förlaga till en av socialdemokraternas valaffischer 1932. Denna affisch användes även som omslag till tidningen *Morgonbris* 1932:9 och förekommer i forskningen om det svenska 1930-talet som symbol för folkhemstanken.

Elin Gardeström

Att fostra journalister

Journalistutbildningens formering i Sverige 1944–1970.

KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av lagen om upphovsrätt. Kopiering, utöver lärares rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt BONUS-Presskopias avtal, är förbjuden.

Sådant avtal tecknas mellan upphovsrättsorganisationer och huvudman för utbildningsanordnare, t.ex. kommuner/universitet. För information om avtalet hänvisas till utbildningsanordnarens huvudman eller BONUS-Presskopia.

Den som bryter mot lagen om upphovsrätt kan åtalas av allmän åklagare och dömas till böter eller fängelse i upp till två år samt bli skyldig att erlägga ersättning till upphovsman/rättsinnehavare.

Skeptronserien

Red. Donald Broady och Mikael Börjesson

Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi (SEC), Uppsala universitet

www.skeptron.uu.se/broady/sec/

Elin Gardeström:

Att fostra journalister. Journalistutbildningens formering i Sverige 1944–1970.

© 2011. Elin Gardeström och Bokförlaget Daidalos AB

Omslagsbild: Staffan Jofjell

Omslag: Per Sjöden

Tryck: Bording AB, Borås 2011

ISBN: 978-91-7173-351-1

Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg, tel. 031-42 20 45

kundservice@daidalos.se — www.daidalos.se

Innehållsförteckning

Inledning	9
Syfte och frågeställningar	12
Definitioner i anslutning till studieobjektet	13
Avgränsningar	15
Källmaterial	16
Forskningsläge	17
Teoretiska perspektiv	27
Metod	33
Beskrivning av de två fälten	35
Pressens fält	35
Pressens värdesystem – doxa	36
Det akademiska fältet	39
Universitetens doxa	41
Disposition	44
Positionering	45
Prolog – de tidiga utbildningsinitiativen	45
Nordismen och Göteborgs högskola	47
Folkhögskolor	49
Partipressen	50

DEL I

IDÉGENERERING. KRIG OCH UTBILDNING AV JOURNALISTER

I. Den svenska arenan	55
Pressens efterkrigssituation	59
Diskussion om journalistutbildning på Publicistklubben	61
En utredning blir till	63
Andra initiativ till journalistutbildning vid krigsslutet	65
Journalistutbildningskommitténs förslag 1946	67
Kommitténs förslag diskuteras på Publicistklubben	69
Analys av diskussionen	72
Nordiska pressmötet	73
Fördjupning och internationell utblick	76
Liknande diskussioner i USA och England	79

II. Den internationella arenan85
Tysklands press och journalistik85
En ny internationell informationsordning	87
Informationsfriheten blir en fråga för FN	89
Genèvekonferensen	90
Informationsfrihet del av de mänskliga rättigheterna93
Det kalla kriget drabbar journalistiken.93
UNESCO engagerar sig i journalistutbildning.	96
Synen på utländska journalistutbildningar.	100
Moderna drakar – svensk reception av informationsfrihet	102
FN i motvind – Pressen motsätter sig internationell reglering	104
Informationsfriheten blir en obekvämlig fråga	107
Analys – det lilla förslaget om utbildning som fungerar när de stora frågorna havererar	110
Sammanfattning, DEL I	III

DEL II

UTREDNING OCH IGÅNGSÄTTNING. UTBILDNINGSSAMHÄLLET FRAMVÄXT

III. Vägen mot ett eget Journalistinstitut	115
Informera kurser – utbildning eller påverkan?	116
Det privata initiativet	117
Partipressen – det politiska initiativet	118
Det akademiska initiativet – Göteborgs högskola vill vara som Columbia universitetet	122
Statligt stöd för utbildning önskas	132
Utbildningsfrågan och 1950-talets förändringar inom pressen	134
Pressens organisationer startar en egen utredning	136
Sven Sandstedt till internationell konferens	142
Förpuppningen bryts	145
Universitetskanslern agerar.	147
Journalistinstitutet öppnar.	149
Analys – Utestängning och utbildningskapital	154
IV. Statlig utbildningspolitik som arena	157
Utbildningsexpansion – ökat tillträde och krav på nytta möter klassisk bildning	157
Humanistöverskottet.	159
KNUFF-kommittén	161
Journalistutbildning för humanister	164
KNUFF:s förslag.	168
Reaktioner på Publicistklubben	171

Från förslag till beslut	173
De statliga journalistinstituten förbereds och sjösätts	174
Socialdemokraternas motstånd mot reklamutbildning	177
Analys – egna initiativ och att påverka statlig utbildningspolitik . . .	182
Sammanfattning, DEL II.	183

DEL III

UPPBYGGNAD. JOURNALISTUTBILDNINGEN SÖKER SIN FORM

v. Journalistinstituten – förnyare och revoltörer	187
Psykoteknik introduceras	188
Ung utbildning under förändringstryck	191
Möte på Publicistklubben – oenighet inom pressen	194
Journalistutbildningens framtid utreds.	197
Andra halvlek	199
Beslutet – fördel Furhoff.	201
Andra utbildningsvägar	202
Socialdemokraternas utbildning av journalister	204
Analys – när journalistutbildningarna ville bli något eget	207
vi. Psykoteknik och ungdomsradikalism	211
Psykoteknik för att välja de mest lämpade	212
Psykotekniska test efter 1967.	213
De utvaldas bakgrund	215
Hur bedömdes de intervjuade?.	217
Psykotekniska institutets egna utvärderingar.	220
Åsikter om urvalet	222
Ungdomsradikalism och journalistik	224
1968 – myt och samtidshistoria	227
Studentradikalismens verkningar	229
Direkt demokrati på journalisthögskolorna.	234
Konkurrens och konflikter.	237
Lars Furhoff	238
”JH-eleverna – törs man anställa dom?”	243
Analys – skolan för ungdomsradikalism och psykoteknik.	245
Sammanfattning, DEL III	247
Epilog	248
Avslutning.	251
Utbildning som problemlösning	251
Teorikritik – Professionalisering?	256
Fält kontra profession	259

Det fria ordets riddare möter ljusets riddarvakt	261
Bilaga: Översikt över när journalistutbildningar startas i världen 1900–1970	266
Efterord	269
Summary	271
Käll- och litteraturförteckning	279
Personregister	293

Inledning

Om det går att utbilda journalister eller om yrket är en talang, en förmåga som bara vissa människor har, är en fråga som har följt diskussionen om denna utbildning, både i Sverige och utomlands. Likaså om det är bra eller dåligt för samhället med en speciell utbildning för journalister. I internationell jämförelse grundades en journalistutbildning av mer permanent slag relativt sent i Sverige. Även om det tidigare fanns en lärlingsväg in i yrket samt olika kortare kurser var det först 1959 som en ettårig sammanhållen utbildning startade. Då hade frågan diskuterats och utretts inom pressen i mer än 50 år. Denna avhandling, som omfattar perioden 1944 till 1970, behandlar den utdragna diskussionen om behovet av en utbildning, hur en sådan i så fall borde vara utformad och hur existerande utbildningar borde förändras. Vad som undersöks är den formering av journalistutbildningen som föregick integreringen med universiteten, vilket skedde i och med högskolereformen 1977.

Att studera journalistutbildningens historia berör på många sätt ett levande konfliktområde och min ambition är att öka förståelsen av varför just denna yrkesgrupps utbildning varit så laddad. Det är till exempel inte alla utbildningar som blir omnämnda av den svenska maktutredningen på 1980-talet, i vilken Journalisthögskolan görs ansvarig för att ha lärt journalisteleverna en särskild teori som gett legitimitet åt journalisternas inflytande i samhället.¹ Både förr och nu kan denna yrkesutbildning framställas som farlig för demokratin, något som likriktar journalister på ett sätt som inte är förenligt med yttrandefriheten. Samtidigt framstår utbildning av journalister som samhällets möjlighet att påverka mediernas funktions sätt. Internationellt närs ibland förhoppningen att grunden för pressfrihet och demokrati kan läggas på journalistutbildningar, särskilt i länder där dessa rättigheter inte är självklara. Det förefaller som om det någonstans, både förr och nu, hägrar en förhoppning om att bättre utbildade journalister kan medverka till att skapa ett bättre samhälle.²

¹ Olof Petersson & Ingrid Carlberg, *Makten över tanken. En bok om det svenska massmedie-samhället*, Maktutredningens publikationer (Stockholm 1990) s. 90ff.

² James Curran & Hugo de Burgh, i Hugo de Burgh (red.), *Making journalists* (New York 2005) s. xiv, 4; Patrick Champagne, "The 'double dependency'. The journalistic field bet-

Inom dagens journalistutbildningar finns exempel på interna spänningar. När jag började mitt arbete våren 2006 förekom en pressdebatt där en företrädare för Svenska tidningsutgivareföreningen gick till storms mot journalistutbildningen vid Stockholms universitet, som vid en omorganisation ansågs bli alltför teoretisk och forskningsinriktad. Den praktiska yrkesutbildningen höll på att mönstras ut, menade debattören. I de följande inläggen utkristalliserades en skiljelinje mellan teoretisk och praktisk kunskap.³ Debatten var typisk så tillvida att det ofta har blivit konflikter mellan vetenskapliga och journalistiska ideal över hur journalisterna ska utbildas. Den danske forskaren Jorn Henrik Petersen har beskrivit det som att det kan förekomma ett mer eller mindre civiliserat inbördeskrig på journalistutbildningarna, då det uppkommer en söndring i lärarkåren där skiljelinjen går mellan att vara journalist och att forska om journalistik. Vad som driver dessa konflikter är placeringen av utbildningarna vid universiteten.⁴ Fenomenet är inte heller nordiskt utan runt om i världen är undervisningen av journalister en balansgång mellan praktik och teori, akademi och industri, och journalistutbildningarna upplever sig ofta som universitetens styvbarn.⁵ Det finns en kritik mot att befintliga yrkesutbildningar förvandlas till kurser i kommunikationsvetenskap och att forskare som har doktorerat men aldrig arbetat som journalister anställs som lärare istället för personer med praktiska yrkeserfarenheter, vilket anses leda till att utbildningarna fjärras från arbetslivet. Å andra sidan kritiserar medias och journalisternas anti-intellektuella inställning till en bred humanistisk bildning.⁶

ween politics and markets”, i Rodney Benson & Erik Neveu (red.), *Bourdieu and the journalistic field* (Oxford 2005) s. 49; Om journalistutbildning som demokrativerktyg, se Ellen Hume, ”University journalism education” (2007), www.ellenhume.com, tillräde 8/3 2010, s. 4, 8, 12f.

³ Stefan Koskinen, ”Bryt utvecklingen på JMK”, *SvD* 16/5-06; Göran Leth, ”JMK vill integrera teori och praktik”, *SvD* 21/5-06; Mark Comerford m.fl., ”JMK producerar enbenta journalister”, *SvD* 22/5-06.

⁴ Jorn Henrik Petersen, ”Om journalistikken i den akademiske republik”, *Nordicom Information*, 2003:1-2, s. 61f.

⁵ Liknande konflikter återkommer i Georgios Terzis (red.), *European journalism education* (Bristol 2009) och Romy Frölich & Christina Holtz-Bacha (red.), *Journalism education in Europe and North America. An international comparison* (Cresskill 2003). Se även Howard Tumber & Marina Prentoulis, ”Journalism and the making of a profession”; Betty Medsger, ”Evolution of journalism education in the US”, i Hugo de Burgh (red.), *Making journalists* (New York 2005) s. 66f, 209; Hume (2007) s. 9.

⁶ Betty Medsger, *Winds of change. Challenges confronting journalism education*. (Arlington 1996); James Carey, ”Some personal notes on journalist education”, *Journalism* 2000:1; Angela Phillips, ”Who’s to make journalists?”, i Hugo de Burgh (red.), *Making journalists* (New York 2005).

Vissa av skiljelinjerna mellan vetenskapliga och journalistiska ideal uppkommer även inom forskningen. Här återkommer inbördeskrigetets metafor; forskning om journalistik är ett område som är i krig med sig självt, menar den amerikanska journalistforskaren Barbie Zelizer. I många länder har forskningen om medier och journalistik vuxit upp i anslutning till journalistutbildningarna och där har det ofta uppstått en klyfta mellan praxisnära forskning och forskning om medier med rötter i andra discipliner.⁷ Viss forskning om journalistik, oftast inte specificerad, kan anklagas av andra forskare för att ligga för nära den legitimerande ideologi, ibland kallad professionell ideologi, som mediernas aktörer själva har. Vad som kritiserats är att journalistikens värderingar blir forskarens utgångspunkt och referensram.⁸ Det kan å andra sidan finnas uppfattningen att forskningen ska vara ett korrektiv och granska granskaren, att forskaren har det särskilda uppdraget att göra journalistiken och journalistutbildningen bättre, vilket ska främja framväxten av den goda journalistiken och indirekt främja den goda demokratin.⁹ Det är viktigt att påpeka att det finns mycket forskning på detta område som inte alls berörs, men det är väsentligt att se att konfliktlinjerna inom utbildningen av journalister kan komma till uttryck även i forskning om medier och journalistik.

Min avhandling kan sägas studera bakgrunden till detta levande konfliktområde, en idéhistorisk undersökning av de föreställningar och problem som kringgärdat just formeringen av journalisternas utbildning. Med formering menas den process då utbildningen genom påverkan och tryck från olika intressesfärer utreds, ordnas, förändras och slutligen ställs upp som en ram för en yrkesgrupp. Information och utbildning har på många sätt blivit det moderna demokratiska välfärdsamhällets mantran – att informera människor bättre eller utbilda dem bättre framställs ofta som en lösning på olika problem. En utbildning av journalister berörs av båda dessa mantran, journalistelevens kan sägas stå i skärningspunkten mellan information och utbildning. Under min undersökningsperiod expanderar mediefären, samhällsinformationen

⁷ Barbie Zelizer, *Taking journalism seriously. News and the academy* (Thousand Oaks 2004) s. 2f. I USA diskuteras hur kommunikationsvetenskapen tagit över och ställt forskning om journalistik i skuggan, Medsger (2005) s. 209f.

⁸ Ekecrantz & Olsson menar exempelvis att forskningen dåligt har uppmärksammat att medieindustrin och journalistkåren är ett organiserat särintresse för ekonomisk vinning och personliga privilegier. De tror att förklaringen består i att forskningen själv varit en del av detta system, Jan Ekecrantz & Tom Olsson, *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia* (Stockholm 1994) s. 24.

⁹ Peter Dahlgren, "Journalistforskning: tendenser och perspektiv"; Håkan Hvitfelt, "Vad är journalistforskning", *Nordicom Information*, nr 1–2, 1989, s. 2, 13; Jämför Kent Asp, "Journalistik som forskningsområdet", i Ulla Carlsson & Anders Lindblad (red.), *Forskning om journalistik, medier & kommunikation* (Göteborg 1992) s. 68.

och den högre utbildningen kraftigt i samhället. Journalisternas utbildning kan på detta sätt ses som en resurs som olika aktörer vill behärska när den övergår från en lärlingsväg till en formaliserad utbildning.

Syfte och frågeställningar

Avhandlingens syfte är att undersöka diskussioner och konflikter kring journalisters utbildning. Dessa ska studeras utifrån historiska och samhälleliga kontexter under perioden 1944 till 1970. Det är drivkrafterna för och motståndet mot formeringen av en journalistutbildning i olika historiska skeenden som är i fokus samt hur olika intressesfärer positionerar sig och hur detta förändras när utbildningen tar form.

Här utkristalliseras en rad frågeställningar som tas upp i avhandlingens olika delar:

Vilka bakgrundsfaktorer drev på att en formaliserad journalistutbildning ansågs viktig? Hur relaterar sig den svenska diskussionen om en utbildning till den internationella? Vilka intressesfärer var intresserade av hur journalister utbildades och varför? Var och hur ska en journalist utbildas och av vem? Vilken typ av kunskap ansåg olika parter att en journalist borde ha? Vem ansågs vara lämplig för yrket och hur skulle de lämpliga väljas ut? Varför tog det så lång tid för pressens organisationer att enas om hur en utbildning skulle utformas?

Föreställningen om att journalistyrket är centralt för demokrati, yttrandefrihet och opinionsbildning aktualiserar ytterligare några frågor:

Vilken roll fick den statliga journalistutbildningen? Hur relaterar sig frågor kring inflytande över opinionen till frågan om utbildning av journalister?

Spänningen mellan universiteten och den journalistiska världen ägnas särskild uppmärksamhet. Avsikten är att fördjupa diskussionen om två fält med starka traditioner som gör anspråk på att utbilda journalister, i avhandlingen kallade pressens fält och det akademiska fältet. De ömsom samverkar och glider isär. En fråga är därför: Vad är det man strider om och från vilka positioner och från vilka traditioner?

Journalistutbildningens historia finns till stor del i bruna kartonger i olika arkiv. Som verktyg för att närma mig detta källmaterial och identifiera olika intressesfärer, deras bakomliggande värderingar och relevanta kontexter, har två frågor av mer operativt slag använts:

Vilka ”problem” ansågs det att en journalistutbildning kunde lösa?

Vilka ”problem” ansågs det att en journalistutbildning kunde skapa?

Definitioner i anslutning till studieobjektet

Avhandlingen studerar diskussionerna om journalistutbildning och detta sammansatta ord visar att det är två traditioner som möts. Historiskt sett har pressen ansett sig vara folkets upplysare med en folkbildande roll.¹⁰ När journalister skulle få en högre utbildning konfronterades pressen med en annan institution vars traditioner som upplysare var ännu längre, universiteten. Jag vill inledningsvis klargöra min definition och förståelse av båda leden i ordet journalist/utbildning var för sig.

I och med den omvälvning som möjligheten att trycka och sprida skrifter innebar, uppkom ett behov av personer som förmedlade budskapen till en publik, en position som genom historien kommit att besättas av personer med olika benämningar: boktryckare, litteratör, notisjägare, murvel, agitator, tidningsman, publicist och så småningom uppkom samlingsnamnet journalist. Denna publicistiska verksamhet saknade länge klara avgränsningar. För vissa var det en bisyssla och för andra en del av ett större värv; att vara politiskt aktiv och skriva i tidningar var exempelvis ofta en integrerad helhet. Yrket har därefter utvecklats och blivit en del av en alltmer industrialiserad medieproduktion. I den pågående teknikomvandlingen luckras gränserna åter upp, till exempel mellan bloggare och journalister.¹¹

Förutom den ovan nämnda mångfalden yrkestitlar finns även i produktionen, såväl förr som nu, en stor variation av arbetsuppgifter som exempelvis nattredaktör, redigerare, lokalreporter och riksdagsreferent. Arbetsuppgifterna kunde se helt olika ut på en liten landsortstidning jämfört med en storstadstidning eller en veckotidning. Det växte under den tid jag undersöker även fram andra medier, med olika inriktningar och uttrycksformer.¹² I denna avhandling tas mångfalden på allvar och journalister ses som en yrkesfamilj. Det som förenar är funktionen, att journalister är personer som yrkesmässigt gör ett urval av händelser och deltar i processen att återge dem för en publik. Jämfört med många andra yrken är det en liten grupp det handlar om, 1960 fanns det 3540 verksamma journalister i Sverige.¹³ Det är inte antalet som har

¹⁰ Se exempelvis Henrik Edgren, *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmstidningarna 1810–1831* (Uppsala 2005) s. 58ff, 106, 155ff.

¹¹ Journalist finns belagt som term i mitten på 1700-talet. Se Birgit Petersson, ”Journalisternas långsamma professionalisering”, i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Tema presshistoria* (Göteborg 2002) s. 42; Monica Löfgren, ”Synen på de yrkesetiska reglerna”, i Lennart Weibull (red.), *Svenska journalister. Ett grupporträtt* (Stockholm 1991) s. 127.

¹² Även Jan Fredrik Hovden pekar på hur många variationer som kan rymmas inom yrkesbeteckningen, vilket gör det svårt att betrakta journalist som en enhetlig kategori, *Profane and sacred. A study of the Norwegian journalistic field* (Bergen 2008) s. 26f.

¹³ Siffrorna bygger på SJF:s medlemsstatistik då fackanslutningen var mycket hög. 1955 hade

gjort journalister betydelsefulla utan deras position som ett tolkande mellanled i offentligheten, några som yrkesmässigt hanterar yttrandefriheten och därmed deltar i att välja ut vilka yttranden som ska spridas och ges synlighet.

Utbildning, det andra språkliga ledet av mitt studieobjekt, kan beskrivas som processen att få kunskaper för en specialiserad position på arbetsmarknaden. För journalister förespråkades utbildning men lika ofta olika typer av bildning. Huvudordet bildning är ett svårdefinierat och omstritt nyckelbegrepp. Bildning definieras idealt som ett fritt sökande efter kunskap och sanning som inte är bunden till ekonomiska, politiska och materiella hänsyn. Bildning kan beskrivas som en resa från det bekanta till det obekanta som skapar självinsikt, sammanhang och leder till en allsidig personlighetsutveckling.¹⁴ Bildning kan ibland komma i motsatsställning till utbildning. Det kan ses som en konflikt mellan humanistiska värderingar och instrumentella nyttokrav. Utbildning framställs som bunden till ekonomiska och sociala intressen medan bildningen framställs som lite finare och fri från sådana band.¹⁵ I källmaterialet förekommer även benämningarna folkbildning och självbildning. Många journalister rekryterades från det politiska livet och från föreningslivet och var snarare folkbildade än utbildade vid skolor. Självbildning, att vara autodidakt, framställdes ofta som ett ideal för journalister, till exempel att journalister skulle kunna få olika resestipendier för att åka ut och lära av verkligheten i olika länder. Även lärlingsvägen, att arbeta som volontär, sågs som en form av självbildning. Självbildning är, som jag ser det, knutet till det klassiska bildningsidealet där individen genom egna självvalda studier och erfarenheter uppstiger i kunskap och skapar sig själv. Folkbildning blir i detta sammanhang ett alternativ till den klassiska bildningen, en annan mall för en mer organiserad och kollektivistisk mänsklig utveckling, som har nära band till klassisk bildning men som bedrivs av andra aktörer och intressen.¹⁶

SJF 2789 medlemmar och 1980 fanns 8709 medlemmar, Medlemsstatistik 1947–1993, SJF:s arkiv, TAM, F3ad:1.

¹⁴ Lennart G. Svensson, *Från bildning till utbildning, del III. Universitetens omvandling från 1870 till 1970-tal* (Göteborg 1980) s. 16; Sven-Eric Liedman, *Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper* (Stockholm 2001) s. 351ff; Bernt Gustavsson, *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället* (Stockholm 1996) s. 16ff; Leif Alsheimer, *Bildningsresan. Från ensidig instrumentell utbildning till sammanhangsskapande bildning* (Stockholm 2004) s. 16f.

¹⁵ Jan Thavenius, *Den motsägelsefulla bildningen* (Stockholm 1995) s. 13f, 269.

¹⁶ Per Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander* (Stockholm 2007) s. 31f, 96ff; Bernt Gustavsson, ”Radio, bildning och modernisering”, i Bengt Sandin (red.), *Bildning, utbildning, journalistik. Perspektiv på utbildningsprogrammets ideologiska, organisatoriska och personella förutsättningar* (Stockholm 2006) s. 24 f.

Som framgår av avhandlingens titel har den fostrande aspekten av bildningsbegreppet understrukits. Bildning betyder förebild och att forma. Det pekar på att begreppet med alla dess prefix innehåller en spänning mellan frihet och disciplin. Det finns en sida som betonar den fria personlighetsutvecklingen och en annan sida som betonar att det handlar om att formas efter förebilder eller mål.¹⁷ På många sätt har bildning kommit att stå för det frihetsskapande och utbildning för instrumentell yrkesförberedelse. Men även när det gäller bildning finns ett formande moment, det finns ramar för hur den befriande personlighetsutvecklingen ska vara utformad som innebär underkastelse. Bakom den så kallade frihetsskapande bildningen finns olika krav och ideal som är djupt förankrade i en humanistisk bildningstradition.¹⁸ I denna avhandling ses utbildning och bildning som fostrande och disciplinerande, men även något som ger möjlighet till utveckling inom vissa givna ramar.

Avgränsningar

Den tidsmässiga avgränsningen från 1944 till 1970 motiveras av att det är under denna period som den tidigare praktiska lärlingsvägen till yrket förändras mot en formaliserad utbildning. Diskussionen om en utbildning av journalister påbörjades långt tidigare men avbröts av de båda världskrigen. Undersökningens startår motiveras med att det var i andra världskrigets slutskede som frågan åter kom upp på agendan. Efter kriget skedde en utbildningsexpansion i det svenska samhället som även journalistyrket berördes av. Att sätta ett slutår är på många sätt problematiskt men jag har valt att avsluta ungefär vid den tidpunkt när journalisthögskolorna slutade beskrivas som en försöksverksamhet. Alternativa slutår har övervägts, som exempelvis 1977 då journalisthögskolorna blev en del av universiteten. Detta skulle dock ytterligare fokusera på den statliga utbildningen, vilket jag har velat undvika. Journalisthögskolornas framväxt är central i avhandlingen men eftersom det är själva diskussionen som står i centrum är även andra utbildningsinitiativ intressanta då dessa ofta drivs av aktörer som har andra mål och idéer med en utbildning av journalister. Mot detta kan invändas att jag med en längre undersökningsperiod skulle kunna täcka in framväxten av journalistutbildningar på folkhögskolor bättre. Relationen mellan journalisthögskolorna och andra regionala utbildningsinitiativ är mycket intressant och värd att studera

¹⁷ Gustavsson (1996) s. 16ff, 48.

¹⁸ Anders Burman & Per Sundgren (red.), *Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman* (Göteborg 2010) s. 11f. Se diskussion om frihet och bildning, Hans Ruin, "Frihetens hemlighet och bildningens uppgift", i Bernt Gustavsson (red.), *Bildningens förvandlingar* (Göteborg 2007), s. 48ff.

men för att täcka in den relationen skulle undersökningsperioden behöva förlängas med ytterligare 15–20 år. Någonstans måste en slutpunkt sättas och min har blivit 1970.

I avhandlingen redovisas den existerande praktiska lärlingsvägen, det vill säga att arbeta som volontär, men hur denna praktiska utbildningsväg fungerade på landets redaktioner behandlas inte. Olika handböcker för journalister som skrevs under perioden samt kurslitteraturen på journalistutbildningarna behandlas inte. Scheman, läroplaner, elevantal, lärare och utbildningens organisation och innehåll berörs enbart när dessa faktorer är del av diskussionen om hur utbildningen borde vara utformad.

Under perioden utvecklas en nyhetsjournalistik inom såväl Sveriges radio som inom televisionen. De speciella rekryteringsformerna för etermedierna och de interna utbildningarna inom Sveriges radio ingår dock inte. Det är främst det journalistiska arbetet inom etermedierna som är relevant för avhandlingen och här var det tydligt att rekryteringen under perioden gick via pressen. Den statliga journalistutbildningen försökte även täcka in radio och TV.¹⁹

Källmaterial

Diskussionen om en journalistutbildning fördes till stor del inom pressens organisationer och det är där det huvudsakliga källmaterialet finns i form av mötesprotokoll, interna utredningar och olika typer av korrespondens. Centralt källmaterial finns i Svenska tidningsutgivareföreningens, TU:s, arkiv, Publicistklubbens arkiv och Svenska journalistförbundets arkiv.²⁰ På Riksarkivet finns bakomliggande handlingar knutna till de statliga utredningsinitiativen samt protokoll och korrespondens tillhörande de styrorgan som skapades när Journalistinstitutet startade och när utbildningarna förstatligades. I Stockholms högskolas arkiv finns handlingar om högskolans initiativ för att utbilda journalister. Psykotekniska institutets arkiv rörande journalistprovningarna innehåller handlingar om testningen av de som sökte in till journalistinstitutet. Benkt Konnanders arkiv på Södertörns högskola innehåller förutom protokoll även intern korrespondens från ecklesiastikdepartementet. De akademiska journalistföreningarna har i vissa fall haft egna arkiv över sin verksamhet liksom flera av nyckelpersonerna. De olika partiernas pressföreningar

¹⁹ Monika Djerf-Pierre & Lennart Weibull, *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet* (Stockholm 2001) s. 101, 132. Lars-Åke Engblom har undersökt utbildning och rekryteringen inom radio och TV i *Radio- och TV-folket. Rekrytering av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925–1996* (Stockholm 1998).

²⁰ TU:s arkiv har delvis varit sorterat när gäller utbildningsfrågorna, men bättre ordning har skapats under arbetets gång.

har arkiv som finns bevarade antingen på Riksarkivet eller på Arbetarrörelsens arkiv, utom Svenska högerpressens arkiv som har brunnit upp.

Handlingar om Göteborgs högskolas journalistutbildning finns bevarade i Göteborgs landsarkiv samt hos den nuvarande utbildningen vid Göteborgs universitet. Viktiga tryckta källor är de två branschtidningarna *Journalisten* och *Pressens Tidning* samt Publicistklubbens tryckta skrifter där det fanns gott om plats för olika åsiktsyttringar. Sigtunastiftelsens klipparkiv har samlat tidningsklipp om journalistutbildning och därigenom har en stor del av dagstidningsdebatten kunnat följas. Diskussionen bland eleverna på olika utbildningar blir synlig genom de olika övningstidningar som producerades: *Experimenta*, *Anfangen*, *Jiganten* och *Ingressen*.

För att skildra den internationella utvecklingen används arkivmaterial som framsökts genom FN:s hemsida, men det finns även god täckning i Svenska tidningsutgivareföreningens arkiv. TU hade ett internationellt arbete inom den internationella tidningsutgivareföreningen.

Visst källmaterial är att beteckna som mer personliga partsinlagor, dit hör minnesböcker samt memoarer men även intervjuer. Valet att genomföra en intervju innebär att en person tillåts att beskriva ett historiskt förlopp i efterhand med kunskap om var utvecklingen landade. En intervjuperson får därmed inflytande över avhandlingen på ett sätt som kan sägas vara orättvist med tanke på alla andra aktörer. Men alternativet att undvika intervjuer anser jag är sämre eftersom man då undviker att ta in befintlig kunskap hos levande personer med stor erfarenhet. De flesta intervjuerna har genomförts efter att jag har gått igenom arkivmaterialet på området. Intervjuerna har fördjupat förståelsen om relationerna mellan olika dokument och händelser. I vissa fall, när det exempelvis gäller Göteborgs högskolas journalistutbildning på 1950-talet, har intervjun varit avgörande för att få kunskap. Intervjuer betraktas som muntligt källmaterial på samma nivå som skrivna biografier och andra nedskrivna hågkomster, med hänsyn taget till att tidshorizonten är något annorlunda.

Forskningsläge

Den tidigare forskning som är relevant berör framväxten av journalistutbildningar i Sverige och i andra länder. Jag inleder med att beskriva forskning som utgår från olika perspektiv. Därefter beskrivs forskning om journalistutbildning som utgår från teorier om professionalisering, något som jag även diskuterar och förhåller mig till. Slutligen redovisas även tidigare forskning om andra yrkesutbildningar, dit paralleller kan dras.

Forskning om journalistutbildning

Forskning som specifikt handlar om journalistutbildningens framväxt i Sverige är tunn sådd. Den tidigare medieforskaren vid Journalisthögskolan i Stockholm, Britt Hultén, har i kapitlet ”Utbildning – behövs det?”, skrivit om utbildningens historia med fokus på journalisthögskolorna, detta i Svenska journalistförbundets jubileumsbok 2001. Hon anser att utbildningens framväxt har haft fem faser; förberedelsefasen, etableringen, övergången till högskola, akademiseringen och utvecklingen av forskning samt slutligen en expansion på 1980-talet med journalistutbildningar såväl på gymnasiet som inom högskolan. Av dessa faser är den första förberedelsefasen längst och sträcker sig från 1900 ända till 1959 och det är den senare delen av denna förberedelse samt etableringsfasen som jag intresserar mig för.²¹ Hultén beskriver hur man såg på journalistiken omväxlande som ett talangyrke och som ett intellektuellt yrke som krävde kvalificerad teoretisk och praktisk kompetens. I alla de fem faserna återkommer frågan om man överhuvudtaget kunde utbilda sig till journalist och hur mycket som i så fall skulle vara teoretisk utbildning och hur mycket som skulle vara ett praktiskt lärande i yrket. Hultén ser i diskussionen, liksom jag gör, en övergripande idealistisk fråga om att samhället skulle kunna bli bättre om journalisterna var bättre utbildade.²²

I avhandlingen *Det våras för journalisten* av presshistorikern Johan Jarlbrink behandlas diskussionen om en utbildning av journalister i Sverige från 1900 till 1930. Journalistiken sågs i början av 1900-talet ibland som en form av konst som det krävdes särskild talang för. Yrket var en titel som en särskild personlighet kunde förtjäna och det var väsentligt att bli erkänd som journalist av sina likar. Journalistyrket var även en reträttplats för universitetens överliggare eller för dem som på andra sätt misslyckats med sina akademiska studier. I början av 1900-talet introducerades vissa kurser och behovet av en akademisk utbildning för journalister diskuterades. Jarlbrink beskriver de problem som uppkommer när utomjournalistiska normer för vilka kunskaper en journalist bör ha blir aktuella, en konflikt som återkommer i mitt material. Jarlbrink betraktar journalistik som en form av kultur och utbildningen blir därmed en del av det kulturella skapandet av vad han kallar en journalisttyp.²³

Forskning om journalistutbildning i andra länder är givetvis inte direkt översättbar till svenska förhållanden, men det finns intressanta paralleller. I

²¹ Britt Hultén, ”Utbildning – behövs det?”, i Agneta Lindblom Hulthén (red.), *Journalisternas bok* (Stockholm 2001).

²² Hultén (2001) s. 215.

²³ Johan Jarlbrink, *Det våras för journalisten. Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal* (Stockholm 2009) s. 208–214.

antologin *European journalism education* jämförs 33 länders utbildningar, även Sveriges, i ett försök att formulera en vision för en framtida global journalistik. De historiska omständigheter under vilka utbildningarna har växt fram beskrivs. Denna genomgång är relevant för mig eftersom det blir tydligt att liknande problem finns i många länder. Vad som framkommer är att det finns många nationella särdrag men även likheter, som exempelvis att branschen ofta varit skeptisk till journalistutbildning. I många länder fanns också diskussionen om huruvida utbildning var bra för att värna journalistikens oberoende eller om det innebar en farlig likriktning. I länder som varit ockuperade under andra världskriget eller har haft annan erfarenhet av totalitära regimer var motviljan ibland stor mot en formaliserad utbildning, som grundar sig i de historiska erfarenheterna när utbildningen varit en del av propagandan. Det finns en stor variation i hur utbildningen av journalister är organiserad och i antologin kopplas detta ihop med ländernas olika samhällssystem.²⁴

En ytterligare forskningsantologi, *Journalism education in Europe and North America* bekräftar bilden av hur nationellt präglade journalistutbildningar är. De olika bidragen i antologin ger en grundlig genomgång av de historiska, sociala och politiska omständigheter som varit formerande för respektive lands journalistutbildning. Alla har sin särpräglade historia men trots detta återfinns likartade konflikter och diskussioner runt journalisters utbildning.²⁵ Motsättningarna mellan universitet och press över journalistutbildningen, som även berörs i den tidigare nämnda antologin, är tydligare accentuerad. I introduktionen kritiserar medieforskaren Lee B. Becker tidigare forskning för att den inte har uppmärksammat att journalistutbildningens varierande utformning i olika länder kan studeras utifrån utgångspunkten att det rör sig om ett spel mellan intressen. Även de förändringar som sker i utbildningar av journalister kan studeras utifrån detta perspektiv. De relevanta frågorna att ställa anser Becker är: Vilka grupper skapar utbildningarna? Vilken roll har professionella utbildare, fackföreningar, arbetsgivare och mediekonsumenter? Hur svarar utbildningen mot marknadskrafternas krav? Vilka administrativa system har utkristalliserats och vem kontrollerar dem? Hur är relationen mellan journalistutbildningen och andra delar av utbildningssystemet?²⁶

Antologin är den tidigare forskning som ligger närmast denna avhandlings perspektiv, den stödjer sig på sociologen Margaret Archers forskning, som även är en av mina utgångspunkter. Flera av Beckers frågeställningar ovan

²⁴ Terzis (2009).

²⁵ Frölich & Holtz-Bacha (2003).

²⁶ Lee B. Becker, "Introduction. Developing a sociology of journalism education", i Romy Frölich & Christina Holtz-Bacha (red.), *Journalism education in Europe and North America. An international comparison* (Cresskill 2003).

tangerar också mina. Till sin form är antologin dock något annat; en jämförande studie där olika forskare ger en grundlig bakgrund till de historiska, sociala och politiska omständigheter som bidragit till att formera journalistutbildningar i olika länder. De olika bidragen är sorterade efter den domnanta utbildningstraditionen i olika länder. Sverige ingår inte. Finland och USA är insorterade i en akademisk tradition. I Nederländerna och Danmark sköts journalistutbildning främst i skolor som ligger utanför universiteten. En praktisk utbildningsväg på arbetsplatserna dominerar i England och Österrike medan länder som Frankrike och Tyskland har en uppsjö av olika utbildningsvägar. Perspektivet att se utbildning som en kamp mellan intressen ger en något annan historieskrivning jämfört med den tidigare nämnda antologin.

De interna historieskrivningar som finns över enskilda journalistutbildningar har jag bortsett från, med ett undantag. Boken *Pulitzer's school. Columbia University's school of journalism, 1903–2003* är skriven av James Boylan, som själv arbetade där. Han beskriver en av de äldsta och mest prestigefyllda journalistutbildningarna i världen. Den kom att bli den stora förebilden och även i den svenska utveckling jag skildrar är den ofta ett ideal. I boken framkommer hur Joseph Pulitzer i början av 1900-talet donerade medel till Columbia universitetet, i syfte att förbättra sitt eget skamfilade rykte som publicist. Utbildningen skulle få starta först efter hans död och han var angelägen om att de blivande journalisterna skulle få en grundläggande bildning i humanistiska ämnen. Hans vision var att välutbildade journalister skulle bedriva bättre journalistik som tjänade allmänheten och i förlängningen skulle verka för en bättre värld.²⁷

Andra forskare tolkar syftet med Pulitzers journalistutbildning lite olika, från en idealistisk historieskrivning om Pulitzers goda avsikter, till medieforskaren James Careys mer krassa bild, även han verksam vid utbildningen. Carey menar att Pulitzers syfte var att fostra en olydig journalistkår till disciplinerade arbetare som slutade flirta med socialism och fackföreningar. Journalistforskaren Betty Medsger tolkar Pulitzers initiativ som ett försök att skydda samhället från omogna halvbildade journalister. Medsger skildrar i "The evolution of journalism education in the United States" journalistutbildningens historiska utveckling i USA och hur den ofta har formats om för att passa olika syften. Centralt för henne är motsättningar mellan yrkesträning och teoretisk utbildning, vilket även är en viktig aspekt för mig. Hon tar även upp utvecklingen av forskningen inom medie- och kommunikationsvetenskap

²⁷ James Boylan, *Pulitzer's school. Columbia university's school of journalism, 1903–2003* (New York 2003).

under andra världskriget och denna disciplins sammanväxande med journalistutbildningen.²⁸

Trots att etableringen skedde så mycket tidigare och att press- och universitetsstrukturen i Sverige är annorlunda än den i USA finns likheter i diskussionerna. Även i USA fanns en liknande tanke att bättre utbildade journalister var en väg mot en bättre värld med upplysta medborgare, vilket ansågs främja nationen och demokratin. Debatten om huruvida journalistik var en talang eller något som gick att lära återfinns i en stor del av den utländska forskningen om journalistutbildning som har refererats. Mitt syfte är inte att göra jämförelser mellan länder. De många likheterna i diskussionerna bekräftar dock att problemen med att formera en utbildning för journalister inte är en inhemsk svensk företeelse.

Professionsforskning som behandlar eller tangerar journalistutbildning

Journalistutbildning är inget stort forskningsområde varken i Sverige eller i övriga delar av världen, men mera framträdande inom professionsforskningen. Det är ett stort mångskiftande forskningsområde som kan kräva viss introduktion. Användningen av själva ordet profession kan vara förvirrande. Det är en allmänspråklig term för att beskriva en persons kompetens och skicklighet, att någon är ”proffsig”, men också ett analysbegrepp inom något som ursprungligen var en amerikansk sociologisk teoribildning. En klassisk gren av forskningsområdet är att försöka definiera vad en profession är genom att ställa upp ett antal kriterier. Två ideala professioner anses ofta advokater och läkare vara. En definition från 1950-talet av den amerikanske sociologen Ernest Greenwood är att varje profession, utöver en kodifierad etik, ska ha en systematisk teori, auktoritet, samhällig sanktion och gemensam kultur.²⁹ I botten ska det ligga en exklusiv kunskap som bara yrkesgruppen har, som gör att gruppen kan monopolisera positioner. Enligt en senare definition från 1990-talet ska en profession vara ett arbete med autonomi som har monopol på arbetsmarknaden för sina tjänster och har sina egna självreglerande system. Professionen ska ha särskild utbildning; det ska även finnas en egen kontroll genom speciella examinationer och legitimeringar över vilka som ska få tillträde. Dessutom ska gruppen dela gemensamma värderingar om sin speciella betydelse för samhället.³⁰

²⁸ Adam G. Stuart, ”The education of journalists”, *Journalism* 2001:2; James Carey, ”Some personal notes on journalist education”, *Journalism* 2000:1; Medsger (2005) s. 205–226.

²⁹ Ernest Greenwood, ”Attributes of a profession”, *Social Work*, 2, 1957, s. 45.

³⁰ Inom professionsforskningen finns flera inriktningar samt många stridande meningar mellan forskare. En sammanfattning av professionsforskningens utveckling finns i David Sciulli, ”Continental sociology of professions today. Conceptual contributions”, *Current*

En annan gren i forskningsfältet är att fokusera på själva processen då ett yrke utvecklas mot att bli en profession. Det finns även bredare professionsforskning i Durkheims efterföljd om hur det moderna samhället är organiserat genom arbetsdelning och specialisering.³¹ Den tyske historikern Jürgen Kocka ser formeringen av professioner i perspektivet av det bildade borgerskapets utveckling i sociala kategorier historiskt sett.³² Harold Perkin ser professioner som en ny form av social struktur där professioner kämpar om samhällets resurser på ett liknande sätt som olika klasser tidigare gjorde.³³ Den marxistiskt färgade sociologen Alvin Gouldner beskriver vilka konflikter som kan uppstå om de professionella utsöndras som en ny samhällsklass, som *intelligentia* eller bärare av kunskap kopplad till olika produktionsfaktorer. Denna nya klass är sprungen ur moderna massutbildningar som gett grunden för anspråk på makt och inflytande över vissa yrkesområden.³⁴

I Sverige och internationellt, främst i USA, har teorier om professionalisering varit ett vanligt förekommande perspektiv bland forskare som har studerat journalister. Utbildningen har då kommit med som en del, eftersom den anses vara en del av själva professionaliseringsprocessen. Medieforskaren Swen Windahl intresserade sig i *Professionella kommunikatörer* för journalistrollen utifrån en mängd olika aspekter, däribland journalisten som professionell. Enligt Windahl är professionalisering en kollektiv process där organisering och utbildning är viktiga element. Men professionalisering är även en individuell process där individen socialiseras in i ett professionellt mönster, främst genom utbildning. Windahl beskriver journalistutbildningens historiska framväxt och menar att utvecklingen av samhällsadministrerade högskolor är ett professio-

Sociology, 2005, vol 53, s. 915–942, den citerade senare definitionen finns på s. 920f. För en översikt se även Michael Burrage, "Introduction. The professions in sociology and history", i Michael Burrage & Rolf Torstendahl, (red.), *Professions in theory and history. Rethinking the study of professions* (London 1990) s. 1–23, samt Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989) s. 14–18.

³¹ Durkheim beskrev redan 1893 i *De la division du travail social* hur samhället utvecklas och blir horisontellt uppdelat, differentierat, i olika funktioner.

³² Jürgen Kocka, "'Bürgertum' and professions in the nineteenth century. Two alternative approaches", i Michael Burrage & Rolf Torstendahl (red.), *Professions in theory and history. Rethinking the study of professions* (London 1990) s. 62–68.

³³ Harold Perkin, *The rise of professional society. England since 1880* (London 1989) s. 359–376.

³⁴ Alvin Gouldner, *The future of intellectuals and the rise of the new class* (London 1979) s. 18–42, 83–84; Thomas Brante, "Professioners identitet och samhälleliga villkor", i Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989) s. 39 f.

naliseringsstecken och ett erkännande av en yrkeskårs utbildningsbehov. Men hans slutats i stort är att yrket inte är en fullt utvecklad profession.³⁵

Historikern Birgit Petersson undersöker i *Från journalist till murvel* journalistyrkets professionalisering i Sverige från 1900 till 1960-talet och studerar utbildningsfrågan under delvis samma tidsperiod som jag gör. Den tidiga utbildningsdiskussionen på 1900-talet och även de utredningar som initierades efter andra världskriget analyseras fram till förstatligandet av journalistutbildningarna 1962.³⁶ En central värdekonflikt som Birgit Petersson uppmärksammar är att kravet på yrkesmonopol lätt kolliderar med medborgarnas rätt till yttrandefrihet. Hennes noggranna arkivnära forskning har varit värdefull för avhandlingen, men våra perspektiv skiljer sig åt. Petersson utgår i huvudsak från Svenska journalistförbundet och hon uppfattar det som att fackföreningen långa tider var en motståndare till en formaliserad utbildning. Hon använder teorier om professionalisering, specifikt en definition av den tyske historikern Jürgen Kocka, där en profession betecknas som ett icke-kroppsligt yrke som kräver en systematisk utbildning och särskilda examina. En profession kräver tjänstemonopol och strävar efter frihet från kontroll av andra. Den slutsats hon drar är att yrket inte riktigt når upp till alla kriterier för en profession och därför bör betecknas som en semiprofession.³⁷ Petersson har även specialstuderat professionaliseringen av A-pressens journalister fram till efterkrigstiden.³⁸

Medieforskaren Lennart Weibull tillhör dem som anser att journalistyrket är en profession och att högskoleutbildningen har varit bidragande, dock utan att använda någon bestämd definition.³⁹ Han tillhör den forskargrupp vid Göteborgs universitet som sedan 1989 kontinuerligt har undersökt svenska journalistkåren genom stora enkäter. Utifrån den första undersökningen 1989 anknäver medieforskaren Margareta Melin-Higgins i *Pedagoger och spårhundar* till teorier om professionalisering. Hon ger en kort historisk beskrivning av utbildningens utveckling och menar att inrättandet av journalisthögskolorna var av stor betydelse för yrkesidealen. Hennes utgångspunkt är att journalistyrket är en profession eller har påbörjat en professionaliseringsprocess. De kriterier för professionalisering som hon anför är mediernas frigörelse från

³⁵ Swen Windahl, *Professionella kommunikatörer. En explorativ studie* (Lund 1975) s. 160f, 170–175, 240.

³⁶ Birgit Petersson, *Från journalist till murvel. Journalistyrkets professionalisering från 1900 till 1960-talet* (Göteborg 2006) s. 305–348.

³⁷ Ibid. s. 23, 412.

³⁸ Birgit Petersson, "A-pressen och journalistyrkets professionalisering fram till efterkrigstiden", *Arbetshistoria*, 2004:3, s. 31–37.

³⁹ Lennart Weibull, *Svenska journalister. Ett grupporträtt* (Stockholm 1991) s. 176ff.

statlig styrning och från partiband, en yrkeskodex, en högre enhetlig utbildning samt en journalistisk ideologi som bygger på kritisk granskning. Melin-Higgins beskriver även antagningssystemets betydelse för vilka som gick på journalisthögskolorna och belyser de förändringar som journalisthögskolorna innebar för yrkesidealen på 1960-talet.⁴⁰ Nationalekonomen Göran Albinsson Bruhner tangerar kort utbildningens roll i *Dagspressens politiska ekonomi* då han undersöker tesen om journalistyrket har utvecklats till en profession, något han bedömer vara osäkert. Han använder Greenwoods klassiska definition av en profession från 1950-talet. Albinsson Bruhner menar att utbildningarna var en stark drivkraft mot professionalisering och att utbildningen utöver yrkeskunnande också indoktrinerade journalisteleverna att omfatta homogena värderingar.⁴¹

Det finns andra svenska forskare som studerat journalister utifrån teorier om professionalisering, utan att i nämnvärd grad anknyta till utbildningen. Precis som i den forskning jag har beskrivit finns helt skilda uppfattningar. Även internationellt finns en provkarta på olika ståndpunkter när det gäller journalistyrkets eventuella professionalisering.⁴² Denna oenighet pekar på ett av flera problem med dessa teorier. Det är ett forskningsfält där teorierna går kors och tvärs och efter att ha tröskat igenom en hel del kriterier bli man inte särskilt mycket klokare över vad en profession är eller om en sådan överhuvudtaget har existerat. Syftet med att studera profession som en process förefaller oklar när själva slutmålet, den fullödiga professionen, är så mångtydigt definierad. Jag instämmer här med medieforskaren Lars-Åke Engblom som konstaterat att det helt beror på vad man menar med professionalisering, om journalistyrket ska betraktas som en profession.⁴³

⁴⁰ Margareta Melin-Higgins, *Pedagoger och spårhundar. En studie av svenska journalisters yrkesideal* (Göteborg 1996) s. 9–15, 24, 127ff.

⁴¹ Göran Albinsson Bruhner, *Dagspressens politiska ekonomi* (Stockholm 1998) s. 126ff.

⁴² Medieforskaren Jan Ekekrantz, pedagogen Staffan Selander och medieforskaren Lars-Åke Engblom är alla, utifrån olika skäl, tveksamma till att beteckna journalistyrket som en profession. Till de i Sverige som anser att det är en profession hör medieforskarna Lennart Weibull och Monica Djerf-Pierre. Se genomgång hos Birgit Petersson (2006) s. 17–31. Se även genomgång hos Lars-Åke Engblom, ”Varför professionalisering?”, i Agneta Lindblom Hulthén (red.), *Journalisternas bok* (Stockholm 2001). För internationell diskussion och teoretisk kritik se Michael Schudson & Chris Anderson, ”Objectivity, professionalism, and truth seeking in journalism”, i Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch (red.), *The handbook of journalism studies* (New York 2009); Daniel C. Hallin & Paolo Mancini, *Comparing media systems. Three models of the media and politics* (Cambridge 2004) s. 33–40; Tumber & Prentoulis (2005) s. 58–63.

⁴³ Engblom (2001) s. 260.

Är då frågan om journalistyrket är en profession eller inte överhuvudtaget relevant? Den idealmodell som denna amerikanska sociologi tog fram på 1950-talet är anpassad efter läkare och advokater och passar inte för alla verksamheter. Det faller sig naturligt att vi känner oss trygga när kirurger har monopol på att få utföra hjärtoperationer. Att journalister ska ha monopol på att uttrycka sig i medier inger snarare en känsla av obehag, vilket ansluter till Peterssons påpekande att kravet på en professionaliserad journalistkår kan krocka med medborgarnas behov av yttrandefrihet.⁴⁴

Även om det finns professionsteoretiker som har ett bredare anslag är det ett allför snävt synfält för mitt ämne. Journalistkåren och dess utbildning måste förstås genom kopplingen till sina organisationer, sina redaktionella arbetsplatser och genom sina strukturella bindningar till andra samhällsområden.⁴⁵ Eftersom en högre utbildning i många fall betraktas som ett led i professionaliseringen styr dessa teorier alltför mycket förståelsen av utbildning som något positivt, vilket är den fråga som i denna avhandling är under diskussion. En annan invändning är att teorier om professionalisering frammanar bilden av en enhetlig journalistprofession, medan jag, som tidigare har beskrivits, tenderar att betrakta journalister som en yrkesfamilj. Även om teorier om professionalisering inte används som analysverktyg i avhandlingen kommer jag att förhålla mig till denna forskningsinriktning, eftersom det är en vanlig tolkningsram som på många sätt har styrt förståelsen av journalistyrket och dess utbildning. Flera av resultaten som denna forskning ger är också både intressanta och relevanta för mig. Jag återkommer till detta senare i avhandlingen och i min slutdiskussion.

Andra yrkesutbildningar

Socialinstitutet, senare socialhögskolor, har beröring med mitt ämne. Intressant är att den första utredningen om journalisters utbildning 1921 föreslog en placering av en sådan vid det då nya Socialpolitiska institutet. Det finns på ett teoretiskt plan även en liknande problematik med att se socialarbetare som en sluten profession.⁴⁶ Socialinstitutet var under undersökningsperio-

⁴⁴ Petersson (2006) s. 22.

⁴⁵ Det finns naturligtvis forskare som har kopplat professioner till en omgivande struktur, se exempelvis medieforskaren Jenny Wiik som kombinerar aspekter ur professionsteorier med Bourdieus fältteori när hon undersöker hur svenska journalisters professionella identitet har förändrats 1989–2005, *Journalism in transition. The professional identity of Swedish journalists* (Göteborg 2010).

⁴⁶ Ingela Kåhl, *Socialarbetarkåren. Den lindansande professionen* (Lund 1995) s. 17–27, 182ff; Peter Dellgran & Staffan Höjer, *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete* (Göteborg 2000) s. 34–41.

den en förebild, en högskolemässig fristående utbildning som kunde nås utan studentexamen och som krävde praktik före antagningen. De var även en väg för den så kallade begävningsreserven efter kriget, att från enkla förhållanden, genom folkhögskolestudier, ta sig in i den högre utbildningen. Rapporten *När menighetsbesvär skulle bli tjänstetid* av ekonomhistorikerna Ann Ighe och Bertil Fridén har ett brett perspektiv och beskriver hur Socialinstitutet i Göteborg grundades som ett led i socialdemokraternas reformsträvanden efter kriget, när en ny typ av kommunala tjänstemän efterfrågades. Här sätts utbildningen in i en samhällskontext och dess bindning till politiken behandlas. De nya sociala tjänstemännen skulle gärna vara hämtade från folkrorelserna och inte vara av den gamla stammens byråkrater. Socialinstitutet var uttalat en styrningsmekanism för att bygga den nya välfärdsstaten.⁴⁷

Under mitt arbete har jag upprepade gånger fått kommentaren att ”det är precis som på lärarutbildningen” av personer som menat att det inom lärarutbildningen finns liknande spänningar mellan teori och praktik.⁴⁸ Många krafter kämpar om att få utforma och styra de som utbildar morgondagens medborgare. Det finns tyvärr inte särskilt mycket forskning om lärarutbildningen som är relevant för mig. Det kan bero på journalistutbildningens annorlunda bakgrund i en lärlingstradition med dess starka förankring i pressen och att en formaliserad utbildningsväg uppstår först på 1950-talet i Sverige. Det finns viss forskning om lärarutbildningens framväxt historiskt och vilka aktörer som velat påverka denna, samt om relationen till forskningen.⁴⁹ Vissa paralleller går att finna när det gäller musikhögskolans utbildningsutveckling, när en hantverkstradition skulle fasas ihop med musikvetenskap och pedagogik. Idéhistorikern och musikvetaren Sten Dahlstedt analyserar idéerna inom denna utbildning i *Form och funktion*.⁵⁰ Inom konstnärsutbildning finns ett liknande kraftfullt externt fält, konstvärlden, med auktoritet att påverka utbildningens utformning. Konstvetaren Martha Edling har i *Fri konst* studerat tre konstskolor och här kommer ett liknande motstånd mot

⁴⁷ Ann Ighe & Bertil Fridén, *När menighetsbesvär skulle bli tjänstetid. Ett femtioårsperspektiv på socionom- och förvaltningsutbildningen i Göteborg* (Göteborg 1994).

⁴⁸ Olika perspektiv på relationen teori praktik inom lärarutbildningen och även inom andra yrkesutbildningar behandlas i Agneta Bronäs & Staffan Selander (red.), *Verklighet Verklighet. Teori och praktik i lärarutbildningen* (Stockholm 2006).

⁴⁹ Se exempelvis Agneta Linné, *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen* (Stockholm 1996); Owe Lindberg, *Talet om lärarutbildning* (Örebro 2002) kap. 10; Inger Erixon Arreman, *Att rubba föreställningar och bryta traditioner. Forskningsutveckling, makt och förändring i svensk lärarutbildning* (Umeå 2005).

⁵⁰ Sten Dahlstedt, *Form och funktion. Idéer i Musikhögskolans lärarutbildning 1947–76* (Stockholm 2007)

den akademiska världen till synes. Konsteleverna var liksom journalisteleverna röststarka i diskussionen om att få styra över den egna utbildningen under det sena 1960-talet.⁵¹

TEORETISKA PERSPEKTIV

Mitt teoretiska ramverk består av utgångspunkter från sociologen Margaret Archer, verktyg från sociologen Pierre Bourdieu samt begreppet frusen ideologi där jag stödjer mig på idéhistorikern Sven-Eric Liedman. Jag diskuterar även mina teoretiska överväganden.

Utbildningar kan studeras utifrån en mängd olika aspekter beroende på hur man definierar utbildning, kunskap och dess roll i samhället. Utbildningars framväxt kan bli en framgångssaga, en del av den stora berättelsen om det moderna demokratiska samhällets framväxt, en numera kritiserad form av utbildningshistoria. Marxistiskt inspirerad forskning har å sin sida sett utbildning, i synnerhet nationella utbildningssystem, som uttryck för social kontroll, en liberal metod för att kontrollera arbetarklassen, vilket är ytterligare en omdiskuterad tolkningsram.⁵²

Den utgångspunkt jag har valt är hämtad från studien *Social origins of educational systems* av sociologen Margaret Archer. Hon har gjort en omfattande komparativ studie av utbildningssystemens framväxt i Frankrike, Ryssland, Storbritannien och Danmark. Hon har analyserat den historiska utvecklingen av systemen i de fyra länderna och i jämförelsen framkommer stora skillnader. Ryssland och Frankrike har starkt centraliserade utbildningssystem medan systemen i England i synnerhet men även i Danmark mer är lapptäcken av olika initiativ. Archer menar att utbildningars slutliga form är resultatet av en maktkamp mellan olika intressegrupper i samhället. Utbildningens form beror på vilka mål de människor har som kontrollerar den.⁵³

⁵¹ Marta Edling, *Fri Konst? Bildkonstnärlig utbildning vid konsthögskolan Valand, Kungliga konsthögskolan och Konstfackskolan 1960–1995* (Stockholm 2010).

⁵² Jurgen Herbst, "Beyond the debate over revisionism. Three educational pasts writ large", *History of Education Quarterly*, vol. 20, nr. 2, 1980, s.131ff; Lars Pettersson, "Pedagogik och historia. En komplicerad berättelse", i Staffan Selander (red.), *Kobran, nallen och majen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning* (Stockholm 2003) s. 359–365.

⁵³ Margaret Scotford Archer, *Social origins of educational systems* (London 1984) s. 1–3. Archers undersökning publicerades i en 800 sidor tjock bok 1979 och komprimerades i en senare utgåva 1984. Ingen av böckerna är lättillgängliga. En bra sammanfattning och diskussion av Archers perspektiv finns hos Sofia Persson, *Lärarkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca 1800–2000* (Göteborg 2008) s. 56–61.

Ett långvarigt stabilt utbildningssystem är ett tecken på en grupps långvariga maktinnehav. Men även om det finns en maktelit kan den ha många svårigheter att implementera sina ideal. Det kan finnas en tröghet bestående av tradition, kultur och tidigare utbildningsideologier. En avgörande skillnad är, menar Archer, om de olika aktörerna väljer att bygga upp egna skolor eller om de försöker påverka staten att centralt skapa de utbildningssystem som den specifika gruppen förespråkar. Den andra vägen, en politisk förhandling genom staten, vilket det oftast handlar om i Sverige, leder till en form av kompromiss. Den slutgiltiga utbildningen är resultatet av olika intressegruppers mål där vissa har lyckats bli dominanta och andra har tryckts tillbaka. Om en maktgrupp ska kunna behålla sitt monopol på att tillhandahålla utbildningar behöver den dels kontrollera utbildningarnas tillgångar dels en legitimerande ideologi. Archer menar att debatter om ”den ideala utbildningen” oftast har funktionen att tydliggöra målen för gruppen samt att få andra att dela dessa mål. Archer beskriver även den förändring som sker när en ny grupp, ett utbildande kollektiv, genom ett statligt övertagande av en utbildning tar över kontrollen och blir autonom i förhållande till olika intressegrupper.⁵⁴

Det är främst Archers utgångspunkter som är viktiga för mitt arbete. Jag studerar en specifik yrkesutbildning och inte ett nationellt utbildningssystem. Vad jag har funnit är liknande strategier i Sverige när det gäller journalisters utbildning.

Sociologen Pierre Bourdieu menar att ett fält är ett avgränsat socialt rum där olika aktörer strider om något för dem gemensamt. Den som vill in i fältets gemenskap, måste dela dess anda och förhålla sig till den struktur som är dess förutsättning.⁵⁵ Olika verksamhetsområden i samhället som styrs av en inre logik och värderingar och som har olika grader av autonomi kan beskrivas i termer av fält. Men ett enstaka projekt kan inte vara ett fält, det krävs aktörer, institutioner, värdehierarkier och en någorlunda autonomi för att ett fält ska kunna konstrueras. Vad som bestämmer fältets utbredning är egentligen hur långt dess interna regler räcker och accepteras som giltiga. Fält kan överlappa varandra och det är möjligt för aktörer att tillhöra flera fält. Fältbegreppet får sin egentliga mening när det sätts i bruk av forskaren, det är en tillfällig konstruktion för att undersöka något.⁵⁶

⁵⁴ Archer (1984) s. 68–76, 90–93, 109f.

⁵⁵ Pierre Bourdieu, ”Några egenskaper hos fältet”, *Kultur och kritik* (Stockholm/Steehag 1997) s. 127–134. Se även *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Stockholm/Steehag 2000) s. 293f.

⁵⁶ Om definitioner, Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Om Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (Stockholm 1991) s. 266–272; Donald Broady, *Kapital, habitus, fält. Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi*, UHÄ, arbetsrapport 1989:2, s. 3, 35–48.

Jag har valt att tala om pressens fält och inte om journalisternas fält. Bourdieu menar att det är viktigt att ta bort fokus på journalisterna och inte konstruera ett fält runt en yrkeskår. Istället bör forskaren studera strukturerna och mekanismerna i det fält inom vilket journalisterna är verksamma.⁵⁷ Även om radion och televisionen finns och utvecklas under perioden jag undersöker är det pressen som är traditionsbäraren och som helt dominerar.⁵⁸ Pressens fält betecknar i avhandlingen en värld med tre stora pressorganisationer, en regionalt spridd tidningsflora och senare andra medier. Denna värld är befolkad av journalister med olika positioner och fältet hålls samman av gemensamma regler och värden. Pressens fält har inte en stark autonomi utan har strukturella kopplingar till andra fält.⁵⁹

Universitetsvärlden kallas i avhandlingen det akademiska fältet. Detta kan betraktas som ett grovt mått för en sådan mångfacetterad verksamhet, men det omfattar den del av universiteten som involverar sig i journalisters utbildning och den tradition som då kommer till uttryck. Jag har medvetet valt att inte tala om politiken som ett fält. Det är naturligtvis möjligt att göra men det är inte relevant i min studie där politiken blir synlig i olika processer och utredningar runt utbildningens formerande. Många av aktörerna är politiskt aktiva och det är mer intressant att studera de dubbla positionerna. Pressen var en naturlig del av det politiska livet i periodens början och vice versa. Professorer från universiteten ingick i utredningar som formade politik. Att tala om politiken som ett autonomt fält är att konstruera en enhetlig maktsfär som inte är helt rättvisande för den politik som kommer till synes i mitt källmaterial. Här ligger det närmare till hands att betona den svenska politiska ordningens korporativa drag. Politikens inflytande är mer en process där makten inte har något centrum utan först blir synlig som förhandlingsresultat.⁶⁰

⁵⁷ Pierre Bourdieu, "The political field, the social science field, and the journalistic field", i Rodney Benson & Erik Neveu (red.), *Bourdieu and the journalistic field* (Oxford 2005) s. 41f.

⁵⁸ Radion prioriterade länge att anställa akademiker som de gav intern utbildning. Först mot slutet av 1950-talet började journalister från tidningsvärlden arbeta på radion, på nyhetsredaktionen Dagens Eko. Fler journalister anställdes inom radion och inom televisionen främst under senare delen av 1960-talet. Dessa utgjorde en liten andel av landets journalister. Se Engblom (1998) s. 24, 226ff.

⁵⁹ Bourdieu, *Bourdieu and the journalistic field* (2005) s. 33. Se även introduktion av Benson & Neveu, s. 5.

⁶⁰ En stark intresserepresentation eller korporativism har länge framställts som ett särdrag och ibland som ett problem för den svenska demokratin. Främst har det handlat om organiserade särintressen som fackföreningar och intressegrupper som tillåtits delta i regeringens beslutsprocesser. Se Jörgen Westerståhl & Mårten Persson, *Demokrati och intresserepresentation. En principdiskussion* (Stockholm 1975); Bo Rothstein, *Den korporativa staten. Intres-*

Bourdieu's verktyg kan även användas för att analysera strider mellan olika fält. Både pressen och universitetsvärlden är naturligtvis stora leverantörer av symboliskt kapital. Detta är Bourdieus mest allmänna kapitalbegrepp. Med detta menas de värden som erkänns inom respektive fält; vad det är som ges aktning, värde, respekt och framgång inom olika samhällsområden. Det finns en specifik art av symboliskt kapital som ligger till grund för ideologin inom respektive fält. Även utbildningskapital är relevant för studien. När det gäller pressen och akademien går det att betrakta det som att fälten har olika utbildningskapital, olika värderingar om vad som ska räknas som relevant kunskap och vad som ska erkännas som värdefullt. Pressen och akademien är inte överens om vilka värden, vilka former av kapital, som är viktiga. De delar inte samma *doxa* – ett begrepp med en tusenårig historia som hos Bourdieu bär betydelsen av olika fälts inbyggda värdesystem, de värden som tas som självklara av de som tillhör respektive fält. Till viss del är *doxa* Bourdieus ersättning av ideologibegreppet som han ansåg var svåränvänt. *Doxan* är dock mer precist knuten till ett fält och inbegriper tankemönster, språkbruk, sätt att agera och till om med klädstil för dem som ingår i en social grupp. *Doxan* kan upplevas som så självklar att den blir näst intill osynlig för aktörer inom ett fält.⁶¹

Bourdieu har även beskrivit ett större socialt fält, ett konkurrensfält som är ett föränderligt område i samhället, som olika intressegrupperingar/fält strider om att behärska. Här handlar det snarare om en maktstrid på högre nivå i samhället, vilket är något som berör pressen eftersom olika grupper i samhället kan strida om herraväldet genom publicitet på tidningssidorna. Pressen är både ett eget fält med egna regler och en arena för andra aktörer, en arena för ett konkurrensfält.⁶² Bourdieu konstruerade vid ett tillfälle de politiska, samhällsvetenskapliga och journalistiska fälten för att studera relationerna dem emellan. Alla tre fälten, menar han, gör anspråk på att kunna beskriva verkligheten, att ge en legitim beskrivning av världen, och alla har olika tillvägagångssätt. Samhällsvetenskaperna har sina principiella scheman för hur världen ska organiseras. De formar sin egen förförståelse, sin *doxa*, om världen. Varje fält sätter upp sina principer och kämpar sedan för att dessa principer

seorganisationer och statsförvaltning i svensk politik (Stockholm 1992). Att se makt som en cirkulerande process utan centrum ansluter till Foucaults processinriktade maktbegrepp, Michel Foucault, "Two lectures", Colin Gordon (red.), *Power/Knowledge. Selected interviews & other writings 1972–1977* (New York 1980) s. 98f.

⁶¹ Broady (1991) s. 169–176. Om begreppet *doxa*, se Pierre Bourdieu & Terry Eagleton, "Doxa and common life", *New Left Review*, nr. 191, 1992, s. 112f; Mats Rosengren, *Doxologi. En essä om kunskap* (Åstorp 2002) s. 69ff.

⁶² Kan jämföras med teorier av sociologen Niklas Luhmann som menar att medierna laborerar med en dubbel verklighet, *The reality of the mass media* (Cambridge 2000) s. 3–8.

ska bli sammanhängande förklaringsmodeller. Bourdieu har beskrivit processen som en kamp mellan olika verklighetsbeskrivningar, om herraväldet över vad som allmänt ska gälla som ”sant”. Här sker en kamp om något Bourdieu kallar symboliskt herravälde, en kamp om vilka verklighets- och sanningsbeskrivningar som blir erkända och legitima i samhället.⁶³

Bourdieu ägnade en stor del av sin forskning åt utbildningsväsendet i Frankrike som skiljer sig från det svenska. I Sverige var exempelvis folkbildning en viktig väg för journalister, en företeelse som är okänd i Frankrike.⁶⁴ Det är viktigt att anpassa Bourdieus verktyg till svenska förhållanden och till källmaterialets egenart, något som det finns gott stöd för hos Bourdieu som menade att hans verktyg får sin mening när de sätts i bruk i en empirisk undersökning.⁶⁵

Att analysera utbildningen av en yrkesgrupp som anser sig ha det ”fria ordet” som arbetsområde och vars verksamhet anses vara viktig för demokratin har sina normativa fallgropar. Det blir lätt en berättelse om ideal och om hur journalister borde utbildas och medierna borde fungera. Även utbildning vid universiteten kan i forskningen bli en idealistisk framgångssaga om en utveckling mot något bättre. För att undvika att bli uppsugen av en normativ förståelse finns fördelar med att anlägga ett strukturellt perspektiv som ram för hur dessa samhällsföreteelser kan förstås.⁶⁶

Detta är en Bourdieuinspirerad avhandling, men det finns naturligtvis andra liknande perspektiv. Valet av teori styr i hög grad resultatet och jag vill redovisa några alternativ. Som jag tidigare har beskrivit är det möjligt att studera utbildningen utifrån teorier om professionalisering, något som valts bort. Något som har övervägts är sociologen Niklas Luhmanns systemteorier, som dock visade sig vara en för hård strukturell ram. Luhmann ser det moderna samhället som funktionellt differentierat, som ett system av distinktioner, indelat efter samhällsfunktioner istället för som tidigare efter samhällsklasser. Samhället består av olika självreglerande system på olika områden som familj, ekonomi, vetenskap, politik och medier. Alla systemen är självstyrande genom vad Luhmann kallar autopoiesis, men också beroende av varandra. Luhmann har även ägnat sig åt medier och han ansåg att det var väsentligt att inkludera

⁶³ Bourdieu, *Bourdieu and the journalistic field* (2005) s. 34–40.

⁶⁴ Jean-Francois Battail beskriver hur han inte blev förstådd när han återvände till Frankrike och försökte förklara detta med folkbildning. Se ”Den svenska folkbildningen och drömmen om det goda medborgarskapet”, i Martin Kylhammar & Michael Godhe (red.), *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar* (Stockholm 2005) s. 96f.

⁶⁵ Broady (1991) s. 294, 299ff.

⁶⁶ Gunnar Nygren, *Skilda medievärldar. Lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm* (Stockholm/Stehag 2005) s. 35. Se även Hallin & Mancini (2004) s. 13, som diskuterar problemet med att forskning om journalistik varit normativ.

dessa i sin övergripande samhällsteori. Det som differentierat medierna till ett eget system är de tekniker som gjort kopiering och spridning av budskap möjlig.⁶⁷

Teorier om institutioner kan erbjuda mer flexibla perspektiv. En institution är för idéhistorikerna Sven-Eric Liedman och Lennart Olausson en enhet och bärare av ideologi. Institutioner är samhällseliga företeelser med någorlunda struktur, normsystem och personal. Begreppet institution kan användas för att beskriva exempelvis konstlivet eller vetenskapssamhället och kan ibland språkligt beskrivas som ett väsen, till exempel utbildningsväsendet eller tidsningsväsendet.⁶⁸ Även medieforskarna Jan Ekecrantz och Tom Olsson använder begreppet institution och betecknar explicit journalistiken som en sådan. De menar att institutionen utvecklar sin ideologi. Liedman och Olausson ser det tvärtom, att institutionen är en serie idéer som stelnat i ett regelverk och menar att en viktig uppgift för en institution är socialiseringen. De som lever och verkar där måste fostras in i dess sätt att fungera.⁶⁹ Utbildningen blir viktig som den verksamhet där gemensamma normer skapas.

Perspektiven hos dessa forskare fångar på många sätt in det jag studerar. Men att beskriva till exempel pressen som en institution innebär att den stora inre mångfalden inte riktigt kan fångas in. Här är Bourdieus fältbegrepp att föredra. Fält har förmågan att inbegripa en mångfald och variation av inbördes olika fenomen och föreställningar som ändå hålls samman utåt. Ett sympatiskt drag hos Bourdieu är hans uppmaning till efterföljande forskare att utveckla hans teoretiska verktyg och anpassa dessa till det aktuella källmaterialet.⁷⁰

Att använda begreppet ideologi för analyser kan också vara problematiskt, eftersom dess betydelse är flytande. Ideologi har en lång historia där det har fyllts med olika innebörder.⁷¹ Begreppet förekommer på alla nivåer i avhand-

⁶⁷ Många av subsystemen har skapats av en styrande faktor, till exempel är det pengar som har differentierat ekonomi till ett eget system. Om hans medieteorier, Niklas Luhmann, *The reality of the mass media* (Cambridge 2000). Bra sammanställning av Luhmanns teorier finns hos Jan Inge Jönhill, *Samhället som system och dess ekologiska omvärld. En studie i Niklas Luhmanns sociologiska systemteori* (Lund 1997).

⁶⁸ Sven-Eric Liedman & Lennart Olausson (red.), *Ideologi och Institution. Om forskning och högre utbildning 1880–2000* (Stockholm 1988) s. 10.

⁶⁹ Institutionerna kan, enligt Liedman & Olausson, innehålla ideologi från den tid de skapades, frusen ideologi, som fortfarande kan styra. Därefter kan institutionen ta till sig och lagra nya idéer som glider samman och lagras i institutionen, Ekecrantz & Olsson (1994) s. 21–25; Liedman & Olausson (1988) s. 10, 18ff.

⁷⁰ Bourdieu ansåg själv att hans begrepp endast var arbetsredskap som andra forskare kan utveckla och förändra. Se Hovden (2008) s. 14.

⁷¹ Ideologi som uttryck myntades 1796 av den franske filosofen Antoine Destutt de Tracy. Ideologi var för honom principerna för hur man ska kunna komma fram till säker kunskap samt hela denna säkra kunskaps beståndsdelar. För Marx och Engels kom ideologin att

lingen, i källmaterialet och i tidigare forskning och det är svårbestämt vad som menas vid varje användning. Ideologi har ofta varit en sorts gummisnodd som man har kunnat dra ut och bunta ihop olika handlingsinriktade värderingar och företeelser med. Mitt val är att låta ideologi vara en beskrivande term som förekommer i löpande text tillsammans med andra beskrivningar som ideal, traditioner, normer, värdesystem eller något annat. När min egen analysnivå behöver markeras används Bourdieus begrepp *doxa* för att beteckna fältens inre värdesystem, de värden som tas som självklara inom fältet. *Doxa* är hos Bourdieu ett sociologiskt begrepp, delvis utformat för att komma förbi det belastade ideologibegreppet.⁷²

Ett idéhistoriskt analysbegrepp som jag däremot kommer att använda är frusen ideologi. I någon mån kan det diskuteras om denna frusna ideologi kan ses som historiska betingelser som är lagrade i doxan, men det är en diskussion som ligger utanför denna avhandlings syfte. Frusen ideologi definieras enligt Sven-Eric Liedman. Min användning avviker i någon mån genom att fält används istället för institution. Liedman beskriver frusen ideologi som avlagringar av olika tiders ideologier och kopplar detta till begreppet institution. Det finns rester av den ideologi som var skälet till att institutionen skapades, därefter har samhällsomvandlingar och förändringar lett till att nya ideologier har tillfogats och lagts över de tidigare, inte ersatt dem utan kompletterat dem. Frusen ideologi är inte längre levande idéer hos människor men kan ändå sitta kvar i institutionens ”väggar” och fortsätta att verka genom regelverk och traditioner. Liedman uttrycker det som att den frusna ideologin genom en ”kvardröjande, svårgripbar men ändå påtaglig anda” fortsätter att styra.⁷³

Metod

Detta är en idéhistorisk avhandling som har ambitionen att tolka händelser i förhållande till valda kontexter men även lyfta blicken över materialet och försöka se strukturerna. Användningen av Bourdieu har metodologiskt lett till att jag konstruerat två fält, pressens fält och det akademiska fältet. Mycket faller

förstås som en borgerlig förvrängd bild av verkligheten, ett falskt medvetande. Detta kom senare att utvecklas till att motsatsen existerade, ett sant medvetande, en sann proletär representation av verkligheten. Under 1900-talet har sedan ideologi kommit att användas om olika politiska grupper och samhällsklassers verklighetsbeskrivningar och handlingsprogram. Se Sven-Eric Liedman, *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria* (Stockholm 1997) s. 275ff; Liedman, *Om ideologi och ideologianalys* (Göteborg 1984) s. 7–14.

⁷² Pierre Bourdieu & Terry Eagleton, ”Doxa and common life”, *New Left Review*, nr. 191, 1992, s. 112f.

⁷³ Liedman (1997) s. 51; Liedman & Olausson (1988) s. 18ff.

utanför detta grova raster men samtidigt kan motsättningen mellan universitetsvärlden och den journalistiska världen bli klarare belyst. Min ambition är inte att konstruera en karta av olika fält och subfält där alla inblandade parter kan inordnas. Det skulle vara att förvandla Bourdieus verktyg till en självspelande mekanik där olika fält per automatik strider med hjälp av olika typer av kapital. Här föredrar jag ett mer öppet tolkande perspektiv.

Att analysera händelser utifrån en vald kontext innebär att gå nära källorna och tolka dessa utifrån bakgrundsfaktorer och idéhistoriska sammanhang. Därigenom hittar forskaren delar av förståelsen utanför själva händelseförloppet eller i dess utkant. Det innebär att valet av kontexter kan bli avgörande för resultatet, för den tolkning som görs. En kontext är alltid en konstruktion och den är alltid ett val eftersom kontexterna kan vara oändligt många. Vissa kontexter framstår som mer rimliga och fruktbara för analysarbetet och väljs efter olika överväganden.⁷⁴ Valet av historiska bakgrundsfaktorer som ett händelseförlopp ska tolkas mot innebär alltid en aktualisering. Det innebär att lyfta upp tolkningen av ett historiskt skeende till forskarens realtid och på så sätt skapa historia.⁷⁵

Att kontextualisera ett källmaterial som mitt medför särskilda överväganden eftersom det rör sig om ett stort antal primärkällor ur många olika arkiv, tidningar och utredningar som formar en händelsemassa. Studieobjekten och bakgrundsfaktorerna kan tendera att flyta samman. Var gränsen går är ibland svårt att avgöra eftersom studieobjekten och kontexten definierar varandra.⁷⁶ Jag menar att en form av gränsdragning måste ske för att en analys ska vara möjlig, men att man får acceptera att en sammansmältning ibland sker när det gäller denna typ av primärmaterial. Enligt historikern Quentin Skinner kan det vara fruktbart att vända på tillvägagångssättet och istället studera kontexten som ”orsakande bakgrundsfaktorer” till det primära studieobjektet. Detta är ett tillvägagångssätt som jag använder i avhandlingens första del där breda samhällskontexter som genererar behov av journalistutbildning studeras.⁷⁷ Mot slutet av avhandlingen har kontexterna väsentligen smalnat av och hamnar slutligen under de två journalisthögskolornas tak.

⁷⁴ Thomas Karlsohn, *Passage mellan medier. Vilém Flusser, datorn och skriften* (Göteborg 2005) s. 19.

⁷⁵ Victoria Fareld, *Att vara utom sig inom sig. Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet* (Göteborg 2007) s. 16f, 192.

⁷⁶ Peter Burke hävdar att vi får acceptera att kontext är ett vagt begrepp, vilket kan ha fördelar såväl som nackdelar. Burke förespråkar också begreppet i plural eftersom det aldrig kan finnas en monolitisk kontext, Peter Burke, ”Context in context”, *Common Knowledge* 8:1, 2002, s. 172–177.

⁷⁷ Quentin Skinner, ”Meaning and understanding in the history of ideas”, i James Tully (red.), *Meaning and context. Quentin Skinner and his critics* (New Jersey 1988) s. 57.

BESKRIVNING AV DE TVÅ FÄLTEN

I avhandlingen kommer pressen och den akademiska världen att beskrivas som två fält. I stora delar av avhandlingen kommer pressens fält att vara det centrala; det akademiska fältet finns närvarande men är mest markerat i avhandlingens tredje del. Här följer en historisk bakgrund och beskrivning av hur jag förstår och definierar dessa två fält och deras doxa, det vill säga det föregivna och därmed ibland osynliga värdesystem som är gemensamt inom ett fält. Pressen och universiteten har båda stolta ideal med lång historia och det finns självklart en stor skillnad mellan ideal och praktik. De har båda idealt ansett sig vara oberoende och stå fria men båda har i praktiken varit genomsyrade av politik.⁷⁸

Pressens fält

Moderna svenska tidningar växte fram under 1800-talet. Många av de tongivande var liberala och deras publicister kom att erövra en pressfrihet som undanröjde tidigare censur och restriktioner. Att det publicerade ordet ”befriades” från kungliga restriktioner innebar i realiteten att det togs i bruk av nya grupper och deras intressen. Under paroller om frihet och rätt propagerade de liberala tidningarna för yttrandefrihet, näringsfrihet och religionsfrihet. Tidningen *Aftonbladet* startades av Lars Johan Hierta på 1830-talet i syfte att driva de liberala frågor Hierta även företrädde som politiker.⁷⁹

Det publicistiska rummet mellan maktbärare och folket började användas av en mer organiserad typ av gruppkommunikation i olika partiers namn från slutet av 1800-talet. När den allmänna rösträtten genomfördes blev det tydligare att en sådan form av gruppkommunikation var nödvändig för den representativa demokratins funktionssätt. Det räckte inte längre med elitsamtal för ett fåtal. Den liberala pressen kom att ingå i det partipresssystem som växte fram i Sverige i slutet av 1800-talet. Press och politik var hopplänkade

⁷⁸ Akademiker var riksdagsmän och framstående vetenskapsmän ingick i utredningar. Det samma gäller även för pressen där kopplingen politik och press var uppenbar genom att många redaktörer var riksdagsmän. Både det akademiska fältet och pressens fält lyckades kombinera krav på egen autonomi med direkt deltagande i politiken. Se Göran Blomqvist, *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück* (Lund 1992) s. 41ff, 423f. En förteckning på publicister i riksdagen 1862–1974 finns i Ivar Sundvik, *100 år för ordets frihet. Publicister i samhällsordningen 1874–1974* (Stockholm 1974) s. 183–192.

⁷⁹ Dag Nordmark, ”Liberalernas segertåg”, i *Den svenska pressens historia II* (2001) s. 18–29. Jfr diskussion om historieskrivningen, Patrik Lundell, ”Ett vanställt och vanställande medium. Om makten över pressen – och föreställningarna om den”, i Martin Kylhammar & Jean-Francois Batail, *Det vanställda ordet. Om den svåra konsten att värna sin integritet* (Stockholm 2006) s. 137–150.

projekt. Socialdemokratin använde den liberala pressfriheten, till exempel rätten att starta tidningar. Partiet byggdes upp med hjälp av sina tidningar och de första socialdemokratiska ledarna hade symptomatiskt nog alla varit verksamma inom pressen. Ett system med partipress fanns i varierande grad i norra Europa, i Norden och i Tyskland, medan kopplingar mellan parti och press var ovanliga i USA.⁸⁰ Partipressen kan ses som en ordning som reglerade den opinionsbildande verksamheten där press och partier knöts ihop administrativt, ekonomiskt och politiskt.⁸¹

Partipressen behövde inte bara ta hänsyn till de olika partiernas ideologier utan verkade i en situation då den fick ta både kommersiella hänsyn och hänsyn till de grundläggande värderingar som pressen hade om den egna rollen. Det går heller inte att anta att det fanns en given hierarkisk ordning från parti till press. Snarare var det ett dubbelriktat flöde och centrala publicister kunde många gånger påverka partiernas politik. Den socialdemokratiska pressen framställs ofta som starkast styrd av partiet men hade också många självständiga redaktörer. Utifrån sambandet mellan inflytande och synlighet är det en öppen fråga vem som egentligen styrde vem. I partipressens era var det en given maktposition att vara både publicist och politiker, för den som orkade. En övervägande del av journalisterna delade politisk åsikt med sin arbetsgivare.⁸²

Engelsk och främst amerikansk påverkan av pressens innehåll och normer har varit stor och ökade efter andra världskriget. Den sedan länge pågående industrialiseringen av pressen fortskred, i och med expansionen av nyheter och underhållning. Ett särdrag i det svenska partipresssystemet i jämförelse med många andra europeiska länder är dess framgång och anpassningsförmåga. Partipressen i Sverige kunde kombinera synbara motsatser som politiserat innehåll med ökad kommersialisering, massspridning och en utveckling mot en mer sammanhållen yrkeskår.⁸³

Pressens värdesystem – doxa

Det finns grundläggande värderingar inom medierna om den egna rollen och om vad journalisterna har för funktion och samhällsroll som är systematiska, handlingsinriktade och som har haft en stor reproduktionsförmåga. Kopp-

⁸⁰ Hallin & Mancini (2004) s. 143ff, 198.

⁸¹ Stig Hadenius & Lennart Weibull, *Partipressens död?* Svensk informationsmediecenter, nr 91:4, s. 46ff.

⁸² Herbert Söderström och Pelle Ahrnstedt gjorde en studie av dagspressjournalister 1958 som visade att 72 procent arbetade på en tidning de partipolitiskt sympatiserade med. Ibid. s. 42f.

⁸³ Hallin & Mancini (2004) s. 144ff, 254ff.

lingen till upplysningen och den tidiga liberalismens kamp för yttrandefrihet och maktindelning är tydlig. John Stuart Mill och Jeremy Bentham brukar anföras som urfäder och synsättet de hade att samhället skulle bli bättre av en fri kamp mellan åsikter. Offentlighet och publicitet ansågs vara metoder för att upplysa medborgare och granska makten. De liberala publicisterna utvecklade detta till ett uppdrag som kom att bli grunden för pressens legitimitet. Därmed kom journalister att ha sin legitimitet knuten till yttrandefriheten och demokratin.⁸⁴ Den liberala pressfrihetens historia tenderar att sammanfalla med den tyske sociologen Jürgen Habermas teser om den borgerliga offentligheten. Han visar på sambanden mellan offentlighetens struktur och samhällsomvandlingar och menar att det från slutet av 1700-talet växte fram en offentlighet i samhället genom tidningarnas expansion, vilket så småningom banade vägen för maktindelning och demokratisering.⁸⁵

Fältets värderingar sammanfattas här som doxa, Bourdieus begrepp för fältets värdesystem, de värden som tas som självklara. Här finns föreställningar om pressens roll, från mycket gamla föreställningar om pressen som en fackla för upplysningen till det mer moderna så kallade uppdrag som förknippas med journalistyrket. Föreställningen om pressens samhällsroll har haft djup förankring i samhället som en del av centrala liberaldemokratiska värderingar och genom att uppgå i det ”normala” tillståndet har dess innebörd blivit svår att se. Lars Furhoff, själv liberal och tidigare rektor på Journalisthögskolan, gjorde följande försök att som en idealtyp definiera den liberala pressfriheten.⁸⁶

1. Pressen ska arbeta oberoende av offentliga organ, ingen censur eller förhandskontroll får förekomma. Pressen får inte stå i ekonomisk relation till offentliga organ så att dessa kan påverka innehållet. Ingripande i efterhand mot pressen måste vara reglerade i lag.
2. Frihet att starta tidningar och lika villkor för de tidningar som startar.
3. Genom den fria konkurrensen mellan tidningarna återspeglar de tillsammans publikens smak. Den fria konkurrensen är en spärr för manipulation av publiken genom propaganda.

⁸⁴ Göran Leth, ”De liberala ideérna och pressen”, i Ulla Carlsson (red.), *Medierna i samhället. Igår, idag, imorgon* (Göteborg 1996) s. 5f, 23–30; Lars Furhoff, *Makten över journalistiken* (Stockholm 1986) s.13ff.

⁸⁵ Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället* (Lund 1984); Patrik Lundell, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850* (Lund 2002) s. 10f.

⁸⁶ Lars Furhoff, *Makten över medierna* (Staffanstorps 1974) s. 27ff.

4. Pressens lojalitet är mot publiken, inte mot stat eller ägare. Detta framvingas av den fria konkurrensen mellan tidningarna.
5. Journalist är ett särskilt yrke, med särskild kunskap och teknik. Yrkets framgång beror på publikens förtroende och uppskattning. Journalister ska ha ett särskilt skydd för sin yrkesutövning.
6. Med stöd av sin oberoende ställning och förankring hos publiken fullgör pressen en självständig roll i den demokratiska processen. Dess roll är att stå utanför, och ofta i strid mot, parlament, partier och organisationer, informera publiken samt driva ståndpunkter som har stöd hos publiken. Denna position kallas den tredje statsmakten.

Skillnaden mellan ideal och praktik är självklart stor. Starka band till såväl stat, politik som näringsliv har funnits oavsett idealen om oberoende. Marknadskrafternas påverkan och kommersialiseringen av det publicerade ordet är exempelvis frånvarande i idealmodellen. I diskussionen sker även lätt en sammanblandning av olika begrepp och press- och tryckfriheten framställs som en förlängning av medborgarnas yttrandefrihet. En individs rätt att yttra sin åsikt är dock något annat än rätten att publicera texter utan censur i tidningar/medier som drivs av partier, andra intressegrupper och/eller av kommersiella intressen. Men med stöd av den liberala pressfriheten kan det förr som nu framställas som ett hot mot medborgarnas yttrandefrihet att begränsa mediernas intressen.⁸⁷

Forskare har på olika sätt analyserat och beskrivit pressens inre värdesystem, ofta som olika typer av ideologier med vissa särdrag; som en liberal pressideologi och senare som en professionell ideologi, yrkesideologi eller yrkesideal. Nationella presssystem har även analyserats utifrån att de är präglade av särskilda ideologier; av en frihetlig ideologi, auktoritär ideologi eller social ansvarsideologi. Detta är en uppfattning om pressens roll som finns i många västländer och som även har universella anspråk.⁸⁸ Det har funnits en dikotomi mellan väst och de forna öststaterna. Medierna i väst betraktades ofta

⁸⁷ John C. Nerone (red.), *Last rights. Revisiting four theories of the press* (Urbana 1995) s. 29, 154–159.

⁸⁸ Stig Hadenius & Lennart Weibull & Ingela Wadbring, *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala tidsåldern* (Stockholm 2008) s. 21ff; Mats Ekström & Stig Arne Nohrstedt, *Journalistikens etiska problem* (Stockholm 1996) s. 17ff, 36f; Ekecrantz & Olsson (1994) s. 21–25; Kent Asp, ”Röd-gröna journalister. Politiska åsikter och yrkesideologi i samverkan”, i Ulla Carlsson (red.), *Medierna i sambället. Igår, idag, imorgon* (Göteborg 1996) s. 131; Lars J Hultén, *Orden och pengarna. Om kamp och kapitulation inom journalistiken* (Stockholm 1999) s. 415–421; Nerone (1995) s. 43–52; Hallin & Mancini (2004) s. 13f; Elin Gardeström, ”Four theories of the press. Boken som vägrar bli presshistoria”, *Nordicom Information* 1–2, 2009.

som en frihetlig modell i jämförelse med hur det fungerade i olika diktaturer där det fanns censur. Synsättet bygger på en polarisering mellan två fixpunkter fri-ofri och betraktas numera av många forskare som ett seglivat paradigm över hur medier har förståtts.⁸⁹ Fullständigt oberoende medier ses då inte som möjliga, publicering sker alltid i relation till andra samhällsinstitutioner, till exempel politik, organisationer och näringsliv.⁹⁰ Pressen får genom rollen att selektera och synliggöra en maktställning, den har inflytande, en beskrivningsmakt över vilka ämnen och händelser som ska synliggöras, vad som ska lyftas upp till allmänt beskådande och på vilket sätt.⁹¹ Pressen äger därigenom ett eget redskap för konsekriering. Detta är Bourdieus begrepp för skapa skaparen, det vill säga att ge vissa företeelser en auktoritet så att dessa företeelser upphöjs och erkänns.⁹²

Det akademiska fältet

Universiteten är en av de äldsta existerande organisationsformerna i världen med rötter i den kristna medeltida europeiska kulturen. De första universiteten kom till i början av 1200-talet i Bologna och i Paris och var sammanslutningar, *universitas*, av spridda skolor, lärare och elever. Sverige fick sitt första universitet i Uppsala 1477. Universitetsvärlden var genom det gemensamma språket latin en kosmopolitisk gemenskap, de lärdes egen republik, och blev en grund för den vetenskapliga revolutionen mot slutet av 1600-talet.⁹³

⁸⁹ Colin Sparks, "Media theory after the fall of European communism. Why the old models from east and west won't do anymore", i James Curran & Myung-Jin Park (red.), *De-westernizing media studies* (London 2000), 36f; Nerone (1995) s. 23f.

⁹⁰ Champagne (2005) s. 50f.

⁹¹ Det kan även beskrivas som symbolisk makt eller maktens tredje ansikte, lite beroende på vilken maktdefinition som används. Att journalistiken har beskrivningsmakten är en bärande tes hos Ekecrantz & Olsson (1994). Annan forskning har modifierat synen på mediernas så kallade makt: Hur människor tar emot, förhåller sig till och tolkar mediernas budskap är i högsta grad beroende av sammanhang och andra politiska och kulturella kontexter. Mottagarna skapar sin mening av mediernas budskap, vilket produktionsfären har liten eller ingen kontroll över. Se John B. Thompson, *Medierna och moderniteten* (Göteborg 2001) s. 52–60.

⁹² Pierre Bourdieu anser att journalisterna konsekrierar sig själva och därmed fått för stor makt. Konsekriera är från början en religiös term, i betydelsen förklara heligt, inviga men används av Bourdieu för att beskriva ett av fältet godkänt system för erkännande, *Kultursociologiska texter* (Stockholm/Steegh 1993) s. 158f; Bourdieu, *Homo Academicus* (Stockholm/Steegh 1996) s. 148. Journalisternas makt att legitimeras sig själva beskrivs hos Ekecrantz & Olsson (1994) s. 23f.

⁹³ Kaj Sköldberg & Miriam Salzer-Mörling, *Över tidens gränser. Visioner och fragment i det akademiska livet* (Stockholm 2002) kap. 3.

Universiteten kom att utvecklas i olika traditioner, den franska, den engelska och den tyska. Rötterna till det som kom att bli den svenska utbildnings-traditionen finns kring sekelskiftet 1800 i Tyskland, strax efter den franska revolutionen. Uttrycket ”akademisk frihet” härrör från denna tid. Upplysningens *Sapere aude*, modet att betjäna sig av sig eget förstånd, utvecklades till att utforma ett särskilt uppdrag för universiteten och dess lärare och studenter. Universiteten var länge i Sverige organisatoriskt egna korporationer och hade exempelvis länge rätt att döma i sina egna angelägenheter, de hade en egen jurisdiktion.⁹⁴ I skydd av denna jurisdiktion blev en akademisk frihet möjlig. En tanke-, åsikts- och tryckfrihet utvecklas i en tid när denna rätt inte var allmän.⁹⁵ Avskildheten gav möjlighet till autonomi.

I dessa rörelser mot en ökad autonomi finns en positionering mot statens intressen och statens påverkan av vilken kunskap som skulle läras in. Det innebar en utveckling mot självständig forskning. I Sverige kom Benjamin Höjer, med inspiration från Tyskland, att formulera en form av uppdrag åt vetenskapen, en vision om att söka sanningen om den så ledde till helvetets portar. Studenterna skulle axla ansvaret för att föra fram de vetenskapliga sanningarna. För Höjer var det viktigt att reformera universiteten, att frigöra dem från statlig kontroll och säkerställa en akademisk autonomi och frihet. I Sverige kom denna sanningssträvan och krav på akademisk frihet att få en revolutionär potential och bli en del av den tidiga liberalismen.⁹⁶

1800-talet betecknas ofta som universitetens guldålder. Den tidigare kosmopolitiska universitetsvärlden fick då mer utpräglade nationella särdrag. I Sverige innebar det ett genombrott för en akademiskt bildad medelklass. Den tyska påverkan var under 1800-talet stark, främst av strömningar som brukar knytas till Willhelm von Humboldt och det forskande universitetet. Bildningen var i centrum och idealt skulle studenten ha frihet att välja bildningsgång. Läraren skulle ges frihet att lära ut vad läraren ansåg var väsentligt, utan inblandning utifrån. Läraren skulle både forska och undervisa.⁹⁷

⁹⁴ När skrätvången avskaffades i Sverige 1846 försvann en hel rad lokala domstolar. Universiteten lyckade trots politiska påtryckningar att behålla sin jurisdiktion, om än i begränsad form. Torgny T. Segerstedt, *Den akademiska friheten 1809–1832* (Uppsala 1976) s. 305–309; Blomqvist (1992) s. 143f.

⁹⁵ Torgny T. Segerstedt påpekar att den akademiska jurisdiktionen på 1820-talet skyddade den inre yttrandefriheten, Segerstedt (1976) s. 186, 192.

⁹⁶ Nils Runeby, *Dygd och vetande. Ur de bildades historia* (Stockholm 1995) s. 28–34, 56; Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 66f.

⁹⁷ Göran Blomqvist beskriver detta som en form av professionalisering, att den akademiska friheten var en strategi för att uppnå en professionell autonomi. Se Blomqvist (1992) s. 32–39, 49, 51.

Under 1900-talet ökade universitetsutbildningens tillgänglighet i Sverige men fortfarande var det ett privilegium för ett fåtal. De ledande akademiker, professorerna, var få och hade hög status och auktoritet och de hade ofta funktionen av riksläkare.⁹⁸ Efter andra världskriget stod universiteten inför ett tryck att förändras då allt fler studerande önskade tillträde och då behovet växte av utbildningar för en differentierad arbetsmarknad. Denna utveckling skedde internationellt och blev en pådrivande faktor för att förändra universitetens interna maktstrukturer. Olika länders universitetssystem fick då lösa uppgiften att ta emot en starkt ökande mängd studenter.⁹⁹

Universitetens doxa

Universiteten har ett gammalt ideal av att vara en avskärmd sammanslutning i samhället, de lärdes republik. Den akademiska frihetens kärna fanns i avskildheten och i universitetens inre liv. Där kunde en utvald skara utöva tankefrihet och yttrandefrihet långt innan denna rätt fanns i resten av samhället. I avskildheten skedde ett särskilt samtal som skulle vara mönsterbildande och idealen om denna speciella roll lever kvar.¹⁰⁰ Därefter skulle kunskap föras ut i syfte att förbättra samhället. Avskildheten från samhället gör att den akademiska världen ansett sig betrakta världen från en sidoposition.¹⁰¹

Grunden för Akademiens legitimitet är positionen vid sidan om eller ovan stat, kyrka och marknad, som den säkra kunskapens och sanningens producent.¹⁰² Kunskap, kunskapsproduktion och kunskapslegitimering står i centrum. För att upprätthålla sin tradition gör det akademiska fältet stora ansträngningar att bevaka gränsen till annan kunskap. Det blir viktigt att skilja på teori och praktik, vetenskap och icke-vetenskap, sant och falskt, tro och vetande. Distinktionerna görs genom att upphöja akademiska dygder, seder, språkanvändning, teorier och metoder av vetenskaplig distans samt

⁹⁸ Stig Strömholm, *Den svenska högskolan. Lägesbestämning och framtidsdebatt* (Stockholm 1994) s. 31f.

⁹⁹ Bourdieu, *Homo Academicus* (1996) s. 160f; Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) kap. 7.

¹⁰⁰ I en festskrift beskrivs exempelvis hur universiteten har lyckats bevara sin särställning och betydelse genom alla dramatiska omvandlingar: "Mer än någon annan intellektuell kraftkälla har de åstadkommit den mentalitet som på gott och ont införlivats i det moderna samhället i form av vetenskapliga betraktelsesätt. Och vetenskap både som underlag för den avancerade tekniken och som mönster för det offentliga samtalet genomsyrar den moderna människans tillvaro." Se Gunnar Eriksson & Karin Johannisson (red.), *Den akademiska gemenskapen. Universitetets idé och identitet*. Ett symposium till Tore Frängsmyrs 60-årsdag (Uppsala 1999) s. 5.

¹⁰¹ Billy Ehn & Orvar Löfgren, *Bli man klok på universitet?* (Lund 2004) s. 119.

¹⁰² Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 69, 73.

genom att använda olika utestängningsmekanismer som leder till bevarandet av ett särskilt exklusivt samtal och tankeutbyte.¹⁰³ Konsekreering, upphöjandet, av vetenskapens värde sker genom ett system av erkännande. Tidigare skedde detta genom att experiment utfördes inför en församling av bildade herrar. Därefter har den exklusiva publiceringen tagit vid.¹⁰⁴ Exklusiviteten i akademiens särskilda samtal befästs genom att publicerad forskning är ämnad för den egna sammanslutningen. Det finns ett internt system för värdering av forskningens resultat, ett system för bedömning och eventuell belöning där endast likar kan bedöma likar.¹⁰⁵ Att grunden för erkännandet finns hos dem med samma hierarkiska position inom fältet bidrar till att ytterligare avskärma och stänga fältet från omvärlden.¹⁰⁶

Akademin kan ses som förvaltare och distributör av kunskapens makt och har rätten att bestämma vad som är relevant kunskap för olika typer av examina. Makten utövas internt genom kunskapshegemonisk reproduktion där några som upphöjts till domare bestämmer kriterierna för god vetenskap. Genom nät av beroende och beskydd formar domarna en konvention och utövar kontroll över reproduktionen av ”riktig” vetenskap.¹⁰⁷

Precis som när det gäller pressen finns för universiteten en stor diskrepans mellan idealen och de reella omständigheterna. Idealerna har beskrivits som en frihetsmyt som har dolt att universiteten har varit genomsyrade av politik och ekonomiska hänsyn. Det fanns i Sverige som i många andra länder en vision om universiteten som fristående från staten. Men i realiteten har svenska universitet ända sedan medeltiden kännetecknats av täta band med staten och en centralstyrd byråkrati.¹⁰⁸

Under 1800-talet fanns i Sverige ett komplicerat växelspel mellan universiteten, politiken och det omgivande samhället. Historikern Göran Blomqvist har grundligt undersökt dessa relationer. Han beskriver universiteten som elfenbenstorn och menar därmed den akademiska världens interna självbild att avskild från samhället utföra den vetenskapliga verksamheten. Han menar även att universiteten hade en roll som statskepp där vetenskapsmännen strävade efter att få inflytande över staten men även blev påverkade av politiken.

¹⁰³ I vissa tider har grundvalarna, kunskapshegemonin, ifrågasatts av omvärlden vilket har lett till identitetskriser som hotat universiteten som idé, Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 125ff.

¹⁰⁴ Pierre Bourdieu, *Science of science and reflexivity* (Chicago 2004) s. 52, 73f.

¹⁰⁵ Blomqvist (1992) s. 110.

¹⁰⁶ Bourdieu, *Science of science and reflexivity* (2004) s. 56.

¹⁰⁷ Bourdieu, *Homo Academicus* (1996) s. 37, 134; Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 29.

¹⁰⁸ Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 66f, 127, 254, 299; Kylhammar & Battail (2006) s. 34f.

Den statliga kontrollen över universiteten blev tydligare i och med nationalstatens framväxt.¹⁰⁹

Även efter att universitetens nationella särdrag utvecklades behöll den vetenskapliga världens normsystem sin aura av att vara universell. Etnologerna Billy Ehn och Orvar Löfgren uttrycker det som att universiteten ”bär på en barlast av högtidliga ideal och utopiska bilder av ’hur det borde vara’. Universitet i bestämd form är en idé, ett komplex av drömmar kring kunskapssökande, som sedan åttahundra år tillbaka manifesterats i ett oräkneligt antal läroinrättningar världen över.”¹¹⁰

Det finns en stor självbespeglade forskning om universiteten som berör det mesta från hagiografiska historieskrivningar och organisationsstudier till etnologi och sociologi. Universiteten har beskrivits som en bondby, en art, eller som en stam med olika klaner med egna riter, kultplatser, hövdingar och schamaner. Stammen har sitt språk, sina gudar, seder och tabun.¹¹¹ Det finns inbyggda motsättningar mellan paternalism och frihet, öppenhet och slutenhet. Forskningen ska stå fri men måste ändå underordnas vetenskapens spelregler.¹¹² Universitetens organisationsform förenar inom sig olika spänningsfält och har visat sig ha en stark motståndskraft mot yttre krav på förändringar men har även haft förmåga att assimilera kritik och göra justeringar i den egna strukturen.¹¹³ Synen på vetenskapens roll och den akademiska friheten har en stark reproduktionsförmåga. Trots den nutida massutbildningen fungerar universiteten i vissa avseenden efter gamla traditionella principer. Studenterna utbildas för att överta det akademiska arvet.¹¹⁴

¹⁰⁹ Blomqvist (1992) s. 23f, 415f; Strömholm (1994) s. 41–45.

¹¹⁰ Ehn & Löfgren (2004) s. 165.

¹¹¹ Forskningsöversikter finns i Ehn & Löfgren (2004) s. 123, 179f.

¹¹² Kylhammar & Battail (2006) s. 34ff.

¹¹³ Forskaren R.B. Fuller använder termen tensegritet, en sammansättning av integritet och spänning (tension) vilket Sköldberg & Salzer-Mörling anser är en bra beskrivning av universitetens struktur. Där finns en inre balanserad spänning samtidigt som strukturen utåt sätter gränser mot omvärlden. Universiteten har haft förmåga att fusionera olika element inom sig, Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 293f. Bourdieu menar att det finns en reglerad inre kamp som styr utvecklingen, som leder till att de inre hierarkierna omförhandlas, till exempel vid vetenskapliga revolutioner, Bourdieu, *Science of science and reflexivity* (2004) s. 33, 64.

¹¹⁴ Ehn & Löfgren (2004) s. 145.

DISPOSITION

Förutom inledningen och en avslutning består avhandlingen av sex empiriska kapitel som är ordnade i tre delar vilka motsvarar olika faser i journalistutbildningens formeringsprocess: Idégenerering, utbildningssamhällets framväxt samt en tredje uppbyggnadsfas som beskriver den statliga journalistutbildningens första tid. Delarna är i huvudsak ordnade kronologiskt men det finns tidsmässiga överlappningar mellan kapitlen.

Del 1 berör situationen vid andra världskrigets slut, ett krig som hade utspelat sig med stark medverkan av press, radio och film i olika stadier av propaganda. Här cirkulerar tankar om journalistutbildning i en större efterkrigskontext som även berör den kommersiella framgång tidningarna hade under denna tid. I Sverige diskuteras en förbättrad journalistutbildning mot bakgrund av de inskränkningar av pressfriheten som skett under kriget samt hur tidningarnas säljbarhet påverkade journalisternas arbete. Därefter följer en internationell utblick om diskussionen om informationsfrihet som förekom inom FN och UNESCO vid krigsslutet. Denna mycket omfattande diskussion om frihet, fred, sanning och moral genererade ett arbete med internationella normer för utbildning av journalister.

Del 2 beskriver en utredningsfas för journalistutbildningen i Sverige. Sensationsjournalistik, statlig passivitet, låga journalislöner och andra aktörers initiativ att starta utbildningar kom att bli pådrivande faktorer för att pressens organisationer åter skulle utreda frågan. Resultatet blir ett branschdrivet fristående journalistinstitut som öppnade 1959. Året efter behandlar en statlig utredning utbildningen av journalister. Under perioden expanderar de högre utbildningarna i Sverige. En högre reklamutbildning diskuteras och kom slutligen att i förändrad form att placeras inom journalistutbildningen.

I del 3 beskrivs den statliga journalistutbildningens första nybyggartid. Den unga utbildningen får en viss självständighet som pressen, den akademiska världen och andra aktörer måste förhålla sig till. I två omgångar utreds förändringar av den existerande utbildningen och universitetet trycker på för att få integrera journalistutbildningarna i det akademiska fältet. Ungdomsradikalismen åren runt 1968 blir en annan faktor som påverkar journalistutbildningen när eleverna som ska bli journalister börjar göra sina röster hörda och vill påverka utbildningen. Hur denna radikalism och den psykotekniska testningen för att komma in på utbildningen samexisterade är i fokus i det sista kapitlet.

Avhandlingen avslutas med en tredelad slutdiskussion.

Positionering

Med min egen bakgrund som journalist (1986–2000) och till detta utbildad på Poppius journalistiska skola, Kalix folkhögskolas journalistlinje samt inom Sveriges Radio kan en formulering av min egen position vara hederlig att göra. Pierre Bourdieu talar om att forskaren ska vara självreflexiv, det vill säga kunna analysera sin egen roll och position gentemot det som ska utforskas.¹¹⁵ Jag delar inte Bourdieus tro på att det är möjligt att sväva ovanför sig själv och kunna ge en realistisk bild av sin position. Däremot kan jag redovisa faktorer som kan ha påverkat mina tolkningar. Jag har sannolikt genomfört detta forskningsarbete medan jag fortfarande har haft en yrkesidentitet som journalist kvar. Förhoppningsvis har detta bidragit till att jag har kunna hålla en balans mellan de två fälten, akademi och press, som varit inblandade i utbildningens utformning.

PROLOG — DE TIDIGA UTBILDNINGSMÅLTÄGNA

Lika mycket som tidningsmannens verksamhet bestäms af opinionens påtryckningar, lika mycket påverkar tidningsmannen själf denna opinion. Ingenting kan därför vara mer oriktigt än att åt sluppen lämna afgörandet af tidningsmannakårens utbildning och rekrytering.¹¹⁶

Åsikten om att yrkesgruppen journalister har en nyckelroll i det offentliga samtalet har funnits länge. Journalisten Valdemar Langlet påtalade redan 1906 att journalisten både påverkar och påverkas av den allmänna opinionen, och därför ansåg han att utbildningen var oerhört viktig. Redan 1907, sex år efter sin tillkomst, föreslog Journalistföreningen att en utbildning för journalister borde anordnas. En anledning till det fackliga kravet var att man ville höja yrkets status, men förslaget bordlades eftersom meningarna gick isär om huruvida en särskild skola för journalister överhuvudtaget var önskvärd. Diskussioner om en särskild utbildning återkom inom fackförbundet åren därpå och ett resultat var ett förslag till riksdagen om att inrätta statsstipendier för journalister för att användas till fortbildning, främst genom resor till andra länder. Statsstipendier på 4 000 kronor infördes sedan 1913 och fanns kvar tills de drogs in av budgetskäl på 1920-talet.¹¹⁷

¹¹⁵ Bourdieu *Science of science and reflexivity* (2004).

¹¹⁶ Valdemar Langlet, ”Om pressens uppgift och tidningsmannens utbildning.” *Vår tids lifsfrågor* (Uppsala 1906) s. 16.

¹¹⁷ Petersson (2006) s. 90f; *Svenska journalistföreningen. De första tjugofem åren i ord och bild* (Stockholm 1926) s. 99–102.

Den som ville bli journalist fick börja som lärling på en tidning, volontär som det kallades, till låg ersättning för att så småningom anses tillräckligt fullärd för att få full lön. En sådan lärlingsutbildning var en vanlig princip för en mängd yrken. Journalistföreningen var redan 1904 aktiv för att begränsa lärlingstiden till två år och volontärernas villkor kom senare att regleras i de normalkontrakt som fanns mellan arbetsgivare och arbetstagare.¹¹⁸ Drägliga löner och arbetsvillkor för journalisterna var det primära och volontärernas villkor fanns med som en klausul. Från 1919 reglerades i normalkontraktet att volontärer efter sex månader hade rätt till hälften av begynnelselönen på arbetsplatsen och att lärlingstiden inte fick vara längre än två år. Att volontärens tillvaro var ett slitgöra finns beskrivet i en hel del romaner där den unge idealistiske manlige journalisten möter den hårda cyniska tidningsvärlden.¹¹⁹ Det förekom rovdrift då tidningar bara anställde volontärer eller avskedade den nästan färdiga journalisten när det blev dags att betala full lön. Detta försökte fackförbundet reglera genom tillägg i normalkontraktet och senare i kollektivavtalet om att en tidning inte fick ha för många volontärer.¹²⁰

Långt från detta grovslit fanns en annan kategori journalister. Under 1800-talet hade det varit vanligt med universitetsutbildade journalister och andelen journalister med akademisk examen var högre på 1920-talet jämfört med efterkrigstiden. Yrket hade varit en alternativ karriärväg för personer med akademisk utbildning, särskilt för många så kallade överliggare som aldrig hade lyckats ta någon examen eller för studenter som på andra sätt hade misslyckats i det akademiska livet. Det fanns traditionellt uppfattningen att det var just dessa misslyckade akademiker som kunde bli goda journalister.¹²¹ Det förekom diskussioner om behovet av en särskild vetenskaplig utbildning för journalister: ”Man födes till journalist, detta är ett slagord man ofta får höra”, skriver redaktören Ragnar Lundeborg i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1913. Han ansåg att det var ett yrke som behövde en utbildning, helst vetenskaplig, som kunde förläggas till Handelshögskolan i Stockholm.¹²²

På 1920-talet anordnades ”Pressens studievecka” och därefter inrättades en kommitté av de tre pressorganisationerna för att se över utbildningsfrågan.

¹¹⁸ Windahl (1975) s. 164f.

¹¹⁹ Denna romangenre är beskriven av Jarlbrink (2009) s. 61–67, 72–80, 95–103, 189ff.

¹²⁰ I fackförbundets ombudsmannarapporter förekommer anmärkningar om att journalister förlorade jobbet när de gått sina två år som lärling. Se avtal 1919–1954; ombudsmannarapporter 1933–1944, SJF:s arkiv, TAM, F1aa:1, B5a:2.

¹²¹ Jarlbrink (2009) s. 213; Set Poppius, *Journalisten* (Stockholm 1947) s. 69.

¹²² Ragnar Lundeborg, ”Journalistik och journalisters utbildning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1913. I *Journalisten* 1912:2–4 förekom en debatt om en akademisk utbildning för journalister var att föredra eller om yrket krävde andra utbildningsvägar.

Förslaget blev att inrätta en journalistlinje vid Socialpolitiska institutet, något som aldrig genomfördes. Enstaka debattörer försökte driva frågan om en samordnad utbildning, exempelvis redaktören Harry Hjärne som ansåg att en utbildning var av största vikt för att höja tidningarnas kvalitet och därmed pressens anseende. Det fanns även tidiga försök att inrätta korrespondenskurser för journalister.¹²³

Att vara journalist kunde vara skilda yrken, från dem som fick slita på en landsortsredaktion till dem som borde utbildas vetenskapligt för mer ledande befattningar. Denna uppdelning i olika journalistkategorier återkommer i utbildningsdiskussionen längre fram i avhandlingen.

Nordismen och Göteborgs högskola

En tidig utbildningsanordnare var Föreningen Norden. Föreningen bildades 1919 som en partipolitiskt oberoende organisation med syfte att fördjupa det nordiska samarbetet inom arbetsmarknad, kultur, näringsliv, utbildning och miljövard. På dess initiativ bildades Nordiska rådet 1953. Föreningen kom under många år att vara en viktig aktör med stor betydelse för att driva på diskussionen om och utvecklingen av journalistutbildningar i Sverige. Dess målsättning var att stärka det nordiska samarbetet och föreningen förstod tidigt värdet av att intressera tidningspressen för nordiska frågor. Den nybildade Föreningen Nordens första åtgärd var att bjuda in norska och danska journalister till en ”studiefärd” i Sverige.¹²⁴ Genom att ge journalisterna kunskap antog man att de oftare skulle skriva artiklar i tidningarna om de olika nordiska länderna, vilket i sin tur skulle öka förståelsen för grannländerna bland läsarna. Med dagens mått mätt var de framsynta i sin strävan att ge sina frågor medieuppmärksamhet. Fram till 1946 genomförde föreningen tolv journalistkurser, de flesta för att informera om förhållanden i de nordiska länderna, men 1931 ordnades en journalistiskt betonad kurs i Stockholm med en känd redaktör, Leon Ljunglund, som kursledare. Här var det yrkeskunnskaperna som stod i centrum. Kursen kom att bli mycket uppskattad och ett kompendium gavs ut.¹²⁵

Föreningen Norden tog även initiativ till att skapa en nordisk journalisthögskola. Idégivare var Torgny Segerstedt, redaktör på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, som menade att en gemensam utbildning för tidningsmän

¹²³ Harry Hjärne, ”En svensk journalistiskola”, *Journalisten* 1918:5; Hultén (2001) s. 215f; Petersson (2006) s. 121ff; Jarlbrink (2009) s. 211f.

¹²⁴ Valter Hermansson, ”Föreningen Norden startar”, *Journalisten* 1920:5.

¹²⁵ ”Utlåtande av kommittén för journalistutbildning”, *Meddelande från Publicistklubben* 1946:1, s. 15.

skulle bli en kraftcentral för det nordiska samarbetet.¹²⁶ En kommitté tillsattes, där Sten Dehlgren, chefredaktör på *Dagens Nyheter*, och professor Curt Weibull från Göteborgs högskola ingick, som skulle undersöka om det var möjligt att skapa en nordisk journalisthögskola.¹²⁷ För Curt Weibull blev detta en inspiration för att ordna en journalistutbildning vid Göteborgs högskola där han var rektor. Han insåg att det var föga realistiskt med en nordisk utbildning, det var alltför många praktiska problem med språk, olika samhällssystem och svårigheten att geografiskt samla journalister från hela Norden. En bättre väg att gå vore att utvidga kurserna för nordiska journalister i Föreningen Nordens regi samt att starta en svensk utbildning i form av förberedande journalistutbildning vid Göteborgs högskola. Curt Weibull kunde genom att utnyttja vissa undantag i examensstadgan anpassa en fil. kand. till journalistyrkets krav. De studenter som var intresserade av att bli journalister fick läsa specialanpassade kurser i ämnen som exempelvis statskunskap, historia och nationalekonomi som koncentrerades till moment som ansågs vara viktiga för journalister. Dessutom skulle studenterna få praktisk undervisning av journalister bredvid den ordinarie undervisningen och genom ett samarbete med Göteborgstidningarna kunde ett antal av studenterna erbjudas praktikplatser på tidningsredaktionerna.¹²⁸

En utbildning enligt denna modell började på försök 1938 men avbröts ganska snabbt igen av kriget. Weibulls journalistutbildning vid högskolan möttes av försiktig optimism men också av kritik.¹²⁹ Invändningar kom i pressen om att det var den naturliga talangen som var det viktiga och att rekryteringen måste vara fri till detta fria yrke. Det var bara i diktaturländer som det krävdes speciell examen för att kunna bli journalist, något sådant var inte att rekommendera för Sverige. Pressen ifrågasatte även om fil. kand. kurser var det mest behövliga. Från akademiskt håll framfördes att de vetenskapliga metoderna och tänkandet hade något att tillföra journalistiken.¹³⁰

¹²⁶ Ursprungligen presenterades Segerstedt sin idé i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 1936. Se Edith Reske-Nielsen, "Erik Reske-Nielsen – En nordisk pionär", *Rotundan* 2006:24, s. 183.

¹²⁷ "Utlåtande av kommittén för journalistutbildning", *Meddelande från Publicistklubben* 1946:1, s. 16.

¹²⁸ Odaterat manus av Curt Weibull, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIII:5.

¹²⁹ Förslaget presenterade på en diskussion på Publicistklubben i februari 1938 och på en diskussionsafton i Göteborg anordnad av studentkåren några veckor senare samt på en studentriksdag i Lund, Petersson (2006) s. 306f; "Studenterna skeptiska mot examen för journalister", *Journalisten* 1938:11; "Ny sorts fil. Kand. vid högskolan i höst", *GHT* 1/3–38.

¹³⁰ Ledarstick, *Göteborgs Morgonpost* 1/3–38; "Doktorsavhandling om en modern tidning efterlys av universitetskanslern", *GP* 1/3–38.

Curt Weibull ansåg att en utbildning inom universiteten av dessa skäl var att föredra istället för att starta fristående fackskolor:

Främst skulle jag vilja framhäva våra universitets och högskolors fria studiesystem, deras uppfostrande studentliv och först och sist den kontakt med vetenskap och vetenskapligt liv, som de erbjuder. Universiteten och högskolorna kunna ge den blivande journalisten icke endast det nödiga kunskapsstoffet. De kunna också ge honom något värdefullare: den respekt för sanningen, den kritiska inställningen, den självständighet i uppfattningen och den moraliska ryggrad, som kräves för att leda den allmänna opinionen och icke slaviskt låta sig ledas av denna.¹³¹

Även här är journalisten i sin roll som opinionsledare i fokus. Journalister behövde lära sig en form av vetenskaplig kultur och metod att finna sanningen för att klara sin uppgift att leda opinionen. Att en vetenskapsman hade något att lära journalister ifrågasattes i Göteborgspressen. En skribent föreslog att Axel Boethius, som var professor i forngrekisk arkeologi, skulle föreläsa om ”förhållandet mellan upplagesiffror och annonsmängd under den grekiska bronsåldern” och tillade: ”Blir det inte kläm på svenska journalister efter den duvningen, lova vi härmed högtidligen att för all framtid lägga ned vår journalistiska penna.”¹³²

När Weibulls planer diskuterades på Publicistklubben i Stockholm uttrycktes även där skepsis mot att en vetenskaplig bakgrund kunde vara en tillgång. Leif Kihlberg, politisk redaktör på *Dagens Nyheter*, som själv var disputerad, menade att många akademiker hade gjort värdefulla insatser inom journalistiken, men inte på grund av sin universitetsutbildning utan trots den. Många av tidningarnas yppersta medarbetare hade kommit in i yrket utan högre utbildning men ändå skaffat sig kunskaper.¹³³

Tanken på en nordisk journalistutbildning återkom envist genom åren, trots svalt intresse och ibland direkt motstånd från pressens organisationer. Kihlberg kallade exempelvis planerna för ett ”typiskt fall av överansträngning inom det nordiska samarbetet”.¹³⁴

Folkhögskolor

Även om folkhögskolorna inte bedrev regelrätta journalistutbildningar var de tidigt viktiga för utbildningen av journalister. Litteratursociologen Lars Furuland har gjort en genomgång av deras betydelse för såväl författare som

¹³¹ Odaterat manus av Curt Weibull, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIII:5.

¹³² Ledarstick, ”I Oxfords anda”, *Göteborgs Morgonpost* 1939 (datum saknas).

¹³³ PK-diskussion 12/2–38. Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:17.

¹³⁴ Ibid.

journalister, vilket visar på en rekrytering av journalister från landets folkhögskolor. Särskilt arbetarrörelsens egna folkhögskolor blev en viktig utbildningsväg för många journalister. Brunnsviks folkhögskola var viktig för studiebegåvade socialister, här återfinns många av arbetarrörelsens journalister bland de tidigare eleverna.¹³⁵ Lars Furuland konstaterar att de socialdemokratiska tidningarna och LO:s fackförbundstidningar ”huvudsakligen har hämtat sina skribenter ur Brunnsviks vinterkurser”.¹³⁶ Regional rekrytering till pressen skedde från de närbelägna folkhögskolorna och nykterhetsrörelsen och kristna samfund kunde rekrytera journalister därifrån. Den nordiska folkhögskolan i Kungälv bedrev redan i början av 1950-talet specialiserad journalistutbildning i samarbete med Göteborgs högskola och folkhögskolan producerade genom åren ett stort antal verksamma journalister.¹³⁷

Partipressen

Flera partipressföreningar bedrev någon form av utbildning för journalister som arbetade på ”deras” tidningar. Det kunde röra sig om stipendier till journalister eller kongresser och kurser anordnade av partierna dit även journalister var inbjudna. Bondeförbundets pressförening delade ut studiestipendier till journalister och hade speciella kurser.¹³⁸ Sveriges vänsterpressförening delade ut stipendier för utlandsresor åt journalister så att de kunde göra undersökningar och utbilda sig för ”sitt kall”.¹³⁹ Högerens pressförening hade kurser för sina journalister på 1930-talet och där blandades politiska ämnen och yrkesutbildande moment.¹⁴⁰

Det förefaller som om en egen form av journalistutbildning var mest central för socialdemokraterna, som delvis hade ett annat syfte med sin press. Den gick en balansgång mellan kraven på att den skulle vara ett redskap för agitationen och kravet på att den skulle vara spridd och läst, då den borger-

¹³⁵ Lars Furuland, *Folkhögskola – en bildningsväg för svenska författare* (Stockholm 1971) bilaga 1. Om Brunnsviks folkhögskola, se s. 273–281.

¹³⁶ Lars Furuland, *Folkbildningens och folkrörelsernas betydelse för arbetarlitteraturen i Sverige* (Linköping 2007) s. 60.

¹³⁷ Enligt en förteckning över vilka som blev författare och journalister vid olika folkhögskolor står den i Kungälv i särklass genom det stora antalet journalister, över 60, som utbildats där sedan skolan startade 1947, Furuland (1971) s. 295f.

¹³⁸ Knapphändiga anteckningar om dessa initiativ finns i arkivet för Föreningen centerjournalister/Bondeförbundets pressförening, RA, A1:1.

¹³⁹ Stadgar för Sveriges Vänsterpressförenings stipendiefond, Folkpartiets riksorganisations arkiv, RA, Ö3B:2.

¹⁴⁰ ”Utlåtande av kommittén för journalistutbildning”, *Meddelande från Publicistklubben*, 12/1–46, s. 16f.

liga pressen var mer än dubbelt så stor. På liknande sätt fick den socialdemokratiska journalisten många gånger gå balansgång mellan att vara en form av ideell agitator och en yrkesmässig journalist. Lönerna för arbetarrörelsens journalister var låga. Medan typograferna på tidningarna hade avtalsenlig lön var journalisterna uselt betalda. Yrket sågs som en integrerad del i en politisk uppgift, vilket gjorde att det var komplicerat att komma med löneanspråk.¹⁴¹

Socialdemokraternas pressförening motionerade redan på partikongressen 1914 om en utbildning för yngre medarbetare i den socialdemokratiska pressen. På kongressen 1928 kom behovet av erfarenhetsutbyte mellan redaktionerna, studieresor samt en ”instruktionskurs för yngre socialdemokratiska journalister” upp till diskussion, vilket resulterade i en kurs på SSU:s kursgård Bommersvik.¹⁴² Denna kursverksamhet kom att bli etablerad som ”journalistutbildningen på Bommersvik”.¹⁴³ På den första kursen talade Gustav Möller om arbetarrörelsen och pressen, Rickard Sandler om pressen och bildningsarbetet, Sigfrid Hansson om fackföreningsrörelsen och pressen. Kursdeltagarna fick även göra praktiska reportage- och referatövningar.¹⁴⁴ Kurserna fortsatte med ojämna mellanrum under namnet ”Partipressens vecka”, ofta på Bommersvik. I slutet av 1920-talet diskuterades i partiets tidskrift *Tiden* att tidningarna inte längre kunde förbli kamporgan, de var för tråkiga med sin ensidiga agitation och ointressanta protokoll från olika socialdemokratiska föreningar. Människor ville inte läsa detta och valde därför de borgerliga tidningarna som var mer anpassade efter publikens smak.¹⁴⁵ Journalisten Kurt Walles tog i detta sammanhang upp behovet av bättre journalistutbildning som ett medel att förbättra tidningarna. Socialdemokraterna måste lära sig att göra breda folktidningar med ett innehåll som kunde konkurrera med de borgerliga tidningarna.¹⁴⁶ På kongressen 1932 framfördes även förslag om bättre journalistutbildning som en metod att göra landsortstidningarna populärare.¹⁴⁷ Under 1930-talet skedde en förändring och en modernisering av många av arbetarrörelsens tidningar och fler yrkesinriktade kurser för journalister och

¹⁴¹ Birgit Petersson, ”A-pressen och journalistyrkets professionalisering – fram till efterkrigstiden”, *Arbetarhistoria* 2004:3.

¹⁴² Utskick till socialdemokratiska pressföreningens medlemmar 17/10–14, Socialdemokratiska pressföreningen, ARAB, volym 1; SAP-kongress 1928, motion 40.

¹⁴³ ”Utlåtande av kommittén för journalistutbildning”, *Meddelande från Publicistklubben*, 12/1–46, s. 16f. Åke Sandler kallade kurserna för ”journalistutbildningen på Bommersvik” i *Hur man blir journalist* (Stockholm 1944) s. 14.

¹⁴⁴ Förslag till kursplan, Kurt Walles arkiv, RA.

¹⁴⁵ Frans Borglund, ”Den socialdemokratiska pressen”, *Tiden* 1929, s. 401–409.

¹⁴⁶ Kurt Walles, ”Den socialdemokratiska dagspressen”, *Tiden* 1930, s. 26–32.

¹⁴⁷ SAP:s kongress 1932. Motion nr. 58.

redaktionspersonal utvecklades. 1941 anordnades en specialkurs för socialdemokratiska redaktionssekreterare där deltagarna fick yrkesorientering i korrekturs skötsel, reportagets bearbetning och redaktionellt samarbete mellan tidningar.¹⁴⁸ År 1942 anordnades för femte gången en kortkurs för socialdemokratiska journalister.¹⁴⁹ Ansvaret för utbildningarna övertogs därefter av Arbetarpressens förlags AB och den tidigare socialdemokratiska partisekreteraren Anders Nilsson, något som jag återkommer till.

Vad som framkommer i de tidiga utbildningsinitiativen och vad som återkommer genom åren är att många var intresserade av att ge journalister kunskaper som inte var direkt yrkestränande. Ofta blandades yrkestränande moment med andra former av kursinnehåll. Det tyder på att det fanns en mycket bred definition av vad som skulle räknas som journalistutbildning.

¹⁴⁸ "Socialdemokratiska redaktionssekreterare på sommarkurs", *Journalisten* 1941:6.

¹⁴⁹ "Femte presskonferensen på Bommersvik", *Journalisten* 1942:5; Förslag till kursplan, Kurt Walles arkiv, RA; "Socialdemokratiska redaktionssekreterare på sommarkurs", *Journalisten* 1941:6.

DEL I

Idégenerering. Krig och utbildning av journalister

I vilka vatten fiskades tankar och idéer om journalisters utbildning upp? Del 1 fokuserar på de stora sammanhang och händelser i samhället som genererade förslag om att journalister borde utbildas bättre. I slutet av andra världskriget kom frågan om journalisters utbildning åter upp på såväl den svenska som den internationella agendan. Det första kapitlet behandlar den svenska efterkrigssituationen där inrättandet av en utbildning föreslogs och även utredes. Idéerna om en journalistutbildning tolkas utifrån andra världskriget och dess inverkan på den svenska pressen. Därefter följer ett kapitel som ger en internationell utblick. Diskussionen i det lilla neutrala Sverige som levt under krigets hot var av en annan och mer provinsial art än ute i världen där krigspropagandan hade härjat i olika medier. Internationellt sett kom frågan om journalisters utbildning upp i FN-arbetet som en liten bisats i de världspolitiska skeendena, en möjlig lösning på efterkrigsproblem som handlade om neutral informationsförmedling.

I Sverige drevs frågan om utbildning av ett behov av utbildad arbetskraft, men det fanns många åsikter om hur en sådan utbildning skulle utformas. En fråga om pressens ansvar och anseende kom att föras över till en fråga om journalisternas behov av utbildning och fostran. Det fanns ingen formell journalistutbildning och Sverige låg i detta avseende efter många andra länder. Här var partipressen grunden, en form av sammanväxning mellan politik och press som hade varit användbar för att idka publicistisk självdisciplin under kriget. Frågan om den svenska pressens restriktiva rapportering kom att bli viktig; hade den svenska pressen svikit sin granskande uppgift och lagt sig platt för regeringsmakten och Tyskland?

KAPITEL I

Den svenska arenan

Vi var inga hjältar och behövde aldrig bli martyrer. Men det behöver inte betyda att vi var feiga stackare eller opportunisterna. Faran för vårt land var verklig.¹

Den publicistiska självkänslan i Sverige hade fått sig en törn under kriget. Med facit i hand var det naturligtvis lätt att fördöma Sveriges och den svenska pressens undfallenhet mot Tyskland. Publicisten Torgny Segerstedt på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, som avlidit precis före krigsslutet, kom att framställas som hjälten som med sin orädda kritik av Hitler var den som hade hållit i pressfrihetens fackla. Bara några år tidigare hade han betraktats som en omedgörlig publicist som riskerade den svenska neutraliteten.² Historia skrivs alltid med facit i hand och med en annan utveckling, om Sverige hade invaderats av Tyskland, hade eftermälet varit ett annat. Faktum var att det fanns en stor uppslutning kring den svenska restriktiva presspolitiken i journalistkåren under andra världskriget. Det var många journalister som ogillade restriktionerna men ändå underordnade sig. Pressen var en integrerad del av den svenska neutralitetspolitiken, vilket möjliggjordes genom de täta band som fanns mellan press och politik. Ledande publicister var även aktiva politiker. Det fanns en påtaglig rädsla att Sverige skulle bli invaderat.³

Redan före krigsutbrottet vädjade statsminister Per Albin Hansson och utrikesminister Rickard Sandler till pressen om återhållsamhet, att i en allvarlig utrikespolitisk situation besinna sitt ansvar och inte kritisera andra staters ageranden. Ett neutralt Sverige måste vara försiktigt, var budskapet. Efter krigsutbrottet skapades myndigheten Statens informationsstyrelse och en av dess uppgifter var att genom råd och restriktioner försöka mana den svenska

¹ Ivar Anderson, *Från det nära förflutna. Människor och händelser 1940–1955* (Stockholm 1969) s. 56.

² Nils Funcke, *Tryckfriheten. Ordets män och statsmakterna* (Stockholm 2006) s. 130, 146ff; Anderson (1969) s. 145.

³ Centrala bakgrundsmaterial för hela avsnittet är Funcke (2006) s. 116–192; Elisabeth Sandlund, "Beredskap och repression", *Den svenska pressens historia III* (2001) s. 266–278, 325–330; Sundvik (1974) s. 151–172.

pressen till försiktighet. Råden som distribuerades till landets redaktioner som cirkulärskivelser, ”gråa lappar” som de kom att kallas, innehöll instruktioner om vad som var lämplig och olämplig publicering. Syftet sades vara att ge vägledning och förtroliga upplysningar och att vädja till pressen att i rikets intresse begränsa publiciteten.⁴ Råden var omfattande och detaljerade, bland annat fick inte väderleksrapporterna vara för specifika eftersom det kunde ”underlätta för främmande makt att bedöma kommande väderlek på krigsskådeplatserna”.⁵ Även uppgifter om viktiga basindustrier, om sjötrafiken och infrastrukturen skulle publiceras med försiktighet.

En Pressnämnd knöts till Statens informationsstyrelse, vilken bestod av journalister som representerade de fyra partipolitiska pressföreningarna, Publicistklubben samt fackföreningen Svenska journalistföreningen, SJF och arbetsgivarparten Svenska tidningsutgivareföreningen, TU. Sten Dehlgren, chefredaktör för *Dagens Nyheter*, blev ordförande. Han var en före detta sjöofficer som hade en stark position bland tidningsutgivarna.⁶ Till ledamöter utsågs många tunga namn inom pressen, de flesta chefredaktörer och flera hade politiska uppdrag. Ivar Anderson (Publicistklubbens ordförande, chefredaktör på *Svenska Dagbladet* samt riksdagsledamot för högerpartiet), Axel R. Olson (Högerpressföreningen, chefredaktör för *Norrlands-Posten/Gefle-Posten*), Hjalmar Berlin (Bondeförbundets pressförening, chefredaktör för *Skånska Dagbladet*), Allan Vougt (Socialdemokratiska pressföreningen, chefredaktör för *Arbetet* och riksdagsledamot samt medlem i den socialdemokratiska parti-styrelsen), Harry Hjärne (Vänsterpressföreningen, chefredaktör för *Göteborgs-Posten*), Gustaf Reuterswärd (TU, direktör på TT) och Nils Andersson (SJF och riksdagsledamot samt medlem i socialdemokraternas partistyrelse).⁷

Pressnämnden hade i uppdrag att fungera som övervakare och granskare av tidningarna i landet. Journalisterna blev genom sina organisationer på detta sätt indragna i att kontrollera sina kollegor och blev en del av statens informationspolitik. Flera ledamöter var påtagligt plågade av sin dubbelroll. Harry Hjärne blev angripen av liberaler i Vänsterpressföreningen som tyckte

⁴ PM angående den statliga informationsverksamhetens nuvarande organisation och funktionssätt. Pressnämnden, RA, volym 3.

⁵ *Pressen och beredskapen. Några upplysningar och påpekanden med anledning av det aktuella läget*, Statens Informationsstyrelse (Stockholm 1940) s. 25.

⁶ Ivar Ljungkvist menar att utrikesminister Günther gjorde ett kap när Dehlgren tog på sig ordförandeskapet eftersom Dehlgren hade en stark ställning inom pressen och sympatiserade med regeringens politik. Ivar Ljungkvist, *Dagens Nyheter historia III* (Stockholm 1954) s. 74.

⁷ Redan 1939 inrättades ett pressråd som 1941 utvidgades till en pressnämnd där fler parter inom branschen var representerade, Funcke (2006) s. 127–134.

han skulle skriva lika kritiska ledare som redaktören Torgny Segerstedt.⁸ Ivar Anderson, chefredaktör på *Svenska Dagbladet*, skriver i sina memoarer att det var en olidlig arbetsuppgift att sätta sig till doms över sina kollegor. Han gjorde sitt bästa för att slippa sitta i Pressnämnden, ändå hade han till viss del varit med och initierat den som en väg att undvika censur.⁹ Journalisternas deltagande i denna självkontroll skedde under hotet från den vilande censurlag som infördes 1941 och som innebar att en förhandsgranskning av tidningarna kunde införas efter beslut av riksdagen, om landet stod inför en omedelbar krigsfara. En särskild nämnd skulle kunna förebygga publicering av uppgifter som kunde skada Sveriges neutralitet och därmed undvika att censurlagen togs i bruk.¹⁰

Informationsstyrelsen betraktades av kritikerna mer som ett mörklägningsorgan och beskrevs som en älskvärd hotfull myndighet som genom sken av frivillighet och genom medverkan av branschen själv försökte kuscha den svenska pressen. Även om vissa tidningar medvetet opponerade sig mot Informationsstyrelsens riktlinjer följde merparten av de svenska tidningarna lojalt dess instruktioner.¹¹ Nyhetsutsändningarna i radion var i huvudsak ett organ för information och propaganda och var mycket kontrollerade de första krigsåren. När Danmark och Norge ockuperades rapporterades detta först inte alls, men sedan med stor försiktighet.¹²

I de fall den frivilliga vägen inte räckte fanns flera olika repressiva verktyg för samlingsregeringen att ta till. Vid krigets början valde regeringen att åtala skrifter som ansågs innehålla utrikespolitiskt olämpliga uttalanden, detta med hjälp av bestämmelser i tryckfrihetsförordningen vilket ledde till ett antal tryckfrihetsmål som gav fällande domar. Senare under kriget användes i större utsträckning en nyinstitad lag om transportförbud för att hindra vissa tidningar från att distribueras.

Tryckfrihetsförordningen kom att omtolkas och gav upphov till en mycket omdiskuterad åtgärd, kvarstadsinstrumentet, vilket innebar att tryckta skrifter utan föregående åtal kunde tas i beslag vid en misstanke om att de kunde skapa missförstånd med främmande makt. De repressiva åtgärderna drabbade tidningar på vänsterkanten samt även vissa nazistanstrukna tidningar. Den

⁸ Bilaga 3 till protokoll 17/1–43, Folkpartiets riksorganisation, RA, Ö3B:1.

⁹ I en debatt i första kammaren 1941 hade Anderson nämnt att ett organ för pressens självkontroll vore en tänkbar väg att lösa problemet istället för den förhandscensur som man anade bakom de föreslagna ändringarna i tryckfrihetsförordningen, Anderson (1969) s. 143f.

¹⁰ Pressnämndens PM till utrikesministern 20/4 1944, Pressnämndens arkiv, RA, volym 4.

¹¹ Anderson (1969) s. 141f.

¹² Göran Elgemyr, *Får jag be om en kommentar. Yttrandefriheten i svensk radio 1925–1960* (Stockholm 2005) s. 207f, 233f.

kommunistiska tidningen *Ny Dag* och tidskriften *Trots Allt!* drabbades båda av transportförbud. Kritik mot inskränkningarna i tryckfriheten kom från flera håll. Mest känt är det motstånd publicisten Torgny Segerstedt bjöd från sin liberala ståndpunkt i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*. Trots många beslag och hot mot sin person fortsatte han envetet sin publicistiska kamp mot Hitler.¹³

När Norge ockuperades i april 1940 skickade Informationsstyrelsen några veckor efteråt ut instruktioner till landets redaktioner om att beskyllningar om övergrepp från tyskarnas sida mot norrmän ”var en grov förolämpning mot vederbörande krigsmakt” eftersom övergreppen inte kunde anses vara fullt bevisade.¹⁴ Av de totalt 356 beslag av tidningar som den svenska regeringen gjorde var orsaken i 70 procent av fallen rädslan för missförstånd med Tyskland. Ytterligare 12 procent berodde på rädsla för missförstånd med Tysklands bundsförvanter.¹⁵

Efter 1943 minskade rädslan för Tyskland, i takt med att landets krigslycka vände. Den svenska regeringen vågade då säga upp avtalet om järnvägstransporter genom Sverige. Det blev lättare att skriva kritiska artiklar om Tyskland i svensk press utan att detta ansågs skada relationerna med utländsk makt. I krigets slutskede 1945 vände Informationsstyrelsen helt och uppmanade de svenska tidningarna att starta en pressdebatt mot Tyskland och en argument-samling skickades ut.¹⁶

Både Informationsstyrelsen och dess Pressnämnd blev mycket kritiserade i pressen mot slutet av kriget. Informationsstyrelsens chef professor Sven Tunberg begärde avsked 1944 efter en synnerligen hätsk pressdebatt där styrelsens medarbetare och Tunberg anklagades för att ha velat införa presscensur.¹⁷ De redaktörer som satt i Pressnämnden fick hård kritik och sågs som svikare och

¹³ Funcke (2006) s. 142–151; Sundvik (1974) s. 162f.

¹⁴ Funcke (2006) s. 161.

¹⁵ Sandlund (2001) s. 276.

¹⁶ Funcke (2006) s. 122.

¹⁷ I januari 1944 blev det känt att en anställd på informationsstyrelsen, byråchef Ekblad, vid en föredragning för riksdagens konstitutionsutskott våren 1942 yrkat på att införa partiell förhandscensur. Det utbröt en stark presskritik mot att förslaget kom från en anställd och det spekulerades om Tunberg var inblandad. Han anklagades för att hålla Ekblad om ryggen. Denne Ekblad beskylldes i pressen för att vara den anonyme signaturen ”Spectator” som författat en tryckfrihetsfientlig broschyr där utgivningen av tidningen *GHT* och tidskriften *Trots allt!* ifrågasattes. Det blev en ”Affären Ekblad” i pressen vårvintern 1944. Skuggan föll på Tunberg som försökte försvara sig, men som sedan valde att avgå och som efterträddes av landshövding Conrad Johansson 1/7–44. Se Pressklipp rörande informationsbyrån och informationsstyrelsen, Statens informationsstyrelse, RA, volym 289, 290; Funcke (2006) s. 126f.

det kom att bli en nämnd som ingen gillade. Dess ledamöter ville lägga ned nämnden och ett par hoppade av sitt uppdrag. Den blev alltmer impopulär och sågs med misstänksamhet som regeringens förlängda arm. Ledamöterna ansåg att nämnden hade blivit alltför skadeskjuten för att kunna göra någon mer nytta och nu var det viktigt att försöka göra en värdig sorti. Ordföranden Sten Dehlgren menade att omdömet om Pressnämnden hade varit rättvisare om det hade tagits hänsyn till de påfrestningar landet hade varit utsatt för. Som avslutning summerade Pressnämnden sina erfarenheter där man bland annat var kritisk till den roll som en form av myndighetsorgan som nämnden hade fått. I augusti 1944 upplöstes den.¹⁸

Pressens efterkrigssituation

Följden blev en efterkrigsdiskussion om pressens roll som innehöll självkritik: Hade den begränsade nyhetsförmedlingen om tyska illdåd, till exempel behandlingen av judar i Polen och misshandel av norska fångar, snedvridit den information svenskar fick, till den grad att beredskapen blivit svagare, eftersom man inte förstod det allvarliga med en tysk ockupation? Människor sades ha fått en otillförlitlig bild av verkligheten som inte överensstämde med hur det borde vara i ett neutralt land. Även Pressnämnden lämnade som eftermäle en kritik mot att utrikesnyheterna hade varit onödigt begränsade av statsmakterna och att dessa frågor borde regleras i tryckfrihetsförordningen för att undvika ”administrativt godtycke”.¹⁹ I Sverige började tidningarna diskutera behovet av att ha egna utrikeskorrespondenter, eftersom det hade visat sig otillförlitligt att saxa nyheter ur utländsk press eller förlita sig på rapporter från utländska nyhetsbyråer under kriget. Pressen i landet kunde inte längre nöja sig med att få information genom främmande mellanhänder utan måste vidga sina internationella kontakter, skrev exempelvis fackorganet *Journalisten*.²⁰

En parlamentarisk kommitté fick 1944 riksdagens uppdrag att göra en översyn av den gamla tryckfrihetslagen från 1812. Den var av flera skäl ålderdomlig och inte anpassad efter den tidningsmarknad som växt i såväl upplagor som betydelse. Alla var eniga om att de inskränkningar som funnits under kriget inte skulle ha stöd i den omarbetade förordningen.²¹

¹⁸ Sammanträde 19/1, 31/7 1944; Pressnämndens PM till utrikesministern 20/4-44, Pressnämnden, RA, volym I och 4.

¹⁹ Valfrid Spångberg, ”Tidningar i krig och fred”, *Publicistklubbens årsbok* 1945, s. 39ff.

²⁰ ”Pressröster om pressfrågor”; ”Kursen pressen, vi och framtiden”, *Journalisten*, 1945:3.

²¹ Tidningsbranschen var väl representerad i utredningen med bland andra TT: chef Olof Sundell, Rolf Edberg, riksdagsman och redaktör för socialdemokratiska *Ny Tid*, Erik Hagberg riksdagsman och redaktör för konservativa *Skånska Dagbladet* och Knut Petersson

Samtidigt som den svenska pressen blev utsatt för restriktioner innebar kriget en kommersiell framgång med ökande upplagor. Krig har i alla tider varit en lönsam affär för pressen eftersom efterfrågan på information ökar. Många svenska tidningar hade innan kriget hunnit tillägna sig ny tryckteknik, cylinderrotationstryck, vilket gav förutsättningar för en ökning av upplagorna. Det uppkom brist på råvaror som lim, tryckfärg och stilmetsall, men papper hade Sverige genom sina naturliga förutsättningar inga större problem med, vilket var fallet i andra delar i Europa. Mellan 1942 och 1947 ökade storstadspressen med 31 procent och landsortspressen med 18 procent. För enskilda tidningar kunde det röra sig om upplageökningar på över 50 procent. Tidningarna ökade också i omfång. År 1937 var pappersförbrukningen 79 000 ton och hade 1947 stigit till cirka 130 000 ton.²² Generellt gynnades de större tidningarna på en ort, tendensen var också att flera socialdemokratiska tidningar stärktes. Även populärpressen fick se sina upplagor öka med hela 40 procent under krigsåren. Detta ledde till en ökad efterfrågan på redaktionell personal.²³

Tidningen *Expressen*, som startade i krigets slutskede 1944, införde en ny ton i journalistiken och satsade på bildjournalistik, sport, profilering av vissa specialreportrar, en nytt skrivsätt som lyfte fram enskilda personer i artiklarna och en fränare ton med vässade löpsedlar. *Expressen* utgjorde ett brott mot partipressen med sin ambition att enbart företräda vad man kallade den lilla människan och positionerade sig mot "överhetsjournalistik". Tidningen ökade sina upplagor snabbt, det första året med 43 procent och var tio år från starten Sveriges största kvällstidning. Redaktionschefen Carl-Adam Nycop var inspirerad av amerikansk journalistik. Han blev kritiserad av kollegor, särskilt under de första åren. Man var kritisk mot vad man ansåg vara tidningens ovederhäftighet och hänsynslösa rapportering om offentliga personer.²⁴ I Sverige hade pressen och partierna levt i samklang. Kriget hade accelererat den industrialisering av tidningsvärlden som pågått under en lång tid och blev en kraft som påverkade partipressen.

från liberala *GHT*. Resultatet blev ett censurförbud i en av de inledande paragraferna som innebar att regeringsmakten inte ens under krig får förbjuda att en skrift ges ut. Den avgörande bärande tanken om att ingen förhandsgranskning av tryckta skrifter skulle få ske behölls och förstärktes. Däremot infördes en rätt att konfiskera en skrift i högst två veckor vid misstanke om tryckfrihetsbrott, därefter måste åtal väckas. Den nya tryckfrihetsförordningen antogs av riksdagen 1949, Funcke (2006) s. 218–222; Lars-Åke Engblom, "Ny tryckfrihetsförordning på gammal grund", *Den svenska pressens historia IV* (2002) s. 36 f.

²² Svenska Tidningsutgivareföreningen 50 år (Stockholm 1948) s. 87f, 227.

²³ Sandlund (2001) s. 362.

²⁴ Kristoffer Holt, *Publicisten Ivar Harrie. Ideologi, offentlighetsdebatt och idékritik i Expressen 1944–1960* (Stockholm 2008) s. 107ff.

Diskussion om journalistutbildning på Publicistklubben

Vid krigsslutet drev flera av de personer som varit verksamma i Statens informationsstyrelse och Pressnämnden frågan om behovet av en journalistutbildning i Sverige. Först ut var Stig Rynell, sekreterare i Pressnämnden, som den 17 mars 1944 höll ett föredrag om journalistutbildning på Publicistklubben, ungefär samtidigt som kritiken mot Informationsstyrelsen och Pressnämnden pågick som värst i pressen. Rynell utgick från tvisteämnet: Ska journalister rekryteras utifrån fallenhet och talang eller utifrån examensstyrkta kunskaper och skolat omdöme. Han menade att praktisk och teoretisk kunskap skulle kunna förenas i en journalistutbildning men att en sådan aldrig fick likriktas. Å ena sidan var själva arbetet den bästa läromästaren, å andra sidan behövde journalisten även ”studera de ämnesområden hans penna brukar behandla”. En akademisk utbildning hade blivit vanligare för tidningsmän, menade Rynell, och därför borde branschens organisationer inte vara likgiltiga för hur en sådan utbildning skulle läggas upp.²⁵

Rynell presenterade två olika idéer om utbildningar för journalister. Den ena formen av utbildning var det redan existerande systemet att börja som volontär. Han ansåg att den utbildningsvägen passade för de flesta som ville bli journalister. Grundtypen var en person med en enkel skolbakgrund. Kontakten med yrket borde ske tidigt ”medan sinnet är ungt och friskt och någorlunda ohämmat av lärdom”.²⁶ En klok redaktionsledning kunde forma ”honom” genom en planmässig utbildning så att han (oftast är journalisten en man vid denna tid) skulle kunna klara av de flesta löpande arbetsuppgifterna på en redaktion. Den andra utbildningsvägen var en akademisk utbildning för journalister i ledande ställning och den aspekten ägnade Rynell huvudparten av sitt föredrag åt. Han var själv såväl fil. som jur. kand. och hade före kriget arbetat som journalist på *Östergötlands Dagblad*.²⁷ Någon enhetlig journalisthögskola ville han inte ha utan ansåg att befintliga examina kunde anpassas till yrkets krav. Rynell presenterade ett förslag på en akademisk utbildning av journalister som skilde sig lite från den anpassning av fil. kand. examen som Göteborgs högskola hade genomfört på försök före kriget. Initiativet där var vällovligt, menade Rynell, men en koncentration till ett mindre antal utbildningsämnen borde ske. När det gällde hur teoretiska och praktiska kunskaper skulle kunna kombineras ansåg han det som skilda ting som borde läras ut på olika platser. Det praktiska tidningsarbetet skulle läras på redaktionen.

²⁵ Vid denna tid i Sverige gick ungefär 6 procent av ungdomarna i en årskull vidare till gymnasiet, en majoritet hade enbart en sjuårig folkskola, Göran Hägg, *Välfärdsåren. Svensk historia 1945–1968* (Stockholm 2006) s. 171.

²⁶ ”Journalistutbildning”, *Meddelande från Publicistklubben*, 1944:40, s. 1.

²⁷ *Publicistklubbens porträttmatrikel 1952*, s. 392.

Därför borde den akademiker som ville bli journalist skaffa sig praktik genom att arbeta minst ett halvår på en tidning, detta för att pröva om journalistaspiranten hade den ”kroppsliga och andliga uthållighet” som arbetet krävde. Han efterlyste även en större enhetlighet i grundåskådningen i tidningarna och påpekade att ledaravdelningarna ofta var stela och konservativa medan kultursidorna kunde vara obändigt radikala. Här menar han att den mångsidigt bildade journalisten kunde göra en insats.

Något speciellt examensbevis för akademiskt utbildade journalister ville han inte ha. Den teoretiska utbildningen skulle vara en förberedelse för yrket, inget mer. Vid större tidningar där det fanns utrymme för specialisering borde en journalist med politiska uppgifter ha en akademisk examen med inriktning på statskunskap, ansåg Rynell. Han hoppades att ämnet tidningsvetenskap kunde etableras i Sverige, precis som det gjort i Tyskland och USA. Han betonade att statskunskap och samhällsstudier var viktiga för journalister att studera efter kriget då samhället hade blivit mer komplicerat:

Under förkrigsåren räckte det egentligen att veta, att här i landet rådde tryckfrihet. Det ordet var ett enkelt lösenord. Vad som sedan förekommit gör det påkallat att tränga lite djupare in i ämnet, att hålla reda på alla formella modifieringar i tryckfrihetens princip och att klargöra de reella förutsättningarna för pressens roll i samhället. Även om krigsårens speciella oro på området upphör, finns det nog skäl till fortsatt *vakhållning* – även mot *egna* svagheter, som kan komma att begärligt utnyttjas *mot* pressen. En sådan vakhållning förutsätter kännedom både om pressen och om staten. Den förutsätter en *god* utbildning, en hög standard hos pressens män.²⁸

Vilka faror som pressen behövde hålla vakt mot preciserar han inte, något jag återkommer till. Rynell fick mycket kritik på Publicistklubben efter sitt föredrag. Flera av de som var mest kritiska hade själva en akademisk utbildning men identifierade sig uppenbarligen med pressen och dess värdegrund.

Redaktör Ragnar Ekman (Högerns presstjänst) menade att han blev skrämmd av tanken på att mata fram akademiska journalister. Förvisso var en akademisk examen ingen belastning för en journalist, menade han, men erfarenheten hade visat att akademiska studier knappast gav några förutsättningar för yrket. Specialiseringen drevs så hårt att vederbörande förlorade orienteringen i samhället och blev expert på någon liten detalj. Ekman förordade en höjning av journaliststipendierna så att stipendiaterna hade möjlighet till några månaders verkliga utlandsstudier.

Docent Gunnar Heckscher, vid tiden verksam vid Socialinstitutet, ansåg att det var olyckligt om akademiska studier skulle krävas för inträde i pressen. En för långt driven specialisering och standardisering var olämplig för ett så

²⁸ *Meddelanden från Publicistklubben*, 1944:40, s. 6.

omväxlande yrke som tidningsmannens. Däremot borde verksamma journalister ges ökade möjligheter till akademiska studier genom mera praktiska studieformer. Redaktör och fil. mag. Anders Byttner (*Fri köpenskap*) varnade för att journalister kunde bli fackidioter: ”Ett av journalistikens adelsmärken har varit, att den åtminstone till sin syftning har varit universell, den har sökt att ur livets olika områden dra fram det essentiella, det allmänmänskliga som vanligt sunt folk vill ha.”²⁹ Han saknade forna tiders överläggare från universiteten som med sin breda bildning ofta blev goda journalister. Skarpast var *Upsala Nya Tidnings* chefredaktör Axel Johansson, själv med en akademisk examen i filosofi och teologi, som ansåg att akademiska studier var överskattade:

Vi har inget behov av herrar som går omkring på redaktionen och sprätter för att de kan statskunskap. Gud bevara oss för en karl som har A i journalistexamen, en som har B kan man möjligen reflektera på. Tidningarna själva böra fostra sina journalister.³⁰

Andra journalister som deltog i diskussionen framhöll att det fanns behov av fortbildning för redan verksamma journalister och att det skulle vara pressen själv som tog ansvar för utbildningen. Stig Rynell gick genast till reträtt i diskussionen och menade att pressen måste undvika att få in experter som journalister samt att även akademiker måste ha erfarenhet av journalistiskt arbete, detta för att förhindra att de som inte hade ett ”praktiskt grepp” på yrket kom in på banan.

Publicistklubbens ordförande Ivar Anderson, som själv var disputerad, framhöll att tidningsledningarna måste ta ett större ansvar för journalistutbildningen och att branschen borde göra något, särskilt volontärutbildningen var viktig och här fanns ett stort problem med att volontärerna fick dålig handledning. Ivar Anderson tillade: ”Men en volontär som i allt är beroende av handledning visar sig snart olämplig för journalistyrket, medan den som har de rätta anlagen själv skaffar sig arbetsuppgifter.”³¹

En utredning blir till

Även om Stig Rynell fick ta emot en hel del kritik kan hans föredrag ändå ses som ett återuppvaknande för frågan om en journalistutbildning. Det blev aktiviteter på flera håll. En motion inkom till Svenska tidningsutgivareföreningens vårmöte 1944 där man konstaterade att en målmedveten utbildning

²⁹ *Meddelanden från Publicistklubben*, 1944:40, s. 7.

³⁰ ”Journalistutbildning under debatt”, *Journalisten* 1944:4. Diskussionen är också refererad i *Meddelanden från Publicistklubben*, 1944:40, s. 6, men där uttrycker sig Axel Johansson mindre kraftfullt.

³¹ *Meddelanden från Publicistklubben*, 1944:40, s. 8.

saknades för detta intellektuella yrke; fastän konsten att skriva visserligen var en medfödd talang borde denna gåva odlas. Det fanns inga preferenser för vilken form utbildningarna skulle ha utan universitetskurser, särskilda fackskolor eller kurser vid folkhögskolor ansågs var lika intressanta. Motionen föreslog att de tre pressorganisationerna skulle tillsätta en gemensam utredning. TU:s styrelse biföll motionen och menade att läsekretsen hade ökat sin allmänbildning och skrivkunnighet. Därmed var det väsentligt att journalistkåren i samma takt ökade sina kunskaper.³²

Harry Hjärne, chefredaktör på *Göteborgs-Posten*, som tidigt diskuterat behovet av journalistutbildning, tog åter upp frågan. Han menade att utbildningsbehovet berodde på den förändring som skett i samhället då varken skraddare eller redaktörer ville ta emot lärlingar. Ingen ville lägga ned kraft på att utbilda en person som med stor sannolikhet skulle söka sig vidare till bättre betalda arbeten. Hjärne förespråkade många olika utbildningsvägar eftersom tidningarna behövde såväl doktorer som ”folkskolepojkar”. De försök som gjorts vid Göteborgs högskola borde fortsätta, men att fortbilda journalister genom att ge dem olika typer av resestipendier var något som borde utvidgas.³³

På Svenska journalistföreningens kongress i augusti 1944 lades ett flertal motioner fram om behovet av utbildning. SJF:s centralstyrelse föreslog att frågan skulle utredas. Ofta var det behovet av fortbildning som underströks. Till exempel föreslog SJF:s Dalakrets att branschorganisationerna skulle anordna kortare kurser för redan verksamma journalister, i likhet med den socialdemokratiska pressens journalistkurser på Bommersvik. Stipendier för utlandsresor sågs också som en form av utbildning och journalistföreningens södra krets motionerade om att de statliga stipendierna till journalister skulle återinföras. Dessa hade inrättats för att ge journalister på svenska tidningar möjlighet till utlandsresor. Vid hemkomsten skulle stipendierna skriva reseberättelser och dessa publicerades ofta. Stipendierna upphörde av statsfinansiella skäl efter första världskriget, återkom 1937 men drogs sedan in till följd av det andra världskriget.³⁴

Hösten 1944 tillsatte pressorganisationerna en kommitté för att utreda frågan om journalistutbildning och flera av dem som tidigare varit aktiva i debatten deltog. Det fanns en koppling till Statens informationsstyrelse så till vida att fem av kommitténs nio ledamöter tidigare hade deltagit i Pressnäm-

³² Motionen var undertecknad av bland andra Ivar Anderson och Sten Dehlgren, *Meddelande från Svenska Tidningsutgivareföreningen*, 1944:215.

³³ Harry Hjärne, ”En svensk journalistskola”, *Journalisten* 1919:10; ”Journalistutbildning”, *Pressens Tidning* 1944:24.

³⁴ ”Utlåtande av kommittén för journalistutbildning”, *Meddelanden från Publicistklubben* 1946:1, s. 16, 23.

dens arbete. Dessa var Ivar Anderson (1941–43), Stig Rynell, Harry Hjärne, Nils Andersson och John Börjesson (suppleant i pressnämnden).³⁵ En nyckelperson var Ivar Anderson, en av tidens stora aktörer som besatte flera positioner. Förutom att vara Publicistklubbens ordförande var han en betydande högerpolitiker i riksdagens första kammare, ledamot av utrikesnämnden, ledamot av riksbanksfullmäktige samt verkställande direktör och chefredaktör för *Svenska Dagbladet*. Han var akademisk skolad med en doktorsavhandling i statsvetenskap i bagaget och hade tidigare varit svenskt ombud i Nationernas förbunds generalförsamling och medlem i Högerpartiets verkställande utskott. Uppdraget som Publicistklubbens ordförande var ett av hans minsta åtaganden.³⁶ Under kriget var 36 journalister riksdagsledamöter och att sitta på flera stolar samtidigt var vanligt i den publicistiska världen under denna tid, men man kan säga att Ivar Anderson satt på ovanligt många.³⁷

Andra initiativ till journalistutbildning vid krigsslutet

I diskussionen om en journalistutbildning 1944 till 1946 var socialdemokratiska röster sällsynta. Nils Andersson från SJF som var aktiv socialdemokrat deltog visserligen i den branschammansatta utredningen men var passiv. Till detta hör att A-pressen hade en egen arbetsgivarorganisation och inte var medlem i Svenska tidningsutgivareföreningen. Även om vissa socialdemokratiska journalister var medlemmar i Publicistklubben var klubben ändå dominerad av borgerliga redaktörer. Det synes som socialdemokraternas viktigaste kanal in i utbildningsdiskussionen var genom SJF.

Det socialdemokratiska partiet anordnade egna utbildningar för rörelsens journalister. Efter andra världskriget togs ansvaret för partiets journalistutbildning över av Arbetarpressens förlags AB och den tidigare partisekreteraren Anders Nilsson utvecklade en mängd olika kurser inriktade på att förbättra de socialdemokratiska tidningarnas konkurrenskraft.³⁸ Dessa tidningar ökade sina upplagor i slutet av 1940-talet, såväl i landsorten som i storstäderna, men

³⁵ Publicistklubben utsåg John Börjesson, Stig Rynell och Ivar Anderson som också blev kommitténs ordförande. Svenska tidningsutgivareföreningen utsåg Gunnar Bjurman, Harry Hjärne och K. Roeck Hansen. Från Svenska journalistförbundet deltog Sven Sandstedt, Nils Andersson och Ernst L. Ekman som blev sekreterare, *Meddelanden från Publicistklubben* 1946:1; Funcke, (2006) s. 137, 405, fotnot 405.

³⁶ *Publicistklubbens porträttmatrikel 1952*, s. 18, 394.

³⁷ Sundvik (1974) s. 171f.

³⁸ SAP-verksamheten 1945–50; SAP-verksamheten 1951–56; Anders Nilssons arkiv, ARAB, volym 23. En sammanställning av utbudet av utbildningar finns även i A-pressen AB:s arkiv, ARAB, volym 47.

de låg långt efter de största borgerliga tidningarna och totalt hade den socialdemokratiska pressen cirka 16 procent av den totala upplagan.³⁹

Göteborgs högskola återupptog journalistkurserna efter kriget. Rektorn Curt Weibull hade ambitioner att förbättra och förändra högskolans utbildning av blivande journalister. Vid sidan av den ordinarie undervisningen vid högskolan inrättades 1946 en praktisk journalistkurs. En särskild kommitté för journalistundervisning som bestod av både professorer och aktiva journalister hade fått delegerat förtroende från högskolans ledning att utforma undervisningen. Curt Weibull behövde dock hjälp med finansieringen och vände sig till Svenska tidningsutgivareföreningen om stöd.⁴⁰

En ny kollektiv aktör som trädde fram efter kriget var studenterna vid universiteten. 1945 bildades studentföreningar vid fyra universitet och högskolor för de som önskade bli journalister. Syftet var att verka gentemot universitetsväsendet för att få till stånd mer ändamålsenliga utbildningar samt att i föreningarnas regi ordna föreläsningar och studiebesök. I Uppsala, som var först ut, beskrivs i studenttidningen *Ergo* hur det fanns flera studentföreningar som försökte rätta till en fellagd akademisk undervisning, till exempel läraraspiranternas förening. Nils Hallerby kritiserar i artikeln den akademiska utbildningen. Den var endast bevis på att man har inhämtat en fördjupad orientering i ett par ämnen, vilket eventuellt var till nytta i arbetet som journalist. Själva yrkesutbildningen fick studenterna skaffa sig på egen hand som volontärer om somrarna. Hallerby skriver att det skulle vara lämpligt om studenterna även under sina studier kunde få orientering i yrket.⁴¹ Han blev sedan ordförande i Uppsala studenters förening för blivande journalister, som bildades på våren 1945, en studentklubb som redan samma höst fick efterföljare i Stockholm, Lund och Göteborg. Dessa bildade senare en samarbetsorganisation.⁴²

En person som kom att bli viktig för journalistutbildningen var Set Poppus. Han hade bedrivit akademiska studier i Uppsala men istället för att bli präst, som den ursprungliga planen var, kom han in på den journalistiska banan. Poppus var en utpräglad entreprenör som drev pressagenturen Nord Press som distribuerade kulturartiklar till landsortstidningar. Han tog 1945 över som kursledare på ett privat initiativ, Svenska journalistikolan, som

³⁹ *Svenska tidningsutgivareföreningen 50 år* (Stockholm 1948) s. 227.

⁴⁰ Kommitténs medlemmar var professor Curt Weibull, professorerna Axel Lindqvist och Ture Johannisson samt chefredaktörerna Harry Hjärne, Knut Petersson och redaktörerna Stefan Oljelund och Hubert Lärn, Brev från Curt Weibull 11/12-45, TU:s arkiv, RA, F7:1; Studenter och journalistik", *Pressens Tidning* 1945:12.

⁴¹ Nils Hallerby, "Plats för vår 93:e studentförening", *Ergo* 1945:3.

⁴² "Sveriges yngre akademiska journalisters förening", *Journalisten* 1946:8.

hade startats redan 1939. Utbildningen på Svenska journalistikskolan gick ut på att härma arbetet på en redaktion, ett koncept som hade praktiserats i andra länder, speciellt i USA. Kursdeltagarna fick utföra olika redaktionella arbetsuppgifter på en av kursens tidningar. Till detta knöts föreläsningar av verksamma journalister i olika praktiska ämnen som rubriksättning, nyhetsbyråmaterial, referat och annonser. Enligt kursplanen erbjöds såväl en tre månaders kvällskurs till en kostnad av 250 kronor som en korrespondenskurs för 175 kronor. Enligt skolans broschyr handlade det om en grundläggande allsidig undervisning i modern journalistik under medverkan av erkända fackmän. Set Poppius ansåg att det var en föråldrad uppfattning att journalistyrket inte kunde läras. Vissa egenskaper var medfödda, menade Poppius, och räknade upp vaken iakttagelse, klart intellekt, förmåga att skilja väsentligt från oväsentligt och snabbhet. Men utöver dessa egenskaper behövdes grundläggande kunskaper och orientering om arbetet på en tidning. Att arbeta som volontär beskrevs som en tidsödande utbildningsväg, volontären fick ofta ingen handledning och det var därför svårt att få något grepp om yrket.⁴³

Precis när den branschsammanställda kommittén var klar med sitt arbete i januari 1946 vände sig Poppius direkt till pressorganisationerna och erbjöd lösningen att Svenska journalistikskolan skulle underställas pressorganisationernas kontroll. Han argumenterade för att skolan skulle kunna hjälpa till att lösa de problem som lärlingssystemet hade genom att ge de blivande volontärerna förkunskaper, vilket gjorde att de snabbare kunde göra nytta när de kom ut på redaktionerna. De tre pressorganisationerna skulle ha möjlighet att göra sina önskemål gällande och påverka vad utbildningen skulle innehålla. Set Poppius tyckte också att den rådgivare för volontärer som kommittén för journalistutbildning ville inrätta skulle kunna placeras på skolan, som då även fick en funktion som platsförmedling.⁴⁴ Hans förslag avvisades dock av pressorganisationerna med hänvisning till deras egen utredning.⁴⁵

Journalistutbildningskommitténs förslag 1946

I journalistutbildningskommitténs förslag är det tydligt att det inom pressens fält fanns en mångfald av olika åsikter om hur en utbildning av journalister kunde gå till, vilket gjorde det mycket svårt att enas om ett förslag. En grundutbildning för journalister avvisades och istället föreslogs förbättringar av det befintliga volontärsystemet. Att skapa liknande journalistikskolor med

⁴³ Kursplan, Publicistklubbens arkiv, RA, F2:6.

⁴⁴ Brev till Publicistklubben 17/1-46 samt kursplan, Publicistklubbens arkiv, RA, F2:6.

⁴⁵ Styrelsemöten 13/2 och 11/3 1946, Publicistklubbens arkiv, RA, A2A:13; Brev från SJF:s verkställande utskott, 8/4-46, TU:s arkiv, RA, F7:1.

årslånga utbildningar som fanns i utlandet ansåg kommittén skulle bli för dyrt. Det skulle vara svårt att trygga en sådan skolas ekonomi i Sverige. Man var tveksam till om en journalistiska skola var så mycket bättre än en utbildning direkt i yrket. Kommitténs arbete förefaller ha varit något av ett hastverk; många av kommitténs medlemmar hade inte tid att komma på de totalt fem sammanträdena. Stig Rynell blev till exempel utsedd till pressattaché i Oslo 1945. Utredningens delar skrevs av de olika ledamöterna men främst av Ernst L. Ekman, som arvoderades för sin insats. Till stor del bestod utredningen av bilagor; tidigare utbildningsinitiativ i Sverige och internationellt redovisades tillsammans med den tidigare diskussionen i Sverige.⁴⁶

I sitt yttrande konstaterade kommittén att det fordrades såväl naturlig begåvning som kunskap för att bli journalist. Yrket var mycket mångskiftande och gav därför plats för många olika sorters individer. En god journalist borde, enligt kommittén, vara vetgirig, ha fantasi, anpassningsförmåga, sanningsskärlek, gott omdöme och god språkkänsla. Alla som trodde sig ha talang för yrket hade det inte, underströk kommittén. De för yrket mindre lämpliga individerna måste snabbt rensas bort så de inte slösade bort sin tid utan kunde ägna sig åt en annan yrkesbana, men att införa tester trodde inte kommittén på: ”det ger knappast garanti för ett gott urval”.⁴⁷

Det gamla volontärsystemet var trots allt fortfarande den bästa grundutbildningen, ansåg kommittén: ”Att lära sig yrket genom volontärtjänst fordrar en viss vakenhet och förmåga att sätta sig in i ovana situationer, vilket emellertid är egenskaper, som en journalist i högsta grad behöver under sin yrkesutövning och som han har nytta av att få tidigt uppövade.”⁴⁸ Men volontärsystemet hade vid denna tid många problem. Det var brist på platser.Handledningen som skulle ges av äldre redaktionsmedlemmar var ofta dålig eller obefintlig och vissa tidningar utnyttjade volontärerna hårt som billig arbetskraft. Kommittén föreslog att pressorganisationerna reglerade området bättre och att de tillsatte en rådgivare som kunde ge råd och stöd till dem som ville ge sig in i yrket. En sådan rådgivare kunde hjälpa till med placeringen av volontärer på tidningarna. Om inga journalistiska skolor skapades måste tidningarna bli bättre på att ta emot volontärer. Kommittén föreslog även att pressorganisationerna skulle se till att en särskild handbok gavs ut. Där kunde praktiska upplysningar om den svenska tryckfriheten, upphovsrätten och etiska regler samsas med en genomgång av olika genrer inom journalistiken och principer för nyhetsredigering. Dessa principer skulle vara: ”Sanningen, hela sanningen

⁴⁶ Summariska protokoll och arbetspapper från kommitténs arbete finns bevarade i Publicistklubben arkiv, RA, F2:6; *Meddelanden från Publicistklubben*, 1946:1, s. 51ff.

⁴⁷ *Meddelanden från Publicistklubben*, 1946:1, s. 48.

⁴⁸ *Ibid.* s. 52.

och ingenting annat än sanningen' utan justeringar av hänsyn till tidningens politiska åskådning."⁴⁹ Som komplement till handboken skulle kända journalister kunna föreläsa runt om i landet, gärna i samarbete med de akademiska journalistföreningarna för studenter.

För frågan om fortbildning av journalister fanns en helt annan entusiasm. Kommittén ville här själv medverka till att skapa en pilotkurs för journalister med ett par år i yrket och en av kommitténs ledamöter, Sven Sandstedt, hade utarbetat ett ambitiöst program för en tvåveckorskurs. Utifrån den kursen hoppades man vinna nya erfarenheter och att nya fortbildningskurser skulle kunna anordnas i olika svenska städer. Tanken var att genom föreläsningar, diskussioner, studiebesök och redaktionspraktik ge deltagarna en vidgad erfarenhet av yrkets olika delar och kursledaren skulle vara en van tidningsman.

En intressant aspekt är kommitténs svårigheter att beskriva vilka förkunskaper som skulle krävas av en journalist. Studentexamen var att rekommendera men pressen hade också stor nytta av journalister med lägre utbildning men med praktiska erfarenheter, till exempel kom många journalister in i A-pressen via fackföreningsrörelsen och aktiva idrottsmän hade anställts som sportjournalister med gott resultat. De som inte hade utbildning brukade skaffa sig kunskaper genom självbildning, menade kommittén. När det gällde högre utbildning ansågs nästan alla ämnen vara bra och ingenting vara bäst; å ena sidan var en examen vid en filosofisk fakultet användbar men det var å andra sidan även genomgången handelsskola. Ämnen som statskunskap, nationalekonomi, historia, litteraturhistoria, geografi, nordiska språk, konst- och kulturhistoria kunde vara till nytta men det fanns andra ämnen som också var bra. Avslutningsvis ansåg kommittén att en akademisk examen inte skulle vara nödvändig för en journalist. De hade även ett omvänt krav: En student som ville in i yrket rekommenderades att söka arbete som sommarvikarie för att "få klarhet om han verkligen har intresse och fallenhet för yrket och kan om så inte är fallet lägga om studierna för någon annan bana".⁵⁰ Om något betonades som särskilt värdefullt för en journalist var det utlandsvistelser som gav journalisten möjlighet att lära sig ett främmande lands språk och kultur.

Kommitténs förslag diskuteras på Publicistklubben

På Publicistklubben träffades ett 40-tal personer, de flesta män, i mars 1946. Fyra studenter från olika akademiska studentföreningar för blivande journalister hade blivit speciellt inbjudna tillsammans med rektorn för Göteborgs högskola. Efter en kort resumé över kommitténs förslag blev det en livlig

⁴⁹ Ibid. s. 52.

⁵⁰ Ibid. s. 51.

diskussion.⁵¹ De första som tog ordet var två initiativtagare till utbildningar för journalister: Rektorn för Göteborgs högskola, Axel Boëthius, professor i klassisk fornkunskap och antikens historia, samt Set Poppius som var kursledare för Svenska journalistikskolan. Med andra ord fanns en företrädare för akademisk utbildning och en för praktisk utbildning på plats på Publicistklubben.

Professor Axel Boëthius skyndade sig att understryka att den journalistutbildning som bedrevs vid Göteborgs högskola inte konkurrerade med kommitténs förslag. Det var inte heller något försök att ge svar på frågan om en grundläggande utbildning eller omedelbar praktik var att föredra eller om studentexamen var att föredra eller inte. Han ansåg att högskolans utbildning hade missförstått: ”De som berömmar säger att vi vill uppfostra journalister, och de som kritiserar att journalister inte kan uppfostras på en högskola.”⁵² Själv ville han kalla deras verksamhet för en passiv aktivitet. Den innebar inte att högskolan ville uppfostra den svenska pressen, eller att en sådan uppfostran ens skulle behövas, eller att deras undervisning skulle kunna skapa journalister: ”Den innebär bara ett försök att locka unga journalister att använda högskolans möjligheter, inte något sätt att tränga sig på, men ett deciderat och starkt intresse att stå till tjänst.”⁵³ Axel Boëthius beskrev att när utbildningen som hade legat nere under kriget åter tagits upp hade vissa förändringar införts. De hade bytt ut de tidigare ”högtidligare” föreläsningarna i journalistik mot ”samkväm” tillsammans med två erfarna journalister, detta för att ”hålla uppmärksamheten och känslan för det blivande yrket vakna”.⁵⁴

Set Poppius beklagade att pressorganisationerna inte ville ställa sig bakom Svenska journalistikskolan: ”Som yrkesman måste jag nämligen säga, att det är olämpligt med enskild undervisning i yrket utan all kontroll från pressen. Yrkets rekrytering blir inte bra förrän vi har fått en auktoriserad yrkesskola.”⁵⁵ Han påpekade att många tidningar inte tog emot volontärer eftersom dessa saknade alla förkunskaper och mest var till besvär. Han kritiserade att kommittén inte hade velat föreslå en förberedande yrkesutbildning och förstod inte deras ekonomiska betänkligheter. Redaktionen var inte platsen att pröva om en person var lämplig som journalist, menade han, det skulle göras redan före volontärtjänstgöringen.

Redaktör P.G. Peterson (*Aftonbladet*) gav Set Poppius delvis rätt och menade att hans tidning inte tog in volontärer eftersom de inte hade tid.

⁵¹ Protokoll vid Publicistklubbens sammanträde 22/3–46, Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:19.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

Samtidigt var han skeptisk till utbildning av en mängd journalister, det fanns inga garantier att de skulle bli bra journalister bara för att de hade gått en kurs. Nils Andersson, ombudsman på SJF, var även han skeptisk till om det var någon särskild merit att ha betyg från en sådan kurs, varpå Set Poppus svarade att det var bättre att människor föll igenom på en förberedande kurs än på redaktionerna.⁵⁶ På Publicistklubben kom även kritik mot akademiker. Hilding Östlund (*Vecko-Nytt*) påpekade att man i utbildningsdiskussionerna inte alls tänkt på grovjobbet som eldsvådor och mord:

Akademiker är i regel synnerligen dåliga olycksfallsreporters och referenter. Lite högfärdiga är de i regel också. En akademiker kan inte ta vilka enkla uppdrag som helst. Har man en bra examen ska man bara sitta på sin stjärt och skriva fina saker. En gång skickade jag en licentiat i sanskrit till en eldsvåda i Gamla stan. Han gjorde en bra artikel om det gamla fina huset, men glömde bort en rökskadad brandman och de husvilla familjerna.⁵⁷

De närvarande studenterna från de akademiska journalistföreningarna protesterade mot beskrivningen att akademiker var högfärdiga och inte kunde bli bra reportrar. De hade själva genom partipressföreningarna lyckats få fram 30 volontärplatser för sina medlemmar.⁵⁸

Andra synpunkter som framkom var att journalist var en mängd av yrken, att journalister kom in på sin yrkesbana på många olika sätt vilket gjorde en utbildning oerhört chansartad. Publicistklubbens vice ordförande Ragnar Ekman beskrev dilemmat som att det fanns ett stort behov av utbildade journalister som var svårt att tillfredsställa eftersom tidningarna hade så olika önskemål. Därför borde de politiska partiorganisationerna engagera sig i utbildning av journalister. Han befarade även att fortbildningskurser inte skulle ses med blida ögon överallt i landet, faran var att Stockholmstidningarna ”stal” de bästa deltagarna. Även här handlade det om landsortstidningarnas missnöje, de lade ner möda och utbildade volontärer som sedan tidningarna i storstäderna lockade över.⁵⁹

Det enda konkreta resultatet av journalistkommitténs arbete var en tvåveckors fortbildningskurs i Stockholm hösten 1946.⁶⁰ Kommitténs andra förslag rann ut i sanden. Pressens organisationer tog aldrig upp och drev frågan

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ I Uppsala var det främst Högerpressföreningen som förmedlade volontärplatser och stipendier för att avlöna studenterna. Se Brev 26/11-45 från Nils Hallerby, Publicistklubbens arkiv, RA, F2:6.

⁵⁹ Protokoll vid Publicistklubbens sammanträde 22/3-46, Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:19.

⁶⁰ Kursprogram, Sven Sandstedts arkiv, RA, volym 3.

vidare, någon bättre ordning på volontärsystemet blev det inte heller. Det kom flera handböcker i journalistik men ingen som var auktoriserad av hela branschen. En av dessa var skriven av Set Poppius som gick från ord till handling. Trots att pressorganisationerna inte ville auktorisera Svenska journalistikskolan, som därefter gick i konkurs 1946, gav han inte upp. Han trodde på idén om en praktisk yrkesutbildning. Han ägnade ett drygt halvår åt att skriva en handbok i journalistik som sedan kunde användas på den första kursen i journalistik på den egna skolan, Poppius journalistiska skola, som startade våren 1947. Entreprenören Poppius skaffade gratis lokaler hos Sjökrigsskolan mot att en av flottans aspiranter till att bli pressofficer fick en friplats. Första åren var det endast tioalet elever per kurs men därefter skedde en gradvis expansion.⁶¹

Analys av diskussionen

Under denna efterkrigsperiod är det pressens fält som är i fokus. De refererade diskussionerna visar på den stora inre mångfalden av åsikter om en journalistutbildning. Fältet rymde inom sig journalister av olika politiska snitt, med olika redaktionella funktioner och positioner. Tidningar från landsorten befann sig i en annan situation än storstadstidningarna och hade andra behov av utbildad arbetskraft. Den stora inre mångfalden inom fältet ledde till en splittring när det gäller utbildningsfrågan, den gemensamma utredningen föreslår i stort sett ingenting. Pressens fält kunde inte ena sig om en formaliserad utbildningsgång för sina adepter. Den inre splittringen motsvarades av en enighet utåt. Fältet var skeptiskt till initiativ utifrån om att utbilda journalister. Sociologen Margaret Archer hävdar att utbildningens form beror på vilka mål de aktörer har som kontrollerar den.⁶² Här får detta en något märklig effekt eftersom pressens fält försvarar upprätthållandet av ett utbildningssystem som de kontrollerar men som de flesta är ense om inte fungerar särskilt väl, det vill säga att lärlingsvägen bli journalist. Det förefaller som om kontrollen här är överordnad själva utbildningens kvalitet.

Under diskussionen på Publicistklubben försökte två utbildningsanordnare marknadsföra sig och få branschens stöd, men varken akademikern Boëthius eller entreprenören Poppius lyckades fullt ut. Det är värt att notera den mycket underdåniga ton en rektor och tillika professor hade när han besökte Publicistklubben och att det uppenbarligen var accepterat bland journalister att komma med nedlåtande uttalanden om akademiker.

Set Poppius talade inifrån branschen själv och var rakare i tonen. Han pekade på det orimliga i att avvisa en grundutbildning för journalister i

⁶¹ Poppius journalistiska skola 1947–1960. Set Poppius arkiv, RA, B1c 2:3.

⁶² Archer (1984) s. 1ff.

en situation när volontärsystemet fungerade så dåligt. Poppius värnade om utbildningen för dem med enklare bakgrund och gick senare ut och varnade för att journalistiken skulle akademiseras.⁶³ Det fanns en konflikt mellan stad och land där storstäderna profiterade på att det var landsortspressen som till största delen utbildade volontärer. Trots det accepterades inte Set Poppius praktiska förslag att ge volontärerna bättre förkunskaper. Det kan synas märkligt att pressens fält avvisade ett utbildningsalternativ från en journalist som var tänkt att förstärka det befintliga volontärsystemet. En möjlig förklaring är att pressorganisationerna inte ville släppa initiativet om hur en utbildning skulle utformas till en privat entreprenör.

Inte heller högskoleutbildningen gillades, även om kurserna beskrevs som vällovliga och intressanta. Ordföranden Ivar Anderson menade att utbildningen i Göteborg bara kunde anses som en grund. Erfarenheter från Amerika och Tyskland talade mot att grunda särskilda journalistiskolor: ”De som utbildas vid sådana har sällan kommit att arbeta som rena journalister.”⁶⁴ Endast yrket självt kunde ge den grundläggande utbildningen till journalist, menade Ivar Anderson.

I diskussionen fanns bland journalisterna en allmänt avog inställning eller i varje fall en starkt bristande entusiasm för alla de olika utbildningsförslag som presenterades. Det förefaller som om många på Publicistklubben hade en önskan om att människor självutbildade sig. Personer med den rätta karaktären och fallenheten skulle genom självstudier och genom att arbeta på redaktionerna så att säga själva uppstiga i skräet. Journalistyrket uppnåddes genom att förtjäna denna titel och genom att bli erkänd som journalist på en redaktion.⁶⁵ Dessa traditionella ideal gick på tvärs med alla förslag om formaliserade utbildningsvägar, som därmed vara svåra att få gehör för. Trots alla storstilade ambitioner att förbättra journalisternas utbildning gled förslagen isär och ingen enighet kunde nås.

Nordiska pressmötet

Även om den kommitté som Ivar Anderson varit ordförande för inte ansåg att en formell journalistutbildning skulle inrättas i Sverige kunde samme Ivar Anderson några månader senare påttala behovet av bättre utbildning för journalister. Det skedde på det åttonde Nordiska pressmötet som hölls i Stockholm i september 1946 och som hade temat ”Pressen och samhället”. Nordiska pressmöten hade hållits sporadiskt ända sedan 1899 men andra världskriget

⁶³ Set Poppius, ”Skall journalistutbildningen akademiseras?”, *Journalisten* 1946:4.

⁶⁴ Protokoll vid Publicistklubbens sammanträde 22/3–46, Publicistklubbens arkiv, RA A1A:19.

⁶⁵ Jarlbrink (2009) s. 140f.

hade lett till ett långt avbrott i traditionen. Nu återknöts relationerna, förbrödringen underströks med stor symbolik på invigningen med prinsar och nordiska statsråd som gäster i Konserthuset i Stockholm, där det spelades nordisk musik med en nordisk fanborg i scenfonden. Pressen i Norden skulle verka för en stärkt samhörighet mellan folken och värna deras frihet och egenart, var budskapet från Ivar Anderson i hans inledningstal. Sveriges undfallenhet mot Tyskland under kriget skulle glömmas.⁶⁶

Pressmötet hade också karaktären av att det var de fattiga kusinerna från de krigshärjade grannländerna som bjudits in till ett svenskt överdåd. Finländarna hade till exempel bara fått med sig 10 kronor i reskassa.⁶⁷ Redaktör Olav Larsen sade i en intervju inför pressmötet: ”Ja, naturligtvis har vi kommit för att avundas er svenskar era enorma tidningsdrakar med deras överdådiga utstyrrel, men också för att studera tekniken. Vi i Norge trycker ännu på samma gamla pressar från åren före kriget”.⁶⁸ De olika ländernas situationer visade sig i inledningstalet där Ivar Anderson uttryckte djup oro för pressens kommersialisering. Tidningarna hade blivit oseriösa, blåste upp bagateller och skvaller och ägnade sig åt okänsliga kriminal- och sexualsensationer, något som var en ”moralisk och folkhygienisk fara”.⁶⁹ Udden var riktad mot den framväxande kvällspressen i Sverige. Detta var någonting främmande för de nordiska gästerna och de uttryckte snarast en förvåning över att det kunde finnas ett sådant problem. Olav Larsen sa att något sådant inte fanns i Norge, ordbytet i pressen hade snarare blivit mer dämpat och sakligt efter kriget.⁷⁰ Även om svenska pressförhållanden dominerade mötet var man inte okänslig för problemen i grannländerna. Under pressmötet hölls en ceremoni för de journalister i grannländerna som dött under kriget.⁷¹

Utbildning och rekrytering av journalister togs upp speciellt. På mötet gavs rapporter om utbildning och rekrytering från de olika länderna. I inledningstalet understök Ivar Anderson att pressen själv måste ta itu med sin moral och etik. Han betonade att pressens fostran var ett led i den folkliga

⁶⁶ ”Pressens demoralisering nagelfars vid nordiska pressmötets upptakt”, *SvD* 25/9–46; ”Pressen fick ris och ros av sina egna förtroendemän”, *Aftontidningen* 24/9–46; ”Nordiska pressmötet öppnat: ’Fraser löser inga problem’”, *Expressen* 24/9–46; ”Nordiska pressproblem”, *SvD*, Datum saknas, Publicistklubbens arkiv, RA, Ö2:4.

⁶⁷ ”Nordisk stämning kring pressmötets avslutning”, odaterat, osignerat pressklipp, tidning okänd, Publicistklubbens arkiv, RA, Ö2:4.

⁶⁸ Signaturen Gaut, ”Norsk ’stilbantning’, dansk press osar katt”, odaterat pressklipp utan källa, Publicistklubbens arkiv, RA, Ö2:4.

⁶⁹ ”Nordiska Pressmötet”, *Journalisten*, 1946:10.

⁷⁰ ”Utbyggnad av opinionsnämnden”, *DN* 25/9–46.

⁷¹ ”Nordiska pressmötet”, *Journalisten*, 1946:10.

självstyrelsen, pressen hade ett speciellt ansvar för demokratin. Därför var det viktigt att pressen behöll sitt anseende. Då krävdes självkritik och att journalisterna tog ansvar för vad som skrevs. De åtgärder han föreslog var ett eget organ för självkontroll samt utbildning:

Det viktigaste medlet för skapande av ökad självkontroll och fördjupat ansvar hos pressens män är dock journalistutbildning. I denna utbildning måste ingå ett starkare hävdande av pressens väsentliga uppgifter som samhällsorgan och av det ansvar, som pressens alltjämt dominerande ställning som nyhetsförmedlare medför. Vi måste inom våra egna led få fram en ny värdesättning av vår uppgift och en starkare ansvarskänsla inför denna. Vi måste övervinna den mentalitet, som ser det enda kriteriet på journalistisk skicklighet och framgång i upplagornas tillväxt. Vi måste vara beredda på att underkasta oss den kritik och det hårda nagelfarande, som vi ägnar andra. Vi måste erkänna och rätta våra misstag och oförbehållsamt söka gottgöra den orätt vi råkar göra mot människor och institutioner. Och till sist – vi får aldrig glömma och aldrig försumma att inskräpa hos den nya generationen av tidningsmän, att journalistyrket är en kallelse, en stor och betydelsefull samhällsuppgift.⁷²

Utbildning framställs som ett verktyg för pressens självsanering. Ivar Anderson hade ett par månader tidigare avvisat en formaliserad utbildningsgång, men här vävs utbildning in i hans retorik och framställs som ett verktyg för att häva den demoralisering han tyckte att journalistiken i Sverige hamnat i efter kriget. Mentaliteten att höja upplagorna med hjälp av sensationer skulle utbildas bort.

Ivar Harrie, chefredaktör för *Expressen*, bemötte kritiken på pressmötet och ansåg att detta med de ökande kriminal- och sexualreportagen var en historisk felsyn. Tidningarna var mycket värre förr, då avrättningar skildrades in i minsta bloddrypande detalj. Ivar Harrie berörde även utbildningen av journalister. Även om han var skeptisk till att examinera fram journalister såg han problem med den nya unga journalistgenerationen. Det behövdes ”något slags organ för att bringa in nytillträdande journalistiska släktled i den gamla, mycket fina och mycket krävande traditionen av formell säkerhet och kritisk urskiljning, som faktiskt har funnits vid våra svenska tidningar.”⁷³ *Expressen* gick i svaromål även i spalterna och menade i en bitsk notis att Ivar Anderson med stort patos försökt peka ut tidningen som syndare: ”Nordiska pressmötet skulle bli den effektfulla miljön kring fördömsen av den tidning som barn, nej, förlåt, Svenska Dagbladets medarbetare, inte får nämna vid namn”.⁷⁴

⁷² Inledningsanförande, Ivar Andersons arkiv, RA, 3a:2.

⁷³ ”Nordiska pressmötet”, *Journalisten* 1946:10.

⁷⁴ ”Svaranden Expressen”, *Expressen* 28/9–46.

Diskussionen om ansvar och självsanering ledde till att pressmötet tog upp behovet av att ha en egen nämnd inom pressen för självsanering. Vid denna tid fanns Pressens opinionsnämnd som var det interna organ som skulle övervaka att Publicistklubbens publicitetsregler följdes. Där reglerades främst god sed när det gällde brottsrapportering.⁷⁵ Att bygga ut denna verksamhet väckte dock dåliga minnen från kriget. Redaktör Manne Stål (*Karlstads-Tidningen* och riksdagsledamot fp) var rädd för att Pressens opinionsnämnd skulle kunna utvecklas på samma sätt som Pressnämnden och göra mer skada än nytta. Han tyckte att talet om ansvarskänsla under kriget hade använts för att minska pressens frispråkighet. Ansvarskänsla kunde lika gärna tolkas som att pressen måste tiga med vad man visste. Även Harry Hjärne tyckte att talet om pressens ansvar påminde om det han hörde från generaler och statsråd när han satt i Pressnämnden under kriget. Dessa hade mycket bestämda uppfattningar om hur pressen skulle uppföra sig ansvarsfullt. Hjärne ansåg snarare att pressen hade en för stark ansvarskänsla och det började luta mot att landet snart skulle ha statstidningar med ”all den där hyggliga ansvarskänslan”.⁷⁶

FÖRDJUPNING OCH INTERNATIONELL UTBLICK

I den svenska diskussionen vid krigsslutet fanns bland några centrala aktörer en betoning på ansvar som knöts till krav på en journalistutbildning. Jag ska fördjupa beskrivningen om detta tal om ansvar och även göra en internationell jämförelse. Frågan lämpar sig för diskussion eftersom ansvar kan betyda vitt skilda ting beroende på de underliggande värderingarna.

De redaktörer som på olika partipressföreningars mandat tog plats i den omdiskuterade Pressnämnden blev på många sätt en del av samlingsregeringens presspolitik under kriget. Flera av dem engagerade sig efter kriget i utvecklingen av en journalistutbildning. Frågan är varför? Några dokument som kan belägga att utbildning diskuterades inom Pressnämnden har inte påträffats. En möjlig förklaring är att i denna lilla publicistiska värld var det ofta samma män som var aktiva överallt. En annan möjlig förklaring är att något i Pressnämndens kvalfyllda disciplinering av de egna leden under kriget ändå hade aktualiserat frågan om utbildning. Det framkommer att det även efter kriget fanns de som ansåg att det behövdes ett organ för pressens självsanering, vilket kopplades till utbildning.

⁷⁵ Pressens opinionsnämnd instiftades 1916 som en form av hedersdomstol av de tre pressorganisationerna. Det var en löslig organisation med låg aktivitet fram till efterkrigstiden. Efter kriget kom reglerna gradvis att utvidgas, Lennart Weibull & Britt Börjesson, *Publicistiska seder* (Stockholm 1995) s. 60f.

⁷⁶ ”Nordiska pressmötet”, *Journalisten* 1946:10.

Stig Rynell menade i sitt föredrag om journalistutbildning i mars 1944 att det för journalisterna även efter kriget fanns ”skäl till fortsatt *vakthållning* – även mot *egna* svagheter”. Han definierade aldrig mot vilken form av fara vakthållningen skulle ske, men ”pressens män” behövde ha kännedom om såväl statens som pressens funktioner, vilket förutsatte en god utbildning.⁷⁷ Några månader senare uttryckte Publicistklubbens vice ordförande Ragnar Ekman sig i liknande termer på Svenska journalistföreningens kongress.⁷⁸ Ekman framförde argumentet att journalisterna behövde bättre utbildning eftersom samhället hade blivit mer komplicerat och han kopplade detta till de moraliska krav som var förknippade med yrket. Journalister behandlade ibland sanningen på ett diskutabelt sätt och han efterlyste en ökad vidsynthet och att fakta i en fråga skulle gå före förhålligandet av ett visst partis åsikter samt ”en skärpt vakthållning mot billiga sensationer, mindre underlåtenhet mot efemärt reklambuller och ökad uppskattning för det som verkligen betyder någonting i samhällslivet”.⁷⁹ Ekman ansåg att svenska journalister trots allt hade skött sig bra under kriget men varnade för att pressen skulle hemfalla till överdrifter när den frigjorts från de tidigare restriktionerna. Yrket måste ”behärskas av insiktens och mognadens disciplin”.⁸⁰

Även Ivar Anderson varnade för en ny fara efter kriget. Några veckor efter krigsslutet våren 1945 öppnades utställningen ”Den svenska Pressen 300 år” på Skansen i Stockholm. I de högtidliga invigningstalen menade Ivar Anderson att pressen ständigt måste slå vakt mot de faror som hotar ”de omistliga värden som den fria pressen är satt att vårda”. Dessa hot kunde komma ”inte bara utifrån utan kanske ännu mer inifrån”. Det han var rädd för var inte nya former av censur utan att pressen förlorade sitt anseende genom att ”offra sig åt en försämd smak”. Hittills hade pressen hållit stånd mot sådana tendenser men Anderson fruktade att ansvarskänslan kunde ”slappas” i jakten på jätteupplagor.⁸¹ Att det var mot en mer populär och sensationsinriktad journalistik

⁷⁷ *Meddelanden från Publicistklubben*, 1944:40.

⁷⁸ Ekman var även vice ordförande i Högerpressförening och efterträdde Ivar Anderson som ledamot i Pressnämnden 1943, *Publicistklubbens porträttmatrikel 1952*, s. 400.

⁷⁹ ”Pressens efterkrigsproblem”, *Pressens tidning* 1944:17.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Efter kriget arrangerades på Publicistklubbens initiativ en pressutställning på Skansen för att uppmärksamma att det var 300 år sedan Sveriges första tidning *Ordinari Post-Tijdender* grundades. Se Tal vid Publicistklubbens middag den 29 maj 1945, Ivar Andersons arkiv, RA, 3a:2, ”Pressens 300-åriga öden i festlig Skansenkavalkad, *SvD* 30/5–45. Se även Patrik Lundell, ”Det goda samhällets tjänare iscensatt. Kring en pressutställning 1945”, i Martin Kylhammar & Michael Godhe (red.), *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar* (Stockholm 2005).

som vakthållningen skulle ske blev tydligare i Ivar Andersons tal hösten 1946 på det Nordiska pressmötet där han betonade att pressens fostran var ett led i den folkliga självstyrelsen, att pressen hade ett speciellt ansvar för demokratin. Därför var det viktigt att pressen behöll sitt anseende. Då krävdes självkritik och att journalister tog ansvar och det viktigaste medlet för ”ökad självkontroll och fördjupat ansvar” var utbildning.⁸² Vad man kan utläsa av dessa uttalanden är att det sker en glidning – ett hot mot nationen som kom sig av kriget byts ut mot ett annat hot som kommer inifrån. Till dessa uttalanden kopplas journalisters behov av fostran, självdisciplin och utbildning. I ett odaterat manus som förefaller vara från mitten av 1940-talet upprepar Ekman resonemangen men gör också en koppling till Pressnämnden:

För pressens del återstår tvivelsutan att verkställa en ordentlig självrannsakan, en ökad fostran till ansvar och en skärpt vaksamhet mot tendenser, som äro ägnade att draga ner pressens respekt hos andra såväl som dess självrespekt. Pressnämnden innebar i sig en riktig tanke, då dess uppgift bl.a. angavs att verka för självdisciplin inom pressen. Pressorganisationerna bör finna det angeläget att under någon form ta upp den tanken.⁸³

Ragnar Ekman ogillade den funktion som Pressnämnden hade fått som en buffert mellan den svenska regeringen och utländska makter, men han uppskattade dess idé. Här finns möjligen en ledtråd till Pressnämnden och dess ledamöters engagemang för självreglering genom bland annat utbildning. Efter kriget ansåg några av dem att självreglering behövdes men av andra orsaker, för att stävja kommersialisering och sensationsjournalistik som de uppfattade som ett hot inifrån. Men att föreslå ett självreglerande organ direkt efter kriget kom att förknippas med den impopulära Pressnämnden. Ansvar är uppenbarligen ett ord som kan fyllas med olika innehåll. Under dessa två år då utredningen om journalistutbildningen arbetade kunde ansvar för nationen Sverige övergå till ett ansvarstagande med syfte att motverka kommersiella tendenser.

Ivar Anderson, som var ordförande i journalistutbildningskommittén, förefaller att motsäga sig själv genom att i tal plädera för journalisters utbildning men i praktisk handling i kommittén och i diskussionen på Publicistklubben uttrycka misstro mot formaliserade utbildningar. Ett sätt att förstå denna klyvnad är att han vill ha en moralisk bildande fostran av journalister men avvisar en formaliserad yrkesutbildning. Detta anknyter till resonemang i inledningen att bildning ibland kan komma i motsatsställning till utbildning. Det var inte hantverket han ville förbättra utan moralen.

⁸² Inledningsanförande, Ivar Andersons arkiv, RA, 3a:2.

⁸³ ”Den svenska pressen under kriget”, odaterat manus men av samtidsbeskrivningen framgår att det är skrivet i slutet av 1940-talet, Ragnar Ekmans arkiv, RA, volym 1.

Liknande diskussioner i USA och England

Ivar Anderson hade långt före kriget ungefär samma syn på pressens ansvar och dess roll som folkuppfostrare som han uttryckte efter kriget.⁸⁴ Han var orolig över pressens kommersialisering som han ansåg ledde till skandalskri-
verier för att öka upplagorna. Pressen hade förfallit och var inte längre bärare
av idéer utan ett verktyg för personliga och ekonomiska intressen, den var mer
en del av industrialiseringen och den fria företagsamheten.⁸⁵ Han var natur-
ligtvis inte ensam om dessa åsikter men de fick en framträdande roll eftersom
han som person uppehöll många positioner. Sedd i en svensk kontext kan
han betraktas som en värdekonserverativ moralist. Betraktad i en internationell
kontext framträder stora likheter med den diskussion som fanns i USA och
England, både när det gäller problemformulering och när det gäller de före-
slagna lösningarna, utbildning och självreglering. I både USA och England
hade ägarkoncentrationen och kommersialiseringen av pressen nått betydligt
längre än i Sverige och det var på många sätt naturligt att betrakta press-
sen som en industri. Den kommersiella sensationsjournalistiken ledde många
gångar till debatter. Något som exempelvis hade upprört engelsmännen var
förföljelsen av prinsessan Margarethe för att få en bild av henne i ”tvådelad
baddräkt” på Capri.⁸⁶

Den amerikanska kommissionen, Commission on freedom of the press,
även kallad Hutchinskommissionen, startade 1943 och var ett privat initiativ
finansierat av tidningsmagnaten Henry Luce, skapare av tidskrifter som *Life*.
Kommissionen samlade ett stort antal forskare och prominenta intellektu-
ella för att undersöka pressfrihetens situation i USA. Flera av kommissionens
medlemmar hade tidigare ingått i regeringsorgan för den amerikanska New
Dealpolitiken och dess blandning av amerikansk marknadsliberalism och stat-
ligt ansvarstagande och planering kan sägas ha varit en riktlinje för arbetet.
Några representanter från pressen deltog inte.⁸⁷

Kommissionens arbete var färgat av en övertygelse om att pressfriheten nu
var vid en historisk brytpunkt. Den tidigare småskaliga pressen hade utveck-
lats till en storindustri, på samma sätt som andra branscher hade industria-
liserats. Kommersialiseringen och ägarkoncentrationen beskrevs som ett hot
mot medborgarnas yttrandefrihet. En typ av totalitarism hade besegrats under

⁸⁴ ”Studieveckan blev en succé”, *Journalisten* 1921:11.

⁸⁵ ”Svenska pressen under kriget”, föredrag i Lund 24/2–42, Ivar Andersons arkiv, RA, 1a.

⁸⁶ ”Pressproblem i andra världskrigets fotspar”. Anförande av Allan Hernelius vid Svenska
Tidningsutgivareföreningens vårmöte 1949. Bilaga till T.U:s Meddelande, nr 241, 1949.

⁸⁷ Jerilyn S. McIntyre, ”Repositioning a landmark. The Hutchins commission and freedom
of the press”, *Critical Studies in Mass Communication*, vol. 4, nr 2, 1987, s. 138ff.

kriget men ägarkoncentrationen var en annan form av totalitarism som kunde hota det demokratiska samhället. Precis som hos Ivar Anderson beskrevs det som att hotet kom inifrån. Pressen uppfyllde enligt kommissionen inte längre samhällets behov av information och fri åsiktsbildning, utan skrev om skandaler istället för att ge medborgarna den korrekta information om samhället och händelser som de behövde.⁸⁸

Det dilemma som den amerikanska kommissionen hamnade i var hur pressens ”frihet” skulle kunna regleras utan att den inskränktes. Deras slutsats kom att bli att detta var en moralisk förpliktelse och inte något som kunde regleras med lagar.⁸⁹ Slutrapporten bar den symptomatiska titeln *A free and responsible press*. Den hade dock några konkreta förslag som att pressen skulle skapa egna självreglerande system likt advokaternas samfund och att speciella pressråd skapades där medborgarna skulle få uttala sig om hur pressen skötte sig. Ett annat förslag var att inrätta speciella forskningsinstitut för journalistik. Man ville också skapa en hederskodex för kåren samt utbilda journalister bättre så att de tog ett större ansvar.⁹⁰ Journalister jämfördes med advokater och läkare som lärde sig etik och professionens ideal på sina utbildningar. De existerande journalistutbildningarna nådde inte upp till denna standard utan var alltför inriktade på yrkesträning. Under utbildningen fick de mer lära sig yrkesknep och inte den breda humanistiska bildning som journalister behövde för att axla sin viktiga samhällsuppgift. Därför borde de existerande journalistutbildningarna samarbeta med andra universitetsämnen.⁹¹

I England debatterades frågan direkt efter kriget och journalisternas fackförening begärde en utredning om pressens tillstånd. Royal commission on the press inledde sitt arbete 1947 genom att enligt brittisk tradition anordna offentliga vittnesförhör med ett stort antal personer och organisationer med koppling till pressen. Där framkom stark kritik: Kommersialiseringen hade skadat fundamenten i pressfriheten. Tidningarna drevs av tidningslorder som skaffade sig tidningskedjor och chefredaktörerna hade mist sin självständiga ställning. Tidningsägarna missbrukade sin makt och upprättade ”svarta listor” på misshagliga personer som inte fick omnämnas. Skandaler gavs företräde framför det som ansågs vara viktig rapportering om politik, kultur och samhälle. Kommissionen hade i uppdrag att undersöka om ägarkoncentrationen

⁸⁸ *A free and responsible press. A general report on mass communication: newspapers, radio, motion pictures magazines and books by the commission on freedom of the press* (Chicago 1947) s. 1–19. Se även Eric G. Öhlin, ”Pressproblem i Förenta staterna och England”, i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949) s. 45–53.

⁸⁹ McIntyre (1987) s. 150.

⁹⁰ Öhlin (1949) s. 53.

⁹¹ *A free and responsible press* (1947) s. 78, 100.

och den ökande industrialiseringen av pressen hindrade tidningarna att drivas efter yttrandefrihetens principer. Den skulle också föreslå åtgärder för att stimulera en fortsatt utveckling av en fri och sanningsenlig press.⁹²

Den engelska kommissionen ansåg i slutändan inte att ägarkoncentrationen och kommersialiseringen var något stort hot mot yttrandefriheten men att det fanns två faktorer som kunde påverka nyhetsrapporteringen; tidningens politiska sympatier och en nyhetsvärdering utifrån kommersiella hänsyn. Det kunde vara problematiskt när politiska hänsyn påverkade tidningarnas nyhetsrapportering men i stort ansågs det naturligt att pressen var en del av landets politiska maskineri.⁹³

Precis som i USA ville man inte reglera pressen med lagar. Svårigheterna var att balansera kommersiella intressen mot samhälleliga, men om regeringen försökte reglera pressens uppdrag med lagar förstördes pressens viktiga funktion att fritt sköta sitt uppdrag. Huvudförslaget var, precis som i USA, att pressen frivilligt borde inrätta ett självreglerande organ – ett ”General council”, där även personer från andra samhällssektorer fick delta. Detta självreglerande organ skulle ta fram en hederskodex för en god professionell standard i yrkeskåren samt driva frågan om bättre utbildning av journalister. Journalisterna behövde en bättre allmänbildning utöver den rent praktiska yrkesträningen och detta ansåg kommissionen var något som den brittiska pressen inte hade ägnat sig tillräckligt åt. Journalister som bröt mot samfundets hederskodex skulle kunna få en reprimand eller i värsta fall uteslutas och därmed förlora sin möjlighet att arbeta inom yrket. Av detta förslag blev intet, men däremot inrättades ett ”Press council” med uppdrag att övervaka och brännmärka osund journalistik. Det kom dock att bestå av representanter från pressen själv.⁹⁴

Att hitta vägar att styra en fri press hade visat sig vara svårlöst. Den amerikanska kommissionen hade inlett sitt arbete med storstilade uttalanden av ordföranden Maynard Hutchins om att dess arbete skulle bli en milstolpe i pressens historia. I slutet av arbetet ansåg många av kommissionens medlemmar att frågan om pressens frihet var olöslig och deras insats snarare hade bestått i att beskriva problemet. Detta utmynnade i filosofiska utläggningar. Masskommunikationens betydelse för den moderna demokratin identifierades som en av de viktigaste frågorna för den samtida politiska filosofin. Hur skulle frihetens väsen kunna behållas av olika institutioner i en urbaniserad

⁹² *Royal commission on the press 1947–1949. Report* (London 1949) s. 3ff; Öhlin (1949) s. 59–67.

⁹³ *Royal commission on the press 1947–1949* (1949) s. 143–152.

⁹⁴ *Royal commission on the press 1947–1949* (1949) s. 164–170; Öhlin (1949) s. 59–67.

industrialiserad demokrati? Vad var det för sociala och individuella rättigheter som pressfriheten och yttrandefriheten skyddade?⁹⁵

Istället för att reglera pressen kom både den engelska och den amerikanska kommissionen med moraliska krav och uppmaningar om självreglering gentemot pressen och dess medarbetare. Journalister behövde inte bara yrkesträning utan en bred humanistisk bildning för att klara av sin ansvarfulla roll, menade exempelvis Hutchinskommissionen, som föreslog att journalistutbildningarna även skulle vara centra där den utförda journalistiken studerades och kritiserades.⁹⁶ Utbildning får hos båda kommissionerna en roll av korrektiv. Genom utbildning skulle pressen styras i sin fria roll och en statlig direkt reglering kunna undvikas. Det finns en samstämmighet med de uttalanden Ivar Anderson och Ragnar Ekman gjorde i Sverige runt 1946. Lösningarna som föreslogs var desamma för ett land som USA där journalistutbildningar sedan länge var etablerade vid universiteten och i Sverige som saknade formella utbildningsvägar. I Sverige föreslogs dessa lösningar innan de engelska och amerikanska kommissionerna hade publicerat sina resultat, men det framgår att Ivar Anderson följde den internationella utvecklingen.⁹⁷

De båda kommissionerna följdes med intresse i Sverige och de anfördes som argument i den svenska debatten om de problem som fanns inom pressen. Redan i december 1946 tog den nyblivne statsministern Tage Erlander upp frågan om pressens ägandeförhållanden, apropå den engelska diskussionen, och menade att kapitalintressen kunde hota pressens frihet. Detta skedde på en diskussion på Publicistklubben om pressen och opinionsbildningen. Erlander menade att staten inte kunde garantera pressens frihet såsom den kunde garantera den vetenskapliga friheten, eftersom pressen måste stå fri från statsmakterna. Pressen måste själv ta ansvar för detta.⁹⁸

Jämfört med den internationella diskussionen fanns även skillnader. I Sverige hade det 1945 kommit ett förslag från riksdagen om att pressens ägandeförhållanden och finansiering borde utredas med anledning av att tidningar under kriget hade finansierats av tyska intressen. Eftersom ekonomiskt beroende medförde risk för korruption borde dessa förhållanden redovisas offent-

⁹⁵ McIntyre (1987) s. 136, 152f.

⁹⁶ Hutchinskommissionen menade att en anslutning till universiteten var en nödvändighet för att journalisterna inte bara skulle få en yrkesträning där de lärde sig yrkestricken utan även en bred bildning så att de kunde bära sin roll i offentligheten på ett ansvarsfullt sätt, Boylan (2003) s. 125.

⁹⁷ Ivar Anderson refererade gärna till engelskspråkig litteratur i sina föredrag och nämner de två kommissionernas arbeten. Se exempelvis "Tidningar och dess ägare", "Pressens ägare", Ivar Andersons arkiv, RA, 1a.

⁹⁸ Pressen och opinionsbildningen, 5/12–46, Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:19.

ligt, ansåg riksdagsmännen Gunnar Myrdal och David Norrman.⁹⁹ Detta uppfattade Ivar Anderson, chefredaktör på *Svenska Dagbladet*, som ett hot mot pressfriheten och att pressens frihet inte var tryggad ens i demokratier. De styrande visade en benägenhet att vilja kontrollera nyhetsförmedlingen.¹⁰⁰ Hans positionering visar hur annorlunda situationen var i Sverige jämfört med i USA och England. Frågan om pressens ägande var i Sverige kopplad till partiernas inflytande och inte till kommersialiseringen. Att just Ivar Anderson reagerade mot en eventuell undersökning om tidningarnas finansiering ska ses mot hans engagemang för att slussa över medel till högerpresstidningar från näringslivet. Historikern Niklas Stenlås har beskrivit den aktivitet som fanns under 1940-talet inom eliten i näringslivet för att, via olika stiftelser, föra över pengar till högertidningar, något som gjordes i det fördolda. Högertidningarna sågs som centrala för att bilda opinion för att besegra socialdemokraterna i valet 1948. Mellan 1942 och 1950 slussades 17,8 miljoner kronor i stöd från näringslivet till den borgerliga pressen. Stöd gick även till högerpartiet och folkpartiet. Även de socialdemokratiska tidningarna fick ekonomiskt stöd från arbetarrörelsen, vilket dock skedde mer öppet. Partipressen behövde alltså ekonomiskt stöd för att klara konkurrensen, dels mot andra partitidningar men även mot mer renodlade kommersiella tidningar som *Expressen*.¹⁰¹

⁹⁹ Frågan initierades i en motion av riksdagsmännen Gunnar Myrdal och David Norman med anledning av ett åtal mot den pro-nazistiska tidningen *Dagsposten* som under kriget hade fått ekonomiskt stöd från den tyska legationen. En utredning 1952 om redovisning av partiernas finansiering tog upp frågan men avstyrkte eftersom man ansåg att en sådan kontroll av tidningarnas finansiering var ett hot mot tryckfriheten, motion 271 I, 358 II, 1945, Riksdagens skrivelse nr 448, 1945; ”Utredning om tidningarnas ägandeförhållanden”, *Journalisten* 1947:2; Sandlund (2001) s. 352ff; ”Pressens finansiering. Ingen offentlig redovisning”, *Pressens Tidning* 1952:2.

¹⁰⁰ ”Nordiska pressmötet”, *Journalisten* 1946:10. Se även ”Tidningarnas sensationsraffel är en moralisk och folkhygienisk fara”, *Ny Dag* 25/9–46.

¹⁰¹ Niklas Stenlås, *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949* (Uppsala 1998) s. 92–122; Tomas A. Odén & Lennart Weibull, ”Presstödet före presstödet. Om näringslivets bidrag till den borgerliga pressen”, *Presshistorisk årsbok* 2010.

KAPITEL II

Den internationella arenan

The extension and improvement of adequate professional training for journalists is a positive and worthy measure toward the building of world peace and security.¹

Efter andra världskriget kom rätten till fri information upp på den internationella dagordningen som en metod för att skapa varaktig fred. Tanken var att konflikter som berodde på krigspropaganda, censur och nationalistiskt vinklade nyheter i pressen skulle kunna undvikas om medborgarna i världen istället fick korrekt information.² Detta kapitel ska översiktligt beskriva denna mycket omfattande process och fokusera på hur detta lyfte upp utbildning av journalister på FN:s agenda. Dessutom beskrivs hur denna process togs emot och diskuterades i Sverige som varit neutralt under kriget. Processen visar hur journalisterna idealt skulle vara en form av fredsarbetare som producerade den korrekta informationen och hur dessa ideal kolliderade med krassa realiteter då journalistiken i högsta grad blev en del av den internationella politiken. Avhandlingens utblick i världspolitiken efter kriget har till syfte att studera verkande bakgrundsfaktorer till varför utbildning av journalister ansågs vara viktig samt hur den svenska diskussionen om utbildning förhöll sig till den internationella.

Tysklands press och journalistik

Den internationella nyhetsmarknaden hade före kriget delats mellan europeiska och amerikanska nyhetsbyråer. Under andra världskriget hade nyhetsbyråerna dragits in i respektive lands propagandakrig och efter krigsslutet ifrågasattes starkt deras trovärdighet. De nyhetsbyråer som under kriget hade varit propagandaapparater omorganiserades och förlorarnas nyhetsbyrå, den

¹ Robert W. Desmond, *Professional training of journalists, Press, film and radio in the world today*, series of studies published by Unesco. Publication, No 584 (Paris 1949) s. 61.

² Liknande diskussioner förekom även efter det första världskriget. Krigspropaganda har en lång historia och tog tidigt tidningarna i bruk, Robert Cole (red.), *International encyclopedia of propaganda* (London 1998) s. 606ff.

tyska nyhetsbyrån *Deutsches Nachrichtenbüro*, lades ned.³ Efter kriget uppkom ett tomrum, en marknad att teckna in för en kommersiell press av amerikanskt snitt. Detta gällde i synnerhet Tyskland där USA förutom en kommersiell expansion hade en andra målsättning, att avprogrammera den tidigare nazistiska pressen.⁴

Efter kriget delades Tyskland in i fyra ockupationszoner. I de tre västzonerna försökte respektive ockupationsmakt införa en ”fri” press med delvis repressiva medel. Man tillämpade ett licenssystem för rätten att utge tidningar men även för utgivning av böcker, för att spela in film och uppföra teaterpjäser. I den amerikanska zonen tilläts ingen partipress utan tidningarna skulle vara opolitiska. Detta hindrade tidigare socialdemokratiska tidningar från att komma ut. Däremot tillät engelsmännen partitidningar i sin zon. Det fanns även direktiv som innebar att de tyska tidningarna visserligen fick kommentera ockupationsmaktens göranden samtidigt som det var förbjudet att sprida rykten som kunde orsaka misstroende bland den tyska befolkningen gentemot ockupationsmakternas politik.⁵ Förhållandena i de ockuperade västzonerna beskrev en samtida kommentator som ”The press talks of democracy but it is censored”.⁶ Regleringen av pressen gällde fram till att de tre ockuperade västzonerna bildade staten Västtyskland i maj 1949, tätt följt av att Sovjetunionen bildade Östtyskland.

Även utbildningen av tyska journalister sköttes av ockupationsmakten. Stora ansträngningar gjordes i den amerikanska och brittiska zonen för att omskola tyska journalister att skriva på ett sätt som man ansåg var grundligt och objektivt.⁷ Det skapades universitetsutbildningar i journalistik vid universiteten i Heidelberg, Marburg, München och Aachen. I Sovjetunionens zon fanns två skolor för partifunktionärer och journalister. Britterna grundade en sex månaders utbildning för journalister i Aachen direkt vid krigsslutet 1945 med syftet att med vetenskapliga metoder utbilda ”framtidens demokratiska journalister som var självständiga i tanke och handling”.⁸

³ Ulla Carlsson, *Frågan om en ny internationell informationsordning. En studie i internationell mediepolitik* (Göteborg 1998) s. 66.

⁴ Hallin & Mancini (2004) s. 155f.

⁵ Egon Kötting, ”Press, opinion, publicistik”, i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949) s. 102–107.

⁶ Kötting (1949) s. 108.

⁷ Desmond (1949) s. 33f.

⁸ *The training of journalists. A world-wide survey on the training of personnel for the mass media*, UNESCO (Paris 1958) s. 168.

En ny internationell informationsordning

På FN:s första generalförsamling 1946 föreslog den Filippinska republiken att FN skulle arrangera en internationell konferens för att säkra friheten till information genom press, radio och film. Under andra världskriget hade dessa medier utnyttjats för propaganda och för att mobilisera befolkningarna för krig mot fienden. Insikten efter kriget om hur händelser hade förvrängts i nationalismens namn öppnade för ett engagemang för att försöka skapa internationella regler som kunde säkerställa att en oförfalskad information fritt kunde spridas över världen. Det filippinska förslaget hade föregåtts av påtryckningar från såväl den amerikanska pressen som dess regering i något som den amerikanska forskaren Margaret Blanchard har kallat ett korståg för en fri press, en process som pågick mellan 1945 och 1952. Den amerikanska pressen, segrarnas modell, skulle spridas över världen. USA ansåg sig ha ett överlägset system som garanterade den mest sannfärdiga och fria informationen. Alla hinder för ett fritt informationsflöde skulle rivas.⁹

Informationsfrihet blev föremål för många och långa diskussioner inom FN genom åren där det ursprungliga projektet blev inskränkt i det kalla krigets retorik samt i olika kulturella uppfattningar om pressens roll och frihetens väsen.¹⁰ Den växande mediesektorn sågs mycket klart som nationalistiska projekt och inte som någon internationell oberoende fri press. Diskussionerna kom därför att genomsyras av något man kan kalla en kamp om beskrivningsmakten. Det fanns en rädsla hos många länder att släppa in främmande länders korrespondenter samt för en amerikansk expansion av nyhetsbyråer in i det egna landet, något som man trodde skulle hindra utvecklingen av egna nationella nyhetsbyråer.¹¹ Pressens kommersialisering och den sensationsjournalistik

⁹ Margaret A. Blanchard, *Exporting the first amendment. The press-government crusade of 1945–1952* (New York 1986) s. 1ff, 60f. Blanchards studie har kommit att bli ett standardverk för att beskriva informationsfrihetens turer inom FN som andra forskare refererar till. En svårighet är att Blanchard fokuserar på att beskriva den amerikanska pressens försök att påverka FN:s agenda, vilket inte alltid är relevant för detta avsnitt. Jag kompletterar Blanchards studie med FN-dokument och rapporter, arkivmaterial från Svenska tidningsutgivareföreningen, en organisation som var mycket aktiv internationellt vid denna tid. Branschtidningarna *Pressens Tidning* och *Journalisten* hade också en god bevakning av den internationella utvecklingen. Jag använder även böcker av Hilding Eek som arbetade inom FN och UNESCO och som i efterhand har redogjort för arbetet med informationsfrihet, dock mer ur en juridisk aspekt. Se Hilding Eek, "Freedom of information as a project of international legislation. A study in international law in making", *Uppsala universitets årskrift*, 1953:6 (Uppsala 1953); Hilding Eek, "Principles governing the use of mass media as defined by the United Nations and UNESCO", i Kaarle Nordenstreng & Herbert I. Schiller (red.), *National sovereignty and international communication* (New Jersey 1979).

¹⁰ Blanchard (1986) s. 340, 402.

¹¹ *Ibid.* s. 176f, 182f, 217.

som producerades fick ibland internationella politiska konsekvenser då vissa länder ansåg sig fördomsfullt beskrivna av andra länders korrespondenter.¹² Från Sovjet och övriga östblocket kom en massiv kritik mot att västerländsk press, radio och film som man ansåg bedrev en kampanj för att förbereda den allmänna opinionen på ett nytt krig och att detta var en del av USA:s expansionsplaner.¹³

En av de drivande krafterna för att skapa informationsfrihet i världen var den amerikanska publicistföreningen, ASNE. Våren 1945, före krigsslutet, reste tre representanter från denna organisation runt i Europa för att söka stöd hos regeringar och pressorganisationer för att en internationell överenskommelse om fri nyhetsförmedling och fri rörlighet för tidningskorrespondenter skulle bli en del av fredsfördraget. Redaktörerna reste på speciella krigspass och med hjälp av den amerikanska arméns transporter. Blanchard beskriver de tre amerikanska redaktörerna som missionärer som var naiva i sin tro på att den amerikanska pressmodellen skulle anammas i ett krigshärjat Europa som en universellt giltig modell.¹⁴ En av dessa journalister var Carl Ackerman som var rektor för journalistutbildningen vid Columbia universitetet.¹⁵

Den amerikanska pressen hade blandade motiv. Det kommersiella intresset att expandera internationellt gick hand i hand med uttalanden om att den amerikanska pressen, som enligt de amerikanska pressorganisationerna var världens bästa, borde dela med sig av sin kunskap.¹⁶ Blandningen av idealistiska och marknadsmässiga syften var betecknande för det amerikanska engagemanget och kan ses som en del av USA:s uppfattning om sin uppgift efter andra världskriget att fungera som en ”lykta” och visa världen vägen mot en bättre framtid.¹⁷

¹² Ledande personer i Egypten var exempelvis uppretade över artiklar i amerikansk press om Kung Farouks sexliv. Ungern protesterade skarpt mot en amerikansk artikel där mord hade beskrivits vara en nationell tradition. Ibid. s. 262, 178.

¹³ Ibid. s. 131f.

¹⁴ Blanchard (1986) s. 21–26. Se även *Publicistklubbens årsbok* 1946, s. 8; Carlsson (1998) s. 40.

¹⁵ Ackerman reste sedan till Chungking i Kina där Columbia universitetet hade öppnat en utbildningsfilial, Boylan (2003) s. 94–101, 105.

¹⁶ Blanchard (1986) s. 19. Detta har kallats för en speciell retorik som den amerikanska medieindustrin har använt för sina syften. Kombinationen har varit att tala om frihet men ägna sig åt ägarkoncentration. Se Kaarle Nordenstreng & Herbert I. Schiller (red.), *National sovereignty and international communication* (New Jersey 1979) s. xiii.

¹⁷ Philip Bell, *Världen efter 1945* (Stockholm 2003) s. 23f; Blanchard (1986) s. 23.

Informationsfriheten blir en fråga för FN

USA:s initiativ om informationsfrihet föll inledningsvis i god jord i ett krigstrött Europa och gav avtryck på olika håll inom FN:s organisation. En underkommission för informationsfrihet och för pressfrågor skapades 1946 av kommissionen för mänskliga rättigheter. USA:s ambition var att den kommande konventionen om mänskliga rättigheter skulle behandla rätten till fri information.¹⁸ I USA utarbetade den amerikanska pressen ett förslag till en internationell överenskommelse om fri nyhetsförmedling i världen.¹⁹ Detta följdes med intresse i Sverige och kallades av *Pressens Tidning* för ett försök att skapa en pressfrihetens Haag-konvention.²⁰ Frågan om informationsfrihet kom på detta sätt att ses som en del av de mänskliga rättigheterna.

Även UNESCO, som bildades 1945, kom att ägna sig åt informationens frihet.²¹ UNESCO tillsatte en expertkommission för press, radio och film. Dess syfte var att stödja återuppbyggnaden av mediernas infrastruktur efter kriget, både vad gällde teknik, material och personal. Kommissionen såg sitt arbete som en förutsättning för en framtida informationsfrihet. Dess ordförande, Julian Huxley, underströk vikten av att skapa ”the free flow of information and ideas between countries and the urgent necessity of helping the war-devastated countries to restore and develop their press, film and radio activities”.²²

Expertkommissionen lyfte genast upp frågan om bättre utbildning av journalister som en viktig del.²³ Kriget hade splittrat yrkeskåren, en del hade arbetat inom motståndsrörelserna och andra hade blivit kollaboratörer. En bra

¹⁸ Den speciella kommissionen, Sub commission on freedom of information and of the press, bildades för att få undan frågan från diskussionerna om mänskliga rättigheter. Många länder var kritiska till det amerikanska initiativet. Den sovjetiska delegaten var kritisk mot att frågor om en fri press skulle behandlas före mer grundläggande frågor om mänskliga rättigheter, Blanchard (1986) s. 63f.

¹⁹ Förslaget kallades ”Finnigan’s draft” och var enligt Blanchard en modell för hur USA:s presssystem skulle bli internationellt. Se Blanchard (1986) s. 74f.

²⁰ ”Skydd för pressfrihet”, *Pressens Tidning* 1947:21.

²¹ Carlsson (1998) s. 40f, 52f.

²² *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1947) s. 5f, 14.

²³ Expertkommissionen bildades 1947. Den gjorde initialt flera undersökningar om pressens, radions och filmens infrastruktur och situation i världen. Den var i uppdelad i arbetsutskott för de olika områdena. För utskottet rörande pressen kom behovet av utbildade journalister att bli en viktig fråga som togs upp i årsrapporterna 1947–1949. Se *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1947–1949). Gösta E. Sandström som var ledamot i arbetsutskottet för pressen rapporterade om det första mötet i ”Paris världscentrum för journalistutbildning”, *Journalisten* 1947:11. Även Robert W. Desmond var ledamot i detta arbetsutskott, Desmond (1949) s. 50ff.

utbildning sågs som en viktig faktor för att informations-spridningen skulle verka för fred och mellanfolklig förståelse och ”professionella journalister” betraktades som en garant för att pressen skulle agera ansvarsfullt. De flesta av länderna i Europa saknade utbildade journalister. Expertkommissionen pekade på behovet av utbildning i socialvetenskap, historia och humaniora. Utbildningen skulle helst ske inom universiteten men i de fall pressorganisationerna själva ville anordna utbildningar borde ändå ett samarbete med universiteten ske. UNESCO:s roll skulle vara att utveckla utbildningsprogram och läroplaner för journalister, samt bistå med lärare och organisera ett utbyte av kompetens mellan länderna. Detta arbete planerades kunna ske inom ett framtida internationellt pressinstitut i UNESCO:s regi. Där skulle pressforskning och utbildningsfrågor samsas.²⁴ Men protester mot en formaliserad utbildning kom redan under det första mötet i Paris från brittiskt håll. De brittiska delegaterna menade att många framstående journalister hade kommit in i yrket från en mängd olika verksamhetsområden och att detta hade varit avgörande för deras framgång.²⁵

Genèvekongressen

I mars 1948 anordnade FN en stor konferens i Genève om informations- och pressfrihet.²⁶ FN:s medlemsländer och internationella branschorganisationer inbjöds och över 700 personer deltog i konferensen som pågick i fem veckor. Syftet var att utarbeta en internationell stadga rörande informationsöverföring, det vill säga efter vilka principer press, radio och film borde arbeta när de samlade in och spred information. Sverige skickade sex delegater.²⁷ Allan Hernelius, direktör på Tidningsutgivareföreningen, deltog som sakkunnig och kommenterade konferensen i *Pressens Tidning*:

Att tanken på en internationell informationskonferens i FN:s regi lätt vann gehör, torde närmast ha berott på att enligt mångas mening en av orsakerna till det andra världskrigets utbrott var att söka i den presscensur, som i några länder hindrade objektiva informationer om världshändelserna. Frågan om informationsfrihet, bl. a. som en möjlighet till att förhindra nya krig, borde därför tagas upp i ett internationellt sammanhang.²⁸

²⁴ *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1947) s. 23ff.

²⁵ Gösta E. Sandström, ”Paris världsentrum för journalistutbildning”, *Journalisten* 1947:11.

²⁶ Initiativet kom från Subcommittee on freedom of information and of the press, Blanchard (1986) s. 156ff.

²⁷ Delegaterna var Erik Boheman, Ivar Anderson, Ivan Pauli, chefen för UD:s pressbyrå Sven Dahlman samt TT-direktören Olof Sundell. Se ”Genèvedelegationen”, *Pressens Tidning* 1948:6.

²⁸ Allan Hernelius, ”Genèvekongressens facit”, *Pressens Tidning* 1948:11.

Så gott som alla länder anslöt sig inledningsvis till en principdeklaration om informations- och pressfrihet. Därefter gick det sämre med enigheten. De ideologiska motsättningarna mellan öst och väst präglade konferensen, något som sannolikt förstärktes av att konferensen pågick strax efter Pragkuppen.²⁹ En central fråga gällde krigshets och ideologisk propaganda i pressen. Öststaterna återkom gång på gång till att krigshets borde vara undantaget från pressfriheten och kunna förbjudas. Andra länder ansåg att ett sådant förbud skulle vara ett brott mot yttrandefriheten. Tolkningarna om vad som var krigshets, pressfrihet och demokrati gick isär. Talare från Östeuropa angrep den amerikanska pressen som ofri och kontrollerad av truster. De förklarade att verklig frihet endast garanterades i det kommunistiska systemet där pressen återspeglade samhällets åsikter och syften. De amerikanska delegaterna valde efter några dagar att inte gå i polemik med öst utan koncentrerade sig på att försöka vinna förankring för sitt förslag om fri rörelsefrihet och fri informationsöverföring för tidningars korrespondenter.³⁰

När konferensen avslutades hade tre utkast till FN-konventioner tagits fram för vidare behandling av FN:s generalförsamling. Det fanns ingen enighet utan utkastet hade röstats igenom mot östländernas vilja. Det första konventionsutkastet hade initierats av USA och behandlade nyhetsförmedlingens mellanstatliga fria förmedling. Konventionen betonade korrespondenters rätt till fri rörlighet och rätt att förmedla information utan att bli censurerade, men även skyldigheter för journalister att följa nationella lagar togs upp. Stater hade rätt att införa regleringar och censur för att upprätthålla den militära säkerheten och i utkastet upprättades en formell procedur för hur censuren i dessa fall skulle utföras. Det andra förslaget till konvention hade initierats av Frankrike och behandlade rätten till internationellt genmäle, det vill säga internationella rättigheter för länder att komma med repliker när de ansåg att andra länders tidningar hade publicerat felaktiga uppgifter. Den tredje av britterna föreslagna konventionen behandlade informationsfriheten. Här framkommer hur komplicerad frågan var. Förslaget om denna konvention inleddes med att frihet att utväxla information och åsikter nationellt och internationellt var en mänsklig rättighet. Ingen stat skulle begränsa eller försöka kontrollera detta. Även besökare från andra länder skulle ha rätt att samla in och sprida information. Dessa storstilade friheter följdes av en lista med undantag, eller

²⁹ Efter militära påtryckningar från Sovjet tillsattes den 25 februari 1948 en kommunistisk regering i Tjeckoslovakien. En ny konstitution efter sovjetisk modell infördes, Bell (2003) s. 110f.

³⁰ "Vad är pressfrihet?", *Pressens Tidning* 1948:7; Allan Hernelius, "Genèvekonferensens facit", *Pressens Tidning* 1948:11; Ole Jödahl, "Frågan om informationsfrihet", *Publicistklubbens årsbok* 1949, s. 41–45.

som det uttrycktes, den plikt och det speciella ansvar som informationsfriheten förde med sig. Dit hörde exempelvis uppvigling, avslöjande av militära hemligheter, uttryck som uppfattades som obscena och farliga för ungdomar, intrång i konstnärers upphovsrätt, systematisk spridning av falska nyheter som kunde skada vänskapliga förbindelser mellan stater och folk. Konventionsförslaget uttryckte även att staterna skulle uppmuntra bildandet av icke-statliga organ där medierna själva vakade över att en god professionell standard upprätthölls. Staterna skulle också motverka ägarkoncentration och kartellbildningar.³¹

Konferensen antog dessutom 43 resolutioner i varierande ämnen; om en internationell hederskodex för journalister, skapandet av ett internationellt pressinstitut, om myndigheters skyldigheter att tillgängliggöra information etc. Dessutom behandlades rent ekonomiska faktorer som lönesättning och det höga priset på radioapparater.³² Resolution nummer 35 handlade om behovet av journalistutbildning. Där uttrycktes önskemål om vad journalisterna skulle få lära sig. Läroplanen för journalistskolor, statliga och privata, skulle inkludera en intensiv studie av andra folks historia och kultur som en bakgrund för att korrekt kunna tolka internationella nyheter och händelser. En stark känsla av moral och socialt ansvar skulle inskräpas hos framtida journalister, detta som en motvikt till kommersialism, sensationalism och etnisk och religiös intolerans. Journalisterna skulle också öva in en vana till objektivitet och noggrannhet och de skulle få lära sig skriva begripligt. Ett erfarenhetsutbyte mellan länderna skulle anordnas där exempelvis frågor om önskvärda meriter för journalister, tekniska behov och arbetssituationer för utländska korrespondenter togs upp. Resolutionen föreslog också att utmärkelser skulle inordnas för nyhetsjournalister för att stimulera höga journalistiska ideal när det gällde internationella nyheter. Detta för att stärka FN:s ideal och öka vänskapen mellan folken.³³

³¹ De formella benämningarna var "Draft convention on the gathering and international transmission of news, Draft convention concerning the institution of an international right of correction, Draft convention on freedom on information". Se *United Nations conference of freedom of information. Final act* (New York 1948) s. 7–18; Hilding Eek, "En internationell genmälesrätt. Några anteckningar till en ny konvention", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, häfte 4, 1953, s. 384.

³² *United Nations conference on freedom of information. Final act* (New York 1948) s. 21–41.

³³ *Ibid.* s. 36.

Informationsfrihet del av de mänskliga rättigheterna

Den 10 december 1948 antog FN:s generalförsamling deklarationen om de mänskliga rättigheterna. Diskussionerna om informationsfrihet hade satt sina spår och i artikel 19 beskrivs rätten till åsikts- och yttrandefrihet samt friheten att ta emot och sprida information med olika uttrycksmedel, oberoende av gränser. En FN-deklaration markerar en allmän viljeinriktning. Att skapa enighet kring de förpliktigande konventionerna om informationsfrihet och internationell nyhetsförmedling var betydligt svårare.

De tre konventionsutkasterna från konferensen om informationsfrihet i Genève 1948 mötte stort motstånd när de skulle behandlas av högre instanser inom FN. Vad som hänt var att många länder som ursprungligen hade stött dessa förslag till konventioner senare ändrade sig, till stor del beroende på påtryckningar från sina nationella pressorganisationer. Detta gällde särskilt den tredje konventionen om informationsfrihet som pressorganisationerna i många länder ogillade. Vissa skrivningar i konventionsförslaget, uppkomna i viljan att kompromissa, kunde enligt vad många menade snarare minska pressfriheten. Den beskrevs som en FN-fälla i amerikansk press som bedrev en hätsk kampanj mot konventionen.³⁴ Den Internationella tidningsutgivareföreningen, FIEJ, menade att konventionsförslaget snarare innebar allvarliga inskränkningar i den frihet som skulle skyddas. Det var bättre att inte ha någon konvention alls.³⁵ I Sverige kallades det för ett märkligt försök till internationell lagstiftning om informationens frihet.³⁶ USA hade ändrat sig från att ha varit tillskyndare till att bli den främste motståndaren mot den konvention som hade utformats.³⁷

En vändning hade skett i det internationella klimatet som kylde ner entusiasmen och visionerna om fred från åren direkt efter krigsslutet.

Det kalla kriget drabbar journalistiken

När journalistföreningarnas internationella organ, Internationella journalistorganisationen, IOJ, återsamlades efter kriget placerades huvudkontoret i Prag. Organisationen fick status som observatör i FN med rätt att bli konsulterad

³⁴ Eek (1953) s. 20f.

³⁵ Signatur M-G, ”Fiej-kongressen i London”, *Pressens Tidning* 1951:12.

³⁶ ”Pressproblem i andra världskrigets fotspar”, anförande av Allan Hernelius vid TU:s värmöte 1949. Bilaga till T.U:s Meddelande, nr 241, 1949.

³⁷ USA hade avstått från att rösta om konventionen när den behandlades i Genève och försökte sedan förhindra att förslaget kom upp till behandling av FN:s generalförsamling, Blanchard (1986) s. 271f. En beskrivning av hur förslagen till konventioner utvecklades och omförhandlades ges av Hilding Eek (1979) s. 179–184.

i pressfrågor.³⁸ Redan på kongressen 1947 uppstod motsättningar mellan öst och väst. *Pressens Tidning* rapporterade: ”Alla talade vackert om pressfriheten och alla höllo denna fana högt. Frågan var bara vad som menas med pressfrihet.”³⁹ Britterna förklarade för ryssarna att pressfrihet inte enbart innebar att vara ”grammofon” utan också att granska landet styrelse. Ryssarna replikerade att pressen i väst var lydiga tjänare åt sina kapitalistiska utgivare och enbart i Sovjet fanns det hederliga journalister. Kongressen avslutades i osämja och flera journalistorganisationer hotade med att lämna det internationella samarbetet.⁴⁰ I den internationella debatten kunde östländer hänvisa till den amerikanska utredningen, Commission on freedom of the press, som argument för att pressen i väst inte var fri.⁴¹

I Tjeckoslovakien blev pressen formellt fri 1945 men efter kommunisternas maktövertagande, Pragkuppen 1948, infördes en ny presslag. Tidningstryckerier nationaliserades och tidningsutgivningen underställdes regeringen.⁴² Maktövertagandet i Tjeckoslovakien chockade många västländer och trappade upp det kalla kriget.⁴³ Den Internationella journalistorganisationens generalsekreterare, redaktör Hronek, anklagades av andra medlemmar av IOJ för att ha bistått med utrensningen av journalister i Tjeckoslovakien.⁴⁴ Vid ett möte i Budapest i december 1948 lämnade den amerikanska delegaten mötet i vredesmod efter att öststaterna angripit västmakternas press.⁴⁵ Amerikanska delegater i IOJ krävde Hroneks avgång samt att kansliet flyttades från Prag. Senare gick de ur organisationen eftersom de ansåg att den utnyttjades för kommunistisk propaganda och att den kommunistiska generalsekreteraren hade misskött sitt arbete. De följdes av i stort sett alla västländers journalistorganisationer, vilket innebar att den av FN godkända internationella journalistorganisationen dominerades av östblocket. Diskussioner började föras om det inte var bättre att ha en internationell organisation för de som förespråkade en i västerländsk mening fri press. Andra beklagade splittringen och menade att två internationella pressorganisationer skulle innebära en polarisering, en kall krigsföring i

³⁸ Blanchard (1986) s. 79.

³⁹ ”Östern och västern”, *Pressens Tidning* 1947:14.

⁴⁰ ”Östern och västern”; ”Kongressen i Prag”, *Pressens Tidning* 1947:14.

⁴¹ Blanchard (1986) s. 190.

⁴² ”Pressproblem i andra världskrigets fotspår”, anförande av Allan Hernelius vid TU:s vårmöte 1949. Bilaga till *T.U:s Meddelande*, nr 241, 1949.

⁴³ Bell (2003) s. 115f.

⁴⁴ ”Internationella Journalistunionen”, *Pressens Tidning* 1948:17.

⁴⁵ ”I.O.J. och propagandan”, *Pressens Tidning* 1948:24; Blanchard (1986) s. 80.

pressfrågor.⁴⁶ Detta skedde parallellt med att de diplomatiska förbindelserna mellan öst- och västblocket försämrades. Pragkuppen följdes av Berlinblockaden, Brysselpakten, bildandet av två tyska stater och Atlantpakten.⁴⁷

Svenska journalistföreningen gick ur organisationen 1950, vilket ledde till protester på hemmaplan mot att man gått på den amerikanska linjen och att detta var ett handtag åt krigets krafter.⁴⁸ 1952 bildades en ny internationell journalistorganisation med säte i Bryssel, International federation of journalists, IFJ, som samlade journalistföreningar från 14 länder. Initiativtagare var den amerikanska fackföreningen för journalister, American newspaper guild.⁴⁹ På detta sätt kom öst och väst att få varsin organisation. IFJ skulle vara opolitisk, men de journalistorganisationer som ville bli medlemmar måste ansluta sig till en doktrin om informationsfrihet, vilket innebar frihet att samla in information, frihet att uttala åsikter samt fri spridning av nyheter. Organisationen ville utarbeta en internationell hederskodex för hur journalister skulle uppföra sig i sin yrkesutövning, något som de skandinaviska journalistorganisationerna motsatte sig.⁵⁰

För arbetsgivarsidan gick det lättare att organisera sig internationellt. I juni 1948 återskapades den Internationella tidningsutgivareföreningen i Paris under förkortningen FIEJ. De frågor som kom att dominera arbetet var tillgången på papper, som var ransonerat, samt frågor som rörde pressens frihet.⁵¹ Det konstituerande mötet skedde i lokaler hos UNESCO, som hade hjälpt till att initiera samarbetet eftersom de ville ha en internationell pressorganisation vid sidan om de fackliga organisationerna.⁵² Enligt de nya stadgarna skulle FIEJ bevaka tidningarnas etiska och ekonomiska intressen på det internationella området. Stadgarna hänvisade till de allmänna skrivningar om pressfrihet

⁴⁶ "I.O.J. och propagandan", *Pressens Tidning* 1948:24; "IOJ-kongress 23–25 sept. i Bryssel", *Journalisten* 1949:8; "Amerikanska journalisterna motiverar utträde ur IOJ", *Journalisten* 1949:12.

⁴⁷ "Kalla kriget' blir kallare"; "Ny internationell journalistorganisation?", *Journalisten* 1950:3; Bell (2003) s. 111–123.

⁴⁸ "Protest mot utträde ur I.O.J.", *Journalisten* 1950:2.

⁴⁹ Blanchard (1986) s. 364f.

⁵⁰ De ansåg att det var tvivelaktigt om sådana allmänna moralregler skulle göra någon nytta, särskilt som dessa regler var självklara i Skandinavien. Som en kompromiss tillsattes en kommitté för att se över frågan. Se K.G. Michanek, "Den nya internationella journalistorganisationen", *Journalisten* 1952:6.

⁵¹ Den gamla hade upphört att fungera under kriget. Nya namnet blev FIEJ – Federal internationale des editeurs de journaux et publications. Tolv länder var representerade: Danmark, Belgien, Egypten, England, Frankrike, Holland, Italien, Luxemburg, Norge, Schweiz, Sverige och USA. Se "Internationell T.U. bildad i Paris", *Pressens Tidning* 1948:14.

⁵² Rapport från FIEJ-arbetet, TU:s arkiv, RA, FV:2.

som var uttryckta i UNESCO:s grundsatser. Från skandinavisk sida uttrycktes varningar för ett alltför nära samarbete med UNESCO som ”i verkligheten utgjorde en halvstatlig organisation”.⁵³ Detta kan tolkas som att pressen i de nordiska länderna tydligt uttryckte pressens traditionella position att stå fri från statligt inflytande, också när detta inflytande var i överstatlig form.

Organisationer från östländer som var medlemmar i UNESCO inbjöds att bli medlemmar i FIEJ, men intresset uteblev, däremot var många andra länder intresserade.⁵⁴ Från svenskt håll engagerade sig Svenska tidningsutgivareföreningen i samarbetet men man ansåg sig ha mer att lära ut än att lära. Direktören på TU, Allan Hernelius, konstaterade att Sverige hade varit förskonat från många av de pressproblem som fanns ute i Europa. Pappersbristen var inte lika påtaglig, landet hade en god yttrandefrihet och offentlighetsprincipen var redan införd. Men journalistutbildning var en fråga som behövde uppmärksammas i Sverige, ansåg han.⁵⁵

Unesco engagerar sig i journalistutbildning

1949 gav UNESCO ut *Professional training of journalists*, skriven av amerikanen Robert W. Desmond som tidigare hade varit ledamot i UNESCO:s expertkommission för press, radio och film.⁵⁶ Desmond skrev boken ungefär samtidigt som den internationella journalistorganisationen, IOJ, höll på att spricka av spänningar mellan öst och väst, men detta kalla krig inom journalistiken är frånvarande i boken.

I ett förord av UNESCO understryks vikten av journalistutbildning som det mest kraftfulla verktyget för att påverka människors tänkande när det gäller såväl krig som fred. Den roll som pressen och dess journalister hade att spela i framtiden var av den största betydelse, eftersom journalisterna skulle vara de som uttolkade världshändelser och information för en publik. Dåliga journalister förvrängde allmänhetens omdöme eftersom deras information var felaktig, färgad av åsikter eller ansvarslost presenterad. En grundlig professionell utbildning var en viktig förutsättning för arbetet med informationens frihet och det ansvar som pressen hade, något som hade understrukits av FN:s konferens om fri information i Genève 1948.⁵⁷ Skriften innehåller även en genomgång av hur journalistutbildningar bedrevs i olika länder samt exempel

⁵³ ”Från FIEJ:s tillkomst i Paris”, *Pressens Tidning* 1948:15.

⁵⁴ Rapport från FIEJ-arbetet, TU:s arkiv, RA, FV:2.

⁵⁵ ”Pressproblem i det andra världskrigets fotsår”, Anförande av Allan Hernelius vid TU:s vårmöte 1949, Bilaga till *TU:s Meddelande* nr 242, juni 1949.

⁵⁶ *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1947) s. 12.

⁵⁷ Desmond (1949) s. 5f.

på olika kursplaner. Den var avsedd för att ge riktlinjer och stöd när nya journalistikskolor byggdes upp i olika delar av världen.⁵⁸

Författaren Robert W. Desmond, rektor för journalistutbildningen vid University of California, menade att de åsikter människor hade baserades på den information som nådde dem. Åsikter kunde vara sunda och relevanta bara när informationen var riktig både i kvalitet och i kvantitet. Åsikter styrde handlingar och bildade kollektiva allmänna opinioner som i sin tur styrde offentliga handlingar. Därför, ansåg författaren, var det uppenbart att hur den information som nådde människor var beskaffad, var en viktig nyckel till nationell välfärd och fred på jorden. Kompetensen hos dem som hanterade press, radio och film var av ett vitalt intresse för alla. Eftersom världen hade blivit mer komplex hade journalisternas ansvar ökat. Det bästa sättet att förbättra informationen var därför att utbilda journalister bättre.⁵⁹

Desmond beskrev hur det hade skett en explosionsartad utveckling efter kriget. När boken skrevs hade 30 länder någon form av ordnad journalistutbildning och mer än hälften av dessa hade tillkommit efter 1940. USA hade den mest utvecklade journalistutbildningen i världen.⁶⁰ Amerikanska universitet hade understött uppbyggnaden av utbildningar i andra länder genom att ge ekonomisk hjälp, tillhandahålla läroböcker, skicka lärare och genom råd och stöd. Länder som fått sådant stöd var Kina, Japan, Indien, Sovjetunionen och länder i Latinamerika och i Skandinavien.⁶¹

⁵⁸ Expertkommissionen för press, film och radio utvecklade ett system med gästlärare i journalistik och speciella konsulter som kunde ge råd när nya journalistutbildningar planerades. De försökte även samordna och organisera anskaffandet av kursböcker i journalistik. Se *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1949) s. 34ff.

⁵⁹ Desmond (1949) s. 11f. Desmonds utläggning förefaller genomsyrad av en tro på den kommunikationsmodell som den amerikanske vetenskapsmannen Harold D. Lasswell hade introducerat året innan. Enligt denna modell fanns en klar verkningskedja från sändare till mottagare; sändare – budskap – kanal – mottagare – effekt. Av eftervärlden har den kallats för injektionsmodellen eftersom den förespeglade att människors åsikter blev direkt påverkade av den information de tog in. Dan Lundberg & Olof Hultén, *Individen och massmedia* (Stockholm 1968) s. 33ff.

⁶⁰ Redan 1869 togs initiativ till journalistkurser på universitetsnivå. 1949 hade USA 35 ackrediterade journalistikskolor knutna till olika universitet. Det fanns betydligt fler utbildningar men de som var ackrediterade var högst rankade. Genom att ackreditera journalistutbildningar hade pressens organisationer inflytande över att utbildningarna höll en godkänd standard. Desmond (1949) s. 65ff. Se även bilaga i denna avhandling med världskarta över när journalistutbildningar startades.

⁶¹ De amerikanska universitet som hade varit aktiva internationellt var: University of Missouri, Columbia University, Syracuse University, Northwestern University, University of Minnesota, University of Texas, Desmond (1949) s. 29ff.

Han uppmärksammade i förbigående de olika kulturella synsätt som fanns. I Europa ansågs yrket ofta vara en del av en litterär eller politisk karriär och universiteten ägnade sig snarare åt historisk pressforskning än åt praktisk och teknisk yrkesutbildning av journalister.⁶² Desmond ansåg inte att privata och fristående journalistiskolor var att rekommendera eftersom studenterna då inte fick tillräcklig allmänbildning.⁶³ Det fanns en svårighet i många länder, menade han, att man var fast i den gamla tron att man lärde sig genom hantverket. Här höll Desmond fram det amerikanska exemplet som en lösning. I USA hade det tidigare funnits samma skepsis men nu vände sig tidningarna till journalistiskolorna när de skulle rekrytera.

En ledstjärna för Desmond var publicisten C.P. Scott, chefredaktör för *Manchester Guardian*, som myntat uttrycket ”åsikter är fria men fakta är heliga”.⁶⁴ Desmond ansåg att dessa ord borde vara en riktlinje för journalistiken och dess utbildning. Journalisten skulle ta reda på fakta och skriva ner dessa med en hängivenhet till sanningen. Om journalisten utförde sitt uppdrag som en vetenskapsman och inte som förespråkare för en åsikt kunde den professionelle journalisten komma mycket nära sanningen, menade han. Journalisten skulle vara opartisk och ärlig och kunna frigöra sig från sina personliga åsikter när han utförde sitt journalistiska värv. Om journalisten inte hanterade fakta som om de vore heliga utan istället vinklade informationen, skulle läsarnas tankar bli vanställda. Desmond ansåg att det var ett brott att på så sätt manipulera andra människors tankar. Sådant förvirrade den allmänna opinionen och kunde skapa katastrofer, lokalt, nationellt såväl som internationellt. Sådana skadeverkningar hade uppstått när stater hade infört censur och använt de nationella medierna för propagandasyften. Världen hade sett skadorna av ett sådant journalistiskt felhandlande, menade Desmond. Därför var FN:s och UNESCO:s arbete med att främja det fria informationsflödet ett viktigt fredsarbete. Arbetet med att ta bort barriärer för den fria informationen måste fortsätta, även om diskussionerna var konfliktfyllda. Utbildning av journalister var speciellt viktigt, menade han, eftersom en sådan stod fri

⁶² Desmond (1949) s. 14.

⁶³ Desmond (1949) s. 24.

⁶⁴ C. P Scott var chefredaktör på *Manchester Guardian* 1877–1929 och utvecklade den till en ansedd tidning som kom att bli liberalismens främsta språkrör. Hans bevingade uttryck, ”åsikter är fria men fakta är heliga” kommer från en ledartitel i *Manchester Guardian* 5/5 1921. Citatet har en fortsättning som något förskjuter dess betydelse. Hela stycket lyder: ”Comment is free, but facts are sacred.’ Propaganda’, so called, by this means is hateful. The voice of opponents no less than that of friends has a right to be heard. Comment also is justly subject to a self-imposed restraint. It is well to be frank; it is even better to be fair. This is an ideal.”

från de motsättningar som fanns internationellt om informationsfriheten och istället fokuserade på att förbättra kvalitén hos dem som behandlade informationen vid dess källa.⁶⁵

Desmond var kritisk mot det system med en partipress som fanns i många europeiska länder. Han ansåg att en politisk press innebar en risk att tidningar bedrev propaganda. Han jämställde all politisk press i Europa, oavsett om det handlade om svenska tidningar eller om tyska under kriget. Partipolitisk press framställdes i sin helhet som ett problem som skulle kunna utbildas bort:

Because of the emphasis on political journalism in many countries of Europe and certain other parts of the world, it is to be noted that universities in such countries face a special problem in organizing professional training.⁶⁶

Desmond menade att det var en uppgift för de professionella journalistutbildningarna att fostra en ny generation journalister som betraktade fakta som heliga och presenterade dessa korrekt. Journalisten var inte representant för sin tidning utan för hela folket, ansåg Desmond, och detta innebar ett särskilt ansvarstagande gentemot folket. Den journalist som inte tog detta ansvar på allvar, utan var egoistisk och använde pressen för att propagera för sina egna åsikter var "like a madman playing with fire in a warehouse of explosives".⁶⁷

Enligt Desmonds ideal var journalisten en sökare efter sanningen som letade information som folket var för upptaget eller för okunnigt att skaffa fram själva. Han måste veta var han skulle leta, vem han skulle träffa, vilka frågor att ställa, kunna skilja fakta från rykten, sanning från åsikt, han måste minnas, analysera och förstå.⁶⁸ Här kan man se att en professionalisering av journalistkåren framställdes som en lösning på de problem som Desmond ansåg fanns inom pressen i ett krigshärjat Europa. Efterkrigsretoriken i boken tar stöd i pressens traditionella normsystem, den liberala pressideologin, som Desmond uppenbart omfattade. Kraven på den enskilde journalisten ter sig närmast övermänskliga och den ideale journalist Desmond beskrev var i det närmaste en form av apostel, en professionell upplyst uttolkare av verkligheten som skulle finna sanningen åt folket. Kåren skulle i kraft av detta uppdrag ha en moralisk resning som gjorde att den kunde stå ovanför politiken och se på verkligheten klart och nyanserat.

⁶⁵ Desmond (1949) s. 47f.

⁶⁶ Ibid. s. 49.

⁶⁷ Ibid. s. 50.

⁶⁸ Ibid. s. 55.

Synen på utländska journalistutbildningar

Den internationella diskussionen om en journalistutbildning efter kriget hade en amerikansk påverkan, men den kom i påfallande liten grad att påverka hur man såg på en framtida journalistutbildning i Sverige. Desmonds bok, *Professional training of journalists* recenserades artigt i en notis i *Journalisten* som en bok som gav råd för utveckling av den ”vetenskapliga journalistutbildningen”, därefter diskuterades den sällan.⁶⁹ Detta ointresse i Sverige för utländska förebilder om hur journalister skulle utbildas kan förbrylla, särskilt som Sverige ansågs ligga efter på området och borde vara intresserat av hur andra länder byggt upp sina journalistutbildningar. Det finns flera möjliga förklaringar. Sverige hade inte varit indraget i kriget och delade inte erfarenheten av krigspropaganda i pressen och det fanns därför inte samma engagemang för att främja den nya obefläckade korrekta informationen genom att utbilda journalister. Partipressen var ännu den grundläggande strukturer som sågs som naturlig och inte som den fara för en politiserad nyhetsförmedling som *Professional training* målade upp. I Sverige hade partipressen bidragit till stabilitet i samhället snarare än tvärtom. De professionaliseringsideal som presenteras, med en naturlig koppling mellan universitet och press, var sannolikt främjande för svenska förhållanden. När boken kom ut 1949 var universitetsutbildning fortfarande en förmån för en liten elit. Vad som är troligt är att i Sverige, som i andra länder, ansågs journalisters utbildning generellt vara en nationell angelägenhet, något som var kopplat till olika länders politiska system. Tidigare forskning har visat på den starka nationella prägel som gäller utbildningen av denna yrkesgrupp.⁷⁰

Svenska journalister hade många gånger en ambivalent inställning till amerikansk press.

Tidningarna hämtade ofta inspiration från USA när det gällde layout och innehåll. Pressens utveckling i USA följdes med intresse men också med avståndstagande och förskräckelse.⁷¹ Många svenska journalister var nyfikna på journalistutbildningen i det stora landet i väst där universitetsutbildningen utvecklades mycket tidigt. Det dök tidigt upp reportage i svenska tidningar om det märkliga landet där man kunde bli doktor i journalistik, där blivande journalister fick lära sig att slå i uppslagsböcker, hitta i arkiv och där man i

⁶⁹ ”Lärobok i journalistik utgiven av UNESCO”, *Journalisten* 1950:12.

⁷⁰ Terzis (2009); Frölich & Holtz-Bacha (2003).

⁷¹ Om amerikansk påverkan av svensk press, Gunilla Lundström, ”Amerikaniseringen tar fart”, *Den svenska pressens historia III* (2001) s. 73–79; Jarlbrink (2009) s. 123–137; Göran Leth, ”Amerikaniseringen av Dagens Nyheter”, *Presshistorisk årsbok* 1990.

undervisningssyfte uppfann mord som studenterna skulle bevaka.⁷² Det fanns även de som åkte över till USA för att göra studiebesök och för att utbilda sig.⁷³ Journalisten Åke Sandler gav 1944 ut boken *Hur man blir journalist* som är en handbok som i stort bygger på en beskrivning av den amerikanska journalistutbildning som han själv hade genomgått. När boken blev recenserad beskrevs denna form av journalistutbildning som främmande och något som inte passade i Sverige.⁷⁴

I USA hägrade ideal, men att förverkliga dessa i Sverige var en annan sak. På Publicistklubben höll 1948 redaktör Edgar Malmström (*Svenska Dagbladet*) ett föredrag om den amerikanska journalistutbildningen, främst för sina kollegor. Inget annat land i världen hade förstått betydelsen av en grundlig yrkesmässig skolning av journalisterna lika bra, menade han. I utbildningen var saklighet och objektivitet viktigt. De blivande journaliststudenterna skulle ha en "bachelors's degree" för att få en grundläggande allmänbildning före den ettåriga journalistutbildningen.⁷⁵ Han beskrev den mest kända journalist-skolan vid Columbia universitetet men även den hårda arbetsmarknad som väntade studenterna där de måste visa att de dög i den praktiska yrkesutövningen innan de blev accepterade av de äldre kollegerna. Malmström beskrev redaktionerna: "Den stora nyhetscentralen i de amerikanska tidningarna är 'the city room', trälhavet, en redaktionslokal av ansenliga proportioner, som vi här i Sverige inte har någon direkt motsvarighet till." Det var en form av effektiv industrialiserad nyhetsbearbetning som tydligen förskräckte. I den efterföljande diskussionen var de närvarande journalisterna eniga om att denna modell inte var något för Sverige. Bengt Öste (*Svenska Dagbladet*) menade att den standardisering av nyhetsarbetet som fanns i USA lyckligtvis inte kommit hit. Erik Wästberg (*Svenska Dagbladet*) ansåg att det amerikanska systemet ledde till att artiklar skrevs efter samma schema. Sven Sandstedt (*Svenska Dagbladet*) uttryckte att rationaliseringen förstörde arbetsglädjen: "Låt oss slippa trälhaven." Journalisten som personlighet upphöjdes i motsats till journalisten som en massutbildad yrkesarbetare. Redaktör Alf Grandien (*Svenska Dagbladet*) ansåg: "Vi behöver väl journalistskolor men inte auktoriserade journalister. Det är personligheter vi vill ha fram i den svenska pressen."⁷⁶ Bland de

⁷² Elsa Pehrson, "Doktor i journalistik. Föds man till tidningsman eller kan man utbilda sig?", *Aftonbladet*, 14/6–38.

⁷³ "Stockholm och Göteborg bäst för journalistutbildning", *Pressens Tidning* 1947:5; Lars Ulvenstam, *Modern amerikansk press* (Stockholm 1948).

⁷⁴ "Hur man blir journalist", *Journalisten* 1944:12; Signaturen J.c, "Om journalistik", *GHT* 17/12–47.

⁷⁵ "Amerikansk journalistutbildning", *Publicistklubbens årsbok* 1949, s. 51–55.

⁷⁶ *Ibid.* s. 52, 54f.

församlade redaktörerna fanns ett motstånd mot vad man uppfattade som instrumentell utbildning till en industrialiserad arbetsmarknad. Denna diskussion hade funnits tidigare inom pressen, vilket Johan Jarlbrink beskriver i sin forskning; en industrialiserad nyhetsproduktion sågs som ett hot mot den journalistiska personligheten.⁷⁷ Den bildade eller självbildade journalisten som använde tidningar för ett personligt självuttryck var ett ideal som utmanades av en form av industrijournalist från USA. Den fascination som fanns för journalistiken i det stora landet i väst var inte detsamma som att alltid acceptera och svälja amerikanska koncept.

Moderna drakar – svensk reception av informationsfrihet

År 1949 utgavs *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem*, en tidig mediekritisk bok där några av samtidens intellektuella diskuterade pressens internationella och inhemska problem. Såväl de engelska och amerikanska pressutredningarna som situationen för den tyska pressen diskuterades.⁷⁸

Även om boken behandlade den internationella utvecklingen var den initierad av nationella pressproblem. Författaren Werner Aspenström hade kritiserat politiseringen av de svenska tidningarnas nyhetssidor i ett radioföredrag med rubriken ”Svenskarna och deras drakar” i december 1948. Det ledde till en efterföljande debatt i pressen. Bakgrunden var den hätska inrikespolitiska debatten i Sverige. Herbert Tingsten kom som nyutträd chefredaktör på *Dagens Nyheter* att höja agitationsnivån inför valet 1948, såväl i sin egen tidning som i andra borgerliga tidningar. Den socialdemokratiska rörelsen gick till motattack i en ovanligt hätsk valrörelse och krävde att arbetarna skulle slänga ut de borgerliga tidningarna från sina hem. Det borgerliga tidningsövertaget innebar att socialdemokratiska politiker angreps flitigt i pressen.⁷⁹ Werner Aspenström ansåg att tidningarna var underkastade ”en hastigt fortskridande politisk och taktisk likriktning” och att politiken bredde ut sig även i tidningarnas nyhetsrapportering. Vad Werner Aspenström krävde var en rätt till objektiv information: ”Men om saklig, fri och o censurerad information är otidsenlig – låt oss då vara otidsenliga. Om det är formalism att hävda demokratins principer – låt oss då vara formalistiska”.⁸⁰

⁷⁷ Jarlbrink (2009) s. 214ff.

⁷⁸ Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949).

⁷⁹ Även om de socialdemokratiska tidningarna hade ökat sina upplagor i slutet av 1940-talet hade de mindre än 20 procent av den samlade tidningsutgivningen, Engblom (2002) s. 24ff.

⁸⁰ Gunnar Helén, ”Svenskarna och deras drakar”, i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949) s. 13.

Rätten till fri information kom här in i den svenska diskussionen. Pressfriheten var i mycket producenternas rättigheter och kunde i värsta fall användas för propaganda eller för att på annat sätt snedvrída händelseförlopp, menade Alva Myrdal. Konsumenterna/medborgarna borde även de ha sina rättigheter och kanske kunde detta rentav tolkas som en mänsklig rättighet. I sitt bidrag i *Moderna drakar* diskuterade Alva Myrdal rätten till fri information, både utifrån den nationella och från den internationella situationen. I början av 1949 tillträdde hon som chef för FN:s avdelning för sociala frågor i New York.⁸¹ Alva Myrdal var positiv till att UNESCO hade engagerat sig i frågan att riva hinder för den fria informationen. Hon hänvisade även till FN:s arbete med deklarationen för de mänskliga rättigheterna där det jämsides med yttrandefriheten fanns planer på att införa en rätt till riktig information.

Man har nämligen funnit det nödvändigt att jämsides med den välkända rätten till yttrandefrihet proklamera rätten till riktig information. Jämte pressens, predikstolens och talartribunens frihet måste hävdas en läsarens och lyssnarnas andliga frihet. Den gamla välkända formuleringen begär en rätt för publicitetens producenter så att säga, den nya även en rätt för dess konsumenter, de många medborgarna i varje land. I själva verket har man här rört vid en av vår västerländska civilisations ömmaste punkter.⁸²

Denna rätt till riktig information var hotad även i Sverige, ansåg hon. Pressen bedrev politisk propaganda, yttrandefriheten var endast något för tidningsägarna och detta var en fara för demokratin. Svenska tidningar var dåliga på att skilja på fakta och åsikter i sin rapportering: ”Ingen vågar tänka tanken ut, att fakta egentligen borde vara lika i A- och B-press; kommentarerna hur fria och därför hur olika som helst”.⁸³ Den ursprungliga liberala pressfriheten och dess ideal om frihet, sanningskamp och upplysning hade slutat fungera i massproduktionens tidevarv. Hon kritiserade de borgerliga för att bara vilja värna pressens oberoende från staten och att de blundade för kapitalets inflytande.

Hennes förslag var att tidningar borde ägas av stiftelser vilket enligt henne gjorde det möjligt att flytta opinionsbildningen ut ur privatkapitalismens sfär. Hon presenterade flera andra förslag till reformer; bland annat om insyn i

⁸¹ Hennes bidrag ”Rätten till riktig information” publicerades första gången i *Tiden* 1947:10. Redan 1946 hade Alva Myrdal varit svensk delegat på en UNESCO-konferens i Paris. Mellan 1951 och 1955 var hon chef för FN:s socialvetenskapliga avdelning i Paris. Gunnar Myrdal hade vid denna tid ett internationellt engagemang i Genève där resten av familjen var bosatt. Lars G. Lindskog, *Alva Myrdal. ”Förnuftet måste segra!”* (Stockholm 1986) s. 83–93.

⁸² Alva Myrdal, ”Rätten till riktig information”, i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949) s. 23f.

⁸³ *Ibid.* s. 29.

pressens ägandeförhållanden, ett journalistpris för värdefulla prestationer, en klagoinstans, vetenskapliga studier av opinionsbildningens psykologi och att skolan lärde ut kritisk läsning. På ett mer idealistiskt plan ville hon ha en sanering av människors känsloliv och av den kultur som skapat värde åt vissa former av dramatiska nyheter. Hon ville ha ”en befrielse från neurotisk skadelystnad”.⁸⁴

En metod för att förbättra pressens standard var journalistutbildning. Hon fann det anmärkningsvärt att yrket inte hade någon ordnad utbildningsgång. Detta borde ligga i kårens eget intresse. Hon ansåg att en sådan utbildning skulle kunna främja en starkare yrkesmoral:

Under denna tid, då de unga adepterna ej behöver lyckas inför sina chefer, kommer säkert att kunna utbildas en relativt stark vana att inför varje uppdrag, varje reportage, varje nyhetstelegram, varje rubrik, ställa sig inför frågan: Är detta så sant och så riktigt som jag med bästa förmåga kan? (Vid utbildning inom tjänsten befastes helt naturligt en vana att fråga: Är detta så i linje med vår politik som möjligt? Har jag presenterat detta så att det så mycket som möjligt stöder vår sak?).⁸⁵

Alva Myrdals kritik riktade sig både mot kommersialiseringen av pressen och mot politiseringen av nyhetsutbudet. Några av hennes åtgärder, i synnerhet om bättre utbildning, liknade de som föreslogs av de amerikanska och engelska kommissionerna. Hennes tolkning av informationsfrihet var att det handlade om medborgarnas rätt till riktig information, en tolkning som man på den internationella arenan var oenig om.

FN I MOTVIND – PRESSEN MOTSÄTTER SIG INTERNATIONELL REGLERING

Under det tidiga 1950-talet började FN:s och UNESCO:s initiativ rörande informationsfriheten och regleringen av pressen genom bland annat utbildning att få stora svårigheter. Den internationella pressens organisationer motsatte sig UNESCO:s inblandning. Ambitionen att skapa en FN-konvention om informationens frihet blev ett slagträ i den internationella politiken. Olika instanser inom FN försökte under det tidiga 1950-talet finna andra vägar för att komma åt problemet med att skapa en fri men ansvarfull press. Till exempel lanserades ett förslag om att skapa en internationell hederskodex, det vill säga en internationell etisk kod för journalister. Detta förslag blev mycket kritiserat och Tidningsutgivarnas internationella federation, FIEJ, underströk

⁸⁴ Ibid. s. 37.

⁸⁵ Ibid. s. 34.

att detta var en fråga för pressen själv. Pressens arbetsformer skulle skötas utan inblandning från regeringar, en linje som Publicistklubben i Sverige anslöt sig till.⁸⁶ Pressorganisationerna i Norden protesterade och menade att en hederskodex utformad av FN kunde öppna vägen för statliga ingripanden i det fria ordet.⁸⁷

FIEJ hade blivit en stark internationell intresseorganisation för tidningsutgivarnas intressen och distanserade sig från UNESCO som man uppfattade som en halvstatlig organisation. Samtidigt var FIEJ noga med att framhålla att deras organisation delade UNESCO:s målsättning om att informationen skulle vara fri och att detta var viktigt för freden och den mellanfolkliga förståelsen. Organisationen hävdade dock att det inte var så lätt att skapa universella lösningar i den rådande politiska situationen i världen. Det fanns många ideologiska tolkningar mellan olika stater vad ”frihet” innebar. Länderna hade olika traditioner, tryckfrihetslagstiftningar och skilda uppfattningar om pressens samhällsroll. FIEJ ansåg att det var bättre att följa de grundläggande principer som fanns inom pressen. Dess traditionellt oberoende ställning gjorde det möjligt för den att publicera nyheter som var obekväma för myndigheterna. Redaktörer inom pressen tog frivilligt på sig ett ansvar för att garantera pressens frihet och oberoende.⁸⁸ FN:s ekonomiska och sociala råd antog slutligen en resolution med innebörden att en hederskodex var något som pressens organisationer skulle hantera själva.⁸⁹

Även det tidigare beskrivna projekt som UNESCO drev, att starta ett internationellt pressinstitut, stötte på patrull. Planerna byggde på att i ett internationellt institut förena forskning om pressens problem med utbildning av journalister samt ett internationellt kunskapsutbyte inom pressen.⁹⁰ FIEJ invände att det fanns en förvirrande sammanblandning i förslaget mellan vetenskaplig forskning och praktiskt tidningsarbete. När det gällde det praktiska tidningsarbetet var man orolig för att pressinstitutet skulle bli någon slags överrock till den egna organisationen, att UNESCO försökte skapa ett

⁸⁶ Brev till Utrikesdepartementet pressbyrå, 23/5–52, undertecknat av ordföranden Rolf Edberg, Pressens samarbetsnämnd, RA, 1:2.

⁸⁷ *Publicistklubbens årsbok* 1952, s. 13.

⁸⁸ Memorandum prepared by F.I.E.J. for M. Salvador Lopez, ”rapporteur” to the United Nation’s organisation on question relating to freedom of information, FIEJ: s exekutivmöte i San Remo 1953. RA, TU: s arkiv, FV: 5.

⁸⁹ Blanchard (1986) s. 342.

⁹⁰ Främst var det expertkommissionen för press, radio, film som drev frågan men även konferensen i Genève 1948 stödde förslaget, vilket tidigare har nämnts. Se *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1947) s. 25; *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1948) s. 293–302; *Report of the commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1949) s. 37.

slags parlament för pressen i världen.⁹¹ De svenska och norska tidningsutgivareföreningarna protesterade speciellt mot att yrkesutbildning av journalister skulle ske under någon form av statlig kontroll. Ett utbildningsprogram, menade de, borde tas fram av journalistorganisationerna själva, däremot kunde ett pressinstitut ägna sig åt forskning.⁹² UNESCO blev sedan förbigånget då American society of newspaper editors, ASNE, 1950 tog initiativ till ett internationellt institut, drivet av pressen själv. UNESCO beslöt då att lägga ner sina egna planer på ett pressinstitut och initierade istället skapandet av ett internationellt center för massmedieforskning.⁹³ Utvecklingen går att tolka som att pressens fält på en internationell nivå hävdade sitt oberoende gentemot såväl politiken som vetenskapen.

1951 öppnades det branschdrivna Internationella pressinstitutet, IPI, med säte i Zürich. Dess syfte var att främja pressfriheten och ett fritt utbyte av sanningenliga nyheter samt att förbättra pressens standard, till exempel genom utbildning av journalister. Finansieringen kom från USA, från Carnegie- och Rockefellerstiftelserna. Initiativtagare var den amerikanska redaktören Lester Markel. Det fanns en fredstanke med projektet som liknar visionerna om informationsfrihet. Fred i världen var beroende av en förståelse mellan folken. En informerad allmän opinion var en förutsättning för att uppnå en sådan förståelse och ett första steg i en sådan riktning ansåg Markel var en förståelse mellan dem som arbetade inom pressen. Det var viktigt att särskilja detta initiativ från FN och UNESCO, ansåg han. Institutet skulle stå fritt från världens regeringar och vara pressens egen angelägenhet.⁹⁴

IPI öppnades samtidigt som det internationella läget för journalister blivit kyligare. Detta kan illustreras med att i samma nummer av *Pressens Tidning* som rapporterade om det nya pressinstitutet, förekom en notis om att en amerikansk journalist hade häktats i Prag anklagad för statsfientlig verksamhet. Även andra amerikanska korrespondenter blev förföljda.⁹⁵ USA å sin sida, som internationellt hade propagerat för fri rörlighet för journalister, nekade att

⁹¹ FIEJ:s exekutiva kommitté, Luxemburg 1–2/12, 1949, TU:s arkiv, RA, FV:4.

⁹² Brev 1949 till Mr Claude Bellanger, TU:s arkiv, RA, FV:3.

⁹³ Fernand Terrou, "Massmedia research and training information personel", *The training of journalists. A world-wide survey on the the training of personel for the mass media*, UNESCO (Paris 1958).

⁹⁴ Blanchard (1986) s. 366f. För IPI: s egen historieskrivning se Rosemary Righter, *IPI – The undivided world. History of the international press institute 1951–1976* (Zurich 1976) s. 13–22. Svensk press var positiv och blev medlemmar, "Den fria pressens international", *Publicistklubbens årsbok* 1964, s. 68–72.

⁹⁵ "Ett internationellt pressinstitut"; "USA-journalist i Prag häktad", *Pressens Tidning* 1951:1. Journalisten, William N. Oatis, korrespondent för nyhetsbyrån Associated Press som greps i Prag blev senare dömd för spionage och satt i fängelse, Blanchard (1986) s. 352ff.

släppa in journalister i landet med hänvisning till att de var kommunister.⁹⁶ Korrespondenter från den ryska nyhetsbyråns Tass blev noga kontrollerade när de arbetade i USA.⁹⁷ Inhemsk amerikanska journalister klagade över mörkläggning och att de inte kunde få tillgång till myndigheternas handlingar.⁹⁸ Det kom krav om att journalister borde vara lojala med det egna landet och journalister som var eller misstänktes vara kommunister förlorade sina arbeten. President Truman krävde lojalitet av den amerikanska pressen och fick det också.⁹⁹

Det Internationella pressinstitutet tog i denna utveckling rollen som ”den internationella pressfrihetens vakhund”.¹⁰⁰ En undersökning från 1955, *Government pressures on the press*, som inte tog med östblocket, visade att pressfriheten i världen beskurits efter kriget och läget hade ytterligare försämrats i och med det kalla kriget. Metoderna för att hindra pressen kunde bestå av administrativa åtgärder, politiska påtryckningar eller ekonomiska, att till exempel oppositionspressen i ett land tilldelades en mindre kvot av det ransonerade pappret. Undersökningen konstaterade att bara tio procent av de demokratiska länderna hade en obegränsad frihet för pressen. Ett av dessa länder var Sverige, något som naturligtvis tidningen *Journalisten* uppmärksammade.¹⁰¹

Informationsfriheten blir en obekvämd fråga

De tre konventionsutkasterna från konferensen i Genève 1948 gick en kräftgång inom FN. Informationsfrihet blev en fråga som många ansåg att det var omöjligt för FN att lösa och diskussionerna mellan 1946 och 1952 hade förbrukat många entusiaster.¹⁰² USA ägnade sin kraft åt att hindra att FN tog några beslut i frågan, den arbetsgrupp som amerikanska intressen själva initierat för informationsfrihet ansågs vara meningslös, farlig och dyr. Syftet hade varit att riva hinder för informationsflöden men många länder och särskilt USA ansåg att detta hade väntats till en diskussion om att reglera pressens frihet och att FN hotade den amerikanska pressens oberoende.¹⁰³

⁹⁶ Blanchard (1986) s. 169f, 195, 231f; ”Tror Amerika verkligen på fri information?”, *Journalisten* 1950:12.

⁹⁷ Blanchard (1986) s. 386f.

⁹⁸ ”FIEJ-kongressen i Bryssel”, *Pressens Tidning* 1952:5.

⁹⁹ Blanchard (1986) s. 373–385; Pamela A. Brown, ”Cold war and the media”, i Margaret Blanchard (red.), *History of the mass media in the United States* (Chicago 1998) s. 146f.

¹⁰⁰ Så kallades IPI av TU:s Allan Hernelius, ”Den fria pressens international”, *Publicistklubbens årsbok* 1964, s. 68.

¹⁰¹ ”Sveriges pressfrihet ett mönster”, *Journalisten* 1956:2; Righter (1976) s. 26f.

¹⁰² Eek (1953) s. 77.

¹⁰³ Blanchard (1986) s. 343.

Det befanns nästan vara omöjligt att enas internationellt om vad som menades med informationsfrihet och hur denna rätt förhöll sig till yttrandefriheten. Utgångspunkten var vaga naturrättsliga begrepp och det uppkom stora svårigheter när dessa skulle formuleras i bindande internationella överenskommelser.¹⁰⁴ För vissa länder inneslöt informationsfrihet rätten att samla in och sprida information. Andra länder ansåg att det endast innebar rätten att ta emot information, vilket naturligtvis var en vattendelare, om det rörde sig om producenternas eller konsumenternas rättigheter. Alva Myrdal hade exempelvis uppfattat det som om att det handlade om konsumenternas rätt och frihet att få ta emot riktig information.¹⁰⁵

På Ekonomiska och sociala rådets möte 1952 konstaterade den franska delegaten Jacques Kayser bittert att det nu var dags att ge upp denna frustrerande resultatlösa fråga. Sedan 1948 hade nio olika FN-organ under 33 möten och sammanlagt 600 timmars överläggningar diskuterat informationsfriheten, utan att några väsentliga resultat hade uppnåtts. Han ansåg att det var bättre att överge den stora filosofiska frågan om informationsfrihet och istället diskutera praktiska frågor som tillgången på tidningspapper, skydd för journalister, journalistutbildning och att hjälpa underutvecklade länder bygga upp sina medier.¹⁰⁶

Den enda konvention som det blev något av var den om rätt till internationellt genmäle som FN:s generalförsamling antog i december 1952. Syftet var att stävja inkorrekt internationell nyhetsrapportering som kunde skada freden. FN avhöll sig dock från att försöka skapa någon institution som skulle avgöra vad som var inkorrekta nyheter. Istället skulle en stat som ansåg sig felaktigt beskriven av ett annat lands press få möjlighet att skicka ett tillrättaliggande till denna stat, som därefter skulle skicka ut tillrättaläggandet i en kommuniké till pressen. Någon skyldighet för tidningar i olika länder att publicera dessa kommunikéer ansågs omöjligt att införa eftersom detta kolliderade med nationella lagstiftningar. Konventionen betonade det professionella moraliska

¹⁰⁴ Många FN-dokument skrevs vid denna tid utifrån föreställningar om naturliga och mänskliga rättigheter som kolliderade med hur jurister ville formulera lagtexter och internationella överenskommelser. Därför innehöll deklARATIONER ofta båda traditionerna, en naturrättslig och en juridisk. Det finns exempel på detta i deklARATIONEN för de mänskliga rättigheterna. Artikel 19 uttrycker full yttrande- och informationsfrihet som en mänsklig rättighet medan artikel 29 beskriver hur den först uttryckta friheten måste begränsas för den allmänna säkerheten och samhällets bästa, Edward W. Ploman, "Satellite broadcasting, national sovereignty, and free flow of information", i Kaarle Nordenstreng & Herbert I. Schiller, (red.), *National sovereignty and international communication* (New Jersey 1979) s. 161f.

¹⁰⁵ Blanchard (1986) s. 158, 260f.

¹⁰⁶ Ibid. s. 340.

ansvar tidningskorrespondenter hade att rapportera fakta korrekt, i fredens och de mänskliga rättigheternas namn. Det tillsattes vid detta tillfälle även en FN-rapportör som skulle bevaka frågan om informationsfrihet.¹⁰⁷

Visionen om en fullkomligt fri och opartisk information som en fredsbevarande kraft kolliderade hårt mot efterkrigstidens politiska realiteter. Det pågick en polariserad retorik över järnridån om pressen, men frågan kunde inte enbart karaktäriseras som en motsättning mellan öst- och västblocket. Mellan stormakterna fanns en mängd länder med stora variationer i åsikter om pressens samhällsroll och vad pressfriheten egentligen skulle bestå av. Fransmännen betonade sin tradition att frihet hade två komponenter: Individens frihet skulle skyddas från staten men sedan var det lika viktigt att respekten för friheten skyddades genom statlig reglering.¹⁰⁸ Många demokratier med olika presssystem och varierande presslagstiftningar var främmande för den amerikanska inställningen av *laissez-faire* när det gällde pressen.¹⁰⁹ En annan konfliktlinje var pressens ovilja att bli föremål för vare sig statlig eller överstatlig reglering. Detta ledde till att pressens västbaserade organisationer kunde ena sig och protestera mot många av förslagen om informationsfrihet som de olika FN-organen tog fram. Förslagen till de tre konventionerna som berörde informationsfriheten hade förhandlats fram med möda och blivit föremål för kompromisser mellan olika stater, vilket pressorganisationerna i flera fall ansåg minskade pressens frihet även i demokratiska länder.

En som bevarade sin entusiasm och sitt engagemang var den svenske juristen Hilding Eek. Han hade 1948 lämnat såväl *Aftonbladet* som ordförandeskapet i Svenska journalistföreningen för att arbeta inom UNESCO och FN med frågor som rörde just informationsfrihet. Han var fortsatt övertygad om att det på en praktisk nivå fanns möjlighet att utforma en internationell standard för informationens frihet och 1953 publicerade han sitt förslag på hur en sådan konvention skulle kunna utformas.¹¹⁰ Det ofta anförda amerikanska argumen-

¹⁰⁷ Convention on the international right of correction, General Assembly, seventh session, 630 (VII). Det fanns även en tidigare antagen konvention som inkluderade fri nyhetsförmedling som aldrig öppnades för länderna att ratificera. Se Eek (1953) s. 11, 60f; Hilding Eek, "En internationell genmälesrätt. Några anteckningar till en ny konvention", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, häfte 4, 1953.

¹⁰⁸ Blanchard (1986) s. 260f; Eek (1953) s. 18.

¹⁰⁹ Eek (1953) s. 17.

¹¹⁰ Hilding Eek innehade flera positioner inom UNESCO, bland annat var han medlem i dess exekutivkommitté 1958–1966. Han var chef för en sektion inom FN som arbetade med informationsfrihet 1948 till 1952. 1961 skrev han en FN-rapport om informationsfriheten. 1974 utformade han på FN:s uppdrag "Draft declaration of fundamental principles on the role of mass media" som i förändrad form antogs som deklARATION 1978. Se Civil and political rights, including the question of freedom of expression. The right to freedom of

tet, att det inte gick att lagstifta om en frihet utan att förstöra den, höll han inte med om. Detta kanske stämde i USA, men inte i andra länder och han tog Sverige som exempel på ett land som reglerat pressfriheten genom lagar.¹¹¹

Konventionerna om informationsfrihet och mellanstatlig nyhetsförmedling blev en långkörare i FN och togs upp i olika former på varje generalförsamling mellan åren 1962 och 1980, då försöken att skapa en internationell reglering slutligen övergavs.¹¹² På 1970-talet skiftade FN:s engagemang gällande informationens frihet till att komma tillrätta med västländernas övertag på nyhetsmarknaden gentemot utvecklingsländerna.¹¹³

ANALYS – DET LILLA FÖRSLAGET OM UTBILDNING SOM FUNGERAR NÄR DE STORA FRÅGORNA HAVERERAR

Det är tydligt hur efterkrigsdiskussionen genererar förslag om journalistutbildning, som lanseras som verktyg för kontroll och egenkontroll i syfte att, enligt olika värderingar, förbättra pressen. I den internationella utvecklingen är journalisters utbildning inte den fråga som står i fokus för diskussionen, utan den nämns i en bisats till det stora händelseförloppet, ofta som en form av dellösning, till exempel för att förhindra krigshets via medier. När Tyskland delas efter krigsslutet finns journalistutbildning med som en lösning på hur den tyska pressen ska omprogrammeras. När frågan om informationsfriheten 1952 börjar gå i stå anförs journalistutbildning som en av flera mer framkomliga vägar istället för den stora svåra frågan. För UNESCO är utbildning en lite mer uttalad metod för fredsarbetet och för att öka den mellanfolkliga förståelsen. Desmond som skriver en normerande bok åt UNESCO ser utbildning som en väg mot en fredligare värld men även som en metod att implementera ett amerikanskt press- och utbildningsideal. Det fanns skillnader mellan Sverige och resten av världen. I det lilla neutrala Sverige fanns inte, i varje fall inte uttalat, samma ambition att stävja nationell krigspropaganda genom att utbilda journalister. Pressen i Sverige var aldrig direkt indragen i kriget som i de krigförande länderna. I Sverige hade systemet med en partipress varit

opinion and expression. Report of the special rapporteur, Ambeyi Ligabo, Economic and social council, E/CN.4/2005/64, 17 december 2004, s. 17–22; "Meeting of experts on a draft declaration concerning the rôle of the mass media", UNESCO, COM-74/CONF. 616/5, Paris 25 April 1974.

¹¹¹ Eek (1953) s. 71.

¹¹² Civil and political rights, including the question of freedom of expression. The right to freedom of opinion and expression. Report of the special rapporteur, Ambeyi Ligabo, Economic and social council, E/CN.4/2005/64, 17 december 2004, s. 19f.

¹¹³ Carlsson (1998) s. 57ff.

konstruktivt och snarare minskat vad man kan kalla krigspropaganda, det vill säga att enskilda tidningar tog ställning för någon av de krigförande parterna och därmed hetsade upp opinionen. Pressen hade under kriget varit delaktig i att disciplinera yttrandefriheten i nationens och neutralitetens intresse. Desmonds tal om det destruktiva med en partipress hade ingen bäring på svenska förhållanden.

Alva Myrdal är den som tydligast knyter an den svenska diskussionen till FN:s arbete med en konvention om informationsfrihet. Hon anser att en sådan är behövlig även i Sverige där konsumenterna kan få felaktig information på grund av såväl politisk vinkling som kommersiell inverkan på rapporteringen. Bättre journalistutbildning är även för henne en dellösning.

Utbildning av journalister blir en form av medicin som är bra mot flera åkommor. Ett medel mot krigspropaganda och krigshets i medierna, mot alltför politiserad nyhetsbevakning, ägarkoncentration, kommersialisering och sensationsjournalistik och sist men inte minst ett medel för att journalisterna ska ta sitt mångtydiga ansvar och förmedla ”sanningen”. Sammantaget pekar det på hur problem inom internationell politik, svårösliga strukturella problem inom mediesektorn, kommersialiseringen och i vissa fall politiseringen, ledde över till krav på enskilda journalisters moral och kunskap, något som skulle ingjutas i dessa individer genom utbildning.

Analyserat som fält finns främst pressen närvarande. På internationell nivå samlar sig pressens fält efter kriget i internationella organisationer som strider för sin autonomi och mot överstatlig inblandning från FN. Fältet har förmåga att samla sig internationellt, över alla nationsgränser med undantag av länderna på andra sidan järnridån. Pressen protesterar med framgång mot såväl en av FN bestämd hederskodex för journalister som mot konventioner om informationsfrihet, som pressen anser minskar pressfriheten, och mot ett internationellt pressinstitut i UNESCO:s regi där pressens angelägenheter och journalisters utbildning skulle sammanföras med vetenskaplig forskning om medier. Att pressen ändå är en del av politiken är tydligt genom dess påverkan på nationell och internationell politik. Omvänt påverkas pressen av det kalla kriget och följer den polarisering som sker mellan öst och väst.

SAMMANFATTNING, DEL I

Avhandlingens första del behandlar en period direkt efter det andra världskriget och hur dessa erfarenheter lyfte upp frågan om journalistutbildning på agendan, både i Sverige och internationellt. I det första kapitlet beskrivs hur de tre pressorganisationerna i Sverige utredde behovet av en journalistutbildning efter kriget, vilket gav ett negativt resultat, att ingen formaliserad utbildning

för nybörjare skulle anordnas. Strukturellt sett visade denna utredningsprocess på en stor splittring inom pressens fält när det gällde utbildningsfrågan, något som motsvarades av en yttre enighet när pressen avvisade utomstående aktörers förslag till en utbildning. Under kriget hade pressfriheten varit beskuren i Sverige, delvis genom medverkan av pressen själv. I den diskussion om journalisternas ansvar som fördes efter kriget i Sverige formulerades att det fanns ett nytt hot mot pressen som kom inifrån. Ökande kommersialisering och sensationsjournalistik ansågs hota pressens anseende. Detta ledde till nya krav på självreglering där journalistutbildning var en lösning. Under samma tid fanns liknande diskussioner i utredningar i USA och i England som behandlade problem med pressens industrialisering. De lösningar som föreslogs var likartade. Journalistutbildning aktualiserades i samband med att behov av självkontroll inom pressen diskuterades, antingen genom en egen reglerande nämnd eller genom en bättre utbildning, både i Sverige och utomlands.

Kapitel två skildrar den internationella frågan om informationsfrihet inom FN och hur detta idealistiska projekt maldes ned under det kalla kriget. Förslag om utbildning av journalister presenterades som en dellösning, en framkomlig väg i denna storpolitiska diskussion. Utbildning av journalister var ett medel, såväl för att avprogrammera tidigare tyska journalister som för att idealistiskt vilja utbilda den fredsbärande journalisten som skulle förmedla den korrekta informationen som var fri från olika former av propaganda och krigshets. I kapitlet tydliggörs den föreställning som fanns att journalisters utbildning var central för att forma människors verklighetsuppfattning och i förlängningen även styra deras handlingar. I den internationella diskussionen fördes en vetenskaplig utbildning av journalister upp som en metod för att producera denne ideala journalist, vilket gavs en sval reception i Sverige. Ur ett strukturellt perspektiv visar den skildrade perioden på en framgångsrik internationell samling av pressens fält mot en överstatlig inblandning av FN-organ, såväl när det gällde utbildning som andra frågor. De nationella pressorganisationerna hade även en stark påverkan på sina nationella regeringar. Pressen enade sig över nationsgränserna och tidningsutgivarna och den västliga fackliga internationella organisationen var även de eniga. Det kalla kriget undgick dock inte pressen som politiserades i öst och väst.

DEL II

Utredning och igångsättning. Utbildningssamhällets framväxt

I denna del ska olika initiativ och utredningar gällande utbildning av journalister undersökas samt de specifikt svenska sammanhang där de ingick. De breda efterkrigskontexterna från tidigare kapitel ersätts här av de smalare kontexter som omger en yrkesutbildnings grundläggning. Det sena 1940-talet berörs men i huvudsak är det 1950-talet och några år in på 1960-talet som undersöks, en tid då konkurrensen mellan tidningarna ledde till en pressdöd då många mindre tidningar slogs ut. För Sverige i stort inleddes en expansiv period då ett välfärds- och utbildningssamhälle grundlades. Den socialdemokratiska regeringen lanserade ett efterkrigsprogram för ökad och jämlik levnadsstandard och full sysselsättning. Utbildningsväsendet demokratiserades för att det skulle bli tillgängligt för fler och staten trädde fram och tog ett större övergripande ansvar för medborgarnas utbildning, även för yrkesutbildningar som tidigare varit något som olika branscher anordnade. En omfattande förändring av universiteten tog sin början och den socialdemokratiska regeringen började ställa större krav på att även universitetens utbildningar i högre grad skulle vara yrkesinriktade. Det akademiska fältet fick därmed sin traditionella autonomi ifrågasatt. Framst är det Sverige och svensk debatt som är i fokus men en jämförelse görs med den internationella diskussionen om journalistutbildningens utveckling.

I det tredje kapitlet beskrivs hur pressorganisationerna mer eller mindre tvingades till handling. För att möta andras konkurrerande initiativ startade pressens organisationer ytterligare en utredning som efter mycket diskussion resulterade i att ett branschdrivet journalistinstitut grundades 1959. I det därpå följande kapitel fyra skildras hur en statlig kommitté utredde journalistutbildningen som en möjlig väg att leda över akademiker till en yrkesutbildning.

KAPITEL III

Vägen mot ett eget Journalistinstitut

Journalisters romantik, eller kanske man skall säga metafysik, gäller rekryteringen. Journalister utbildas inte. De kallas. Inträdet på redaktionen betecknar slutpunkten på ett långt sökande. Från början har journalisten utrustats med vissa mycket speciella och unika egenskaper som predestinerar honom till yrket. Hur dessa egenskaper ser ut uppges sällan.¹

Det tidiga 1950-talet kunde vara en frustrerande tid för den som ville bli journalist. Rekryteringsvägarna var oklara, jobb skaffades genom kontakter och det fanns en odefinierad form av talang som en journalist borde ha, som ingen formell utbildningsväg ansågs kunna ge. Studenter beklagade att deras akademiska betyg sällan hade något värde vid inträde i pressen. En av dessa var Anders Ehnmark, som senare blev såväl journalist som författare. Som synes i citatet ovan ifrågasatte han de outgrundliga vägarna till journalistyrket och menade att journalisterna i Sverige hade fastnat i romantiska föreställningar, något som man i USA sedan länge hade gjort sig kvitt. En lång rad länder hade etablerat journalistutbildningar, UNESCO hade engagerat sig i frågan och Norge, Danmark och Finland hade skaffat sig olika typer av utbildningar. Under denna tid hade ”en utkavlad debatt” förts i ämnet i Sverige. Samtidigt menade Ehnmark att många tidningar hade låg kvalitet och att informationen om komplicerade sociala reformer var bristfällig. Många landsortstidningar ansåg han var ”okunniga”, kultursidorna var ”nedstämmande” och enbart stockholmstidningarna och en handfull landsortstidningar kunde ”begräpligt tala om för läsarna vad regeringen gör”.² Endast mellan sex till sju procent av alla journalister hade en akademisk examen och han menade att det var viktigt att pressen rekryterade ”intellektuell arbetskraft”. Rekryteringen av studenter måste underlättas och attityderna inom pressen förändras så att det ”inte längre betraktas som ett försinkande av tid att skaffa sig ordentliga kunskaper på det område man i framtiden ska informera sina läsare om”. Journalistutbildningen borde förläggas till universiteten. En teoretisk journalistutbildning

¹ Anders Ehnmark, ”Den glömda pressutrustningen”, *Liberal Debatt* 1955:3.

² Ibid.

skulle ge yrket ”ökad skärpa och enhetlighet” och borde också behöva få ett ”erkänt värde vid platssökningen”.³

Ehnmark var inte ensam om att vara frustrerad över situationen. I en tid när grannländerna började etablera utbildningar för journalister framstod Sverige som efterblivet. Det fanns en frustration över att inget hände och att pressorganisationerna var passiva och hade svårt att presentera ett samlat förslag. Även staten teg still, fast man inom andra yrkesområden började ta ett övergripande ansvar för utbildning. Men det fanns andra aktörer som var mer handlingskraftiga för att utbilda journalister och som agerade i det tomrum som uppstått. Det sena 1940-talet och tidiga 1950-talet var på många sätt en rörig tid, ett slags vilda västern i väntan på en enhetlig rättskipning om vad en journalistutbildning borde vara. Utbildningar riktade mot journalister startades av en mängd olika skäl och utifrån olika värderingar. Det var ett lapptäcke av olika initiativ när olika aktörer startade kurser riktade mot journalister, i linje med hur sociologen Margaret Archer ser på utbildningssystemets framväxt innan staten träder in och tar ett samlat ansvar. Utbildningsinitiativen kan delas in i fyra olika grupper; det akademiska, det politiska, det privata, och särintressen som ville ge journalister sakkunskaper just på deras område som en strategi för påverkan.

Informera kurser – utbildning eller påverkan?

Vad som räknades som utbildning av journalister kunde vara många olika typer av kunskaper. Liksom tidigare var det vanligt att företag och intressegrupper ordnade kortare kurser för journalister. Sådana kurser ansågs av branschen som bra tillfällen för journalister att förkovra sig till låg eller ingen kostnad och pressorganisationerna var ofta medarrangörer. Till exempel hade Svenska försäkringsföreningen under många år kurser för journalister om försäkringar i samarbete med Publicistklubben och Svenska journalistföreningen.⁴ Svenska köpmannaförbundet ordnade 1948 i samråd med SJF en tre dagars kurs om handel och detaljhandel på Helgerums slott.⁵

Föreningen Norden var en gammal aktör som i samverkan med pressens organisationer hade kurser där journalister idkade kulturutbyte och gjorde studiebesök vid de nordiska ländernas industrier. År 1948 bjöds exempelvis på en rundresa i Sverige med besök på industrier och svenska turistorter. En svensk deltagare reflekterade över resan och trodde att Sverige efter kursen skulle komma att få mycket publicitet i de övriga nordiska länderna, men han bekla-

³ Ibid.

⁴ ”Utlåtande av kommittén för journalistutbildning”, *Meddelande från Publicistklubben* 1946:1, s. 17.

⁵ ”Köpmännen ordnar journalistkurs”, *Journalisten* 1948:2.

gade att deltagarna inte hade fått veta mycket om svensk press och svenska pressförhållanden.⁶ Denna form av påverkan av journalister expanderade och det började dyka upp kurser för journalister i de mest vitt skilda ämnen.⁷

Vid 1950-talets början var hela detta utbud diffust kategoriserat som en form av journalistutbildning och var i stort sett accepterat inom pressen, även om kurser och inbjudningar från företag kunde kritiseras som en form av otillbörlig påverkan av journalisterna. Men legitimiteten hos denna typ av kurser anordnade av olika intressenter ifrågasattes först på allvar under 1960-talet.⁸

Det privata initiativet

Den mest renodlade yrkesutbildningen var Set Poppius privata journalistiska skola, som grundades 1947.⁹ Skolan anordnade två kurser per år som eleverna bekostade själva. Därefter skulle eleverna söka anställning som volontärer. Undervisningen bestod av föredrag av aktiva journalister, studiebesök samt praktiskt redaktionsarbete i en för ändamålet konstruerad skolredaktion. Någon högre utbildning krävdes inte utan realexamen eller folkskola med någon påbyggnad dög bra. Set Poppius hade ingen respekt för akademiska meriter och han hävdade, liksom många före honom, att en misslyckad akademiker kunde vara ett mer löftesrikt ämne för att bli journalist än ”plughästen med examensrekord”.¹⁰ Det var de personliga egenskaperna som avgjorde om en person passade och till dessa egenskaper hörde, enligt Poppius, ”vaken iakttagelse, klart intellekt, förmåga att skilja väsentligt från oväsentligt, snabbhet och initiativförmåga”.¹¹ Han poängterade att yrket tog hela personligheten i anspråk och ansåg att en tidning var ett industriföretag med personligheten som grundelement.¹² Men yrket krävde inte bara talang, utan en person med de rätta

⁶ ”Efter en kurs”, *Nerikes Allehanda* 5/6–48.

⁷ ”Bra informationskurs om psykförsvaret”, *Journalisten* 1955:2; ”Försäkringskurs för journalister”, *Pressens Tidning* 1951:3; ”Journalistkurs i sjöfart i Göteborg”, *Journalisten* 1954:6; ”Kurs i kyrklig journalistik”, *Journalisten* 1954:9; ”Journalistutbildning i konsumentupplysning”, *Journalisten* 1956:2; ”Föreningen Nordens journalistkurs”, *Journalisten* 1956:10; ”Ekonomisk bankkurs”, *Journalisten* 1957:1.

⁸ Exempel på diskussion om inbjudningar, Protokoll 11/2–57, SJF:s stockholmskrets arkiv, RA, AIII:1. Föreningen Norden som ordnat nordiska journalistkurser sedan 1920-talet fick med tiden svårare att få gehör för sin typ av kurser. SJF gick ur organisationen 1961, Protokoll SJF:s VU, 24/8–61, SJF:s arkiv, TAM, A2a:33.

⁹ Poppius journalistiska skola 1947–1960. Set Poppius arkiv, RA, B1c 2:3.

¹⁰ Poppius (1947) s. 69.

¹¹ Kursplan 1946, Svenska journalistiska skolan, Publicistklubben arkiv, RA, F2:6.

¹² Sign. Stefan, ”Pressen – industri på personlig grund”, *Gotlands Allehanda* 25/5–51.

egenskaperna behövde därefter utbildas. Enligt en kursplan från 1949 behövde ”han” få en orientering om tekniken och praktiska redaktionsgöromål. Eleven behövde även få insyn i journalistikens väsen så ”att han redan vid sina första steg på tidningsbanan har klart för sig vad det hela rör sig om”. Det var viktigt att göra ”honom” förtrogen med yrkets krav, på den intellektuella och andliga självfostran, så att han ”modigt kan möta yrkets moraliska påfrestningar”. Trots denna uttalat manliga modellelev i skolans reklambroschyrer utbildades ett stort antal kvinnor på Poppius journalistiska skola.¹³

Poppius ansåg att en viktig uppgift för honom var att sälla bort dem som inte passade för yrket. Drygt hälften av eleverna fick en personlig rekommendation och övriga uppmanades att söka sig till en annan bana. I de tidiga kursintygen förekommer motiveringar till varför en person rekommenderas för volontärtjänstgöring. Som motiv anförs till exempel mönstergillt utskrivna övningar, god språkbehandling, ledig stil, god blick för det väsentliga eller vaken blick, förmåga att skriva koncentrerat men korrekt, god förmåga att tillämpa journalistiska arbetsregler.¹⁴

Partipressen – det politiska initiativet

Efter kriget, i slutet av 1940-talet, startade partipressen olika utbildningsinsatser. Det var såväl ekonomiska och tekniska kurser som utbildning av redaktionell personal och det övergripande syftet var att höja tidningarnas konkurrenskraft. De olika partitidningarna kämpade om opinionsbildningen i samhället och valrörelserna efter kriget kom att bedrivas hätskt i pressen. Den politiska kampen om opinionsbildningen blev ekonomisk i en tid då mindre tidningar hade svårare att överleva. En form av informellt presstöd slussades över till de olika tidningarna. Näringslivet förde via olika stiftelser över stora summor till högertidningar, något som gjordes i det fördolda. Högerpressen ansågs central för att bilda opinion och besegra socialdemokraterna i valet 1948. Den socialdemokratiska pressen fick ekonomiskt stöd av Arbetarpressens förlags AB och stiftelsen Libertas, skapad av näringslivet, stödde borgerlig press.¹⁵

En del av dessa stödpengar gick till olika former av utbildning. Svenska högerpressen hade en ekonomisk sektion som ordnade utbildning. Föreningen liberal press utbildade såväl annonsföretagare som redaktionell personal. Enligt stadgarna skulle föreningen verka för liberala idéer men syftet var lika mycket

¹³ Kursplan, Poppius journalistiska skola 1948/1949, Set Poppius arkiv, RA, B1c.

¹⁴ Kursintyg, Set Poppius arkiv, RA, BIV 1.

¹⁵ Stenlås (1998) s. 92–122; Odén & Weibull, *Presshistorisk årsbok* 2010.

att främja de anslutna tidningarnas redaktionella, tekniska och ekonomiska utveckling.¹⁶

Även om socialdemokraterna innehade regeringsmakten var partiet i ett publicistiskt underläge gentemot borgerliga tidningar, med knappt 20 procent av den samlade upplagan. Arbetarpressens förlags AB och den tidigare partisekreteraren Anders Nilsson utvecklade en mängd olika kurser inriktade på att förbättra de socialdemokratiska tidningarnas konkurrenskraft. Även om de partipolitiska inslagen fanns kvar i kursutbudet, var utbildningarna mer inriktade på att främja tidningarnas framgångsrika drift och massspridning. Anders Nilsson var kritisk till den slumpmässiga rekryteringen av arbetarrörelsens journalister och ansåg att A-pressen behövde såväl personer skolade inom folkrörelserna som de med akademisk utbildning. Dessutom behövde samtliga som kom till redaktionerna som volontärer någon form av praktisk yrkesträning. De pressveckor som samlat journalister på Bommersvik hade inte kunnat ge denna yrkesträning, utan hade mest varit ett forum för erfarenhetsutbyte, ansåg han. Nilsson lät 1950 utarbeta en speciell korrespondenskurs för socialdemokratiska journalister som kombinerades med studiecirklar på redaktionerna. Kursen hade speciellt fokus på det fackliga och sociala reportaget och erbjöds bara till journalister inom A-pressen. Den socialdemokratiska journalisten hade uppenbarligen en särskild uppgift som krävde en särskild utbildning. Nilsson beskrev denna uppgift som att: ”Kravet på den moderne journalisten är oerhört stort inom alla områden. Journalisten skall ha en känsla av att det inte är bara sig själv han representerar, utan en tidning och en rörelse med stort ansvar.”¹⁷

I socialdemokraternas kulturprogram 1952 går det att skönja en omorientering i denna fråga, eftersom ett av förslagen var inrättandet av en generell journalistutbildning.¹⁸ I kulturprogrammet gjordes en analys av den samtida pressen och opinionsbildningen. Utgångspunkten var att pressen hade en roll som tredje statsmakt men att pressens roll hade förändrats genom historien.

¹⁶ Högerpressen hade organiserat samarbete i ekonomiska frågor redan på 1930-talet men stärkte samarbetet i början av 1950-talet. Föreningen liberal press bildades 1949 som ett komplement till Sveriges vänsterpressföreningen som var inriktad på idédebatt. Se Agne Wärnsund, *Svenska högerpressens förening 75 år. Europas äldsta pressförening* (Stockholm 1983) s. 10ff; Protokoll 1949–1952, Föreningen liberal press, Folkpartiets riksorganisation, RA, Ö3A:1–2.

¹⁷ Referat pressvecka på Örenäs den 22–28 september 1948, A-pressen AB, ARAB, volym 44, s. 43f; Protokoll 18/1 1950, Socialdemokratiska pressföreningen, ARAB, volym 1.

¹⁸ *Människan och nutiden* (Stockholm 1952) s. 130–145. Ursprungligen var det ett betänkande från arbetarrörelsens kulturkommitté till den socialdemokratiska partikongressen 1952. Bland deltagarna i kommittén fanns stasekreteraren vid ecklesiastikdepartementet Ragnar Edenman.

Innehållet i de socialdemokratiska tidningarna hade förändrats från kamp och propaganda till en mer ”sakkunnigbetänksam argumentation”. Pressen hade dubbla uppgifter. Dess viktigaste uppgift var att tillfredställa allmänhetens behov av nyheter, vilket gjorde tidningen säljbar. Men tidningarna var inte enbart affärsföretag utan också lärer med olika politiska partier: ”De vill både sälja så många tidningsexemplar som möjligt och företräda en politisk åsikt.” I kulturprogrammet diskuterades även publicitetsskador och pressens roll gentemot medborgarna. I jakten på nyheter kunde människors privatliv hängas ut. Samtidigt som pressen kunde hjälpa ”den svage” att få rätt kunde ”den svage” inte ställa krav när pressen hade agerat vårdslöst. För att stävja en sådan utveckling behövdes även i Sverige en offentlig utredning om pressens roll i samhället, efter engelska och amerikanska förebilder.¹⁹ Liksom i de engelska och amerikanska utredningarna, som skildrats i tidigare kapitel, problematiserades pressens frihet. Denna frihet måste värnas men det handlade inte bara om frihet från staten, som man talade om från ”borgerligt håll”, utan även om pressens frihet från starka kapitalintressen. Förutom inrättandet av en journalistutbildning föreslogs i kulturprogrammet att press och opinionsbildning skulle bli föremål för vetenskaplig forskning, att allmänhetens rättsäkerhet måste undersökas samt att den ”folkliga aktiviteten” i form av studiecirkel om pressens problem borde stimuleras.²⁰ Denna passage i kulturprogrammet har stora likheter med de förslag Alva Myrdal hade gett i *Moderna drakar* tre år tidigare.

Inom A-pressen var man kluven till kulturprogrammets förslag om förbättrad generell journalistutbildning och frågan diskuterades inom den socialdemokratiska pressföreningen. Redaktören Sigurd Klockare, ledamot av partiets kulturkommitté, knöt an till debatter och överläggningar inom kommittén kring pressen och dess roll som fostrare, opinionsbildare och kulturfaktor och menade att en bättre allmän utbildning av journalister behövdes. Andra ansåg att rekryteringen av journalister borde ske från arbetarrörelsens egna organisationer, eftersom det var alltför många journalister som var ”främmande för arbetarrörelsens problem”.²¹ Inom LO fanns också en skepsis inför en allmän journalistutbildning, en sådan borde hållas inom rörelsen, eller i varje fall vara en kombination av en allmän yrkesutbildning och en ”mer A-pressbetonad sådan”.²² Här märks en viss tveksamhet inför att låta utbildningen bli densamma, oavsett partianknytning.

¹⁹ Ibid. s. 136.

²⁰ Ibid. s. 143.

²¹ Protokoll, 28/10–51, Socialdemokratiska pressföreningen, ARAB, volym 1.

²² *Pressens Tidning* kritiserade LO för att inte vilja ha en allmän journalistutbildning och fick

I mitten av 1950-talet kunde banden mellan politik och press ifrågasättas. Landshövdingen Ragnar Casparsson, tidigare socialdemokratisk chefredaktör, menade att det inte var det enklaste att sitta på två stolar. Opinionsbildning kunde inte längre skötas så att en riksdagsledamot såg sitt arbete som journalist som en förlängning av det politiska uppdraget. 1955 fanns det i riksdagen 32 riksdagsmän som var journalister. Av dessa var 16 socialdemokrater, åtta var folkpartister, fem var kommunister, två tillhörde bondeförbundet och en högerpartiet. I takt med att pressen expanderat sin verksamhet kunde ”dubbelanställning” som riksdagsledamot och journalist bli problematisk. Det gällde att hålla isär uppdraget att vara i ”vaktjänst hos den politiska friheten” och att vara politisk förtroendevald. En journalist kunde i efterhand inte kritisera ett beslut han som riksdagsman hade varit med om att fatta. En ”hederskodex” för en riksdagsledamot/journalist, menade Casparsson, var att inte låta sin tidning publicera nyheter som bara den som varit engagerad i riksdagens arbete kände till. Enligt hans ideal skulle det alltså vara vattentäta skott mellan de två uppdragen, men han var på det klara med att det hade funnits riksdagsledamöter som helt och fullt blandat sina två uppgifter som politiker och redaktör.²³

Sådana vattentäta skott var inte populärt överallt. På ett sammanträde på Publicistklubben 1956 klagade Gösta Johansson, journalist på *Morgon-Tidningen* (s), över att en socialdemokratisk journalist inte längre kunde ringa upp en partivän i riksdagen och vara säker på att få information. Men han menade också att det funnits statsråd som nästan alltid gav användbara svar; ”ur journalistisk synpunkt en mönsterpolitiker”. De dubbla rollerna ledde till lojalitetskonflikter och deltagarna i Publicistklubbens diskussion menade då lojalitetskonflikter med den journalistiska rollen. En journalist som även satt i riksdagen kunde komma i konflikt med sig själv och kunde rent av svika sin publicistiska uppgift. Den tidigare finansministern Ernst Wigforss, som deltog i denna diskussion, var måttligt imponerad av denna publicistiska uppgift och kommenterade: ”Det finns två slag av folkrepresentanter, de folkvalda i riksdagen och de självvalda i pressen. Om företrädarna i pressen är lika representativa hör till de ömtåliga problemen.”²⁴

Uppdraget som politiker och uppdraget som journalist började betraktas som två skilda områden med egna regler och egna formulerade uppdrag, men

då till svar att en kombination kunde vara möjlig, ”Journalistutbildningsfrågan vid LO:s kongress”, *Pressens Tidning* 1956:20.

²³ ”Journalistens engagemang utanför redaktionen. Landshövding Casparssons inledningsanförande”, *Publicistklubbens årsbok* 1956, s. 49ff.

²⁴ PK-sammanträde den 13/3-56 med inledningsanförande av Ernst Wigforss, Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:22.

det var mer en krackelering, en början på en sprickbildning. Pressens fält hade fortfarande starka strukturella band till politiken som hade möjlighet att styra dess verksamhet. I enlighet med Bourdieus terminologi kan pressen betraktas som ett fält med svag autonomi där andra fälts regler kan gå in och styra. Ett tecken på denna koppling är att en liten yrkesgrupp som journalister besatte 32 riksdagsposter 1955.

Det akademiska initiativet – Göteborgs högskola vill vara som Columbia universitetet

Universitetet behövde inte förhålla sig till partipolitik i frågan om journalistutbildning, men väl till forskningen och till studenternas krav. Göteborgs högskola fortsatte att utveckla de journalistkurser som hade bedrivits på försök före andra världskriget. Andra året utbildningen gavs 1947–48 rapporterades att 31 av 35 hade slutfört kursen. De flesta hade varit studenter men ett tiotal var volontärer, varav några redan hade en anställning på en tidning. Två amerikanska studenter deltog i kursen samt en elev från den Nordiska folkhögskolan i Kungälv. Mr Burnett Anderson från *Minneapolis Tribune* gästade kursen och föreläste om amerikansk journalistutbildning.²⁵

Den amerikanska journalistutbildningen vid Columbia universitetet var en form av vision för hur det skulle kunna vara.²⁶ Eleverna menade i övnings-tidningen *Experimenta* att deras kurs på två timmar per vecka på intet sätt nådde upp till utbildningen vid Columbia, men man hoppades att den kunde utvecklas ditåt.²⁷ Journalistkursen vid högskolan hade hela tiden behov av finansiering och 1946 diskuterades en möjlig donation till kursen från amerikanska legationen i Stockholm. Kontakterna gick via den Svensk-amerikanska nyhetsbyrån. Om någon sådan finansiering skedde framkom inte men den amerikanska legationen lånade ut kursböcker och erbjöd sig att anvisa föreläsare till journalistkursen. Ett sådant amerikanskt initiativ låg i linje med det engagemang USA visade för journalistutbildningar i många delar av världen.²⁸

En händelse som visar på inspiration från USA och vikten av politiska personkontakter var när journalisten Lars-Henrik Ulvenstam 1946 skulle åka

²⁵ Redogörelse för Göteborgs högskolas journalistkurs 1947–1948, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIII f:5.

²⁶ Odaterat föredrag om journalistlinje av Curt Weibull, Handlingar rörande journalistkurserna 1937–1948, Göteborgs högskola, GLA, FIII f:5.

²⁷ *Experimenta* 28/3–48, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIII g:4.

²⁸ Brev från Mac Lindahl, Svensk-Amerikanska nyhetsbyrån, 2/9–46; Brev till Mac Lindahl från rektor Axel Boëthius, 3/9–46; Brev från Amerikanska legationen, 21/10–46; Brev från Amerikanska legationen, 18/11 1946, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIII f:5.

till USA och studera amerikansk press. Ulvenstam skrev ett brev till sin gamle lärare Curt Weibull på Göteborgs högskola:

Dagen innan jag for från Stockholm hit till Karlstad kilade jag upp till Tage Erlander, som jag hela tiden lärt känna som en för nya uppslag öppen och mot journalister mycket välvillig man. Jag kunde inte alls lägga fram något deciderat förslag och ansåg det inte heller vara min uppgift. Men han visste att jag skulle fara till Amerika och frågade om jag inte kunde undersöka i detalj hur de hade lagt upp journalistundervisningen vid den förnämsta journalisthögskola som finns i världen, den som grundades av Joseph Pulitzer vid Columbia universitetet.²⁹

Tage Erlander som han ”kilade” förbi var vid denna tid ecklesiastikminister. Ulvenstam skriver att under samtalet ”utgick vi från Ert Göteborgsexperiment” som naturligtvis var en ”blygsam motsvarighet” till de amerikanska utbildningarna. Ulvenstam lovar i brevet att skapa kontakt mellan Weibull och Erlander.

Weibull skrev därefter ett intyg till sin forne elev som förefaller vara riktat till ecklesiastikdepartementet, där han uttryckte behov av någon med praktisk erfarenhet av hur Columbia universitetet arbetade inför den planerade utvidgningen av journalistundervisningen vid den egna högskolan. Ulvenstam fick senare ett stipendium från ecklesiastikdepartementet för detta ändamål och i sin stipendieberättelse menade han att initiativet i Göteborg ”följer linjer som är parallella med de bästa inom amerikansk journalistutbildning” och förordade en framtida placering av svenska journalistutbildningar i Stockholm och Göteborg. Denna jämförelse med USA hade Göteborgs högskola sedan ordagrant med i presentationen av sin journalistutbildning.³⁰ Att Ulvenstam fick ett stipendium från departementet ledde till kritik i *Pressens Tidning*, eftersom riksdagen samtidigt röstade nej till att återinföra de tidigare mycket uppskattade resestipendierna för journalister. Stipendier till journalister borde inte vara beroende av att regeringen fattat ett speciellt intresse för en fråga, ansåg tidningen.³¹

I Göteborg fanns ett samarbete mellan pressen på orten och Göteborgs högskola om utbildningen och det gjordes en bodelning mellan praktik och teori. En praktisk journalistkurs gavs som sköttes helt av pressen. Högskolan ordnade parallellt en anpassad fil. kand. för blivande journalister med ämnen som statskunskap, nationalekonomi, historia samt filosofi, geografi och språk.

²⁹ Brev från Lars-Henrik Ulvenstam till Curt Weibull 13/2–46, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIII f:5.

³⁰ ”Stockholm och Göteborg bäst för journalistutbildning”, *Journalisten* 1947:5; Journalistlinje vid Göteborgs högskola, 31/5–47, rektorsämbetet, i Börje Lagerquists ägo.

³¹ ”Journaliststipendier”, *Pressens Tidning* 1947:11.

Börje Lagerquist gick denna journalistkurs 1948 till 1949 men berättar att han aldrig tog någon fullständig examen eftersom han fick jobb som journalist direkt efter kursen. Det var gott om jobb och han hade många erbjudanden.³²

Under 1950-talet intensifierades undervisningen. Att sätta ihop övningstidningen *Experimenta* på en Göteborgsredaktion under 2,5 timmar blev kursens examensprov. I övningstidningen, som skulle likna en vanlig dagstidning, förekommer viss diskussion om utbildningen.³³ Här framkommer åren 1948–52 att eleverna upplevde att pressen i Göteborg hade en skeptisk inställning till deras utbildning. Journalisterna kunde vara negativa och ansåg att yrket bara kunde läras praktiskt. Eleverna argumenterade 1952 för att en högskola ”äger bättre förutsättningar än en tidningsredaktion när det gällde att i de teoretiska frågorna dana dugande och ansvarsmedvetna yrkesmän.”³⁴ I *Experimenta* intervjuades tidigare studenter som fått jobb. De tyckte att utbildningen varit ett bra stöd för dem, även om vissa arbetsgivare hade varit lite negativa. Börje Lagerquist blev intervjuad och menade att en akademisk examen kunde vara en belastning. Det var bra att inte vara alltför insatt i de ämnen man skrev om, utan kunna ungefär lika mycket som läsarna, då blev artiklarna populärt hållna och inte av ”vetenskaplig karaktär”.³⁵

Börje Lagerquist återkom senare på 1950-talet som lärare på kursen, något han skötte bredvid sitt ordinarie arbete som journalist på *GHT*. Tidningen hade en positiv syn på journalistkursen och de flesta lärarna kom därifrån, berättar han. Tidningar med olika politiska tillhörigheter var inblandade i journalistkursen men Börje Lagerquist upplevde inte att partipressens prioriteringar på något sätt inverkad på undervisningen. Den nordiska tanke som en gång inspirerat högskolan till att starta en journalistutbildning levde kvar genom att 6–7 elever från Nordiska folkhögskolan i Kungälv deltog i varje kurs. År 1952 deltog enligt noteringar tio elever från folkhögskolan.³⁶ Journalistkurserna vid Göteborgs högskola gavs under hela 1950-talet. Det var en praktisk undervisning med ”rubriksättning”, ”löpsedel” och redaktionsövningar på schemat och kursen gavs formellt inom högskolans filosofiska fakultet. Vårterminen 1958 hade kursen utvidgats betydligt och var koncen-

³² Intervju med Börje Lagerquist 5/11 2009.

³³ *Experimenta*, 1948, 1950, 1952, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIIIg:4

³⁴ ”*Experimenta*”, *Experimenta* 8/4–52, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIIIg:4.

³⁵ ”Kursutbildad journalist klarar konkurrensen bättre”, *Experimenta* 17/4–51, Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIIIg:4.

³⁶ Intervju med Börje Lagerquist 5/11 2009; Journalistlinje vid Göteborgs högskola, 31/5–47, rektorsämbetet, i Börje Lagerquists ägo; ”*Experimenta*”, *Experimenta* 8/4–52 (om 10 elever från Kungälv), Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIIIg:4.

trerad till en termin och omfattade 16–25 timmars undervisning per månad och ofta på kvällstid.³⁷

Akademiska journalistklubbar

Studenterna blev en viktig påtryckargrupp. De efterfrågade journalistutbildningar förlagda till universiteten och tog många initiativ till journalistkurser genom de akademiska journalistklubbar som bildades på olika lärosäten. De ordnade föreläsningar om journalistik, arrangerade studiebesök och i vissa fall yrkestränande kurser och hjälpte till att ordna praktikplatser under somrarna. I slutet av 1940-talet gick de ihop i samarbetsorganisationen Sveriges yngre akademiska journalisters förening. Denna organisation vände sig direkt till 1945 års universitetsutredning med önskemål om en ”skyndsam” utredning om att anordna praktiska journalistkurser. De fick gehör för sina krav då universitetsutredningen uppmanade andra lärosäten att följa efter Göteborgs högskolas exempel. Föreningen försökte även påverka universitetskanslern att ändra reglerna så att befintliga examina bättre kunde anpassas efter journalistyrkets krav. En sådan förändring beträffande fil. kand. genomfördes 1953 vilket innebar att det blev enklare att inordna alternativa kurser och specialkurser inom denna examensform.³⁸

Pressens organisationer visade dessa studentföreningar välvilja som blandades med viss skepsis. Facktidningen *Journalisten* konstaterade förvånat när studentföreningen i Uppsala bildades, att nuförtiden kunde akademiker tänka sig att bli vanliga reportrar och inte som förr enbart kulturjournalister.³⁹ Representanter från pressorganisationerna deltog i studentföreningarnas aktiviteter som föreläsare på föreningarnas kurser.⁴⁰ Det förekom även möten vid högskolor och universitet med diskussioner om hur studenter kunde medverka i pressen. Här skymtade en viss nedlåtenhet, som då en redaktör menade att akademiker som ville bli journalister måste våga visa lejonklorna och inte skriva som om det vore en syförenings protokoll. Att studenterna inte alltid

³⁷ Journalistkursen rapporteras något ojämnt, det finns vissa hål och det är möjligt att det var uppehåll något år, till exempel 1959. Se redogörelse för meddelad undervisning. Filosofisk fakultet, Göteborgs universitets arkiv, GLA, EXIV c:2–6.

³⁸ Akademiska journalistklubben i Göteborg 1946–1954, GLA; SOU 1949:54, s. 276; Framställning till universitetskanslern från Sveriges förenade studentkårer 1948; Skrivelse ang. akademisk journalistutbildning, 3/10–57, Kanslern för rikets universitet, PK:s arkiv, RA, F2:6.

³⁹ ”Journaliststilen populär bland Uppsalastudenterna” *Journalisten* 1945:3; ”Studenter och journalistik”, *Journalisten* 1945:12.

⁴⁰ Lunds akademiska journalistförening förfrågade exempelvis om såväl medfinansiering och föreläsare, Protokoll, VU, 27/3–57, TAM, SJF:s arkiv, A2a:32; Set Poppius, *Journalistik* (Stockholm 1959) s. 10.

kände sig välkomna som journalister visade en debatt vid Stockholms högskola 1956 med rubriken: ”Akademiska studier ett hinder för journalisten?”⁴¹ Ett annat exempel på relationerna var reaktionerna på signaturen Mr Trotzigs insändare: ”Har man tagit fil. kand. för att vara springpojke och diskare?” Hans klagomål över att som högutbildad ha blivit satt på förödmjukande uppdrag på redaktionen fick tre ilska repliker där han anklagades för ”lärdomshögfärd” och för att vara en högfärdig akademisk sprätt.⁴²

Den akademiska journalistklubben i Uppsala tog initiativ till och drev regelrätta journalistkurser från början av 1950-talet, i samarbete med den statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. Vid några kurstillfällen producerade de en kurstidning kallad *Fyris*.⁴³ Föreningen existerade i ett totalt år fram till 1955 och hade sina upp- och nedgångar då de drivande medlemmarna ibland plötsligt försvann, kanske efter avslutade studier. Bland klubbens medlemmar märks Anders Ehnmark, Bertil Torekull och Herbert Söderström som alla kom att bli kända journalister och författare. 1954 finns en ledarartikel i *Fyris* om journalistutbildning, troligen skriven av kurstidningens chefredaktör Anders Ehnmark som då var ordförande i den akademiska journalistklubben. Han kritiserade vad han kallade den härskande ideologin i tidningsvärlden om det naturliga urvalet till yrket, att det var en medfödd talang, och de fördomar som fanns mot akademisk utbildning: ”Barn föds inte längre med reportageblock i nävarna.” En kritik som han, som beskrivits, gav uttryck för vid flera tillfällen.⁴⁴

Stockholms högskola vill ta efter Göteborg

Rektorn för Stockholms högskola Sven Tunberg hade under andra världskriget varit ordförande för Statens informationsstyrelse. Studenterna vid Stockholms högskola hade gjort många påstötningar, det fanns en utbredd önskan att högskolan skulle utveckla journalistiska kurser. I slutet av 1948 gav han professor Elis Håstad i uppdrag att undersöka behovet av kurser för blivande journalister, vilket resulterade i ett förslag framlagt vid den humanistiska fakulteten.⁴⁵ Håstad ansåg att Stockholms högskola, med högskolan i Göteborg som förebild, skulle låta de blivande journalisterna utnyttja ordinarie examensutbud,

⁴¹ ”Romantik farlig kring journalistyrket, farligare kring akademisk examen”, *Journalisten* 1951:3; ”Intressant träff med journalister – akademiker i Uppsala”, *Journalisten* 1955:12; ”Journalistyrket”, *Journalisten* 1956:12.

⁴² *Journalisten* 1951:9–10.

⁴³ Protokoll från klubben samt kursintyg, Uppsala akademiska journalistklubb, RA.

⁴⁴ ”Akademisk baksmälla”, *Fyris*, nr 1, 1954, RA, Uppsala akademiska journalistklubb, RA.

⁴⁵ Protokoll, 31/1–49, 14/12–49, Humanistiska fakulteten, Stockholms högskola, RA, AVca:11, bilaga 122, volym 12, bilaga 41.

men att examina skulle kunna anpassas till yrkets behov. Därtill ville Håstad skapa en praktisk journalistkurs på en termin som pressorganisationerna och aktiva journalister skulle få råda över, lärarna borde enligt förslaget vara aktiva journalister. De praktiska journalistkurserna skulle vara öppna för alla som ansåg sig ha behörighet, studentexamen skulle inte vara något krav. De journalister som även önskade följa vissa akademiska kurser skulle, om de saknade studentexamen, kunna få dispens från förkunskapskraven och kunna ta en akademisk examen.⁴⁶

En skillnad från Göteborg var att Håstad ville ha ett pressforskningsinstitut anslutet till en utbildning av journalister. Det var ett lika trängande önskemål, ansåg Håstad, som menade att pressen hade uttalat sig positivt om detta. Ett sådant pressinstitut borde placeras på Stockholms högskola, i huvudstaden där alla pressorganisationer var lokaliserade. Till de trängande behoven hörde studier i pressens historia, om lagstiftning, tryckfrihet, studier om moderna propagandamedel, studier rörande pressens ekonomi, ägandeförhållanden, studier om reklam och teknik samt studier om språkbehandling. Dessutom ”content analysis”, innehållsanalys, ett nytt rön från USA. Det märks att han var påverkad av utvecklingen i USA. Håstad använder återkommande engelska termer och han nämner inledningsvis Paul Lazarsfeld, amerikansk pionjär när det gäller medieforskning, särskilt ett arbete som kommit ut 1948 i stencilupplaga, *The analysis of communication content*.⁴⁷

Entusiasmen för pressforskning är i förslaget större än för själva utbildningen av journalister, det framstår som att utbildningen hängs på ett huvudförslag. Tanken var att koppla ihop forskning och journalistutbildning. En sådan sammanlänkning var aktuell i andra länder. I Danmark grundades exempelvis först en journalistutbildning 1946 och därefter ett pressforskningsinstitut 1954, båda vid Århus universitet.⁴⁸ Pressvetenskap fanns som forskningsområde även tidigare i exempelvis Tyskland men USA var det nya föregångslandet. Forskare i USA hade under andra världskriget studerat propagandaeffekter av press, radio och film som en del av den psykologiska krigsföringen och massmedieforskningen växte fram ur denna miljö. Olika centra för forskning om massmedier etablerades vid de journalistutbildningar som fanns vid olika amerikanska universitet.⁴⁹ Vetenskapliggörandet av massmedi-

⁴⁶ Förberedande PM angående journalistutbildning, Elis Håstad, januari 1949, TU:s arkiv, RA, F7: 2.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Reske-Nielsen, *Rotunden* 2006:24, s. 81, 88.

⁴⁹ Jefferson Pole, ”The new history of mass communication research”, i David W. Park & Jefferson Pole (red.), *The history of media and communication research* (New York 2008) s. 47f, 55f.

erna blev på detta sätt intimt och konfliktfyllt sammankopplat med journalistutbildningen. Den amerikanske pionjären inom medieforskningen, Wilbur Schramm, beskrev relationen på följande sätt: ”The spirit of the school’s research will be akin to the spirit of medical research – to bring the latest scientific findings to the profession to be of help to the public.”⁵⁰ Journalistutbildningen skulle tillföras forskarnas rön och göras bättre, vilket skulle gynna allmänheten. Det akademiska fältets traditionella position var att forskarna skulle ta fram nya rön som skulle tillföras och förbättra ett område, vilket var problematiskt när området var utbildning av journalister där detta kunde uppfattas som en otillbörlig styrning och ett intrång i pressens domäner.

Även i Sverige blev pressfrågor och journalistik under det tidiga 1950-talet ett ämne för det psykologiska försvaret. En statlig utredning om psykologiskt försvar hade tillsatts 1948 för att ta vara på erfarenheterna efter andra världskriget då de stridande parterna hade ägnat sig åt att studera ”de masspsykologiska reaktionerna”.⁵¹ Syftet var att utreda hur befolkningens motståndanda under krig kunde byggas upp och även förberedas i fredstider och här stod de moderna massmedierna i centrum, det vill säga press, radio och film. Erfarenheterna från de svenska pressrestriktionerna under kriget behandlades. I utredningen deltog Allan Hernelius, chefredaktör på *Svenska Dagbladet* samt Olof Sundell, VD på TT, två personer som blev viktiga för utformningen av en journalistutbildning. Utredningen blev omdiskuterad eftersom ett av förslagen var att inrätta en statlig upplysningscentral vilket kopplades ihop med den av pressen avskydda statliga Informationsstyrelsen som hade varit verksam under kriget.⁵²

I maj 1949 skrev rektor Sven Tunberg en inbjudan till de tre pressorganisationerna om ett preliminärt och ”oförbindande” möte på högskolan och han bifogade en färdig plan som i stort utgick från Håstads tidigare förslag. Planerna på ett Pressforskningsinstitut hade preciserats. Dess arbete skulle drivas enligt strängt vetenskapliga former. Högre studier med specialisering på bland annat presshistoria och pressens samhälleliga och opinionsbildande betydelse ansågs centrala. Institutet skulle inte enbart vara öppet för akademiker utan även för intresserade journalister. Ledningen för institutet och journalistundervisningen föreslogs organiseras i samverkan mellan högskolan och pressor-

⁵⁰ *The training of journalists. A world-wide survey on the training of personell for the mass media*, UNESCO (Paris 1958) s. 63. Om Wilbur Schramms roll i grundandet av medie- och kommunikationsvetenskapen i USA, se John Durham Peters, ”Institutional sources of intellectual poverty in communication research”, *Communication Research*, vol. 13, nr. 4, 1986.

⁵¹ *Psykologiskt försvar*, SOU 1953:27, s. 9.

⁵² ”Behöver vi en statlig upplysningscentral”, *Publicistklubbens årsbok* 1952, s. 101–106; ”Det psykologiska försvaret”, *Publicistklubbens årsbok* 1954, s. 103–109.

ganisationerna. På sikt ville högskolan eftersträva att göra pressvetenskap till ett eget självständigt ämne med en egen professur.⁵³

Mötet föll väl ut. Pressorganisationerna visade sig vara intresserade att delta och Stockholms högskolas kommitté för journalistutbildning bildades.⁵⁴ Den kallades därefter för Håstadskommittén efter ordföranden Elis Håstad. Han var förutom professor också riksdagsledamot för högerpartiet och hade börjat sin bana som riksdagsreferent för högerns landsortstidningar. När högerpressen hade journalistkurser brukade han föreläsa om politik. Att journalistutbildning var en fråga för UNESCO uppmärksammades så till vida att kommittén skickade efter broschyrer och erhöll skriften *Press, Film, Radio*. Kommittén var noga med att beteckna kurserna som försök eller experiment.⁵⁵

Det nya initiativet passerade inte obemärkt i pressen. Lennart Luthander som varit lärare vid Göteborgs högskolas journalistkurser kom med invändningar i facktidningen *Journalisten*. Han uppskattade att han som journalist vid Göteborgs högskola hade fått fria händer. Det var väsentligt att det var journalister som lade upp själva utbildningsprogrammet. Men han såg problem med att utbildningen var förlagd till högskolan. Studenter hade en annan takt: ”Studenten är som jag ser honom, mer inåtriktad, mer kontemplativ, mer inriktad i det förgångna – för att senare bättre förstå det som händer idag och i morgon.”⁵⁶ Motsatsen menade han var den utåtriktade journalisten och de som ville nå yrket, ansåg Luthander, borde vänja sig vid yrkets speciella rytm. Egentligen föredrog han det gamla lärlingssystemet men han insåg att det inte längre fungerade: ”Det kan invändas att det inte är journalisternas angelägenhet att fostra och utbilda den nya generationen. Den saken kan diskuteras. Själv anser jag att det är av journalistintresse att se till att de bästa och framför allt de lämpligaste krafterna föres till yrket.”⁵⁷ *Dagens Nyheter* var kritisk till att försöka införa någon form av journalistisk fil. kand. och trodde inte att de som gick kurser på högskolor blev mer meriterade än andra. Tidningen menade att ”en ordentlig utlandsvistelse eller bred kontakt med arbetslivet kan många gånger vara en värdefullare förberedelse än någon examen i formell mening”.⁵⁸ I studenttidningen *Gaudeamus* tyckte man det var bra att ”pro-

⁵³ Brev 11/5–49 med bilagt PM, TU:s arkiv, RA, F7:1.

⁵⁴ ”Journalistutbildning vid Stockholms högskola”, *Pressens Tidning* 1949:11.

⁵⁵ Övriga medlemmar var professor Erik Wellander som tillsattes av högskolan, direktör Allan Hernelius av TU, chefredaktör Ivar Harrie av Publicistklubben och Sven Sandstedt av SJF, PM från sammanträde med kommitterade för journalistutbildning och pressinstitut på Stockholms Högskolas kansli 3/11–49, TU:s arkiv, RA, F7:1.

⁵⁶ Lennart Luthander, ”Låt journalister organisera journalistutbildningen”, *Journalisten* 1949:7.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ ”Journalistutbildning?” *DN* 1/10–49.

fessorsdelegationen” samarbetade med pressen som hade bättre sakkunskap. Skribenten tvivlade på att akademisk lärdom skulle uppskattas inom pressen och trodde att det var de praktiska färdigheterna och den personliga skickligheten som fortsatt skulle vara utslagsgivande för den som ville bli journalist.⁵⁹

Håstadskommittén hade fyra målsättningar: Anordna en årlig journalistkurs på en termin, anordna kortare fortbildningskurser, anpassa befintliga akademiska examina efter journalistyrkets krav samt inrätta ett pressforskningsinstitut. Fortbildningskurserna skulle anordnas ”utanför det partipolitiska stridsfältet”.⁶⁰ Kursledare blev TT:s tidigare inrikeschef K. Ew. Beckman och kursföreståndare blev docent Jörgen Westerståhl.⁶¹ Ett 40-tal personer gick den första tre månader långa kursen 1950, som var en direkt yrkesutbildande kurs främst ämnad för Stockholms högskolas studenter men där även elever från Socialinstitutet och yngre journalister deltog.⁶² Läraren Beckman skrev i sin utvärdering att det hade varit en stor spridning i ålder, förkunskaper och praktiska erfarenheter av yrket. Det hade därför varit svårt att utforma en utbildning som passade alla. Men han tyckte sammantaget att det mesta ändå var positivt. Kvalificerade lärare från såväl pressen som högskolan hade deltagit och kursprogrammet skulle kunna revideras till kommande år.⁶³ Kursen upprepades 1951 men den planerade kursen 1952 blev aldrig av och det blev ett uppehåll till 1956. Däremot anordnades ett antal kortare fortbildningskurser som till sin karaktär mer var inriktade på att informera journalister i olika samhällsfrågor än att ge regelrätt yrkesutbildning. Det var specialkurser i samhällsekonomi, familjefrågor, utrikespolitik och atomenergi.⁶⁴

Att kurserna på Stockholms högskola så snabbt fick TU:s stöd ledde till kommentarer från Harry Hjärne i Göteborg, som anmärkte att det tog tio år innan kurserna vid Göteborgs högskola fick ett liknande stöd av TU. Kursens upplägg ansåg Hjärne i högsta grad var ”diskutabelt”. Här anas en konkurrens mellan Stockholm och Göteborg.⁶⁵

Stockholms högskolas initiativ om ett pressforskningsinstitut gick trögare, vilket kan bero på att sådan forskning var mindre vanlig i Sverige, även

⁵⁹ Arne Lundmark, ”Högskoleplaner på tidningsmannautbildning”, *Gaudeamus* 1949:6.

⁶⁰ ”Journalistkurs och pressforskningsinstitut vid Stockholms högskola?”, *Journalisten* 1949:6.

⁶¹ PM angående tilltänkt journalistutbildning vid Stockholms högskola, Sven Sandstedts arkiv, RA, volym 3.

⁶² Protokoll, sammanträde Humanistisk fakultet 9/12–50, Stockholms högskola, RA, AVca:12.

⁶³ PM av K. Ew. Beckman, 16/5–50, Sven Sandstedts arkiv, RA, volym 3.

⁶⁴ *Yttrande av journalistutbildningskommittén 1955 med förslag till journalistisk grundutbildning* (Stockholm 1957) s. 12f.

⁶⁵ Brev till TU från Harry Hjärne 1/1–50, TU:s arkiv, RA, F7:1.

om initiativ fanns. Till exempel genomförde statsvetaren Jörgen Westerståhl mellan 1952 och 1958 studier om partipressens roll för att klarlägga sambandet mellan röstbeteende och tidningsläsning. Enligt Westerståhl styrde pressen människors verklighetsuppfattning, vilket var en anledning till att studera omständigheterna kring nyheternas uppkomst, något han kallade nyhetsideologi.⁶⁶ Någon motvilja mot denna typ av forskning går inte att spåra inom pressen utan det fanns ett intresse och en förundran över den internationella utvecklingen. *Pressens Tidning* publicerade 1956 en serie om "Informationens vetenskap", som bestod av en översatt föreläsning av professor K. Baschwitz vid Amsterdams universitet, som redaktören funnit så intressant att den publicerades i flera delar. I artiklarna refererades såväl till massans psykologi som till opinionens makt. Den nya massmänniskan hade varken lust eller möjlighet att informera sig och styrdes av stereotypa föreställningar. De flesta var hjälplösa inför den "förvirrande mängden dagliga nyheter".⁶⁷ Amerikanen Walter Lippman och hans redan år 1922 utgivna *Public opinion* aktualiserades. Enligt Lippman förmådde många tidningar inte längre informera människor om den alltmer komplicerade världen eftersom redaktionerna inte besatt tillräcklig kunskap. Lippmans lösning hade varit en utbildning av journalister på vetenskaplig grundval. En sådan utbildning skulle enligt Baschwitz undantränga "oskolade och oskickliga element" inom den journalistiska världen, vilket skulle höja yrkets anseende. Baschwitz betonade vikten av att forskning om medier och journalistutbildning slogs samman. Den nya informationsvetenskapen kunde dra lärdomar ur pressens verksamhet och utbildningen skulle kunna dra nytta av vetenskapens framsteg.⁶⁸

De svenska planerna på ett svenskt pressforskningsinstitut var en betydligt blygsammare variant och andades samförstånd med pressens intressen. Elis Håstads förslag handlade mer om att samla ett pressarkiv samt samordna den forskning om pressen som fanns inom olika ämnen. Att journalistutbildningen och pressforskningen skulle förläggas till samma lokal, Kungliga biblioteket i Stockholm, framställdes mer som en praktisk lösning.⁶⁹

⁶⁶ "Journalistideologi avgör nyhets storlek!", *Journalisten* 1954:5; Jörgen Westerståhl & Carl-Gunnar Janson, *Politisk press. Studier till belysning av dagspressens politiska roll i Sverige* (Göteborg 1958).

⁶⁷ "Informationens vetenskap I", *Pressens Tidning* 1956:18.

⁶⁸ "Informationens vetenskap II", *Pressens Tidning* 1956:19. Se även "Riktlinjer för pressforskning", *Pressens Tidning* 1959:14.

⁶⁹ Promemoria rörande journalistutbildning och pressforskning, avgiven i januari 1953 av den av Stockholms högskola och pressens huvudorganisationer tillsatta kommittén, TU:s arkiv, RA, F7:2.

Statligt stöd för utbildning önskas

Håstadskommittén vände sig 1953 till ecklesiastikdepartementet med en önskan om att staten skulle utreda en grundutbildning för journalister samt grundandet av ett pressforskningsinstitut. En sådan utredning skulle utgå från kommitténs förslag.⁷⁰ Departementet svarade att man avvaktade den stora universitetsutredning som nyss hade lagts fram för att därefter utreda en utbildning av journalister. Men ärendet blev liggande utan åtgärd på ecklesiastikdepartementet.⁷¹ Att ingenting hände var en återkommande frustration de följande åren. Inom Publicistklubben uppfattade man det som att en statlig kommitté skulle startas hösten 1956 eller våren 1957. Det var ”sedan länge känt”, menade Publicistklubbens ordförande Manne Ståhl, att statsmakterna skulle inrätta journalistkurser inom den akademiska utbildningen.⁷² Något besked kom inte utan promemorian från Håstadskommittén hade ”ömkligen drunknat i de Edenmanska skrivbordslådorna”, enligt studenttidningen *Ergo*.⁷³

På ecklesiastikdepartementet avvaktade man i sin tur att pressorganisationerna skulle ta initiativ och regeringen och pressen förefaller att på detta sätt ha väntat ut varandra.⁷⁴ Benkt Konnander, som började arbeta som förste kanslisekreterare på ecklesiastikdepartementet vid denna tid, gör i efterhand bedömningen att det var olika faktorer som bromsade. Inom regeringen och partierna fanns olika viljor. Det var en generell principfråga hur långt staten skulle gå i sitt stöd till yrkesutbildningar, eftersom dessa betraktades som ett ansvar för arbetsmarknadens parter och olika branschorganisationer. Systemet med partitidningar påverkade synen på hur en utbildning för yrkesgruppen journalister skulle utformas, eftersom partierna hade intressen i olika tidningar. A-pressen var i detta sammanhang viktig och den var av ekonomiska skäl tveksam till en utbildning eftersom detta skulle innebära högre löner för journalisterna, något som dessa tidningar inte hade råd med. Många mindre tidningar i landsorten var, oavsett partifärg, tveksamma till om de hade råd med eller skulle få någon användning för mer teoretiskt utbildade journalister. Sammantaget innebar detta att intresset var lågt för frågan inom departemen-

⁷⁰ Promemoria rörande journalistutbildning och pressforskning, TU:s arkiv, RA, F7:2; ”Journalistundervisning och pressforskning bör utredas”, *SvD* 25/1–53.

⁷¹ Protokoll sammanträde 19/10–60, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

⁷² *Publicistklubbens årsbok* 1956, s. 11.

⁷³ ”I samhällets intresse”, *Ergo* 1957:12.

⁷⁴ Protokoll sammanträde 19/10 1960, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

tet och det fanns inget tryck mot den ansvarige ministern att göra något åt journalisternas utbildning.⁷⁵

Den synbart passiva inställningen från departementet bör även ses mot bakgrund av hur utbildningssystemet hade förändrats. Eleverna inom yrkesutbildningar ökade starkt efter kriget samtidigt som den tidigare lärlingsutbildningen minskade och började anses vara ineffektiv. På en förändrad och mer differentierad arbetsmarknad hade behov av kvalificerad yrkesutbildning för nya grupper växt fram. Arbetsmarknadens parter ville frångå lärlingsutbildningen till förmån för yrkesskolor med mer teoretiska skolmässiga inslag för att möta arbetsmarknadens behov. Universiteten stod för en mer generell bildning som sällan var rent yrkesinriktad och här fanns en motsatt rörelse där studenterna hade börjat kräva mer yrkesinriktade utbildningar. Efter kriget blev det svårare att hålla isär dessa system och journalisters utbildning, där många ansåg att ren yrkesutbildning och viss teoretisk bildning skulle kunna förenas, kan sägas ha varit ett typiskt exempel på en utbildning som inte passade in någonstans.⁷⁶

En förebild som fanns var de fristående socialinstituten som betonade vikten av att förena praktik och teori. Socialpolitiska institutet hade startats 1921 och redan då hade det förts diskussioner om att institutet skulle kunna utbilda journalister.⁷⁷ Socialinstitutens elever måste ha genomgått en praktik innan de började på utbildningen. Lärarna skulle både ha en vetenskaplig kompetens och praktisk erfarenhet och instituten var öppna för ungdomar utan studentexamen, en väg in i högre utbildning för de som hade gått på folkhögskolor. På politisk nivå fanns en enighet om socialinstitutens nödvändighet, de utbildade såväl den tidens socialarbetare som kommunala tjänstemän för den växande offentliga sektorn och i slutet av 1940-talet hade två nya socialinstitut etablerats i Göteborg och Lund. På 1950-talet var den blivande högerledaren Gunnar Heckscher rektor i Stockholm och en framstående socialdemokratisk kulturpolitiker, Paul Lindholm, var rektor i Lund. Formellt var socialinstituten enskilda läroanstalter med egna styrelser.

Den praktiska delen av lärarutbildningen som genomfördes efter akademiska studier fick också sin formaliserade lösning på 1950-talet. Istället för att genomföra provår på särskilda läroverk inrättades lärarhögskolor.⁷⁸

⁷⁵ Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

⁷⁶ Viveca Lindberg, *Yrkesutbildning i omvandling. En studie av lärandepraktiker och kunskapsformationer* (Stockholm 2003) s. 32.

⁷⁷ Petersson (2006) s. 124.

⁷⁸ Benkt Konnander (red.), *Ett departement från Erlander till Edenman. Universitetspolitiken i ekklesiastikdepartementet 1945–1957* (Stockholm 2010) s. 57f; Sven-Ola Lindberg, ”Den

Utbildningsfrågan och 1950-talets förändringar inom pressen

För pressens vidkommande innebar 1950-talet en form av tillbakagång när det gäller antalet tidningar. Många mindre tidningar slogs ut av en hårdnande konkurrens och ett dyrare kostnadsläge. Under decenniet lades åtta storstadstidningar och 58 landsortstidningar ned och det var främst andra- och tredjetidningar på en ort som drabbades. Under samma period ökade annonsvolymerna kraftigt, med omkring 60 procent. Pappersrestriktionerna efter andra världskriget hade hållit tillbaka expansionsmöjligheterna men när dessa hävdes blev det fritt fram att öka tidningarnas sidantal och införa mer nöjesläsning och annonser. Utvecklingen ledde till att de stora tidningarna som var ledande på sin ort stärktes genom att de fick den största annonsmarknaden. Tidningsutgivareföreningen var mycket oroad över utvecklingen som var en stående punkt på deras möten under 1950-talet. De uppmanade sina medlemmar till samverkan när det gällde teknik och distribution. Under decenniet skedde många sammanslagningar och omstruktureringar av olika tidningsföretag. Systemet med en partipress dämpade kriserna på många håll. Partitidningar som gick med förlust fick ofta stöd eller förmånliga lån från de olika partipressföreningarnas stödorganisationer. Även om antalet partianknutna tidningar minskade, för högerpartiet försvann hela 33 tidningar, var den totala upplagan högre i slutet av 1950-talet än strax efter kriget.⁷⁹

Oron för tidningsnedläggelser var ämne för åtskilliga diskussioner i pressen under 1950-talet.⁸⁰ Det hårda kommersiella trycket på tidningarna ansågs ha försämrat journalistiken. Tidningsdöden, ”det ekonomiska kriget på liv och död mellan pressföretagen” som SJF:s Albin Thörnlund uttryckte det, hade lett till en ökad sensationsjournalistik, vilket hade minskat kårens anseende.⁸¹ Under 1950-talets första år pågick det som kom att kallas rättsröteskandalerna, Kejne- och Hajbyaffärerna, där pressen spred uppgifter om homosexuella nätverk med förbindelser i kungahuset. Det förekom flera debatter om sensationsjournalistiken och de ”publicitetsskador” som kunde drabba människor.

femte socialhögskolan – i backspegeln”, i Elinor Brunnberg (red.), *Socionomutbildning i omvandling* (Örebro 2007) s. 12ff.

⁷⁹ Lars-Åke Engblom, ”Tidningarna dör men pressen lever”, *Den svenska pressens historia IV* (2002) s. 106–114.

⁸⁰ ”Tidningsdöden i givande klubbdiskussion”, *Journalisten* 1955:3; ”Tidningsdöden och opinionsbildningen”, *Publicistklubbens årsbok* 1957, s. 126ff; ”Tidningsdöd och upplageutveckling under 1957”, *Journalisten* 1958:1; ”Vad är ’tidningsdöd?’”, *Pressens Tidning* 1959:19; ”Under 1950-talet försvunna dagstidningar”, *Pressens Tidning* 1959:21; ”Året som gick gav färre tidningar, större upplagor”, *Journalisten* 1959:1.

⁸¹ Protokoll 23/2–54, SJF:s stockholmskrets arkiv, RA, AIII:1; Protokoll 29/11–55, SJF:s arkiv, TAM, A2a:31.

Ett resultat var att den enskildes rätt till ett fredat privatliv, privatlivets helgd, skrevs in i Publicistklubbens publicitetsregler 1953.⁸²

En statlig utredning, kallad Haganderutredningen, ville 1955 skärpa sekretessen i brottmål för att skydda enskilda personer mot att bli uthängda i pressen innan domslut hade avkunnats. En sådan åtgärd motiverades med att kriminalreportagen hade blivit en viktig del av tidningsinnehållet och att konkurrensen drev på publiceringar redan av förundersökningar. Personer som senare visade sig vara oskyldiga hängdes ut, vilket i ”flera uppmärksammade fall” utsatt personer för ”oberättigat lidande av nedbrytande slag”.⁸³ SJF ansåg en sådan begränsning vara i strid med tryckfrihetsförordningens skrivningar om fri tillgång till allmänna handlingar. Publicistklubben höll med och menade att en inskränkning skulle hota den korrekta och snabba nyhetsrapporteringen.⁸⁴ I detta sammanhang aktualiserades förslaget om den journalistutbildning som ”väntar på beredning” av ecklesiastikdepartementet. Redaktören Lennart Dansk ansåg i en debatt på Publicistklubben att en bättre metod för att stävja vad han kallade publicitetsskador var en ”pressrättslig och pressetisk fostran” inom en journalistutbildning. Om myndigheterna ville skydda enskilda människor från otillbörliga närmanden från pressen borde de satsa på utbildningen av journalister och ”lägga Haganderutredningen på hyllan”.⁸⁵ I sina remissvar till utredningen anförde alla de tre pressorganisationerna att en bättre utbildning för att öka medarbetarnas ansvarskänsla var ett alternativ till utvidgad sekretess i brottmål.⁸⁶ Företrädare för pressen kom på detta sätt med förslag om bättre journalistutbildning för att möta statliga hot om striktare reglering av pressens verksamhetsområde. Journalistutbildning erbjöds i denna situation som en form av självreglering. Pressorganisationerna tog även initiativet att utreda de så kallade publicitetsskadorna för att försöka förhindra en skärpt lagstiftning.⁸⁷

Ett argument för journalistutbildning var att det fanns ett ökande behov av utbildad arbetskraft. Tidningarnas utveckling och expansion hade ökat efterfrågan på journalister. Nya områden inom PR och reklam lockade över journalister med högre löner. Det befintliga systemet med att utbilda journalister

⁸² Engblom (2002) s. 56, 77ff.

⁸³ Haganderutredningens officiella namn var Sekretessen vid förundersökning i brottmål, SOU 1955:17, s. 60.

⁸⁴ ”Ökad sekretess skapar inte hänsynfullare brottsjournalistik”, *Journalisten* 1955:11.

⁸⁵ Publicistklubben sammanträdde 25/9–56, RA, PK:s arkiv, A1A:22.

⁸⁶ Sign. TW, ”Journalistutbildningen har satts i centrum”, *Journalisten* 1955:12; ”Ökad sekretess skapar inte hänsynfullare brottsjournalistik”, *Journalisten* 1955:11.

⁸⁷ *Publicistklubbens årsbok* 1958, s. 16f, 87–94. Förslaget om ökad sekretess lades sedan på is, Petersson (2006) s. 325.

på redaktionerna som volontärer kunde inte tillgodose behovet av arbetskraft och det fungerade dessutom dåligt, eftersom många tidningar inte tog emot volontärer. Herbert Söderström och Pelle Ahrnstedt genomförde i mitten av 1950-talet en enkätundersökning för att undersöka journalisters attityder och deras utbildning. Det visade sig att 56 procent av de tillfrågade journalisterna var missnöjda med den befintliga yrkesträningen som till största delen bestått av volontärtjänstgöring. Det fanns stora variationer i den grundläggande utbildningsnivån. Hälften av journalisterna inom borgerlig press hade student- eller akademisk examen mot endast 15 procent av journalisterna på socialdemokraternas och bondeförbundets tidningar. Undersökningen visade också på sambandet att tidningar med större upplaga hade högre utbildade journalister.⁸⁸

Enligt SJF försvann många journalister från yrket till ”PR-verksamhet” där lönen var betydligt högre. Även om det inom fackföreningen fortfarande fanns motstånd mot det lämpliga i att organisera en särskild utbildning ansåg SJF att det var av stor vikt att frågan fick en lösning. Journalisterna hade halkat efter lönemässigt jämfört med andra grupper och utbildning sågs som en väg att höja yrkeskårens status och därmed lönen.⁸⁹ Medan högre tjänstemän 1955 hade höjt sina löner med mellan 10 och 12 procent hade journalisterna halkat efter med en löneökning på knappt 7 procent. Det här var en beskrivning som arbetsgivarparten TU inte höll med om, men det hindrade inte ett samarbete kring utbildningsfrågan.⁹⁰

PRESSENS ORGANISATIONER STARTAR EN EGEN UTREDNING

Pressens organisationer beslöt att själva ta tag i frågan och gick därmed förbi Håstadskommitténs likartade arbete. SJF tog 1955 initiativ till ytterligare en utredning som gick under benämningen Journalistutbildningskommit-

⁸⁸ I enkäten efterfrågades vad journalisterna själva tyckte var en lämplig utbildningsbakgrund; 35 procent ansåg att studentexamen var ett minimum, 22 procent realexamen, 3 procent akademisk examen. Den näst största svarsposten, 31 procent, var ”annat svar” där journalisterna uttryckte olika åsikter om att det inte gick att ställa upp utbildningskrav och att det berodde på anlagen. Journalister anställda inom folkparti- och högerpress var mer positivt inställda till studentexamen än de anställda på bondeförbundets och socialdemokratiska tidningar. Enkäten baserades på 825 svar och hade en bristande representativitet eftersom många anställda på högertidningar inte hade velat svara. Pelle Ahrnstedt, ”Journalisternas teoretiska utbildning varierar med upplagestorlek och partifärg”, *Journalisten* 1959:10.

⁸⁹ ”Skärpt uppmärksamhet åt journalistutbildning”, *Journalisten* 1954:11; Protokoll, SJF:s VU 25/2–55, TAM, A2a:31; Anteckningar från en överläggning den 22 juni rörande journalistutbildningsfrågan, TU:s arkiv, RA, F7:3.

⁹⁰ ”Samordnad lönerörelse”; ”Journalistutbildningen har satts i centrum”, *Journalisten* 1955:12; ”Pressrevy”, *Pressens Tidning* 1956:1.

tén. En pådrivande faktor var risken att bli akterseglad av andra aktörer som anordnade eller planerade att anordna journalistutbildning. Den svenske riksdagsmannen Sven Ohlon (fp) hade skrivit en motion om en samnordisk journalistutbildning till Nordiska rådets möte 1955 och en nordisk kommitté utredde därefter möjligheten att starta en sådan. Detta initiativ anförde exempelvis journalisten Sven Sandstedt som skäl till att SJF:s engagemang i frågan hade ökat.⁹¹ Bertil Ströhm menade att Nordiska rådets förslag kunde vinna gehör hos statsmakterna: ”Vi kommer i en olycklig situation inom kommittén om Nordiska rådet skulle komma före oss med en framställning till riksdagen om medel till journalistutbildning enligt deras recept.” Han ansåg att det var viktigt att grundutbildningen var en nationell angelägenhet. Albin Thörnlund menade att det var ”olyckligt” om staten skulle ge anslag till Nordiska rådet och inte till den svenska utbildningen. Att grundutbildning var en nationell angelägenhet hade slagits fast såväl inom det nordiska fackliga samarbetet, Nordiska journalistförbundet, som inom arbetsgivarpartens nordiska samarbete.⁹² Detta visar återigen hur framgångsrikt pressens fält var att skapa enighet utåt och hur fältet kunde sluta sig samman, även över nationsgränserna.

I Nordiska rådets utredning av en nordisk journalistutbildning deltog för Sveriges räkning Gösta Netzén, chefredaktör för *Arbetet* (s) och socialdemokratisk riksdagsledamot. I en ledare i *Arbetet* uttryckte han förhoppningar om att denna gemensamma nordiska utbildning skulle bli en ”impuls” för att få en grundutbildning ordnad i Sverige. Eftersom pressen hade en sådan betydelsefull roll i det moderna samhället var utbildningen av journalister ett allmänintresse. Han menade att Sverige var ”efterblivet” i jämförelse med sina nordiska grannar, vilket hade varit ”pinsamt att konstatera” under det utredningsarbete han deltagit i.⁹³

Förberedande diskussioner om en utredning av journalistutbildning skedde mellan TU och SJF i juni 1955. En initial fråga var om man återigen skulle vända sig till ecklesiastikdepartementet med önskemål om att staten skulle utreda och ta ansvaret för en journalistutbildning eller om pressens organisationer skulle starta en grundutbildning, som man sedan kunde begära statsanslag för. Anledningen till att pressen beslöt att agera på egen hand var farhågor

⁹¹ Frågan om en nordisk journalistutbildning togs upp som ärende 25, Nordiska rådets 3:e session, 1955. I bilaga 1 finns en aktualiserad version av Håstadskommitténs promemoria från 1953. Om SJF:s återuppvaknande för frågan efter Nordiska rådets initiativ, Anteckningar från överläggningar med den s.k. Håstad-kommittén den 6/9–55, TU:s arkiv, RA, F7:2.

⁹² Protokoll, SJF:s styrelsemöte 29/11–55. SJF:s arkiv, TAM, A2a:31; Om Nordiska tidningsutgivarnas samsarbetsnämnds beslut i frågan se ”Den Nordiska journalistutbildningen”, *Pressens Tidning* 1956:23.

⁹³ Gösta Netzén, ”Journalistutbildning”, *Arbetet* 1/2–56.

om att utbildningen skulle försenas om den skulle utredas av staten i enlighet med Håstadskommitténs promemoria. Senare kontakter med statssekreteraren Ragnar Edenman visade att han inte hade för avsikt att just då utreda vare sig en utbildning eller ett pressinstitut. Däremot kunde Edenman tänka sig att senare snabbutreda frågan och då utgå från det material som den nya kommittén tagit fram.⁹⁴ Genom att själva ta initiativet fick pressorganisationerna därmed inflytande över utbildningens former.

Situationen 1955 var känslig, eftersom det redan fanns en utredning under ledning av Stockholms högskola där pressorganisationerna ingick. En anledning att starta ytterligare en utredning var att ”luften gått ur” Stockholm högskolas utredningsarbete eftersom högskolan inte hade fått något gehör för sina förslag från ecklesiastikdepartementet.⁹⁵ Inom SJF uttrycktes att en utbildning på högskolan skulle gå ”över huvudet” på yrkeskåren och att en mer grundläggande yrkesutbildning var att föredra. Det riktades kritik mot de tre månader långa journalistkurserna som Stockholms högskola hade ordnat vid ett par tillfällen, eftersom så få av de som genomgått kurserna hade börjat arbeta inom pressen. Bertil Ströhm menade: ”Att satsa pengar på en utbildning som ger sådana resultat kan inte vara någon mening.”⁹⁶

Publicistklubben diskuterade den uppkomna situationen på ett sammanträde hösten 1955. Sven Sandstedt, som var ledamot i båda utredningarna, lämnade en redogörelse. Han delade uppfattningen att initiativen var splittade men trodde att en viss samordning skulle kunna ske mellan de två utredningarna.⁹⁷ Publicistklubbens ordförande Manne Ståhl var positiv till att en utbildning kunde knytas till antingen en högskola eller till ett pressforskningsinstitut. Journalister hade hittills mer jämförts med konstnärer än med akademiker. De hade ansetts utöva ett fritt yrke där man främst frågat efter talangen.⁹⁸ Sandstedt framhöll att den nya utredningen hade startats eftersom TU:s medverkan behövdes i ett så kostsamt projekt som en grundutbildning innebar. Han menade också att högskolans utredningsinitiativ hade legat nere i brist på resurser.⁹⁹ Dessa förklaringar var inte särskilt hållbara. TU var representerat genom Ivar Hallvig i Håstadskommittén, vilken hade vaknat till liv 1955 efter några års passivitet och planerade en kurs i atomenergi samt

⁹⁴ Protokoll 27/10–55, 30/11–55, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3; Protokoll 8/11–55, Publicistklubbens arkiv, RA, A2A:14.

⁹⁵ Synpunkter på TU:s arbetsuppgifter av Jan-Otto Modig 21/9 1954, TU:s arkiv, RA, F7:3.

⁹⁶ Protokoll SJF:s styrelsemöte 29/11–55. SJF:s arkiv, TAM, A2a:31.

⁹⁷ Publicistklubbens styrelsemöte 13/10–55, Publicistklubbens arkiv, RA, A2a:14.

⁹⁸ Publicistklubbens styrelsemöte 8/11–55, Publicistklubbens arkiv, RA, A2a:14.

⁹⁹ Publicistklubbens styrelsemöte 13/10–55, Publicistklubbens arkiv, RA, A2a:14.

en grundkurs för yngre journalister.¹⁰⁰ Snarare handlade det om att de tre pressorganisationerna ville sköta om utbildningsfrågan utan inblandning av Stockholms högskola, men några hårda ord och öppna schismer förekom inte.

Ett möte hade ordnats med professor Elis Håstad och hans assistent fil. lic. Gunnar Hellström från Stockholms högskola och representanter från TU och SJF om hur de olika initiativen borde samverka. På mötet uttrycktes i artiga ordalag att SJF och TU hade för avsikt att själva utreda frågan om en reguljär grundutbildning. Ivar Hallvig menade att detta grundade sig i en önskan att ”trots allt söka lösa detta i första hand med hjälp av pressens egna resurser men i samverkan med universitets- och högskoleinstanser”. Ett statligt stöd skulle kunna utgöra ett komplement men fick inte bli för dominerande: ”Det vore lyckligt ur olika synpunkter, om journalistutbildningen så lite som möjligt influerades av statliga synpunkter via finansieringen.”¹⁰¹ På mötet enades parterna om att den kommande kursen för journalister på Stockholms högskola skulle få pressorganisationernas ekonomiska stöd. Här framträdde ett beroendeförhållande. Stockholms högskola behövde finansiering från olika stiftelser och från pressens organisationer för att kunna genomföra sina kurser.¹⁰² Elis Håstads förhandlingsläge var därför inte det bästa. SJF och TU beslutade senare att bidra till att finansiera Stockholms högskolas planerade kurser men markerade att de inte ville ge några löften för framtiden.¹⁰³

Arbetet i den nya kommittén präglades initialt av beslutsamhet att lösa frågan. Allan Hernelius från TU blev ordförande och Bertil Ströhm från SJF blev utredningens sekreterare.¹⁰⁴ De arbetade vidare på Håstadskommitténs tidigare förslag om en journalistutbildning men planerna på ett pressforskningsinstitut rensades bort eftersom man befarade att det skulle kunna försena

¹⁰⁰ Redogörelse för den av Stockholms Högskolas Kommitté för Journalistutbildning anordnade kursverksamheten läsåret 1955–1956, Publicistklubbens arkiv, RA, F2:6.

¹⁰¹ Anteckningar från överläggningar med den s.k. Håstad-kommittén den 6/9–55, TU:s arkiv, RA, F7:2.

¹⁰² Anteckningar från överläggningar med den s.k. Håstad-kommittén den 6/9–55; Brev till TU från Elis Håstad och Gunnar Hellström 9/9–55, TU:s arkiv, RA, F7:2.

¹⁰³ Protokoll SJF: s VU 12/9–55, SJF: s arkiv, TAM, A2a:31.

¹⁰⁴ De som deltog i utredningen var följande personer. Från TU: Utredningens ordförande Allan Hernelius, chefred. *SvD*, Bokförläggare Albert Bonnier Jr., Lennart Dansk, redaktör *Norrköpings Tidningar*, Ivar Frick *Norrbottnens-Kuriren*, Ivar Hallvig, VD på TU. Från Publicistklubben: Gunnar Gunnarsson, *DN*, Gustaf Näsström, huvudred. *Stockholms-Tidningen*, Manne Ståhl, riksdagsledamot (fp), redaktör på *Karlstad-Tidningen*. Från SJF: Börje Lagerquist *DN*, Bertil Palm ombudsman på SJF, Utredningens sekreterare Bertil Ströhm, ombudsman på SJF, Sven Sandstedt, *SvD* och Albin Thörnlund *Morgon-Tidningen*. Av ledamöterna var Gunnar Gunnarsson, Sven Sandstedt och Ivar Hallvig även verksamma i Håstadskommittén.

processen. Det fanns en öppenhet mot såväl akademiska utbildningar som folkhögskolor bland ledamöterna och ingen inriktning kan sägas ha dominerat.¹⁰⁵ Enkäter skickades ut till tidningarna om vilken utbildningsbakgrund som efterfrågades. En undersökning inleddes om journalistutbildningens läge i andra länder och de inhemska utbildningsinitiativen sammanställdes.¹⁰⁶ Set Poppius blev inbjuden till ett av utredningens sammanträden för att berätta om sin privat drivna journalistutbildning.¹⁰⁷ En likhet med den tidigare utredningen efter krigsslutet var att Poppius återigen presenterade sin lösning – att pressens organisationer skulle auktorisera hans privata Poppius journalistiska skola. Detta avslogs för andra gången. Men hans skola ansågs av Journalistutbildningskommittén som så föredömlig att den kunde fortsätta att vara en kompletterande form av utbildning.¹⁰⁸ Sverige gick därmed inte samma väg som Norge där Carl Just, som varit lärare vid en korrespondensskola av samma typ, blev den etablerade journalistutbildningens förste rektor 1951.¹⁰⁹

Den redovisade processen visar hur pressens fält värnar om sin autonomi och rätt att bestämma fältets rekryteringsformer. Detta innebar en distansering från staten, från universitetsvärlden samt från en privat näringsidkare. De tre pressorganisationerna var anmärkningsvärt samstämmiga, skillnaden mellan arbetsgivare och fackförbund var i denna fråga små. Det var tydligt att fältet slöt sig samman utåt. Den sammanhållande kraften var pressens traditionella position under vilken både arbetsgivare och fackförening kunde ena sig. Processen visar att pressens fält utövar sitt inflytande genom utestängning, genom att avvisa andra aktörers förslag.

Journalistutbildningskommitténs enighet utåt motsvarades av en inre splittning. Bristen på enighet innebar att de föreslog fyra olika typer av utbildning. Förutom en grundutbildning för dem utan några som helst erfarenheter ville de ha en påbyggnadsutbildning för dem som prövat på yrket. Det ansågs svårt att blanda dessa två typer av elever på samma utbildning. De landsortsredaktörer som ingick i kommittén, Lennart Dansk, *Norrköpings Tidningar*, och Ivar Frick, *Norrbottens-Kuriren*, ansåg att grundutbildning av helt oerfarna var att föredra. De ville bryta utvecklingen att landsortspressen fungerade som en plantskola för storstadspressen, något som innebar att de ofta blev av med

¹⁰⁵ Protokoll 6/10–55, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹⁰⁶ Protokoll 6/10, 27/10, 30/11 1955, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹⁰⁷ Protokoll 30/11–55, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹⁰⁸ Anteckningar från en överläggning den 22 juni rörande journalistutbildningsfrågan, TU:s arkiv, RA, F7:3; *Yttrande av journalistutbildningskommittén 1955 med förslag till journalistisk grundutbildning* (Stockholm 1957) s. 28.

¹⁰⁹ Petersson (2002) s. 49.

volontärer som de med möda hade utbildat. Två ytterligare typer av utbildning som diskuterades var fortbildning av dem med 5–6 års yrkeserfarenhet samt specialistutbildning i form av kortare kurser av informativ karaktär i speciella ämnen, som exempelvis atomenergi, utrikespolitik och familjefrågor, av den typ Stockholms högskola hade arrangerat.

En annan stötesten var fördelningen av yrkesutbildande och allmänbildande moment. Här gick meningarna isär. Börje Lagerquist ville enbart ha yrkesträning. Albert Bonnier Jr. ville dela upp utbildningen i tre delar, förutom en teoretisk och praktisk del ville han ha en inledande praktik vars främsta syfte var att gallra ut de som inte var lämpliga för yrket. Lennart Dansk förespråkade en folkhögskoleutbildning, något som hade stöd inom SJF. Ytterligare ett förslag från Allan Hernelius var att införa sommarutbildning på tidningarna för journalistaspiranter, det vill säga att de gick en grundutbildning och sedan arbetade på tidningar under somrarna. Det fanns med andra ord rikligt med idéer. Ledamoten Albin Thörnlund konstaterade att kommittén behövde en klarare inriktning av arbetet om vilka frågor man ville lösa: När skulle en utbildning börja och vad skulle den syfta till? Skulle den ses som en utbildning i likhet med den yrkesskolorma gav? Skulle den akademiska nivån ses som en vidareutbildning? Någon enighet uppnåddes inte utan en uppsjö av förslag lämnades i början av 1956 över till sekreteraren Bertil Ströhm, som skulle arbeta vidare för att ta fram ett konkret förslag.¹¹⁰

Pressens fält hade i denna process inga svårigheter att sluta sig utåt och avvisa andra aktörers initiativ, men inom fältet fanns flera positioner. Inom den egna utredningen fanns i princip lika många förslag på utbildningsformer som det fanns ledamöter. Efter en intensiv inledning gick utredningsarbetet i stå 1956 och ingenting hände på ett år. Här framträder vissa likheter med den tidigare utredningen 1946, att en initial entusiasm drunknade i disparata krav på hur utbildningen borde utformas och hur en journalist borde vara, vilket ledde till att arbetet låste sig. Att se journalist som ett homogent yrke med en formell utbildningsgång var svårt.

¹¹⁰ Protokoll 30/1–56; Diskussionspromemoria; Utdrag ur chefredaktör Lennart Dansks anförande om journalistutbildning vid TU:s framtidskonferens, TU:s arkiv, RA, F7:3. Lennart Dansk var en förespråkare för folkhögskolor vilken han gav uttryck för på TU:s framtidskonferens (se hänvisning ovan). Även inom SJF diskuterades många olika utbildningsformer, från folkhögskola till akademisk utbildning, Protokoll, SJF:s styrelsemöte 29/11–55, SJF:s arkiv, TAM, A2a:31.

Sven Sandstedt till internationell konferens

Under stilleståndet åkte Sven Sandstedt till Paris. Han var journalist på *Svenska Dagbladet*, aktiv inom SJF, en flitig föreläsare på många journalistkurser och den person i Sverige som hade suttit med i alla tre utredningarna rörande journalistutbildning åren 1944 till 1955. Som journalist skrev han under signaturen ”Svale”. Han hade inga partipolitiska engagemang, var intresserad av idrott och förefaller ha varit en positiv praktiker som gärna ville ordna kurser. I april 1956 åkte han till Paris där UNESCO ordnade en expertkonferens om journalistutbildning. På grund av att det saknades en journalistutbildning av mer permanent slag var Sverige inte formellt representerat, utan Sven Sandstedt fick åka dit som observatör.¹¹¹

Ett 60-tal personer från 25 länder deltog, främst personer verksamma inom journalistutbildningar. Jämfört med i slutet av 1940-talet relaterades inte utbildningen av journalister lika intensivt till världsfreden. Journalisterna, och speciellt utbildningen av dem, sågs fortfarande som nyckeln till att skapa en välinformerad publik och opinion. Detta skulle vara grunden för att skapa ett bra internationellt klimat för ömsesidig förståelse. Det fanns vid denna tidpunkt betydligt fler yrkesutbildningar uppbyggda och därför var det fler röster i diskussionen och USA var inte lika dominerande. Forskning om medier uppmärksammades som en viktig aspekt som berörde utbildningen av journalister. Dessutom hade det blivit mycket angeläget att utveckla utbildningar för radio- och TV-journalister. Flera av föredragen och rapporterna publicerades senare tillsammans med en översikt av journalistutbildningarnas utveckling i olika länder.¹¹²

På konferensen togs beslut om internationella riktlinjer för journalistutbildningar. Tillträdet till yrket skulle enligt pressfrihetens traditioner vara fritt, ingen fick hindras att bli journalist, men mötet tyckte dock att det inte stred mot denna pressfrihet att kräva att nybörjare kom till yrket med en någorlunda bra allmänbildning. Att förbättra urvalsmetoderna så att de som började inom yrket hade en bättre utbildning skulle tjäna såväl professionen, tidningsbranschen som allmänheten. Frågan var dock känslig då branschens internationella federationer för såväl arbetsgivare som arbetstagare var mycket bestämda motståndare till att på något sätt ställa några formella utbildningskrav för journalister. Detta ansågs som ett intrång i pressens oberoende.¹¹³ Det slogs fast att utbildningen av journalister alltid skulle ha två delar: En del av

¹¹¹ Sammanträdesprotokoll 14/5–56, Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:22.

¹¹² *The training of journalists. A world-wide survey on the training of personnel for the mass media*, UNESCO (Paris 1958).

¹¹³ *Ibid.* s. 15, 38.

utbildningen skulle vara direkt yrkestränande och den andra delen skulle bestå av teoretiska studier av ämnen som journalisten skulle behandla. Båda dessa utbildningsdelar skulle kunna inkluderas, oavsett hur journalistutbildningen var organiserad i olika länder. Även volontärarbete på redaktionerna kunde kombineras med att journalisten fick ledigt för att gå allmänbildande kurser.

Att kombinera teori och praktik ansågs nödvändigt. Wilfred Eggleston, rektor för journalistikskolan vid Carleton universitetet i Kanada, beskrev på konferensen den gamla utbildningsvägen, "on the job training", där en person som slutat skolan vid 14 års ålder kunde bli en hygglig hantverkare och duktig journalist i en äldre tids mer småskaliga tidningsvärld. Men i en mer modern komplex värld klarade en sådan journalist inte längre av att tolka händelser åt publiken. Den andra extrema typen var akademikern som studerat pressen vetenskapligt under några år. En sådan person blev snarare samhällsvetare och den grundlighet som forskaren lärde sig kunde bli ett handikapp för en journalist. Forskare lärde sig heller inte att uttrycka sig väl i tal och skrift. De som hade studerat för länge kunde sällan bli journalister, menade han. En journalistutbildning borde ligga mellan dessa extremer och innehålla både praktik och teori.¹¹⁴

Motsättningar mellan det akademiska fältet och pressens fält om vilka traditioner och principer som skulle styra utbildningen av journalister fanns även på det internationella planet. En fråga som visade dessa motsättningar var valet av lärare till utbildningarna. Chalapat Rau från Indien såg det som ett problem att lärarna ofta var produkter av universitetens värld. Han förespråkade att alla lärare själva måste ha arbetat som journalister. Om de var akademiker skulle de vara tvungna att skaffa sig praktiska erfarenheter.¹¹⁵ Troels Fink, rektor för journalistutbildningen vid Århus universitet, hade motsatt åsikt och ansåg att undervisningen borde hålla akademisk standard med lärare som var forskare själva. Han efterlyste även en internationell utbildning för lärare i journalistik.¹¹⁶ Wilfrid Eggleston från Kanada föreslog en medelväg. Han menade att det var svårt att i en person kombinera praktisk erfarenhet av yrket, akademisk bakgrund och en god pedagogisk förmåga. Lösningen kunde snarare vara att låna in journalister från arbetslivet i undervisningen.¹¹⁷

Det förefaller som journalistutbildningar hade börjat utvecklas till ett självständigt utbildningsområde med egna intressen. På konferensen diskuterades hur det traditionella motståndet i tidningsvärlden mot journalistutbildningar

¹¹⁴ Ibid. s. 42ff.

¹¹⁵ Ibid. s. 52f.

¹¹⁶ Ibid. s. 57.

¹¹⁷ Ibid. s. 46, 50.

skulle kunna övervinnas. Det gällde att övertyga tidningarna om att utbildningarna levererade bra journalister och att lärlingssystemet var något som tillhörde det förgångna. Med tiden skulle allt fler chefer ha genomgått en journalistutbildning vilket skulle bryta ner motståndet. Att anordna utbildningar i samarbete med pressorganisationerna rekommenderades, eftersom tidningarna då lättare skulle acceptera resultaten och att samarbeta med universiteten ansågs bra, eftersom dessa hade en fristående position gentemot statsmakterna, vilket borde göra pressen mindre misstänksam.¹¹⁸ Utbildningen framställdes som något som pressen skulle övertygas om att den behövde.

Läskunnighet hade varit en förutsättning för pressens utbredning, men med utvecklingen av nya medier, det vill säga radio och TV, kunde även analfabeter ta del av nyhetsförmedlingen. En satsning på utbildning av journalister som arbetar med radio och TV ansågs därför särskilt viktigt i utvecklingsländerna. Detta blev en särskild uppgift för UNESCO som kunde erbjuda finansiering till fattiga länder genom ett speciellt hjälpprogram. UNESCO fick många andra frågor på sitt bord; som utbildning av journalistlärare och att producera universellt gångbara läroböcker och läromedel för journalisters utbildning. Dessa uppgifter hamnade på det första regionala centret för journalistutbildning som grundades i Strasbourg 1957.¹¹⁹

Sven Sandstedt berättade ytterst lite av det som beskrivits ovan vid hemkomsten. I knapphändiga rapporter vid ett sammanträde på Publicistklubben och senare till Journalistutbildningskommittén beskrev han konferensen i sväpande termer. Han sammanfattade att det fanns tre former av journalistutbildning i världen; förlagd vid universitet som i USA, förlagd till redaktionerna som i England och en tredje form som var en blandning däremellan. Att konferensen i resolutioner uttalat stöd för en universitetsanknuten journalistutbildning nämnde han inte. Sandstedt ansåg att konferensen kunde ge en moralisk in-teckning för länder med sämre pressfrihet än Sverige. Med vad som kan tolkas som svensk självbelåtenhet konstaterade han att den väg Sverige valt för sin journalistutbildning ändå var den bästa tänkbara. Han framstår som en förespråkare för en praktisk journalistutbildning och menade: ”Det fanns vid konferensen en akademisk övervikt som gjorde att man något bort-såg från de praktiska metoderna.”¹²⁰ Han gav en liknande rapport ett år senare

¹¹⁸ Ibid. s. 31f, 49.

¹¹⁹ Ibid. s. 16, 21–27.

¹²⁰ Publicistklubbens sammanträde 14/5–56, Publicistklubbens arkiv, RA, A1A:22. Se även om hans praktiska utbildningsposition, Sven Sandstedt, *Hur man blir journalist* (Stockholm 1953) s. 10, 24.

till Journalistutbildningskommittén där han menade att frågor för en ”aktiv journalist” i den dagliga verksamheten inte hade behandlats.¹²¹

Att en person som Sven Sandstedt som deltagit i tre olika utredningar i Sverige om att starta en grundutbildning för journalister skulle vara så ointresserad av diskussionerna på det internationella planet förfaller märkligt. En möjlig förklaring skulle kunna vara att han ogillade den internationella diskussionens fokus på universitetsanknuten undervisning och inte var intresserad att vidareförmedla denna diskussion på hemmaplan. Det kan också handla om en nationell position – att svenska journalister skulle ha en svensk utbildning och inget annat. Detta ansluter till tidigare forskning som visat att dessa utbildningar har en nationell prägel beroende på olika länders politiska system.¹²²

Förpuppningen bryts

I mars 1957 träffades Journalistutbildningskommittén igen efter ett års uppehåll, vilket föranledde kritik på mötet. Arbetet hade blivit ”förpuppat” och skulden lades på sekreteraren Bertil Ströhm som inte hade sammanställt något förslag. Missnöjet i kommittén var stort och ledamöterna föreslog att en extern kraft skulle anlitas.¹²³ Arbetet slutfördes sedan med hjälp av Bror Zachrisson, rektor för Grafiska institutet, som kom att utforma kursplanen. Han beskrevs som en entusiastisk person och alla i kommittén föreföll glada över att få in en person med energi som kunde ge arbetet ny drivkraft. Något av en kalldusch fick kommittén dock när Bror Zachrisson föreslog att inträdeskravet borde vara en akademisk examen, helst inom filosofisk fakultet. Detta avslogs bestämt, vilket Zachrisson något oförstående beklagade men accepterade med hänvisning till att han kanske inte var tillräckligt insatt. Han menade att höga krav borde vara en metod både att höja yrkets status och lönerna.¹²⁴ Här kan man se hur yrkets tradition av fri tillgänglighet kommer i konflikt med processer där en formaliserad högre utbildning blev incitament för högre löner.

Zachrissons medverkan innebar att den blivande utbildningen slutligen förlades till det Grafiska institutet i Stockholm, tillsammans med den högre reklamutbildningen och utbildningen av grafiker. Några av kommitténs medlemmar var oroliga för att utbildningen kunde sammankopplas med reklam-

¹²¹ Protokoll 12/3–57, Journalistutbildningskommittén 55, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹²² Terzis (2009); Frölich & Holtz-Bacha (2003).

¹²³ Protokoll 12/3–57, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹²⁴ Brev från Bror Zachrisson 14/5–57; PM angående kurs för journalister av Bror Zachrisson; Brev 4/6–57 från Gunnar Gunnarsson och Börje Lagerquist, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3.

sektorn, vilket kunde leda till ”ironiska kommentarer” från pressen. Fördelarna övervägde dock, även om den administrativa ledningen var gemensam, skulle journalistutbildningen ha en lika självständig ställning som den högre reklamutbildningen.¹²⁵ Vid ett av de sista sammanträdena undrade Bertil Ströhm om det skulle kunna uppstå någon schism med Håstadskommittén när de ville förlägga utbildningen till Grafiska institutet och inte till högskolan. Ivar Hallvig trodde inte att detta skulle bli något problem: ”För övrigt var ju avsikten att förlägga fortbildningen – modell Columbia University – till Högskolan, liksom kortare specialkurser typ Atom-kursen.” Ordförande Allan Hernelius menade att det i framtiden skulle bli ett nära samarbete mellan Stockholms högskola och Grafiska institutet.¹²⁶

I september 1957 presenterade kommittén sitt förslag till en ettårig utbildning för 30-talet elever. En särskild stiftelse skulle bli huvudman för Journalistinstitutet, JI. Undervisningen skulle bli både allmänorienterande och yrkestränande, med fokus på det senare, 75 procent av tiden skulle ägnas åt seminarier, grupparbeten och praktiskt arbete. Studentexamen ansågs vara en lämplig bakgrund men var inget krav. Eftersom ”pressen tillförts så många värdefulla krafter med lägre teoretisk utbildning än studentexamen har kommittén ej velat uppställa dylik examen som obligatorisk inträdesfordran”.¹²⁷ Kommittén avvisade de synpunkter som hade framförts ”från olika håll” att akademisk examen eller betyg i enskilda akademiska ämnen skulle krävas för inträde, även om vissa akademiska studier kunde anses meriterande. Tre månaders praktik krävdes för att kunna söka in på utbildningen, detta för att hjälpa adepterna att se om de passade för yrket. En fullständig kursplan bifogades förslaget samt en bedömning av det årliga rekryteringsbehovet, vilket antogs uppgå till 100 journalister. Högskolor och universitet kunde vara med och anordna fortbildningskurser, på liknande sätt som Stockholms högskola hade gjort.¹²⁸ Sandstedts erfarenheter från den internationella scenen fick sin plats och kommitténs yttrande innehåller en beskrivning av hur journalistutbildningen i världen följde tre huvudspår. Den som var mer intresserad hänvisades till Robert W. Desmonds bok *Professional training of journalists*.¹²⁹

I Journalistutbildningskommitténs yttrande uttrycktes tydligt vissa ”problem” som en utbildning skulle kunna lösa. Ett av argumenten var detsamma som tidigare hade framförts, att samhället hade blivit mer komplicerat och

¹²⁵ Protokoll 1/7–57, Journalistutbildningskommittén 1955, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ *Yttrande av journalistutbildningskommittén 1955 med förslag till journalistisk grundutbildning* (Stockholm 1957) s. 31.

¹²⁸ Ibid. s. 30ff, 37f.

¹²⁹ Ibid. s. 16ff.

journalisterna därför behövde en bättre utbildning. Även det gamla argumentet om yrkets stora ansvar fördes fram. Kommittén refererade till den statliga utredningen om psykologiskt försvar där ordföranden Allan Hernelius hade ingått. Tidningarnas betydelse som bärare av samhällsinformationen betonades: ”Våra tidningars möjlighet att också framdeles vara ’den främste bäraren’ av en fri nyhetstjänst och en fri debatt är nära beroende av kvalifikationerna hos journalisterna, vilka har som yrke att förmedla den offentliga informationen”.¹³⁰

Tidningspressens maktställning och dess avarter var ett annat problem som kunde avhjälpas med utbildning. Pressen kunde både hjälpa och stjälpa enskilda medborgare. En medborgare hade möjlighet till upprättelse med pressens hjälp men kunde också få lida av att bli uthängd offentligt, kanske till och med orättvist. Samhället behövde kunniga utbildade journalister som kunde hålla en balans så att onödiga ”publicitetsskador” kunde undvikas. Kommittén hänvisade till den så kallade Haganderutredningen och menade att en god utbildning av journalister i tryckfrihetsrätt och pressetik kunde vara en bättre väg för att komma tillrätta med ”publicitetsskador” än att införa en skärpt sekretesslagstiftning. Journalistkårens betydelse för det fria meningsutbytet i en demokrati betonades, likaså att kåren skulle ”säkerställa ett fritt meningutbyte och en allsidig upplysning”. Pressen behövde ett gott anseende med kvalificerade medarbetare för att vidmakthålla sin roll i ett folkstyrt samhälle. Journalistyrket behövde konkurrera om den mest kvalificerade arbetskraften. Bristen på en formaliserad utbildning ledde till ”att för yrket lämpade unga män och kvinnor går förlorade för pressen”. Yrkesområdet expanderade. Såväl radion som annonsbyråer, statliga och kommunala verk hade börjat anställa journalister.¹³¹

Efter interna diskussioner beslöt pressorganisationerna att stödja förslaget och realisera planerna på ett fristående institut. En organisationskommitté bildades med Lennart Dansk i ledningen och ett mödosamt arbete med att samla in pengar från pressens alla hörn började.¹³²

Universitetskanslern agerar

Att utbildningen enligt förslaget inte förlades till universiteten föranledde en viss aktivitet. Efter att Journalistutbildningskommittén presenterat sitt förslag i slutet av september 1957 skickade universitetskanslern i början av oktober ut en rundskrivelse till universiteten och högskolorna för att visa på en

¹³⁰ Ibid. s. 6.

¹³¹ Ibid. s. 5ff.

¹³² Petersson (2006) s. 330; ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1958, s. 102–108.

annan möjlighet att utbilda journalister. Universitetskanslern hänvisade inte till pressorganisationernas förslag men tidpunkten för rundskrivelsen gör det sannolikt att detta var den utlösande faktorn. Kanslern uppmanade universitet och högskolor att utnyttja den möjlighet som hade införts i stadgarna redan 1953 angående en filosofisk examen. Den hade fått en ”elastisk karaktär”, vilket hade underlättat att inrätta alternativa kurser med särskild inriktning samt special- och stödkurser. Universitetskanslern skriver: ”Enligt mitt bedömande synes det vara en fullt framkomlig väg att inom ramen för nu gällande bestämmelser om filosofie kandidatexamen i stort sett tillgodose behovet av en särskild studieväg för blivande journalister.”¹³³

Vid samma tid som universitetskanslern skickade sin rundskrivelse fick även Journalistutbildningskommittén ett brev från redaktör Gustaf Nydahl med ett liknande innehåll. Han hade varit huvudlärare vid den grundläggande journalistkurs på sju veckor som hållits vid Stockholms högskola 1956. Gustaf Nydahl var mycket kritisk till pressorganisationernas förslag och ansåg att journalistik borde införas som ämneskombination i en akademisk examen. Detta skulle underlätta rekryteringen av ”akademisk ungdom”, men de praktiska yrkesmomenten kunde dock vara öppna för andra än studenter. Han gillade inte den kursplan som föreslagits eftersom den försökte spänna över så vitt skilda ämnesområden att studierna riskerade bli ”förflackade”. I kanten på detta brev finns en kommentar i blyerts, ”Håstad vs Hellström skymta”, antagligen skrivet av kommitténs ordförande Allan Hernelius som står som brevvets mottagare.¹³⁴ Gustaf Nydahl hade i denna situation intagit en akademisk position och detta var något han upprepade när Publicistklubben diskuterade frågan.¹³⁵ Även i studenttidningarna upprepades argumentet om förflackning. Tidningen *Ergo* ansåg att de teoretiska ämnena riskerade att bli ”grunda” vid en förläggning till Grafiska institutet och att en journalistutbildning vid universiteten skulle behövas, enligt de riktlinjer universitetskanslern angivit. I övrigt var tidningen försiktigt positiv.¹³⁶ Stockholms högskolas studenttidning *Gaudeamus* var enbart positiv och ansåg att det var bra att en stor del av den planerade undervisningen skulle bestå av praktiska övningar. Skribenten hade gått högskolans journalistkurs som han menade bestod av alltför många före-

¹³³ Skrivelse ang. akademisk journalistutbildning, 3/10–57, Kanslern för rikets universitet, Publicistklubbens arkiv, RA, F2:6. Se även *Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle*, SOU 1959:45, s. 323ff.

¹³⁴ Elis Håstad var ordförande och Gunnar Hellström var kursföreståndare för Stockholms högskolas kommitté för journalistutbildning, Brev till Allan Hernelius 2/8–57 från Gustaf Nydahl, TU:s arkiv, RA, F7:3.

¹³⁵ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1958, s. 102–108.

¹³⁶ Sign. Lecon, ”Specialkurs för pressmän inte bara i statskunskap”, *Ergo* 1957:12.

läsningar och för lite praktiska övningar.¹³⁷ När Publicistklubben diskuterade kommitténs förslag i november 1957 uttryckte sig Allan Hernelius raljerande: ”Egendomligt nog har förslaget fått instämmande i *Ergo* och *Gaudeamus* – kan vi ha gjort något fel?”¹³⁸

I denna process blir ett akademiskt fält i arbete synligt, ett fält som gör anspråk på att styra över utbildningars innehåll och över examensformer. Universitetskanslerns skrivelse om en akademisk journalistexamen, som skickades ut till universitet och högskolor strax efter att pressorganisationerna hade presenterat sitt förslag, kan tolkas som ett försök att styra utformningen av journalistutbildningen. Att det är de teoretiska ämnenas utformning som kritiserades tyder på att det är denna typ av kunskap som det akademiska fältet ansåg sig ha ensamrätt att bedöma. Antagningen var heller inte i enlighet med det akademiska fältets utbildningskapital där betyg var centrala. Pressens fält hade beslutat om ett praktiskt urval för inträde till Journalistinstitutet. De som sökte in måste först bevisa sin lämplighet genom en tre månaders förpraktik på en redaktion. Intygen om de sökandes lämplighet skrevs av journalister. Dessa så kallade praktikbetyg skulle komma att bli en viktig del av urvalsprocessen vid antagningen och kan i detta avseende sägas ersätta det akademiska kravet på studentbetyg och akademiska betyg som gallringsinstrument för att sälla bort de olämpliga och välja de lämpliga.

Journalistinstitutet öppnar

De fortsatta förberedelserna för att kunna starta Journalistinstitutet handlade om pengar. Brev gick ut till tidningar och andra som kunde tänkas vilja finansiera utbildningen. Statligt bidrag söktes från Överstyrelsen för yrkesutbildning. Inflyttning till Konstfacks nya lokaler förbereddes. Den tilltänkte kursledaren Gustaf Nydahl, som tidigare hade lett kurser vid Stockholms högskola, avsåg sig uppdraget och ersattes av Erik Björnsson. Bror Zachrisson blev rektor för Journalistinstitutet.¹³⁹ Att samla in tillräckligt med medel var en svårighet och i slutändan var det SJF som sköt till extra anslag.¹⁴⁰ I september 1959 började den första kullen på Journalistinstitutet i Stockholm, varav en tredjedel var kvinnor. Den ständigt närvarande Sven Sandstedt (som själv deltagit i tre utredningar) refererade invigningen under sin signatur ”Svale” och

¹³⁷ Sign. J.c. ”Journalistutbildning”, *Gaudeamus* 1957:7.

¹³⁸ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1958, s. 102.

¹³⁹ Protokoll, 18/9–58, 4/2–59, 10/4–59, Journalistinstitutkommittén med samarbetspartners, TU:s arkiv, RA, F7:6.

¹⁴⁰ ”Journalistinstitutet startar”, ”Journalistinstitutet inför starten”, *Pressens Tidning* 1959:10. Processen skildras även av Petersson (2006) s. 332f.

betecknade den som ett vägsål i den svenska journalistutbildningens hittills ofullbordade historia:

Dr Zachrisson gav med len röst nödiga förhållningsorder. Det hördes hur gärna han ville komma runt allt som smakade skolbänk. De här ungdomarna har redan praktiserat på olika tidningar. De har läppjat på ett fångslände och rätt svårt yrke. Drycken har fallit dem på läppen. Alla såg framåt med tillförsikt. Damerna icke minst. Några unga helskäggs gav församlingen ett stänk av lovande mognad.¹⁴¹

Han skriver hur äldre närvarande journalister log lite svårmodigt: ”Någon sade: ’Här får de nu på 30 timmar veta vad det tagit oss på 30 år att inhämta på olika krokvägar.’”¹⁴² Sandstedt var även en av dem som gav uttryck för en nostalgi, att ”murvelepoken” nu hade tagit slut.¹⁴³ Denna nostalgi hade sitt motsatta uttryck i tal och artiklar om att det var dags att göra sig kvitt de ”yrkesstolta dumheter” som menade att journalist var en talang som man var född med.¹⁴⁴

Första tiden satt journalisteleverna mitt i ett bygge eftersom lokalerna på Konstfack inte var riktigt färdiga. Den egentliga och pampigare invigningen skedde först i början av 1960. TT:s direktör Olof Sundell, som var ordförande i det nya Journalistinstitutets direktion, höll tal och beskrev vägen att ordna en utbildning som en ”lång lidandets historia”, alltsedan det första förslaget väcktes 1907. Att den fria pressen hade en fristående utbildning ansåg han som viktigt. Institutet skulle få ett visst statsanslag och det var något som den ”svenska pressen var ovan vid”, men någon större risk för en statlig styrning förelåg inte, menade han.¹⁴⁵

En av dem som var åhörare på invigningen var eleven Åsa som hade studerat på JI ett par månader och som fick sin artikel om invigningen publicerad i *Journalisten*. I sitt referat menade hon att invigningen var väl högtidlig. TT-chefen och översten Olof Sundell (född 1895) poängterade yrkets stora

¹⁴¹ Sign. Svale, ”Journalister på skolbänken ett vägsål i pressvärlden” *SvD* 11/9–59.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Sign. Svale, ”Edenman på institutionsinvigning”, *SvD* 29/1–60. DN skrev om invigningen: ”Den gamla journalistiska ’murvelepoken’ lades definitivt i graven. Inget öga tårades visserligen och ingen suck hördes, för så värst djupt saknad är nu inte den perioden. Men mången gammal journalist som satt i Konstfackskolans hypermoderna aula på torsdagen gavs anledning till sentimentala tankar när statsrådet Ragnar Edenman invigde Journalistinstitutet, en statsunderstödd utbildningsinstitution på högskolenivå. Se ”Journalistinstitutet invigt”, *DN* 29/1–60.

¹⁴⁴ ”Journalistinstitutet startar”, *Pressens Tidning* 1959:10.

¹⁴⁵ ”Journalistinstitutet högtidligt invigt”, *Pressens Tidning* 1960:4; Petersson (2006) s. 333; Hultén (2001) s. 218f.

ansvar för journalisteleverna: ”Det var ett alltför stort ansvar som TT-chefen lade på oss.” Sundell gav även de unga journalisterna visdomsorden att: ”Väl ska sanningen omfattas med lidelse. Men ni kommer att erfara att sanningen är svårare att finna än nyheten. Och nyheten är värd något endast om den är sann.” Eleven Åsa refererade ecklesiastikminister Ragnar Edenmans kommentar om journalisterna som den yrkesgrupp som ”dagligen representera det demokratiska samhällets medborgerliga standard”.¹⁴⁶

Kurserna på JI blev populära, särskilt bland kvinnor som stod för cirka två tredjedelar av de sökande åren 1959-1961. Detta gav inte samma genomslag i intagningen utan det var något fler män än kvinnor som antogs. Vid ett tillfälle 1960 beslöt direktionen att begränsa antalet kvinnliga studerande till en tredjedel av platserna.¹⁴⁷ SJF-ombudsmannen Bertil Ströhm efterlyste i *Journalisten* en debatt om könsfördelning, apropå de många kvinnliga sökanden till JI i en situation där det i platsannonserna var manliga journalister som efterfrågades. Det ledde till en diskussion i tidningen om att andelen kvinnliga journalister, som var cirka 12-15 procent av kåren, borde bli högre. Sven Sandstedt kom till kvinnornas försvar och menade att manssamhället var speciellt närvarande just i pressen, mycket på grund av ”manligt vanetänkande”. Att Journalistinstitutet lockade så många kvinnliga sökande innebar att en förändring behövdes, fler kvinnor måste beredas plats på redaktionerna, för kvinnorna var lika goda journalister som männen. Sandstedt såg inga som helst begränsningar för kvinnliga journalister förutom möjligen ”idrotten och militärhändelser”.¹⁴⁸ En debatt blossade upp i de följande numren av *Journalisten* där de flesta inläggen var till de kvinnliga journalisternas försvar. Kunighet ansågs viktigare än kön. Kvinnliga journalister vittnade om de hinder de mött i sitt yrke och hur de hade fått kämpa för att få skriva om annat än hem och hushåll. Den anonyma signaturen ”Arbetsledaren” hävdade däremot att kvinnliga journalister var ”hopplöst efter” sina manlige kollegor på att ta fram en nyhet och när det gällde att redigera var kvinnorna osäkra och obeslutsamma. Han menade att en kvinnlig journalist bara presterade en tredjedel av det arbete en manlig journalist klarade av.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Sign. Åsa, ”Högtidligt i överkant när Journalistinstitutet invigdes”, *Journalisten* 1960:3.

¹⁴⁷ Petterson (2006) s. 333f.

¹⁴⁸ ”Kvinnorna i dagspressen kunde mycket väl bli fler”, *Journalisten* 1961:5.

¹⁴⁹ Elsa Meldal, ”Könsspår olustig framtidsvy”; Mimmi Malmqvist, ”När varannan redaktör är kvinna”; Sign. Arbetsledaren, ”Fler kvinnor i dagspressen och arbetstakt-kvalitet blir lidande”, *Journalisten* 1961:6; Asta W. Eriksson, ”Maskulint tänkande visavi läsekretsen skapar faktadyrkan i dagspressen”; Pia Hård af Segerstad, ”Det är genant med detta köns-tänkande”; Maj Dahlbäck, ”Redaktionsledningens sak att anställa och placera rätt person på rätt plats”; Gösta E. Sandström, ”Frågan hade varit vettigare om den lytt: Har manliga jour-

Att journalistyrket hade "flicktycke" framställdes både som ett problem och som en möjlighet de följande åren. Kvinnorna hade svårare att få arbete beroende på att många manliga redaktionssekreterare ansåg att de hade "nog av kärringar" och inte ville släppa in kvinnorna, menade ombudsmannen Bertil Ströhm. Men det framskyntar även att en förändring av attityderna var på gång bland de yngre redaktörerna. De kvinnliga journalistelevorna ville inte vara hänvisade till familjesidorna och mode utan ansåg att de skulle kunna bli allmänreportrar.¹⁵⁰ Ibland ansåg kvinnorna sig diskriminerade men ibland var det männen som kände sig mindervärdiga. Det handlade även om klass och utbildning då kvinnor med studentexamen och ibland även med akademiska betyg, damp ner som praktikanter på manligt dominerade landsortstidningar, både snygga, välutbildade och storstadsmarta, bland män som knappt gått ut folkskolan.¹⁵¹

Totalt hann Journalistinstitutet utbilda tre kullar, cirka 90 journalister, innan institutet blev förstatligt 1962. På utbildningen gavs betyg i sju steg, från "underkänd" till "berömlig". Eleverna fick själva betala 700 kronor för den ettåriga utbildningen och vid genomgången kurs fick de ett diplom, DJI, som stod för diplomjournalist.¹⁵² Protokollen under dessa år visar på en uppbyggnadsfas där allting var tämligen tillfälligt. Att fasa ihop teoretisk och praktisk utbildning innebar problem. Etableringen av en ny journalistutbildning utan band till andra traditioner kom på ett annat plan att problematisera hur en utbildning skulle bedrivas. Elevernas egenaktivitet och initiativförmåga var enligt pressens traditioner viktiga, att bara sitta och lyssna och anteckna ansågs mindre bra. Kursledaren Erik Björnsson klagade på att en del av eleverna inte hade den rätta drivkraften: "Vad man saknade hos en del var självverksamheten, nyfikenheten, aptiten på undervisningen och på jobbet."¹⁵³ Hans kritik riktade sig också mot vissa lärare i teoretiska ämnen, något som visar på hur universitetens undervisningstraditioner krockade med den nya utbildningens ideal:

nalister någon framtid"; Majvor Snare, "Många manlighetsfästen", *Journalisten* 1961:7–8; Erik Westerberg, "Man eller kvinna spelar mindre roll – det väsentliga är begåvningen", *Journalisten* 1961:9.

¹⁵⁰ Uttrycket "nog av kärringar" är Bertil Ströhms kritiska kommentar om de manliga redaktionssekreterarna som inte ville anställa kvinnor. Hans hopp stod till de yngre cheferna, att de skulle våga anställa kvinnor som allmänreportrar. Se "Många chefredaktörer 'har nog av kärringar'", "Jätteinvasion av flickor", *Anfangen* 1962:1; "Journalisterna i strykclass"; "Kvinnor större möjligheter som journalister i Amerika", *Anfangen* 1961:1.

¹⁵¹ "Hon dansade en sommar", *Journalisten* 1962:3.

¹⁵² PM för lärare, ordningsföreskrifter, TU:s arkiv, RA, F7:7.

¹⁵³ Reflektioner kring undervisning vid JI, TU:s arkiv, RA, F7:7.

Beträffande undervisningen är det nödvändigt att på alla sätt stimulera självverksamheten. Mallade innantill lästa föredrag är ett effektivt sätt att ta död på intresset hos eleverna. Seminarieövningar, diskussioner, framträdande av eleverna själva, ett intressant åskådningsmaterial är vad som krävs. Vid uppgörelse med de båda nya lärarna som tillkommer i höst, docent Alfvegren i språkvård och stilistik och docent Villius i källkritik har överenskommelser fattats om att minst tre fjärdedelar av undervisningen ska läggas upp som seminarieövningar med hemuppgifter för eleverna. Liknande överenskommelser bör göras med de lärare som fortfarande envisas med att lektion efter lektion endast läsa upp ur sina manuskript.¹⁵⁴

Problem fanns med lokalerna som var trånga och inte riktigt anpassade efter den självverksamhet som förespråkades. Ett arbetsrum med telefon efterfrågades för olika reportageuppgifter. Björnsson skriver: ”Jag kommer i fortsättningen att förbjuda allt spring och allt telefonerande i mitt tjänsterum.”¹⁵⁵

Eleverna uttryckte sig i övningsstidningen *Anfangen*. I de första numren av tidningen varvades käcka skämt om utbildningen och eleverna på skoltidningsmanér med reportage om journalistik och pressens förändring. Journalistinstitutets första stapplande år sammanföll symptomatiskt med en planerad flytt av flera redaktioner från Klarakvarteren till det moderna Marieberg.¹⁵⁶ I *Anfangen* undrade eleverna hur de skulle tas emot ute i pressen; mycket hängde på att den först utbildade årskullen skötte sig väl så att skolan fick ett bra rykte. De tyckte att det var svårt att motivera utåt varför de läste olika teoretiska kurser: ”Många garvade journalister tycks nämligen ha en avgjord motvilja mot sociologi, nationalekonomi osv. Är orsaken att de inte tror att vi kommer ha nytta av dessa kurser?”¹⁵⁷ Det går att notera att eleverna, varav flera hade akademiska betyg, var snabba att försvara att studentexamen inte krävdes för att gå på JI. Uppfattningen de förmedlade var att de utan examen hävdade sig väl, dessa personer hade oftast haft längre praktik och ibland arbetat flera år som journalister innan de började på JI.¹⁵⁸

Den första årskullen var i stort sett nöjd med sin utbildning; en majoritet tyckte att de allmänbildande kurserna kunde strykas medan en mindre grupp ansåg tvärtom. Detta trodde *Anfangens* redaktion, som skickat ut en enkät till de tidigare eleverna, berodde på de vitt skilda förkunskaperna. Vissa hade

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ ”Notisjagande ölgubben är borta”, *Anfangen* 1959:1; ”Klara ej längre tidningskvarter, flytt till Mariebergsområdet”, *Anfangen* 1960:2.

¹⁵⁷ ”Knyta kontakter”, *Anfangen* 1959:2; ”Hur ser gamla garvade redaktionsrävar på dessa nykläckta skrivarkycklingar”, *Petit Anfangen* 1960:2.

¹⁵⁸ ”Vi som går här och varför”, *Anfangen* 1959:1; ”Vit mössa eller ej”, *Anfangen* 1960:1.

studentexamen och akademiska betyg, medan andra enbart hade folkskola. Att försöka förena elever med så olika bakgrund på JI framställdes som en kompromiss som inte var helt tillfredsställande. Eleverna var kritiska till att ha tentamen på de teoretiska ämnena, eftersom de praktiska ämnena inte examinerades på detta sätt. Att behöva plugga till tentor ledde till att dessa ämnen prioriterades framför de praktiska övningarna. I *Anfangen* skämtade eleverna om de speciella diplom som de skulle få. De tidigare eleverna som fått arbete lät hälsa att det var bäst att gömma ett sådant diplom i byrålådan och glömma bort det. Att säga sig vara diplomjournalist eller likt en frisör sätta upp sitt diplom på väggen ute på redaktionerna var inget att rekommendera, eftersom de fick tillräckligt med gliringar ändå för att de hade gått på institut.¹⁵⁹

Journalistinstitutets ekonomiska problem blev snart stora och institutet blev tvunget att vädja om ekonomisk hjälp från tidningarna.¹⁶⁰ Institutet gick även långt utanför pressen i sin jakt på finansiärer.¹⁶¹ Denna kamp för överlevnad tog sin ände den 1 juli 1962 då institutet förstatligades, detta efter ännu en utredning, vilket skildras i nästa kapitel.

ANALYS – UTESTÄNGNING OCH UTBILDNINGSKAPITAL

Detta kapitel har beskrivit pressens agerande för att själv starta Journalistinstitutet 1959. På ett strukturellt plan kan konstateras att pressens fält i utredningsfasen visade en stor enighet mot andra yttre utbildningsaktörer och deras initiativ. Andra aktörers initiativ utestängdes, hur vällovliga de av pressen ändå ansågs vara, som i fallet med Set Poppius journalistskola. Pressens företrädare, oavsett om de tillhörde TU eller SJF, landsortspress eller storstadspress, hade dubbla positioner som riksdagsmän eller på annat sätt hade olika partitillhörigheter, agerade alla enligt pressens doxa och slöt sig samman utåt, till och med över nationsgränserna, och värnade om fältets autonomi.

Studenter vid universiteten med journalistiska ambitioner var de som främst artikulerade att de kände sig utestängda och gav uttryck för en frustration över att deras utbildningskapital inte räknades. Företrädare för pressen ansåg att studenterna på något sätt hade fel sorts personlighet för att bli journalister. Men det akademiska utbildningskapitalet var inte helt värdelöst inom pressens fält. Företrädare för pressen ansåg att sådan kunskap kunde vara bra, men inte var det mest väsentliga. Pressen hade även ett handfast ekonomiskt

¹⁵⁹ ”JI – en kompromiss”; ”Första årgångens elever om JI: En murrig ombrytare hade behövts”, *Anfangen* 1961:1.

¹⁶⁰ Protokoll, Journalistinstitutets direktion 28/4–61, TU:s arkiv, F7:7.

¹⁶¹ Till exempel tillfrågades Sveriges Köpmannaförbund, Kungafonden, Riksförbundet Landsbygdens folk, Holmens bruk, TU:s arkiv, RA, F7:7.

kapital, något som exempelvis Stockholms högskola var beroende av för att finansiera de journalistkurser högskolan arrangerade.

Journalistutbildningskommittén var inom sig splittrad och det fanns en mångfald förslag om hur en utbildning skulle utformas. Kommittén hade representanter från pressens tre organisationer, från arbetsgivaren och fackföreningen, från borgerlig och socialdemokratisk press och från landsort och storstad. Sammansättningen speglade den mångfald som fanns inom pressens fält och att det inom fältet inte fanns en enhetlig bild av vad journalist var för yrke.

Utvecklingen i Sverige kan jämföras med diskussionen på UNESCO:s konferens. Internationellt hade samarbetet mellan universitet och press och arbetet med att fasa ihop de två fältens utbildningskapital hunnit längre. Men även internationellt fanns konflikter mellan fältens olika utbildningskapital; skulle journalistläraren vara journalist eller forskare och hur skulle pressens motvilja mot en mer teoretisk utbildning kunna övervinnas?

Att förena teori och praktik var svårt även i Sverige. I den svenska kommitténs förslag på en journalistutbildning får den praktiska utbildningen dominera, vilket ledde till kritik av att de 25 procent av utbildningen skulle ägnas åt teoretiska ämnen gav för grunda och ytliga kunskaper. Att låta den högre utbildningen styra över de blivande journalisterna utbildningsgång visar sig vara lika konfliktfyllt som att låta journalister styra över innehållet i en utbildnings teoretiska delar. Både pressen och akademien ville styra utbildningens innehåll och förmedlade sin förförståelse, att det egna fältets principer skulle bli sammanhängande förklaringsmodeller som erkändes som allmängiltiga teser inom journalistutbildningen. Det fördes en kamp om vilket utbildningskapital som skulle råda, vilken typ av kunskap som skulle ha symboliskt herravälde.¹⁶²

Två fält med inflytande och viss autonomi värnade om sina respektive revir. Ett annat uttryck för revirstriden var vem eller vad som skulle styra urvalet till Journalistinstitutet. Det akademiska fältet förordade sitt eget urvalsverktyg, studentexamen och gärna akademiska betyg. Pressen förordade att urvalet skulle ske genom att den personliga lämpligheten för yrket värderades genom praktikbetyg. Här ställs studentexamen och akademiska betyg mot praktiska erfarenheter, två olika former av urval.

¹⁶² Symboliskt herravälde är det som enligt Bourdieu uppnås när ett fälts verklighetsbeskrivning får en självklar överordnad status av det rätta och sanna. Denna verklighetsbeskrivning blir då en sammanhängande förklaringsmodell som blir erkänd som allmängiltiga legitima teser i samhället, Bourdieu, *Bourdieu and the journalistic field* (2005) s. 37f.

KAPITEL IV

Statlig utbildningspolitik som arena

Skall all respekt för den långa vägens representanter trampas ner och skall det inte bli någon plats för folk av vår ätt i journalisternas led i framtiden?¹

Lärlingsvägen som volontär, den långa vägen in i journalistiken, blev som beskrivits kompletterad av en skolmässig utbildning för journalister. Som citatet ovan visar kunde det upplevas som ett hot, att en tidigare ätt skulle dö ut. Fram till 1950-talet var det naturligt att yrkesutbildningar var en fråga för de branscher som organiserade de olika yrkena. Pressorganisationerna hade agerat enligt denna tradition och startat Journalistinstitutet. Men utbildning började i högre grad ses som en samhällsuppgift som staten skulle ta ett större ansvar för. Den högre utbildningen vid universitet och högskolor avkrävdes en större samhällsnytta av den socialdemokratiska regeringsmakten. Kapitel fyra behandlar vad som händer när staten ökar sitt engagemang och till slut utreder utbildningen av journalister inom ramen för arbetet att förändra universitetet. De aktörer som ville påverka utformningen av framtida utbildningar måste göra det inom dessa utredningsprocesser eller genom andra formella och informella vägar.

Utbildningsexpansion – ökat tillträde och krav på nytta möter klassisk bildning

Fram till 1950-talet hade den akademiska utbildningen i Sverige varit ett system för att reproducera en liten elit. Rekryteringsbasen var bredare än i många andra europeiska länder men dominerades ändå av män från övre samhällsklasser och från bättre bemedlade bondehem.² Utbildningskapaciteten var liten och i den lilla socialiserande miljön kittades en akademisk elit samman. Studenterna var som en egen avskild sammanslutning, en del av vad som ibland kallades ”en akademisk republik”, vilket visar på de ideal av autonomi

¹ Ingemar Berglund, ”Goda journalister utan några betyg”, *Journalisten* 1962:1.

² Antalet personer som tog en akademisk examen ökade med 75 procent från mitten av 1930-talet till mitten 1950-talet. Antalet är med dagens mått ändå mycket lågt, knappt 3000 per år fram till 1955. Andelen studenter från olika sociala klasser var konstant fram till 1950, först därefter skedde en ökning av studenter från arbetarhem, SOU 1959:45, s. 33ff, 174.

som reproducerades. Avståndet mellan akademiker och resten av befolkningen var stort. Den akademiska utbildningen var i första hand ämnes- och inte yrkesinriktad. Syftet var att ge en bred allmän bildning som ledde vidare till en akademisk karriär, till arbete som lärare, präst eller till befattningar inom statsförvaltningen. Den specifikt yrkesinriktade högre utbildningen drevs av privata och statliga aktörer, samt av olika branschorganisationer.³

Efter andra världskriget ökade den statliga styrningen av universiteten. Politiska mål genomfördes även när detta gick emot universitetens vilja. Den akademiska republiken började bli ansatt av en socialdemokratisk utbildningspolitik som ställde krav på samhällsnytta.⁴ Den unge socialdemokratiske statsvetaren Ragnar Edenman tillträdde 1950 som statssekreterare vid ecklesiastikdepartementet och 1957 blev han ecklesiastikminister. Han kom att bli en samlande kraft som engagerade en ny kader av medarbetare på departementet. Dessa kom från studentkårerna och hade samhällsvetenskaplig utbildning, vilket bröt mot den tidigare tjänstemannastaben av jurister där många dessutom var adelsmän och reservofficerare. Med Edenman inleddes en dynamisk och intensiv period med att reformera de högre utbildningarna i Sverige. Statsstipendier infördes för att mindre bemedlade, den grupp som kom att kallas begåvningsreserven, skulle få möjlighet att studera. Högre utbildning skulle bli tillgänglig för fler och behovet av utbildad arbetskraft uppmärksammades. Under denna period avlöste universitetsutredningarna varandra: Universitetsutredningen 1955, U 55, följdes av U 63 och så småningom av U 68.⁵

Universitetsutredningen 1955 hade som målsättning att analysera förhållandena mellan högre utbildning och samhällets ekonomiska, sociala och kulturella utveckling. En ökning av utbildningskapaciteten förespråkades, dels för att möta behoven på arbetsmarknaden och dels för att den högre utbildningen

³ Bo Lindensjö, *Problem och handlingslinjer i sextioalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977) s. 4; Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

⁴ Svensson (1980) s. 37f.

⁵ Benkt Konnander (red.), *Rapport från Edenmans departement. Utbildningspolitiken i ecklesiastikdepartementet 1957–67* (Stockholm 2002) s. 2, 98–103. Denna rapport är en av fyra som har utarbetats i samarbete med Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högskola av en projektgrupp bestående av fem tidigare tjänstemän på ecklesiastikdepartementet: Nils-Otto Witting, Jan Stiernstedt, Gunnar Wennström, Allan Johansson och Benkt Konnander. Benkt Konnander är dessutom särskilt intervjuad den 29/5 2008. Han är en värdefull källa med en god överblick eftersom han under sin verksamma tid förde dagliga noteringar. Som tjänsteman kom han att hantera frågor rörande journalistutbildning under det tidiga 1960-talet. Det uppkommer vissa källkritiska problem då en person som har varit aktör i det historiska förlopp som skildras blir intervjuad och får lämna sina utsagor så långt i efterhand. För att balansera Konnanders inflytande över historieskrivningen har jag i möjligaste mån försökt belägga information från intervjun med honom med andra källor.

skulle kunna bli klassutjämnande. Den utbildningspolitik som utformades verkade därmed i två riktningar. Antalet studieplatser skulle öka på tekniska, ekonomiska, medicinska och andra yrkesförberedande utbildningar inom universiteten. Dessa var dimensionerade för arbetsmarknadens förväntade behov och det fanns en spärr för antalet studieplatser. Den andra riktningen var utbildningar vid de fria fakulteterna. Dessa skulle svara mot studenternas önskemål och intagningen var fri.⁶

Humanistöverskottet

Efterkrigstidens reformer inom skolväsendet ledde till att allt fler gick i gymnasiet. Det sågs som en del av den ökande välfärden att ”allt fler arbetares barn har fått möjlighet att ta studenten”, som det uttrycktes i en artikel i *Tiden*.⁷ Tre fjärdedelar av alla studenter gick sedan vidare till högre utbildningar. År 1950 fanns 16 600 studerande vid universitet och högskolor, 1960 hade antalet stigit till 36 200. Den stora expansionen skedde fram till 1970 då antalet studerande var 127 400.⁸ Tillströmningen av studenter ledde till att de fakulteter som hade fri intagning expanderade kraftigt och ökningen var särskilt stor inom de filosofiska fakulteterna där 50 procent av alla universitetsstuderande var registrerade. Denna studentgrupp kallades för humanistöverskottet och kom att framställas som ett problem. Den stora frågan var dels hur man skulle upprätthålla en god undervisning för så många studerande och dels vad samhället skulle ha för nytta av denna humanistansamling.⁹

Inom ecklesiastikdepartementet fördes en diskussion om nödvändigheten av att införa intagnings spärrar för humanistiska ämnen, men sådana ansågs

⁶ Lindensjö (1977) s. 5, 9–17. Den akademiska utbildningen bestod av två delar. De fria öpparrade fakulteterna var teologisk och juridisk fakultet samt de filosofiska fakulteterna som bestod av humanistisk och matematisk-naturvetenskaplig fakultet. Den andra spärrade delen av akademisk utbildning bestod bland av medicinsk fakultet, Teknisk högskola, Tandläkarhögskola, Handelshögskola och Jordbrukshögskola. De spärrade utbildningarna krävde utöver studentexamen även vissa betyg eller test för inträde. Se Eskil Ekstedt, *Utbildningsexpansion. En studie över den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden* (Uppsala 1976) s. 43; SOU 1959:45, s. 32, 125ff.

⁷ Sven Moberg, ”Utbyggnad av universitet och högskolor”, *Tiden* 1962:10. Statistiken hämtad från Protokoll 4/11 1960, bilaga 2, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

⁸ Gunnar Richardson, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu* (Lund 2004) s. 248; Anders Nilsson, *Studiefinansiering och social rekrytering till högre utbildning 1920–1976* (Lund 1984) s. 89.

⁹ SOU 1959:45, s. 89, 197f. Humanistöverskottet och utbildningarnas kvalitet diskuterades mycket av studentpressen. Se exempelvis ”Frihetens fiasko?”, *Ergo* 1957:9; ”Humanisterna slår larm”; ”Professor till kungs”; ”Protest till statsmakterna mot humanistnedrustningen”; ”Humanistprofessor talar ut”; ”Humanistöverskottet överdrivet”, *Gaudeamus* 1962:10.

politiskt omöjliga att införa med tanke på det ”allmänna motståndet här-
emot”.¹⁰ De fria fakulteterna ansågs vara universitetens grund och Ragnar
Edenman anslöt sig till synsättet att varje student hade rätt att studera där.
Det var också ur en klassutjämnande aspekt svårt att föreslå spärrar eftersom
en förhållandevis stor andel studenter från lägre samhällsklasser fick sin utbild-
ning vid de fria fakulteterna. Vad dessa studenter skulle arbeta med i framti-
den var ett fortsatt problem och att försöka få ut detta överskott av humanister
på arbetsmarknaden blev en viktig fråga för ecklesiastikdepartementet.¹¹ Oron
för ett överskott av akademiker hade även förekommit vid tidigare tillfällen i
Sverige. Från 1700-talet och framåt återkom krav på att akademisk bildning
skulle göras nyttig och mer yrkesinriktad. En ångslan för överproduktion av
akademiker fanns i den svenska debatten på 1930-talet då man också utredde
tillströmningen till de intellektuella yrkena.¹² Jag återkommer till hur denna
problematik kan tolkas.

I diskussionen om humanistöverskottet i slutet av 1950-talet fanns en bak-
omliggande kritik mot att universitetens struktur inte var anpassad efter sam-
tidens behov. Utvecklingen kan tolkas som att den klassiska bildningen på
universiteten började trängas undan av ett växande behov av instrumentell
utbildning för specifika yrkesområden. Många nya yrkesområden utkristal-
liserades vid denna tid. En differentiering av arbetsmarknaden krävde i sin tur
en differentiering av den högre utbildningen, men universiteten var svåra att
förändra och levde kvar i den klassiska uppgiften att ge en generell bred bild-
ning. Tillströmningen till universiteten innebar att många studenter hamnade
i den utbildningsväg som stod öppen för dem på de ospärrade utbildningarna
vid de fria fakulteterna. Det innebar att de fick en humanistisk utbildning
som mer var ett resultat av universitetens tradition än av de behov arbetsmark-
naden hade. Studenterna reagerade på detta i sina tidningar och en skribent
menade att universiteten levde kvar i antika ideal ”av filosofer som vandrar

¹⁰ Proposition 1962:59, s. 4; Sven Moberg, ”Utbyggnad av universitet och högskolor”, *Tiden* 1962:10.

¹¹ Sven-Olof Josefsson, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund* (Göteborg 1996) s. 66f; Lindensjö (1977) s. 17ff, 23f; Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

¹² Mac Murray har studerat diskussionen om avlänkningsen av akademiker till andra yrken i det svenska utbildningssystemet under 50 år. Han pekar på att det från 1930-talet kon-
tinueerligt fördes diskussioner om att alltför många sökte sig till teoretiska utbildningar,
detta beroende på att utbildningssystemet var bristfälligt uppbyggt. De studerande skulle
därför avlänkas genom politiska åtgärder, Mac Murray, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och
avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933–1985* (Göteborg 1988)
s. 18ff. Sköldberg & Salzer-Mörlling menar att krav från statsmakterna och det omgivande
samhället att universiteten ska ge en mer nyttoinriktad modern utbildning återkommer
periodiskt genom historien, Sköldberg & Salzer-Mörlling (2002) s. 58f, 68, 250f.

omkring i lunder och korridorer”.¹³ Sveriges förenade studentkårer krävde en bättre anpassning av den akademiska utbildningen till yrkeslivets behov. Det var viktigt att göra akademiker användbara på arbetsmarknaden. De var övertygade om att en anpassad akademisk utbildning skulle höja standarden inom många icke akademiska yrken. Två av deras exempel på sådana yrken var journalist och bibliotekarie.¹⁴

Omvandlingen från elitutbildning till massutbildning vid denna tid var ett internationellt fenomen där olika länders utbildningssystem fick svara mot en ökad studenttillströmning, vilket också kom att förändra universitetens interna strukturer. Under efterkrigstiden betonades såväl i Sverige som internationellt att utbildning var viktigt utifrån ett nationalekonomiskt perspektiv, som en garant för ekonomisk tillväxt och välfärd. Tekniska, natur- och samhällsvetenskapliga ämnen skulle prioriteras framför humaniora. Den politiska styrningen av den högre utbildningen ökade i samhällsintressets namn.¹⁵

KNUFF-KOMMITTÉN

Humanistöverskottet blev en stor utbildningspolitisk fråga. I 1955 års universitetsutredning, U 55, varnades för ett framtida överskott av humanister. Utredningen betonade behovet av differentierad utbildning och föreslog att en kommitté med särskild expertis skulle tillkallas för att ge förslag på utbildningsvägar inom de humanistiska fakulteternas ämnessfär som ledde till andra yrkesområden än läraryrket. Denna mer praktiska utbildning skulle ske inom universiteten eller ”vid annat slag av utbildningsanstalt”. Ambitionen var att kombinera akademisk och icke-akademisk utbildning.¹⁶ Uppdraget tilldelades i juni 1960 en statlig utredning som fick förkortningen KNUFF, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna. Uppdraget var att hitta flera olika yrkesvägar för humanister, men det förefallet som om journalistutbildning varit med som en möjlig väg redan från början. Därigenom fick pressens organisationer den statliga utredning som de länge hade väntat på, men av fel skäl.

¹³ Göran G. Lindahl, ”Tillverka akademiker mer fabriksmässigt”, *Gaudeamus* 1956:7. Göran G. Lindahl blev senare rektor för Journalistinstitutet i Stockholm.

¹⁴ Skrivelse 16/2–59 från Sveriges förenade studentkårer, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 1; SOU 1959:45, s. 323ff.

¹⁵ Daniel Lövheim, *Att inteckna framtiden. Läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900–1965* (Uppsala 2006) s. 146f. I Universitetsutredningen 1955 betonades att de samhällsvetenskapliga ämnena borde prioriteras framför de humanistiska ämnena, SOU 1959:45, s. 322.

¹⁶ SOU 1959:45, s. 328f, 438; Murray (1988) s. 59.

Ordförande i kommittén var professorn och rektorn vid Uppsala universitet Torgny Segerstedt, son och namne till den tidigare chefredaktören på *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*. Han hade även varit ordförande för U55 och hade ett stort inflytande, genom sin roll som utredare, rektor och som landets första professor i sociologi.¹⁷ I kommittén deltog en journalist, chefredaktören för *Teknisk Tidskrift* Gunnar Hambraeus. Även rektorn för Grafiska institutet där Journalistinstitutet ingick, Bror Zachrisson, deltog i arbetet. Övriga ledamöter kom från berörda fackförbund, Sveriges förenade studentkårer, universitetskanslersämbetet och arbetsgivarparten.¹⁸ Kommittén skulle i samarbete med Arbetsmarknadsstyrelsen försöka bedöma arbetsmarknadens möjligheter att anställa personer med någon form av humanistisk utbildning. Antalet arbetssökande humanister skulle enligt prognoserna komma att öka från 11 000 år 1959 till 27 000 år 1975. Kommittén skulle på grundval av behoven på arbetsmarknaden utarbeta lämpliga kompletterande kurser och studiegångar som skulle öka humanisternas anställningsbarhet inom nya områden. Olika former av ”differentierad humanistutbildning” skulle anordnas som försöksverksamhet helt eller delvis inom filosofisk fakultet.¹⁹

Att differentiera den högre utbildningen så att studenterna hade möjlighet att ”absorberas av arbetsmarknaden” var det Torgny Segerstedt underströk i sin programförklaring på KNUFF-kommitténs första sammanträde i juni 1960. Men han betonade att kommitténs uppgift var att övertyga arbetsgivarna om att ”kvalificerad arbetskraft står till deras förfogande” och att det skulle löna sig för arbetsgivarna att anställa dem.²⁰ Kommittén hade att pröva alla upptänkliga kombinationer, som att anpassa existerande universitetsutbildningar eller att föreslå kombinationer då universitetsutbildning kunde kombineras med olika fackutbildningar. Genom olika undersökningar skulle de skaffa sig kunskap om det framtida arbetskraftsbehovet. Segerstedt framhöll att kommitténs medlemmar hade behov av att ”i hög grad lita på vår fantasi och vår förmåga att spå om 70-talets arbetsliv”.²¹

¹⁷ Anna Larsson, *Det moderna samhällets vetenskap. Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955* (Umeå 2001) s. 96ff.

¹⁸ Övriga ledamöter var Johan Oscar Folke Haldén från Svenska arbetsgivareföreningen, Harald Håkansson från Sveriges akademikers centralorganisation, Alf Högström från Sveriges förenade studentkårer, Hans Åke Karlström från universitetskanslersämbetet samt Per-Erik Rönquist från Tjänstemännens centralorganisation. *Högre journalist- och reklamutbildning*, delbetänkande II, 1961, s. 1.

¹⁹ Proposition 1962:59, s. 3f.

²⁰ Protokoll 23/6–60, PM nr 1, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

²¹ Ibid.

Segerstedt hade inte alla med sig i båten. I kommittén fanns röster som menade att den akademiska och den praktiska yrkesinriktade utbildningen borde hållas isär. Gunnar Hambraeus ansåg att akademikerna borde utnyttjas för att förbättra skolan istället för att försöka hitta på andra yrkesvägar: ”Det var inte riktigt att en felinriktad akademisk utbildning skulle få vridas rätt genom en yrkesutbildning i efterhand.” Fler fackhögskolor som byggde direkt på studentexamen behövde därför inrättas för att tillgodose ”näringslivets brist på kvalificerade tjänstemän”.²² Ledamoten från Tjänstemännens centralorganisation, Per-Erik Rönquist, påpekade vid ett senare tillfälle att kommittén borde få ett tilläggsdirektiv om att skapa icke-akademiska utbildningsvägar för studenter: ”Det vore en naturlig uppgift för kommittén att syssla med sådan utbildning som avlastar universiteten.”²³ Det går att skönja en polarisering inom kommittén. Fackförbundet TCO drev linjen att utbildningarna skulle anpassas till yrkeslivet redan på lägre utbildningsnivåer och var mindre intresserade av humanisternas problem. De ledamöter som själva var akademiker värnade om universiteten. I Torgny Segerstedts fall handlade det även om att värna om ett särskilt universitet, Uppsala universitet där han var rektor. Han försökte vid flera tillfällen styra så att de av KNUFF föreslagna utbildningarna skulle förläggas till Uppsala universitet.²⁴ Segerstedt var bekymrad över sin roll som ordförande och beklagade sig vid ett tillfälle i ett brev till Edenman att han hade fått en svår situation som rektor vid Uppsala universitet när han som utredare tvingades lägga fram förslag som missgynnade det egna lärosätet och ville därför att viss differentierad humanistutbildning skulle förläggas till Uppsala universitet.²⁵

En statlig utredning av detta slag kan analyseras som ett möte mellan olika fält som med Archers utgångspunkt försöker påverka staten att utforma

²² Ibid.

²³ Protokoll 31/1–61. Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1. TCO lämnade även ett särskilt yttrande till kommittén och påtalade att fokuseringen på humanisternas arbetsmarknad inte var en tillräcklig lösning. Det borde finnas andra lösningar som yrkesorientering och anlagsprövning på lägre utbildningsnivåer samt att inrätta andra utbildningsvägar som var mer anpassade till arbetslivets behov, Proposition 1962:59, s. 6f.

²⁴ Protokoll 31/1, 9/3, 6/4 1961, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

²⁵ Torgny Segerstedt hade tidigare varit ordförande i 1955 års universitetsutredning, ett uppdrag han hade övertagit från Ragnar Edenman när denne blev minister. I ett personligt brev till Ragnar Edenman den 13/12–60 skrev han och beklagade att hans engagemang inom utredningar varit till nackdel för Uppsala universitet. Universitetet hade halkat efter och vare sig fått civilingenjörsutbildning eller civilekonomutbildning, Ragnar Edenmans personarkiv, Uppsala universitetsbibliotek.

utbildningar efter sina särintressen. I ett svenskt system med partssammansatta utredningar som remissbehandlas blir detta tydligt, eftersom det är en del av syftet att olika aktörer ska företräda sina intressesfärer. Här fanns fackföreningar: TCO drev frågan om utbildningsalternativ utanför universiteten och SACO som i högre grad var del av samma akademiska fält som Sveriges förenade studentkårer och universitetskanslersämbetet. Pressorganisationerna hade inga utsedda representanter med i utredningen, men rektorn för Grafiska institutet Bror Zachrisson och Gunnar Hambræus deltog, två personer med anknytning till pressen. Under sommaren 1960 tog utredningens ledamöter kontakt med olika delar av arbetsmarknaden för att undersöka behovet av humanister och vilka specialutbildningar som kunde utvecklas.²⁶ Att det inte självklart fanns någon avsättning för humanister visar det brev Arbetsmarknadsstyrelsen skrev till kommitténs sekreterare: ”Det är ingen lätt uppgift att finna på nya utbildningsvägar inom de filosofiska fakulteterna. Det vill vi, som nu suttit ett par timmar och diskuterat din förteckning, vitsorda.” Arbetsmarknadsstyrelsen föreslog slutligen tre områden som skulle passa humanister: Film och teaterkonst, praktisk barn- och ungdomspsykologi samt reselära. Brevet avslutas: ”För övrigt anser vi att Du har ett svårt uppdrag och vi vill gärna i den mån vår fantasi räcker hjälpa dig.”²⁷

Inom ecklesiastikdepartementet var det många som ansåg att KNUFF-kommittén hade en svår uppgift, minns Benkt Konnander. Den var för tidigt ute i sin ambition att förespråka en omläggning av utbildningarna mot en större yrkesinriktning. I ett läge där det inte fanns några påtagliga problem med arbetslösa akademiker var det svårt att få gehör för eventuella framtida problem. Inga ledande tjänstemän från departementet satt heller med i kommittén, vilket enligt Benkt Konnander var ett uttryck för den ringa vikt den tillmättes. I utredningar som regeringen prioriterade och absolut ville genomföra satt alltid ledande tjänstemän från departementen med.²⁸

Journalistutbildning för humanister

Kommittén arbetade under stor brådska. Efter några månaders arbete förväntades den komma med förslag på lämpliga utbildningar som skulle kunna startas redan året efter. Först ut bland de alternativ kommittén valde ut och specialstuderade var utbildningar för kvalificerade sekreterare, journalister och

²⁶ Protokoll 14/9–60, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

²⁷ Brev till Veronica Döös, 16/8–60 från Gunnar Olderin på Arbetsmarknadsstyrelsen, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 2.

²⁸ Konnander (2002) s. 48; Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

reklamman. En speciell arbetsgrupp på tre personer ägnade sig åt reklam- och journalistutbildning som behandlades parallellt och två liknande utbildningsvägar kom att ingå i samma utredningsförslag från KNUFF. Det kommer senare i detta kapitel att framgå hur detta i slutändan berörde journalistutbildningen.²⁹

Arbetsgruppen började med att inventera befintliga utbildningsvägar för journalister och frågeformulär skickades ut till företrädare för press och radio. En fråga var vilka akademiska ämnen som borde ingå och om kursplanerna då borde anpassas efter yrkenas behov. Om utbildningen skulle organiseras som en del av universiteten eller som fristående institut var en annan fråga. Även radions behov av personal efterfrågades. Här svarade Sveriges Radio att de flesta programtjänstemännen hade en akademisk examen av något slag, men detta var inget krav. Sveriges Radio hade anställt folk med mycket skiftande utbildning, gärna de som hade erfarenhet av något yrke, ofta från pressen. De nyanställda fick sedan genomgå en internutbildning speciellt anpassad för radions behov.³⁰

Det framkommer i diskussionerna inom KNUFF att det inte var journalistutbildningen i sin helhet kommittén utredde utan den del av kåren som skulle ha en akademisk bakgrund. De ville utforma ett ”lockande alternativ till en traditionell fil. mag. examen, som – ofta mer eller mindre frivilligt från den studerandes sida – leder till läraryrket.”³¹ KNUFF-kommitténs utgångspunkt var på många sätt märklig. Kommittén hade i uppdrag att utbilda akademiker, främst humanister, till journalister. Antalet akademiker inom dagspressen var 1960 cirka 10 procent av de anställda och målet var att andelen akademiker skulle öka.³² Skulle då staten enbart subventionera en utbildning av en viss typ av journalister medan pressorganisationerna under svåra ekonomiska förhållanden skulle utbilda journalister med enklare utbildningsbakgrund? Benkt Konnanders bedömning i efterhand är att kommittén hade fått i uppdrag att finna en gemensam lösning på två helt skilda problem som inte så lätt lät sig

²⁹ I arbetsgruppen ingick Bror Zachrisson, rektor för Grafiska institutet, chefredaktör Gunnar Hambræus och Per-Erik Rönquist från TCO, Protokoll 4/11–60, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

³⁰ Lämpliga ämnen för journalistbanan var enligt kommittén; nationalekonomi, psykologi, sociologi, statskunskap, historia och geografi. Protokoll 14/9–60, bilaga 13 (om de två organisationsformerna); Protokoll 19/10–60, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

³¹ Protokoll 19/10–60, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

³² *Högre Journalist- och reklamutbildning*, 1961, s. 9.

förenas. Humanistöverskottet och behovet av en journalistutbildning var två skilda ting.³³

Den speciella arbetsgrupp inom KNUFF som arbetade med journalistutbildningen kom delvis att företräda pressens intressen. En nära samverkan med det befintliga branschdrivna Journalistinstitutet, JI, var naturligt då Bror Zachrisson i KNUFF:s arbetsgrupp även var dess rektor. Gunnar Hambraeus i arbetsgruppen var redaktör för en facktidskrift och undervisade även på Journalistinstitutet.³⁴

Journalistinstitutets direktion samlades i november 1960 för att ta ställning till det frågeformulär som KNUFF-kommittén hade skickat ut. Alla pressens organisationer samt företrädare för fack och veckopress var representerade. Två ledamöter från KNUFF-kommittén, Bror Zackrisson och Gunnar Hambraeus, deltog.³⁵ En representant från Sveriges Radio och kursledaren för den existerande utbildningen vid Göteborgs universitet var speciellt inbjudna. Detta direktionsmöte var i sig en intressant provkarta på den splittring som fanns inom pressen ifråga om utbildning. Ett heterogent fält framträder, som styrs av sin inre logik och värderingar, men som inom sig har en mångfald av olika aktörer med olika positioner som relaterar till varandra och strider över något för dem gemensamt. Inom fältet intog arbetsgivarparten och fackförbundet olika positioner. Tidningsutgivarföreningen var generellt mer positiv till högre utbildning. TU:s direktör Ivar Hallvig menade att det hade blivit en förskjutning i utbildningsbakgrunden i en rad yrken, då allt fler hade studentexamen. De stora strukturproblem med nedläggning av många tidningar som pressen genomgick, ansåg Hallvig skulle leda fram till en utveckling där de kvarvarande tidningarna efterfrågade bättre utbildade journalister. Fackförbundet SJF var mer avvaktande. Ombudsmannen Bertil Ströhm var orolig för att de akademiska journalisterna skulle ha svårt att samarbeta ute på redaktionerna och för SJF var det viktigt att se till att ”den långa vägen” in i yrket skulle få vara kvar. Det fanns även en skillnad i attityd mellan olika tidningar, främst mellan stad och land. De stora tidningarna, TT och Sveriges Radio hade behov av akademiskt utbildade, gärna språkkunniga journalister, som kunde bli specialister av olika slag. Landsortstidningarna var mer skeptiska. På mötet diskuterades om landsortstidningarna skulle komma att anställa akademiskt utbildade journalister. Flera av ledamöterna i Journalistinstitutets direktion trodde på en spridningseffekt, när fler utbildade journalister kom ut på

³³ Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

³⁴ Protokoll 4/11–60, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

³⁵ I vilken roll Gunnar Hambraeus deltog i mötet var oklart. Han undervisade även på det befintliga Journalistinstitutet.

arbetsmarknaden skulle dessa tas i bruk även av landsortstidningarna. Bertil Ströhm menade att många tidningar inte skulle ha råd att anställa de med en bättre utbildning. Även Ivar Hallwig (TU) pekade på att vissa tidningar av ekonomiska skäl inte skulle ha råd att höja utbildningsstandarden.

En annan skillnad i fältet fanns i själva attityden till akademiker. Den vice förlagschefen på Åhlén & Åkerlund, Erik Westerberg, uttryckte den traditionella skepsisen och menade att en journalist måste vara född till yrket och att det inte gick att utbilda sig utan att ha speciella anlag. Pressen måste gardera sig mot ”talanglösa akademiker”. Bror Zachrisson menade att det även gällde att ge ordentlig information till universitetsungdomen vad yrket gick ut på så att de med rätt motivation rekryterades. Zachrisson hade här en intressant dubbelroll. Han var medlem av en statlig kommitté som hade i uppdrag att utforma framtida yrkesutbildningar för humanister. I sin roll i Journalistinstitutets direktion intog han en något annan ståndpunkt och menade att pressen borde rekrytera journalister utanför humanistöverskottet. Han ansåg att man måste tillgodose arbetsmarknadens behov av arbetskraft, men även ta hänsyn till vad som var ”nyttigt och lämpligt för individerna”. Även ordföranden Olof Sundell påpekade att det var viktigt att journalistyrket gjordes tillgängligt för andra typer av akademiker än humanister eftersom pressen behövde olika typer av specialister.³⁶

Den klaraste förespråkaren för att akademiker skulle bli journalister var vid detta möte Nils Carlshamre som representerade utbildningen vid Göteborgs universitet. Där hade det ansetts självklart att undervisningen i journalistik skulle hållas på ett akademiskt plan. Journalistutbildningen som bedrevs var ett komplement till en akademisk examen och sågs heller inte som en fullständig journalistutbildning utan som en ”service till pressen”. Ambitionen var också att på längre sikt koppla ihop utbildningen med pressforskning. En sådan forskning började växa fram och det fanns planer på att lägga såväl journalistutbildning som pressforskning under den statsvetenskapliga institutionen. Undervisningen hade det senaste året lagts om så att de teoretiska och akademiska momenten betonades mer och kursen reserverades för de vid universitetet inskrivna studenterna, tidigare togs studeranden in även utifrån.³⁷

³⁶ Närvarande på mötet var direktionens ordförande Olof Sundell (TT), Gunnar Gunnarsson (PK), Bertil Ströhm (SJF), Ivar Hallvig (TU), Yngvar Ahlström (*Sundsvalls Tidning*), Bror Zachrisson (rektor Grafiska institutet), Henrik Hahr (Sveriges radio), Gunnar Hambreus (*Teknisk tidskrift* samt ledamot av KNUFF), Nils Carlshamre (kursföreståndare för journalistkurserna vid Göteborgs universitet), Erik Westerberg (Åhlén & Åkerlund), Erik Björns-son (kursföreståndare Journalistinstitutet). Se Protokoll, Journalistinstitutets direktion 10/11–60; Olof Sundell, ”Reflektioner”, 7/11–60, TU:s arkiv, RA, F7:7; Petersson (2006) s. 341f.

³⁷ Sammanträde Journalistinstitutets direktion 10/11–60, bilaga 3, TU:s arkiv, RA, F7:7.

Journalistinstitutets direktion lyckades dock ena sig utåt i ett svar till KNUFF-kommittén och uttryckte att det var önskvärt att utbildningen ”öppnades” för akademiker. Strukturförändringarna inom pressen antogs öka det framtida behovet av olika experter inom yrket, för vilket högskoleutbildad arbetskraft var lämpad. Journalistinstitutet föreslog att två utbildningslinjer skapades, en för de med studentexamen eller motsvarande och en linje för akademiker. De som var akademiker skulle då kunna besätta poster på tidningarnas ledarredaktioner, eller bli litteraturkritiker eller andra former av specialister. Svaret kom KNUFF-kommittén tillhanda och den speciella arbetsgruppen (där två av tre medlemmar medverkat på Journalistinstitutets direktionsmöte) yttrade sig om behovet av yrkespraktik för journalister: ”Vi vill understryka, att denna fråga har särskilt stor betydelse, inte minst av den anledningen, att det här gäller en delvis ny kategori av utbildad arbetskraft som skall ’slå igenom’ på arbetsmarknaden. Det gäller bl.a. att bryta föreställningarna om att akademiker är ’för teoretiskt lagda’, och det är därför angeläget att de redan vid inträdet i yrkeslivet har en god praktiskt yrkeskunskap.”³⁸ En likhet med tidigare är tendensen att journalist ses som två yrken som bör ha olika utbildning, en för publicister och en för journalisterna på redaktionerna.

KNUFF:s förslag

Kommitténs delbetänkande om högre journalist- och reklamutbildning presenterades i juli 1961. Här fanns förslag på både högre reklamutbildning och på journalistutbildning. Huvudförslaget var att två statliga Journalistinstitut skulle startas i Stockholm och Göteborg och att dessa skulle knytas till universiteten. Kommittén föreslog att det redan existerande journalistinstitutet i Stockholm förstatligades och att ett nytt institut grundlades i Göteborg, eftersom man där sedan länge haft journalistkurser vid universitetet. De erfarenheter som redan fanns skulle tas till vara.³⁹

I betänkandet är det tydligt att utgångspunkten varit hur akademiker skulle kunna bli journalister; 1960 hade endast 10 procent av journalisterna inom dags- och veckopress akademisk utbildning, men för Sveriges Radio var andelen 37 procent. De låga nivåerna framställdes som ett problem. Kommittén konstaterade att pressen lagt större vikt vid praktik och visad fallenhet för

³⁸ Protokoll 30/11–60, bilaga 1, 2, 7, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

³⁹ KNUFF-kommittén ansåg att båda utbildningarna skulle knytas till universiteten genom att de organisatoriskt inordnades under universitetskanslersämbetet, detta för att underlätta samarbetet och samordningen, *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 50.

yrket än vid ”examina och formell utbildning”.⁴⁰ Anledningen till att journalister behövde akademisk utbildning var ”samhällslivets alltmer invecklade struktur”, som till exempel att världen vidgats till främmande kulturkretsar i utvecklingsländerna, de problem som fanns med konsumentupplysning samt att forskningsresultat från skilda områden behövde presenteras. Statskunskap ansågs vara särskilt viktigt liksom nationalekonomi, sociologi och statistik. Men även andra ämnen ansågs värdefulla: ”I framtiden kommer med all sannolikhet varje något större redaktion finna det värdefullt att hos sig ha medarbetare, som bedrivit akademiska studier i helt skilda ämnen.”⁴¹ Man presenterade även en prognos över det framtida årliga behovet av journalister, vilket beräknades till 200 per år under det tidiga 1960-talet och förhoppningen var att 60 av dessa skulle ha en akademisk utbildning.⁴² Även om syftet var att skapa en studieväg för humanister in i den journalistiska banan inkluderades en journalistutbildning som enbart krävde studentexamen eller motsvarande för inträde. Kommittén ansåg att det var rimligt att staten tog ansvar för och finansierade även denna typ av utbildning, liksom staten gjort på många andra områden. Det innebar att det skulle finnas två inriktningar, en studentlinje och en akademikerlinje för de som hade fyra akademiska betyg, varav två i statskunskap. De två linjerna skulle vara lika stora. För båda inriktningarna gällde sex månaders praktik som krav för att överhuvudtaget kunna söka utbildningen.⁴³

Uppenbarligen hade något hänt under utredningsprocessen. Kommittén hade fått i uppdrag att föreslå nya former av utbildningar helt eller delvis inom filosofisk fakultet. Det färdiga förslaget innebar ett fristående institut där hälften av studieplatserna riktade sig till icke-akademiker. De två utbildningslinjerna kan ses som ett försök att komma fram till en lösning genom att ge fälten en utbildningsväg var. I en artikel i *Upsala Nya Tidning* gratulerades Torgny Segerstedt till att både ha skapat en ny utbildningsväg för humanister och konstruerat en lösning som tillfredsställt pressens behov.⁴⁴ I *Aftonbladet* uttrycktes lättnad över att det slutliga resultatet blev så bra, trots att det mest suttit ”universitetsbyråkrater” i utredningen och få som varit kunniga i pressfrågor. Tidningen var dock lite oroad över att pressen nu måste ta hand om humanistöverskottet.⁴⁵

⁴⁰ Ibid. s. 4.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid. s. 8f.

⁴³ Ibid. s. 25–38.

⁴⁴ ”Journalistutbildning”, *UNT* 21/3–62.

⁴⁵ ”Journalistutbildning”, *AB* 14/3–62.

I de ursprungliga direktiven hade det akademiska fältet den starkaste positionen, det var universitetens problem som skulle lösas. Under kommitténs arbete kom fokus att förskjutas. I den interna arbetsgrupp som ägnade sig åt journalistutbildningen ingick tre personer som inte tillhörde universitetsvärlden. I KNUFF:s förslag hade pressen stärkt sin position – en icke akademisk studieväg kom att ingå. Att det fanns motsättningar inom KNUFF-kommittén huruvida utbildningar inom eller utanför universiteten var att föredra, vittnar den principdiskussion om utbildningar inom fristående institut, som senare fördes. Diskussionen föranleddes av att ecklesiastikminister Ragnar Edenman uttalat sig positivt om fristående institutsutbildningar. Ordföranden Torgny Segerstedt påminde om att det i direktiven ingick att föreslå praktiskt orienterad utbildning i institutsform vid sidan av universiteten eller i anknytning till dessa. Representanten från Sveriges förenade studentkårer tolkade kommitténs direktiv som att syftet var att anpassa utbildningen vid de filosofiska fakulteterna till det moderna samhällets krav och sa sig inte vilja medverka till att utbildningar bröts ut ur universiteten. Svenska arbetsgivareföreningens representant menade att det stred mot den allmänna utvecklingen att leda in humanistiskt inriktade studenter till olika utbildningsinstitut och att studenternas fria val var ett kulturintresse. Kommittén enades slutligen om att inte föreslå fler fristående utbildningar.⁴⁶

Förslaget gick ut på remiss och fick i stort sett positivt respons. Pressorganisationerna formulerade ett gemensamt remissvar i Journalistinstitutets namn, då de inte var egna remissinstanser. De ansåg att det vore önskvärt att pressen själv kunde ta på sig ansvaret för den föreslagna utvidgningen men att ekonomiska skäl starkt talade för att staten tog över. I en diskussion i Journalistinstitutet om det gemensamma remissvaret ventilerades även om det kunde verka undertryckande för pressfriheten att staten tog hand om och dirigerade utbildningen. Detta avvisades dock med hänvisning till att yttrande- och tryckfriheten var reglerad i lag och att Sverige hade ett demokratiskt statsskick. I en artikel i *Pressens Tidning* avvisade Journalistinstitutets ordförande Olof Sundell detta som ”spökrädsla”. Han påpekade dock att det var angeläget att de ”fria yrkesmännens” inflytande över den framtida undervisningen tryggades.⁴⁷

Det förekom även många synpunkter på att de som gick på akademikerlinjen var tvungna att ha två betyg i statskunskap. Denna fråga, ett eller två obligatoriska betyg i statskunskap för inträde på akademikerlinjen, blev det

⁴⁶ Protokoll 29/3–62, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1.

⁴⁷ Olof Sundell, ”En högst önskvärd kvalitetshöjning”, *Pressens Tidning* 1961:17; Petersson (2006) s. 342; Journalistinstitutets direktionssammanträde 14/9–61; Sundells reflexioner 7/11–60 TU:s arkiv, RA, F7:7.

strid om inom det akademiska fältet. Statsvetaren Jörgen Westerståhl drev frågan om att statskunskap borde vara ett centralt ämne för journalister. Han hade på KNUFF-kommitténs uppdrag utformat en för journalister anpassad kursplan i statskunskap.⁴⁸ Flera remissinstanser var kritiska och det fanns även delade meningar inom KNUFF. Två av kommitténs ledamöter, Harald Håkansson från fackförbundet SACO och Alf Högström från Sveriges förnede studentkårer, protesterade i ett särskilt yttrande mot två obligatoriska betyg i statskunskap. De menade att det inte fanns något enskilt ämne som ensamt kunde ge en bred samhällsvetenskaplig orientering. Ämnen som nationalekonomi, sociologi och statistik kunde ge andra viktiga insikter. Studenter med studier inom andra ämnesområden borde inte utestängas. Här positionerade sig företrädare för olika discipliner inom det akademiska fältet och stred om något för dem gemensamt, nämligen vad som skulle räknas som en bred samhällsvetenskaplig orientering.⁴⁹

Reaktioner på Publicistklubben

KNUFF-kommitténs förslag diskuterades på Publicistklubben i september 1961 och ordföranden Torgny Segerstedt var på plats. Segerstedt menade att humanistöverskottet var del av en större samhällsomvandling. I det gamla samhället räckte det med att en liten toppgrupp hade utbildning. Våren 1962 förväntades 14 000 ungdomar ta studenten och 75 procent av dem sökte sig vidare till högre utbildning. Detta skapade en anstormning till universiteten, särskilt till de fria fakulteterna. Nu måste utbildningarna bli mer differentierade, många nya yrken skulle få sin specialiserade utbildning: ”Vi behöver långt mer än förr kulturella serviceyrken.”⁵⁰

Reaktionerna på Publicistklubben var mestadels positiva. Yngvar Alström (*Sundsvalls Tidning*) ansåg att förslaget var för bra för att vara sant och menade att äntligen stod journalister och tidningsutgivare inför ett fullbordande av det man länge hoppats på. Han avfärdade den traditionella synpunkten att yrket inte gick att lära vid skolbänken som ”gamla och romantiska föreställningar om ’den långa vägen’ vilka var osunda och felaktiga”.⁵¹ Bertil Ströhm var kritisk till att ingen representant för yrket var ledamot av kommittén (chefredaktören för en teknisk tidning räknades uppenbarligen inte). Han var orolig för att institutet skulle bli styvmoderligt behandlat om det lades under universi-

⁴⁸ Protokoll 31/1–61, bilaga 1, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1; Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

⁴⁹ Proposition 1962:59, s. 30ff.

⁵⁰ ”Framtidens journalist?”, *Publicistklubbens årsbok* 1962, s. 63.

⁵¹ *Ibid.* s. 65.

tetskanslern. Den tidigare PK-ordföranden Manne Ståhl (*Karlstads-Tidningen*) och själv fil. kand. var den som tydligast tog ställning för traditionen och som uttryckte det sedvanliga föraktet mot akademiker: En stor del av dem som hade akademisk examen kunde inte skriva och de saknade journalistisk näsa. Han befarade att akademiker kastade bort sin utbildning, eftersom de skulle ha fyra betyg innan de påbörjade sin journalistutbildning. Han rekommenderade därför att den praktiska utbildningen skulle komma först så att akademikerna fick det prövat om de passade för yrket. Manne Ståhl uttryckte kritik mot kommitténs utgångspunkt:

Att klara humanistöverskottet är ett legitimt syfte för en universitetsrektor, men är det lika naturligt för pressen att tjänstgöra som avstjälpningsplats? Pressen måste se till att få det bästa folk som finns, så viktigt är yrket.⁵²

En tidigare elev på Journalistinstitutet, Nils Birger Treving (*Idun*), ansåg att det Manne Ståhl gav uttryck för var en form av yrkesmysticism. Men Ståhl fick stöd av Olof Wermelin (*Eskilstuna-Kuriren*) som menade att fallenheten för yrket måste prövas tidigt, den som inte redan under gymnasietiden hängt på sin lokaltidnings redaktion saknade förutsättningar för detta hårda yrke. Han ville även jämföra med lärarkåren som kunde ha liknande problem. Många offrade år på lärarutbildningen bara för att upptäcka att de inte passade för yrket när de väl började arbeta.⁵³

I debatten under det tidiga 1960-talet märks en början till en förändring. Att vara mot utbildning framställs som ålderstiget. Även fackföreningen SJF var positiv och ordföranden K. G. Michanek uttryckte i sitt inledningstal på förbundets kongress en glädje över den förbluffande snabbhet varmed förslagen realiserades, detta efter så många år av kostsamt arbete. Men på kongressen förekom även kritik och en rädsla för att en utbildning skulle stänga ute dem som gick den långa vägen.⁵⁴ I en insändare i fackförbundets tidning ansåg journalisten Ingemar Berglund att teoretiska kunskaper var snobberi och undrade: ”Skall all respekt för den långa vägens representanter trampas ner och skall det inte bli någon plats för folk av vår ått i journalisternas led i framtiden?”⁵⁵ Han var upprörd över att fyra akademiska betyg skulle krävas, som han uppfattade det, av alla som skulle få bli journalister. Han fick svar av redaktören för *Journalisten*, Bertil Ströhm, som började med att korrigera medlemmen med att det gick bra att söka in på instituten utan att vara akade-

⁵² Ibid. s. 67.

⁵³ Ibid. s. 67f.

⁵⁴ ”K. G. Michaneks öppningstal vid 16:e Journalistkongressen”, *Journalisten* 1962:7; Petersson (2006) s. 343f.

⁵⁵ Ingemar Berglund, ”Goda journalister utan några betyg”, *Journalisten* 1962:1.

miker. De som gick ut instituten blev heller inte färdiga journalister, de hade fortfarande en lång väg att gå men de hade fått en bra grund. Konkurrensen om de duktiga ungdomarna skulle komma att hårdna i framtiden och då var det viktigt att kunna erbjuda en pedagogisk väg in i yrket. Alla yrken krävde kunskaper och journalistyrket var inget undantag. Däremot var det lika värdefullt att skaffa sig kunskaper på egen hand och den som gick ”udda vägar till yrket” var inte någon sämre journalist.⁵⁶

Från förslag till beslut

När ecklesiastikminister Edenman sagt sitt och riksdagen gick till beslut hade några förändringar skett. Utbildningarna blev lika stora i Göteborg och Stockholm med 60 platser vardera. De två obligatoriska betygen i statskunskap minskades till ett betyg och utbildningen inordnades inte under universitetskanslern. Ministern ansåg inte att det behövdes någon särskild tillsynsmyndighet utan instituten förlades under ecklesiastikdepartementet. Kungl. Maj:t utsåg styrelserna som hade den direkta ledningen över instituten. Edenman betecknade journalistinstituten som en försöksverksamhet. Han uttalade till och med att det fanns skäl för att all journalistutbildning på sikt anordnades av ett fristående institut. Han hade också synpunkter på hur meritvärderingen skulle ske, något som kom att påverka de framtida utbildningarnas antagningsförfarande. Edenman menade att lämpligheten skulle ha en betydande vikt vid antagningen. Praktikbetyg var ett viktigt urvalsinstrument. Vid denna tid var det fler utbildningar som krävde praktik före antagningen, till exempel socialinstituten. Tanken var att personen i fråga skulle pröva på yrket före utbildningen för att känna efter om det passade. Ett annat urvalsinstrument som Edenman själv föreslog var psykotekniska tester. Denna metod började lanseras som en ny vetenskap som prövade individens läggning och förutsättningar för olika yrken.⁵⁷

Att journalistutbildningen inte integrerades med universiteten berodde sannolikt på det motstånd som fanns inom pressen, något som Edenman tog intryck av. Bertil Ströhm var en av de starkaste motståndarna. Benkt Konnander berättar att Ströhm inte ansåg att universiteten med sin inre hierarki var någon bra utbildningsväg för journalister. Det fanns också en annan förebild, socialinstituten, som drevs som fristående institut. Dess teoretiska linje hade fungerat som en informell utbildningsväg för många journalister.⁵⁸ Att det

⁵⁶ Bertil A. Ströhm, ”Broder IB”, *Journalisten* 1962: 1.

⁵⁷ Proposition 1962:59, s. 35ff. Psykotekniska tester utfördes av Psykotekniska institut i Stockholm och Göteborg. Att pröva anlag genom psykoteknik ökade starkt på 1960-talet, Rikard Eriksson, *Psykoteknik. Kulturell fabricering av personlig identitet* (Stockholm 1999) s. 72f, 78f.

⁵⁸ Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

inrättades två linjer innebar olika villkor för studiestöd. De på studentlinjen fick inte likvärdigt studiestöd med de på akademikerlinjen. Den senare gruppen skulle få samma villkor till lån som vid universiteten.⁵⁹

De statliga journalistinstituten förbereds och sjösätts

Den interimsstyrelse som skulle sjösätta två statliga journalistinstitut inom loppet av ett par månader hade bråda dagar våren 1962. Det var ekonomi, organisation och rektorstillsättningar, lokaler, budget etc. Mycket av planerna byggde på de existerande utbildningarnas struktur och båda de tidigare huvudlärarna i journalistik, Erik Björnsson i Stockholm och Nils Carlshamre i Göteborg, fick fortsätta sina arbeten som förut. Rektorstillsättningarna blev dock besvärliga. Ett krav var att personen i fråga var disputerad. Statsvetaren Olof Ruin fick först jobbet som rektor i Stockholm men tackade nej då han blev erbjuden en annan tjänst. Den tidigare TT-direktören Olof Sundell fick därmed upprätthålla tjänsten provisoriskt. I Göteborg gick rektorstjänsten till Lars Alfvengren, disputerad i nordiska språk. Slutligen gick rektorstjänsten i Stockholm till statsvetaren Göran G. Lindahl, expert på Uruguay. Mitt i all planering skulle de hantera ansökningar till utbildningen och söka extra pengar för att införa de av Edenman föreslagna psykotekniska testerna. Redan i detta skede uppmärksammade den tillfälliga styrelsen att söktrycket till den framtida akademikerlinjen var så lågt att de beslutade att ta in fler sökanden med enbart studentexamen för att kunna utnyttja hela utbildningskapaciteten.⁶⁰ Inom interimsstyrelsen fanns motsättningar mellan statsvetaren Jörgen Westerståhl och SJF-ombudsmannen Bertil Ströhm. Westerståhl var en förespråkare för att ämnet statskunskap skulle få en avgörande betydelse i utbildningen och var besviken då kraven på två obligatoriska betyg i statskunskap hade strukits ned till ett betyg. Sannolikt var han även drivande i att rektorn för institutet i Stockholm skulle vara en statsvetare. Westerståhl som var barnbarn till Hjalmar Branting hade goda kontakter inom det socialdemokratiska partiet. Ströhm hade å sin sida pressens förtroende. Benkt Konnander beskriver i efterhand att han som sekreterare fick rollen att vara lugn och komma med lösningar.⁶¹

⁵⁹ Flera remissinstanser förordade att det studiesociala stödet borde vara lika oavsett linje och krav om samma förmåner för båda linjerna togs senare upp i riksdagen, Riksdagsdebatt, 11/5–62, 1:a kammaren, s. 63f, 2:a kammaren, s. 118f.

⁶⁰ Interimsstyrelsen för journalistinstituten hade följande ledamöter: Olof Sundell, Lisa Mattson, Bertil Ströhm (samtliga från pressen), professorerna Jörgen Westerståhl och Nils Andrén samt Benkt Konnander från ecklesiastikdepartementet som var styrelsens sekreterare. Protokoll 4/4, 9/5, 5/6 1962, Interimsstyrelsen för journalistinstituten, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁶¹ Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

Hösten 1962 öppnade två nygamla journalistutbildningar i statlig regi i Stockholm och Göteborg. För att kunna söka in krävdes genomgången praktik på en tidning under sex månader. I Göteborg bröts den tidigare journalistutbildningen loss från universitetet och fick nya lokaler på Järntorget, i tidningen *Ny Tids* lokaler.⁶² För Stockholms del blev konsekvensen att det tidigare branschdrivna institutet övergick i statlig regi. Till studentlinjen sökte många, enbart i Stockholm var det 120 sökande till 30 platser på den första kursen hösten 1962, varav hälften var kvinnor. Kursledaren Erik Björnsson uttalade att de måste gallra men att de skulle ta hänsyn till att vissa begåvade personer kunde ha en enkel skolbakgrund.⁶³ Det krävdes visserligen studentexamen men instituten hade rätt att ge dispenser, något de var frikostiga med. De utvecklade en praxis och gav regelmässigt undantag från kravet på studentexamen, särskilt för dem som hade kompletterat sin skolgång med studier på folkhögskola eller på andra sätt visat anlag för journalistyrket.⁶⁴ Det gamla traditionella kravet inom pressen var att inte utestänga någon från folkets breda lager från journalistbanan och detta levde till viss del kvar på instituten. För akademikerlinjen var det värre, 1962 sökte endast 5 personer som nådde upp till de krav som ställdes.

Den statliga KNUFF-kommittén fick ett annat resultat än vad som var tänkt. Syftet hade varit att leda över humanistöverskottet till praktiska utbildningar, men den statliga journalistutbildningen fick inte den funktionen. Fram till 1966 antogs årligen bara en handfull studenter på akademikerlinjerna vid de två instituten jämfört med en planerad intagning av 60 akademiker per år. Dessa platser fylldes istället med sökande med studentexamen, vilket var möjligt enligt reglerna. Ändå mjukades antagningskraven för akademiker upp och studenter med betyg i andra ämnen än de som hade slagits fast antogs. Utredningens uttalade syfte att skapa differentierade yrkesinriktade utbildningar för akademiker med en humanistisk universitetsutbildning fick därmed

⁶² Jag har inte funnit några reaktioner från Göteborgs universitet mot att de blev avlödade journalistutbildningen. Detta bekräftas även av Börje Lagerquist som var verksam på den praktiska journalistkursen och hans uppfattning är att universitetet inte hade något särskilt intresse av att behålla den journalistutbildning som företrädare för pressen i Göteborg under lång tid skött helt självständigt. Intervju med Börje Lagerquist 5/11 2009.

⁶³ ”Fler akademiker är välkomna till de två journalistinstitutet”, *SvD* 12/5–62.

⁶⁴ Enligt den praxis som tillämpades medgavs undantag från kravet på studentexamen för studenter med: a) folkskola och tre kurser på folkhögskola b) realexamen och två kurser på folkhögskola c) folkskola, realexamen kompletterad med studentbetyg i svensk skrivning, svenska språket och litteraturen, engelska, historia och samhällskunskap. Dispens gavs för andra meriter som ansågs vara tillräckliga. Se Yttrande över kompetensutredningens betänkande avgivet av Samarbetsnämnden för journalistinstitutet i samråd med Tidningarnas utbildningsnämnd och SJF, Ecklesiastikdepartementet, RA, konseljakt 3/3 1967.

ett rakt motsatt resultat när det gäller journalistutbildningen – en fristående institututbildning för ungdomar med lägre utbildning.⁶⁵

Att akademiker inte sökte in till journalistinstitutet kan ha haft flera orsaker. Journalisternas löner var låga jämfört med exempelvis läraryrket. Det var ingen stor efterfrågan på akademiker inom pressen och de attraktiva platserna på storstadstidningarna var få. För akademikern var det ett risktagande att söka dit då det betyg som gavs vid Journalistinstitutet inte kunde tillgodoräknas i en akademisk examen. Arbetsmarknaden visade sig också kunna absorbera fler akademiker än väntat. Under 1960-talet fördubblades antalet förvärvsarbetande akademiker och mest ökade tjänstesektorn. Att förutsägelse om en överproduktion av humanister inte infriades kan till viss del bero på att systematiken i genomförda prognoser hade varit bristfällig. I mitten av 1960-talet hade diskussionen istället börjat kretsa kring att öka det totala antalet studerande vid universitet och högskolor samt att öka utbildningarnas effektivitet.⁶⁶

En vidhängande diskussion är vad humanistöverskottet egentligen var för något. Existerade det överhuvudtaget eller hade det varit någon form av kollektivt hjärnspöke? Mac Murray påpekar i sin avhandling att varningar om överproduktion av akademiker finns belagda långt bak i historien. Idéhistorikern Nils Runeby har beskrivit fenomenet och menar att överproduktionstesen upprepas genom historien med en ”märklig envishet”.⁶⁷ Redan på 1750-talet varnades det för överproduktion vilket skulle kunna leda till att studenterna blev halvbildade och enbart hade en ytlig kunskap. Överproduktionstesen åtföljdes ofta av rädsla för halvbildning, att människor skulle få ofullständiga kunskaper, vilket ansågs värre än att vara obildad. Kunskap som inte var förenad med samhällsställning ansågs politiskt riskabel. Halvbildningen ansågs hota kunskapens renhet eftersom kunskapen hade sökts för att skaffa sig en bättre framtid genom ett bra yrke, snarare än för kunskapens egen skull, vilket var ett bildningsideal. Enligt Mac Murray leder såväl överproduktionstesen som rädslan för halvbildning till diskussioner om att avlänka humanister till mer praktiska yrkesutbildningar.⁶⁸ Det går att tolka överpro-

⁶⁵ KNUFF-kommittén fortsatte sitt arbete med andra differentierade utbildningar för humanister där resultatet kan ha överensstämt bättre med målen, men detta har dock inte ingått i mitt uppdrag att undersöka.

⁶⁶ Ekstedt (1976) s. 59ff. 1960 startade ecklesiastikdepartementet en prognos- och planeringsgrupp som kom att visa att beräkningarna gällande arbetsmarknadens behov och utbildningarnas kapacitet varit felaktiga, Lindensjö (1977) s. 19f, 26ff.

⁶⁷ Runeby beskriver den allmänna rädslan för halvbildade revolutionärer. Det fanns en viss skillnad mellan olika ämnen. Naturvetenskapliga och tekniska utbildningar ansågs inte lika samhällsfarliga, Runeby (1995) s. 82–89.

⁶⁸ Murray (1988) s. 13–21.

duktionstesens och rädslan för halvbildning som ett uttryck från det akademiska fältet för att försvara sin position. Rädslan för ett humanistöverskott kan bero på risken att förlora elitstatus i samhället. Om för många skulle få en högre utbildning kunde konsekvensen bli att det akademiska fältet förlorade sin exklusivitet och det elitnätverk som fanns inom akademien kunde försvagas. Denna fråga kan inte fullt utredas här. I denna avhandling är föreställningar om humanistöverskottet intressanta, eftersom dess faror, verkliga eller inbillade, ledde till att en kommitté tillsattes som föreslog att en statlig journalistutbildning skulle startas i Sverige.

SOCIALDEMOKRATERNAS MOTSTÅND MOT REKLAMUTBILDNING

Reklamutbildningen, som utreddes parallellt med journalistutbildningen, förstatligades inte utan kom att i förändrad form bli placerad på journalistinstitutet. Vägen dit hade sina förvecklingar. Den statliga KNUFF-kommittén hade föreslagit att inrätta en högre reklamutbildning enligt liknande former som journalistutbildningen. Den skulle vara uppdelad i en akademikerlinje och en studentlinje och drivas i form av fristående institut vid tre orter, Stockholm, Uppsala och Göteborg. I Stockholm skulle det innebära ett förstatligande av det branschdrivna Institutet för högre reklamutbildning, IHR, som hade startats 1953 och som drevs i form av en stiftelse med stöd från reklambranschen. IHR var samlokaliserat med Journalistinstitutet och Grafiska institutet.⁶⁹

Att reklam var ett politiskt känsligt ämne framkom när regeringen skulle ta ställning till en högre reklamutbildning. Reklamens roll var under debatt, mängden hade ökat kraftigt efter kriget och det födde motreaktioner. Författaren Sven Lindqvist gick till hårt angrepp mot reklamen i debattboken *Reklam är livsfarligt* 1957. Den ockuperade människors liv och tankar, människor lurades att konsumera, annonserna borde recenseras av tidningarna innan de tryckte dem, ansåg Lindqvist. Tidningarnas uppgift borde vara att ge medborgarna råd och upplysning om olika varor. Han menade även att försäljningen av konsumtionsvaror borde skötas av opartiska företag som ägnade sig åt konsumentupplysning. Reklamsektorn inbegrep även politisk påverkan, ”partireklam”, vilket beskrivs i Lindqvist debattbok.⁷⁰

När förslaget att inrätta en högre reklamutbildning gick ut på remiss fanns viktiga kritiker. Statens konsumentråd menade i remissvaret att det borde vara viktigare att ge konsumenterna än producenterna ”uppföstran” som ledde till resistens mot osakliga reklamargument. Ecklesiastikminister Edenman anslöt

⁶⁹ *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 39–50.

⁷⁰ Sven Lindqvist, *Reklamen är livsfarlig* (Stockholm 1957) s. 16f, 21f, 87.

sig till denna kritik och ansåg att inte tillräcklig hänsyn hade tagits till konsumenternas intressen. Han var tveksam till om staten skulle stå för en utbildning som gynnade en reklamsektor som kunde vara skadlig, genom att den hade andra syften än att ge korrekt vägledning. Resultatet blev att förslaget drogs tillbaka för att ses över.⁷¹ Därefter följde en strid mellan främst två aktörer, Statens konsumentråd och Svenska försäljnings- och reklamförbundet, om att få påverka översynen. Statens konsumentråd inrättade snabbt en arbetsgrupp för reklamutbildningen som i en skrivelse till departementet efterlyste en djupare analys av reklamen i samhället från såväl samhällsekonomiska som socialpsykologiska utgångspunkter. De menade att en statlig utbildning borde tillgodose ett framtida arbetskraftsbehov inom områden som ägnade sig åt icke-kommersiell information, till exempel informationsverksamhet inom myndigheter och organisationer. Även denna sektor borde inrymmas i en statlig utbildning.⁷² Svenska försäljnings- och reklamförbundet menade å sin sida att modern marknadsföring var inriktad på konsumenternas önskemål. Reklamen var ett medel för att överföra säljargument och information till konsumenterna. Det borde därför vara möjligt att ordna en gemensam utbildning för kommersiell marknadsföring och för den icke-kommersiella informationsverksamheten, till exempel för den konsumentupplysning som bedrevs i statlig regi men också av dags- och veckopress. Förbundet föreslog att ämnet konsumentkunskap kunde förstärkas i den framtida utbildningen.⁷³

Det följande händelseförloppet ger en intressant inblick i hur politik praktiskt bedrivs. Frågan var känslig och en socialdemokratisk regering hade ingen anledning att prioritera en reklamutbildning på marknadens villkor. I ett internt PM på ecklesiastikdepartementet diskuterades det uppkomna problemet. Det var svårt för svenska staten att minska näringslivets försäljningsstimulerande åtgärder där reklamen hade en ledande plats. En sådan isolerad svensk handlingslinje var inte möjlig eftersom Sverige hade en ”liberal handelspolitik” och för näringslivet var reklam en nödvändig metod för att slå sig in på den utländska marknaden. Reklam var därmed något som skulle komma att bestå och expandera. I departementets PM omfattade reklam även ”propagerandet av idéer”. Folkrörelser, kommuner, statliga myndigheter och

⁷¹ Proposition 1963:1, bil. 10, s. 454f.

⁷² P M med synpunkter på högre reklamutbildning, 13/7–62, undertecknad av Carin Boalt, Ursula Wallberg och Brita Åkerman. Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁷³ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning, 6/9–62, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

andra organisationer intresserade sig allt mer för att ”via medier av olika slag vinna förståelse för och skapa kunskap om sina strävanden”. Staten måste tänka på att se till att ”reklamfolket och PR-männen” fick en god och objektiv utbildning som också tillgodosåg andra samhällsaktörers behov.⁷⁴

Benkt Konnander var en central tjänsteman på ecklesiastikdepartementet och fungerade som sekreterare i interimsstyrelsen för journalistinstitutet. Han beskriver i efterhand hur han genom olika kontakter fick uppslag till hur frågan kunde lösas. Konnander formulerade därefter ett förslag om hur en utbildning av konsumentupplysare skulle kunna startas vid journalistinstitutet, ett arbete som han utförde med Edenmans goda minne.⁷⁵ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet fick därefter ta ställning till ett ”av sekreteraren utarbetat remissvar” med förslag om att på försök starta en utbildning för konsumentupplysare inom journalistinstitutet, något som styrelsen godkände och ställde sig bakom. Konnanders remissvar innehöll ett färdigt förslag med kursplan, organisation och kostnadskalkyl till en utbildning för konsumentupplysare som på försök skulle kunna förläggas vid de två journalistinstitutet.⁷⁶

I den argumenterande bakgrunden i Konnanders förslag förs det fram att det fanns tre inriktningar inom reklamområdet; varureklam, åsiktsreklam samt objektiv varubeskrivning. Med åsiktsreklam menades den idépropaganda som bedrevs av organisationer och folkrörelser. Objektiv varubeskrivning betecknade en saklig information om varor och tjänster som saknade försäljningsfrämjande syfte. Att inrymma dessa tre olika typer inom samma utbildningslinje ansågs vara svårt. Den första formen av reklam, varureklam, hade redan en utbildning. För åsiktsreklam var det möjligen svårt att hitta en enhetlig utbildning, dit rekryterades såväl samhällsvetare som journalister, å andra sidan var det enligt skrivelsen otänkbart att staten skulle engagera sig i en utbildning inriktad på idépropaganda. Det fanns därmed en kvarvarande

⁷⁴ PM ang. behovet av reklamutbildning, signerat M.B. ”Måns Backelin” skrivet i blyerts bredvid. Måns Backelin var politisk sakkunnig på ecklesiastikdepartementet i början av 1960-talet. Se Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁷⁵ Intervju med Benkt Konnander 29/5–2008; Konnander (2002) s. 48.

⁷⁶ Formellt sett var förslaget utformat som ett remissvar på de skrivelser Statens konsumentråd och Svenska försäljnings- och reklamförbundet tidigare hade skickat in till ecklesiastikdepartementet. Det var en helt vanlig procedur att viktiga skrivelser till departementen skickades ut på remiss till andra berörda aktörer. Men ingen annan än interimsstyrelsen för journalistinstitutet gavs i detta fall möjlighet att avge synpunkter. Se Protokoll 6/9–62, Interimsstyrelsen för journalistinstitutet, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

form av ”reklam” som saknade utbildning: ”Däremot saknas i vårt land högre utbildningsvägar med inriktning på objektiv varubeskrivning.”⁷⁷

Efter att retoriskt ha särskilt den objektiva varubeskrivningen från annan form av reklam, framfördes att en utbildning i objektiv varubeskrivning ändå skulle kunna bli användbar för personer som arbetade närmare marknaden, till exempel personal inom ”public-relation”, marknadsundersökare samt kontaktpersonal inom reklambranschen. Yrkesbenämningen ”marknadskonsulent” valdes efter viss diskussion för att markera utbildningens ”användbarhet inom angrepsområde marknadsinriktade sektorer”.⁷⁸ Det huvudsakliga tänkta arbetsområdet var, enligt Konnanders förslag, den informations- och rådgivningsverksamhet som bedrevs av myndigheter och hushållningssällskap. Denna form av konsumentupplysning förväntades öka eftersom det fanns ett behov av sakliga upplysningar som motvikt till reklamen. Viktiga var också press, radio och TV som ”ägnar växande uppmärksamhet åt konsumentfrågor av skilda slag. Ett flertal konsumenttidningar konkurrerar om läsarnas intresse”.⁷⁹ De framtida marknadskonsulenterna skulle vara experter på kommunikation och information, på att skapa kontakter med sin publik. Dessutom skulle de vara förtrogna med olika typer av medier. Mer än hälften av undervisningen skulle ske tillsammans med journalisteleverna. I övrigt var upplägget mycket likt journalistutbildningen men med betydligt färre elever.⁸⁰

Konnander anser själv i efterhand att det förslag han en gång utarbetade erbjöd en möjlighet för departementet att komma förbi ett problem.⁸¹ Regeringen behövde inte inrätta den högre reklamutbildning som KNUFF-kommittén föreslagit men kunde erbjuda ett annat alternativ.

Hans initiativ föll i god jord på departementet och blev en färdig proposition 1963. Många var positiva men kritik kom från vissa håll. Svenska försäljnings- och reklamförbundet var djupt kritiskt och menade att det mer handlade om att journalistinstitutet ville bredda sin rekryteringsbas. Man påpekade behovet av en reklamutbildning och att reklambranschen var dubbelt så stor som hela journalistkåren. Den sittande KNUFF-kommittén avstyrkte bestämt och ansåg det ”olyckligt” att koppla ihop utbildningen av

⁷⁷ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁷⁸ Ibid. s. 8.

⁷⁹ Ibid. s. 7.

⁸⁰ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁸¹ Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008.

konsumentrådgivare med utbildningen av journalister. Konsumentupplysning och reklam borde istället integreras i samma utbildning eftersom områdena var mer närliggande. All god reklam innebar konsumentupplysning, enligt KNUFF-kommittén. Den ansåg heller inte att det var ”lett i bevis” att det fanns något behov av utbildade konsumentrådgivare på arbetsmarknaden. KNUFF-kommittén passade även på att kritisera ecklesiastikdepartementet för att journalistinstitutet inte hade integrerats med universiteten och ansåg att det var en viktig anledning till att journalistutbildningen lockade så få akademiker.⁸²

Ecklesiastikminister Edenman gav den nya formen av reklamutbildning fullt stöd men beteckningen marknadskonsulent ströks till förmån för beskrivningen objektiv konsumentupplysning. Han ansåg att den ökning som skett av reklamen i samhället krävde en motsvarande ökning av sakliga upplysningar. En renodlad reklamutbildning skulle i alltför hög grad vara producenternas särintresse för att kunna bedrivas som en statlig utbildning. Edenman uteslöt dock inte att en fackutbildning för reklamverksamhet skulle kunna få statligt stöd på samma sätt som ”annan yrkesutbildning av merkantil karaktär”. Han ansåg att universiteten borde starta kurser inriktade på yrkesverksamhet i marknadsföring, konsumentupplysning och annan informationsverksamhet.⁸³ Följden blev att redan hösten 1963 kunde 30 nya utbildningsplatser i objektiv konsumentupplysning inrättas vid journalistinstitutet i Stockholm och Göteborg. Redan från starten av de statliga journalistinstitutet tillkom på detta sätt ytterligare en utbildning som i hög grad var en typ av politiskt experiment. På det nya institutet i Göteborg förekom en diskussion inom styrelsen där man var lätt kritisk och efterlyste klarare definitioner av det yrke denna nya grupp elever skulle utbildas till. De hade fått ett antal nya utbildningsplatser för ett yrke som för dem var oklart. Linjen kom att bli en utbildning för konsumentjournalister och konsumentupplysare som senare integrerades i en informationslinje på journalisthögskolorna.⁸⁴ Institutet för högre reklamutbildning fick vänta tills 1977 innan det förvandlades till en statligt finansierad högskola.

⁸² Interimsstyrelsens förslag skickades ut på en remissrunda. Se Kommittén för nya utbildningsvägar med utlåtande över interimsstyrelsen för Journalistinstitutet förslag rör utbildning av marknadskonsulenter; Ytrande över JI-förslag – andra utkastet, 15/10 1962, Svenska försäljnings- och reklamförbundet, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 4; Proposition 1963:1, bil. 10, s. 457f.

⁸³ Proposition 1963:1, bil. 10, s. 460f.

⁸⁴ Protokoll 16/1–63, Journalistutbildningen, JMG:s arkiv, A1:1; *Å jour. Om journalistutbildning*, SOU: 1975:25, s. 35f.

ANALYS – EGNA INITIATIV OCH ATT PÅVERKA STATLIG UTBILDNINGSPOLITIK

Utbildningssociologen Margaret Archers perspektiv är aktuellt i avhandlingens tredje del. Archer hävdar att det finns en avgörande skillnad om olika aktörerna väljer att bygga upp egna skolor eller om de försöker påverka staten att skapa de utbildningssystem som den speciella gruppen förespråkar. I det senare fallet blir utbildningens form en förhandling genom staten och slutresultatet blir en form av kompromiss mellan olika intressen.⁸⁵ Under efterkrigstiden föreligger ett sådant skifte i Sverige där utbildning i takt med ett växande välfärdssamhälle i högre grad blir en statlig angelägenhet som hantearas av utredningar. I kapitel tre skildras hur olika aktörer med intresse av journalistutbildning tar initiativ till att starta utbildningar utifrån olika intressen och synsätt. Det akademiska fältet och pressens fält agerar genom att starta egna utredningar där man i artiga ordalag diskuterar hur en sådan ska vara utformad och av vem. Pressen och akademien kommer i närkontakt, dras mot varandra och stöts ifrån varandra.

I det fjärde kapitlet flyttar denna process in i det statliga utredningsväsendet. När KNUFF-kommittén börjar sitt arbete saknar pressens organisationer egen representation i kommittén som har ett uttalat uppdrag att yrkesförbereda akademiker. Kommittén har sin utgångspunkt i det akademiska fältet och det är universitetens problem som ska lösas. Trots detta får pressens fält ändå ett insteg i dess arbete och påverkar resultatet. I enlighet med Archer går det att se den statliga journalistutbildningen som ett resultat av en förhandling. De två fälten får i praktiken varsin utbildning genom att det blir en särskild akademikerlinje. I utredningen fanns ledamöter som inte var särskilt intresserade av att lösa universitetens problem och de som hade kopplingar till det befintliga journalistinstitutet. Det skedde en förändring inom själva utredningen när KNUFF föreslog att även en journalistutbildning för personer utan akademiska meriter skulle ingå. Nästa förändring skedde genom ecklesiastikminister Edenman som beslutade att journalistutbildningarna skulle vara fristående från universitetet och även på andra punkter gick pressen till mötes. Det har varit svårt att se några konkreta belägg men någon form av påverkan borde rimligen ha skett när en utredning resulterar i något helt annat än vad syftet var. Något som kan vara troligt är att pressen och den socialdemokratiska utbildningspolitiken hade gemensamma intressen av att ha en fristående utbildning. Edenman ville förändra universitetens struktur mot mer samhällsnyttiga utbildningar. Pressen ville hålla utbildningen utanför universiteten.

⁸⁵ Archer (1984) s. 68, 109.

Journalistutbildning föreslås under hela perioden som en lösning på andra problem än att det finns ett behov av fler utbildade journalister. Nordiska rådet vill starta en journalistutbildning för att stärka det nordiska samförståndet. Elis Håstad vill ordna journalistutbildning som ett led i att etablera forskningen om massmedier i Sverige. KNUFF-kommittén har uppdraget att lösa problemet med humanistöverskottet och använder journalistyrket för sitt ändamål som en dellösning. Från pressens sida ska utbildning vara ett botemedel mot sensationsjournalistik och därigenom hoppas man slippa hårdare lagreglering. Utbildning anser SJF vara en väg mot högre löner. Under perioden är dock bristen på journalister stor, vilket även kommer fram i diskussionen.

Den mest uppseendeväckande lösningen är hur en föreslagen reklamutbildning förvandlas till en utbildning i objektiv konsumentupplysning på journalistinstitutet, i det närmaste en utbildning för konsumentjournalister. Reklambranschen får trots sin storlek ingen statlig utbildning. Detta visar på kraften i den socialdemokratiska utbildningspolitiken att använda utbildning som styrning, att reklamvärlden ska fostras in i andra värderingar än att öka försäljningen.

SAMMANFATTNING, DEL II

Avhandlingens andra del behandlar det svenska utbildningssamhällets framväxt där olika initiativ att utbilda journalister samexisterade. I kapitel tre skildras de utbildningsinitiativ som kom fram i brist på initiativ från pressens organisationer och från regeringen. Från flera håll kom förslag om journalistutbildningar, både från socialdemokraterna, från Nordiska rådet och från Stockholms högskola som tog initiativ till en utredning om journalistutbildning som de inbjöd pressorganisationerna till. Denna kommitté vände sig 1953 till ecklesiastikdepartementet och presenterade ett färdigt förslag på en journalistutbildning med ett vidhängande pressforskningsinstitut. De tre pressorganisationerna blev på grund av alla externa initiativ tvungna att uppfråga om en utbildning, detta för att inte förlora inflytandet över hur en sådan skulle utformas. Pressen avvisade samarbete med högskolan och startade en egen utredning. Slutligen lyckades branschen ena sig om att starta ett eget journalistinstitut 1959. Det blev då en renodlad praktisk utbildning utan forskningsanknytning. På ett strukturellt plan visar processen hur pressens fält inom sig hade en mångfald av förslag på utbildning och hade ytterst svårt att ena sig. Fältet slöt sig dock enigt utåt i sin strävan att exkludera andra utbildningsinitiativ som betraktades som ett intrång i den egna autonomi.

I kapitel fyra är det statliga utredningsväsendet arena för en maktkamp mellan olika intressen. Vilken form en utbildning av journalister skulle ha blir

föremål för en politisk förhandling mellan olika aktörer. Den statliga KNUFF-kommittén som hade i uppdrag att hitta yrkesutbildningar för akademiker och som förde fram journalistyrket som ett sådant alternativ, fick i slutändan ett helt annat resultat. Utredningen hade tillsatts för att lösa universitetens problem med en befarad överutbildning av humanister men resulterade i två från universiteten fristående statliga journalistinstitut som främst utbildade elever utan akademisk examen. Här framkommer att pressen och den socialdemokratiska ecklesiastikministern hade gemensamma intressen av att starta fristående journalistinstitut i en tid när den politiska ambitionen var att reformera universiteten. Journalistinstitutionen fick även tillhandahålla en lösning på socialdemokraternas avoghet mot att starta en högre statlig reklamutbildning. Genom en politisk process förvandlades denna till en utbildning i objektiv konsumentupplysning som förlades till de två journalistinstitutionen. I kapitlet konfronteras pressens fält och det akademiska fältet i en strid om vilket fälts utbildningskapital som ska gälla vid utbildning av journalister.

Uppbyggnad. Journalistutbildningen söker sin form

Från och med hösten 1962 fanns två statliga utbildningsinstanser för journalister i Sverige och finansieringen var tryggad genom statliga anslag. Utbildningen var fristående från universiteten och till viss del även från pressen och därmed blev journalistinstitutet en ny part att förhålla sig till. De tidigare långa diskussionerna om hur en utbildning av journalister borde utformas övergick därmed i kritik av den befintliga utbildningen och förslag om hur denna borde förändras. Utbildningens innehåll och upplägg blev föremål för diskussion. Pressen, som tidigare varit så enigt utåt, delades upp i kritiker och förespråkare.

När en statlig utbildning var etablerad blir några forskningsfrågor mer aktuella: Vilken roll fick utbildningen och vilken förändring ansågs nödvändig? Vem skulle styra förändringen? Vilken typ av kunskap ansåg olika parter att en journalist borde ha? Hur skulle de lämpliga eleverna väljas ut och av vem? I det femte kapitlet behandlas journalistinstitutets första tid 1962–67 och de förslag om förändringar som presenterades. Även andra utbildningsinitiativ beskrivs, i synnerhet det socialdemokratiska partiets ambition att utbilda samhällsjournalister. Kapitel sex fokuserar på urval, yrkesideal och ungdomsradikalism under det sena 1960-talet. Alla dessa faktorer fick konsekvenser för utbildningarna som efter 1967 bytte namn till Journalisthögskolor. I den tredje delen görs undersökningarna främst under de statliga journalistutbildningarnas tak.

KAPITEL V

Journalistinstituten – förnyare och revoltörer

Erfarenheten har emellertid visat att endast begränsade delar av dessa universitetsämnen rationellt kan motiveras som beståndsdelar i en journalistisk yrkesutbildning.¹

Förstatligandet innebar en förändring av den teoretiska undervisningen vid skolorna. Tidigare hade lärarna i teoretiska ämnen anlitats från universiteten. Nu kunde teoretiska lärare anställas direkt vid instituten, vilket kom att få konsekvenser. Det kan uttryckas som att motsättningen mellan teori och praktik flyttade in hos journalistutbildningarna.

Vintern 1963 samlades samarbetsnämnden för de två journalistinstitutet för första gången för att dra upp gemensamma riktlinjer för verksamheten vid de två utbildningarna. I styrelsen ingick representanter såväl från universiteten som från pressorganisationerna. Bertil Ströhm hade av ecklesiastikdepartementet blivit utsedd och arvoderad som sekreterare och blev den som kom att hålla i trådarna.² Ett problem var det dåliga söktrycket till akademikerlinjen och det ifrågasattes om det fanns något speciellt värde med denna linje. Rektorn för institutet i Stockholm, Göran G. Lindahl, menade att en person med bra studentbetyg hade bättre förutsättningar att följa undervisningen på journalistinstitutet än en akademiker med dåligt studentbetyg i botten som sedan läst akademiska betyg i ämnen som inte alls var relevanta för journalistyrket.³ Våren 1963 fick Lars Furhoff arbete som lektor vid Journalistinstitutet i Stockholm, JIS. Han var 25 år gammal och hade just färdigställt en licentiatavhandling om relationerna mellan tidningarnas upplagor och annonsintäkterna. Han hade även hunnit med att vara redaktör för *Liberal Debatt*, sommarjobbade som journalist och gett ut två debattböcker, varav en gick till hårt angrepp mot partipressen där han förespråkade en form av välutbildad journalist som var obunden av politiska hänsyn.⁴ Lars Furhoff kom att bli

¹ Utredaren Lars Furhoff, Betänkande angående journalistutbildningen, E 1966:7, s. 12.

² Protokoll 13/2–63, Samarbetsnämnden för journalistinstitutet, RA, A:1.

³ Protokoll 18/3–63, Bilaga 8, Samarbetsnämnden för journalistinstitutet, RA, A:1.

⁴ I *Kommunal skendemokrati* (Lund 1961) kritiserade Furhoff den bristande demokratin inom

journalistutbildningsutvecklaren – älskad och hatad – som blev rektor, utredare och forskare. I Göteborg kom Journalistinstitutet, JIG, att få en något lugnare utveckling under rektorn Lars Alfvegren.⁵

Psykoteknik introduceras

När två statliga journalistinstitut startade infördes psykotekniska test som ett av flera urvalsverktyg, något som ursprungligen varit ecklesiastikministerns förslag. Psykotekniken blev gökungen, en alternativ metod att välja ut de mest lämpade för journalistyrket vid sidan av vanliga betyg och praktisk erfarenhet där lämpligheten prövades ute på redaktionerna.

Psykotekniken kom ursprungligen från Tyskland där den tyske psykologen Hugo Münsterberg i början av 1900-talet utvecklade teorier om hur psykologin kunde användas för att effektivisera näringslivet. En viktig del var att analysera det ”människomaterial” som fanns att tillgå som arbetskraft. Tankarna vann sedan insteg i det svenska 1930-talets moderniserings- och rationaliseringsiver som en del av en social ingenjörskonst. Makarna Myrdal skrev redan 1934 i *Kris i befolkningsfrågan* om behovet av psykologisk testning som en grund för yrkesvägledning. I det framväxande välfärdssamhället efter kriget utformades många nya yrkesfunktioner som behövde besättas av rätt person och här kom psykotekniken in som en urvalsteknik.⁶ Psykotekniska institutet i Stockholm grundades 1944 och var knutet till Stockholms högskola. Ändamålet var att utveckla psykologisk verksamhet vid yrkesrådgivning och personalanställning. I början av 1960-talet expanderade psykotekniken kraftigt, vilket skedde parallellt med att alltfler ungdomar sökte sig till högre utbildningar. Mellan 1962 och 1964 tredubblades antalet anlagsundersökningar och därmed ökade antalet verksamma psykologer på området.⁷

de svenska kommunerna som hade fått ett sådant utökat verksamhetsområde. Även den kommunala journalistiken ansåg han var undermålig. I *Pressens förräderi* (Stockholm 1963) kritiserade han att många journalister var politiskt förtroendevalda och hur detta korrumpade den kommunala demokratin genom att makthavarna höll varandra om ryggen. Furhoff menade att journalisterna svek sin uppgift som tredje statsmakt genom att även vara politiker. Enligt honom borde tidningarnas uppgift bestå i att vara folktribuner och på allmänhetens vägnar övervaka de makthavande. Han påpekade i båda böckerna att utbildningsstandarden för journalister borde höjas.

⁵ Jörgen Westerståhl kom att ingå i styrelsen för journalistinstitutet i Göteborg, som representant för Göteborgs universitet där han tillträdde som professor, Protokoll 16/1–63. JMG:s arkiv, A1:1.

⁶ Eriksson (1999) s. 39–48, 115.

⁷ I början möttes psykotekniken av skepsis, att den ledde till en testningsterror, men den kom så småningom att bli etablerad. Psykotekniken användes till exempel för att pröva

Hösten 1962 tog Journalistinstitutet kontakt med Psykotekniska institutet, PTI. Önskemålet var att genomföra ett första test av dem som sökte in till journalistinstitutet redan i februari 1963. Psykotekniska institutet betonade att testning vid detta första tillfälle inte ”kunde få en adekvat och slutgiltig sammansättning och utformning” och att testresultaten måste behandlas med viss försiktighet men att man inom ett år skulle kunna utarbeta ett tillförlitligt test.⁸ PTI genomförde därefter en arbetsanalys ”för att kartlägga vilka psykiska funktioner, begåvningsfaktorer och färdigheter som var väsentliga” för en journalist.⁹ Den gjordes bland annat genom intervjuer med verksamma journalister samt genom att ta del av de yrkesbeskrivningar som fanns i *Svenskt yrkeslexikon*. Insamlad information översattes därefter till mätbara egenskaper. På Psykotekniska institutet hade personalen svårt att hitta någon mall för hur en typjournalist borde vara och vilka standardkrav som borde gälla. Yrket beskrevs som mycket mångfasetterat och omväxlande, beroende på tidningens storlek och inriktning. Även inom redaktionerna fanns stora variationer, en nyhetsreporter, en referent och en redigerare hade helt olika arbetsuppgifter. Så småningom kunde dock Psykotekniska institutet urskilja vissa gemensamma variabler för vad PTI kallade en ”all-round-journalist”:

Dessa krav var verbal och logisk-induktiv begåvning, allmänorienteringskunskap, uppmärksamhet och förmåga till koncentration, rel. gott minne och en del karakterologiska egenskaper som kontaktförmåga, initiativ (”drive”) yrkesmotivation, emotionell stabilitet, aktivitet, omdöme och mognad.¹⁰

Dessa ideala egenskaper systematiserades därefter och olika tester utformades som prövades på de 87 personer som sökte in på Journalistinstitutet våren 1963. De fick börja med att genomgå ett testbatteri som bestod av tre delar; psykotekniska tester som tog cirka sex timmar, journalistiska skrivprover i en timme och en timmes intervju. De psykotekniska testerna bestod av 11 olika delprov med tyngdpunkt på verbala prov, logik, perception samt visuella och auditiva minnesprov. Ett logiskt-induktivt prov på 30 minuter bestod av talserier och det gällde att finna en regel efter vilken en viss mängd talserier var uppbyggda. De perceptiva proverna gick ut på att under tidspress känna

lämplighet för läkaryrket hos dem som sökte in till utbildningen eftersom man ansåg att betygen inte kunde mäta hur lämplig en person var för läkarbanan. Första gången psykotekniska test användes för inträdesprov till en högskola var 1946, Eriksson (1999) s. 72–79, 190ff. Se även ”Testning har debuterat vid Tekniska högskolan”, *SvD* 21/9–46.

⁸ Brev till Journalistinstitutet 14/11–62 från Oscar Widman, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

⁹ Journalistprovningar, beskrivning från Psykotekniska Institutet 8/1–65, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

¹⁰ Ibid.

igen en given geometrisk figur bland fem snarlika. Allmänbildning hos de sökande prövades genom ett test med 80 uppgifter. De journalistiska arbetsproverna bestod av att se på en film och därefter skriva ett referat. Ett prov gick ut på att sätta rubriker på olika notiser samt att skriva bildtexter till fyra olika bilder. Slutligen genomfördes en timmes intervju med psykologer som gjorde skattningar av bland annat kontaktförmåga, allmän ambition, omdöme och mognad samt emotionell stabilitet. Intervjun resulterade i vad PTI kallade en ”karakterologisk bedömning” av den sökandes personlighetsmässiga lämplighet för journalistyrket.¹¹ Resultaten av de olika testerna vägdes därefter samman till en slutbedömning av varje individ. De psykotekniska testerna vägde tyngst, därefter kom intervjun och sedan de journalistiska arbetsproverna.¹²

Ungefär 10 procent av de sökande rensades på detta sätt bort och fick ta emot ett brev med följande formulering: ”Ert testresultat antyder att journalistisk verksamhet möjligen icke är vad Ni i första hand bör utbilda Er för”. Om den sökande själv kunde ordna en praktikplats var denne dock välkommen att återkomma och söka in på utbildningen.¹³ De som blev godkända genom de psykotekniska testerna rangordnades efter sina resultat och fick hjälp med att ordna en sex månader lång praktik på en tidning. Därifrån fick de sedan ett praktikbetyg som var viktigt och sammanvägdes med skolbetyget samt testresultatet för att sälla fram de som slutligen antogs.¹⁴ Denna omfattande urvalsprocess upprepades två gånger per år och förändrades och utvecklades hela tiden. 1964 beskriver Psykotekniska institutet hur testresultaten databehandlades och hur de ”individuella resultaten i testbatteriet jämförs med normerna för journalistaspiranter.”¹⁵ Arbetsproven bedömdes av en jury bestående av tre rutinerade journalister. Här fanns alltså en form av ansvarfördelning: Psykologer från Psykotekniska institutet utförde och bedömde anlagstesterna medan journalister tog ställning till de journalistiska arbetsproverna. Med

¹¹ Journalistprövningar, beskrivning från Psykotekniska Institutet 8/1–65, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6; Internt PM om journalisttestningarna, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

¹² PTI beskriver att de psykotekniska testerna som mätte den intellektuella kapaciteten ingick med tre viktenheter, intervjun med två viktenheter och skrivproverna med en viktenhet, Betr. Psykologisk prövning av 87 sökande till journalistinstitutet i Stockholm och Göteborg, JMG:s arkiv, F1:1.

¹³ Brevmall 3/7–63, Samarbetsnämnden för journalistinstitutet, RA, E:1.

¹⁴ Urval av sökande till Journalisthögskolorna i Stockholm och Göteborg, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

¹⁵ Urval av journalister BR/te 1.12.64, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

tiden kom intervjun med de sökande att utföras av en psykolog och en erfaren journalist.¹⁶

Efter att ha testat två kullar av aspirerande elever ansåg Psykotekniska institutet att ”tillförlitligheten i produktbedömningen är i stort sett tillfredsställande.”¹⁷ Totalt testades 1305 personer fram till att antagningen reviderades 1967. Söktrycket till utbildningarna ökade stadigt vilket gjorde att de dyra testerna blev en ekonomisk belastning och därför kom proven att förenklas.¹⁸ Det var svårast att komma in i Stockholm där det gick mer än fyra sökande per plats åren 1963–1967, medan institutet i Göteborg i mitten av 1960-talet hade två till tre sökande per plats.¹⁹ Vad man ska komma ihåg är att samtliga dessförinnan hade investerat ett halvår av sitt liv på att praktisera i tidningsvärlden.

Ung utbildning under förändringstryck

Situationen vid de två journalistinstitutet var dynamisk och rörig. I Göteborgs övningstidning *Jiganten* klagades det 1963 över att utbildningen inte hade några klara linjer. Den praktiska utbildningen hade kommit bort och det blev för mycket ”teoretiskt pluggande”, kombinationen av praktiska och teoretiska moment var ”en mixtur där ingredienserna inte låter sig blandas”.²⁰ Det kom att bli diskussioner om de teoretiska ämnena skulle anpassas till journalisteleverna eller om de skulle vara minikurser som liknade universitetets kurser i samma ämne.²¹ Journalistinstitutet blev även uppvaktade av externa aktörer, som ville informera eleverna på olika områden, till exempel om försäkringar. Även olika typer av stipendier och priser erbjöds eleverna, förutsatt att de skrev om ämnen som till exempel berörde byggindustrin. Till en början välkomnades dessa initiativ, men de kom senare att avvisas som otillbörlig påverkan. Privata aktörer som tidigare hade anordnat kurser i samarbete med pressorganisationerna började därmed bli utdefinierade och deras kurser räknades inte längre som journalistutbildning.²²

¹⁶ I början utfördes intervjun av en psykolog men senare kom en journalist att ingå. Det är dock oklart när denna förändring skedde.

¹⁷ Något om journalisttestningarna, odaterat PM, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

¹⁸ Urval av sökande till Journalisthögskolorna i Stockholm och Göteborg, Rapport från Edemans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6; Urval till Journalistinstitutet, okt 1966/Robert Engström, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

¹⁹ E 1966:7, s. 6.

²⁰ Ledare *Jiganten* 1963:6.

²¹ Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008.

²² Brev från Försäkringsbolagens upplysningstjänst 4/3–63; Brev från Byggnadsindustrins förlags AB 6/12–62; Styrelseprotokoll JIG 26/8–65, 16/5–66, JMG: s arkiv, F1:1, A1:1.

Det förefaller ha varit ett förändringstryck inbyggt i själva utbildningen. Institutet ansökte nästan omgående om att få byta ämnesbenämningarna och ändra timplanen. På institutet i Göteborg ville man 1964 slopa alla föreläsningar till förmån för realistiska övningar, eftersom skolan ansåg det vara mer effektivt att arbeta praktiskt med "learning by doing". Övningstidningarna var centrala för utbildningen i Göteborg som gav ut betydligt fler sådana och experimenterade mer med form och innehåll än i Stockholm.²³ Man kan se en ambition att göra utbildningen så arbetslik som möjligt. På båda instituten fanns aktiva elevkårer som hade synpunkter på undervisningen. I Göteborg kritiserade eleverna tidigt praktiken som slöseri eftersom handledningen var dålig och alltför många praktikanter var undersysselsatta.²⁴ I Stockholm tyckte man 1963 att undervisningen var alltför akademisk och i högre grad borde inriktas på kunskaper journalister behövde ha. Elevkåren ville slopa "professorföreläsningarna" och istället låta psykologer, psykiatriker och sociologer som var verksamma ute i samhället komma till tals. Diskussioner om aktuella politiska händelser borde stå på schemat och inordnas i ämnet samhällskunskap och eleverna skulle leda debatterna. Elevkåren fick på flera punkter stöd för sina synpunkter av samarbetsnämnden.²⁵

Redan 1963 började samarbetsnämnden för de två journalistinstitutet diskutera att reformera utbildningen, eller förändra "försöksverksamheten" som man kallade den. Rektor Lars Alfvegren ville slopa den sex månader långa förpraktiken och istället lägga till en praktiktermin samt ytterligare en termin för specialisering.²⁶ Våren 1965 hade de förslag som växt fram inom den nybakade utbildningen samlats till en promemoria som skickades till ecklesiastikdepartementet.²⁷ Samarbetsnämnden för journalistinstitutet ville göra utbildningen tvåårig genom att införliva praktiken i utbildningen och lägga till ytterligare en termin där eleverna kunde specialisera sig inom antingen press, etermedier

²³ Brev 16/4-63 från Samarbetsnämnden för journalistinstitutet till Kungl. Maj:t; Anslagsäskande budgetåret 1965/66, Samarbetsnämnden för journalistinstitutet, RA, E:1. När *Jiganten* bytte namn till *Ingressen* 1967 ökades utgivningen till över 20-talet övningstidningar per år medan *Anfangen* i Stockholm hade en glesare utgivning.

²⁴ "Översamhet präglar JIG-elevernas praktik"; "Praktikantslöseri?", *Jiganten* 1963:4.

²⁵ Elevkårens yttrande med anledning av förslag till studieplan; Kommentar till elevkårens yttrande, Protokoll 12/8-63, bil. 1 och 2, Samarbetsnämnden för Journalistinstitutet, RA, A:1.

²⁶ Protokoll 14/11-63, Samarbetsnämnden för Journalistinstitutet, RA, A:1.

²⁷ I handläggningen deltog Gösta Wilkens, ordförande, Bertil Ströhm, sekreterare, Lars Alfvegren, Lars Lindegårdh, Willy Maria Lundberg, Majvor Snare, Olof Sundell och Jörgen Westerståhl. Se Massmediutbildning vid journalishögskolor. PM med förslag till utvidgad och differentierad utbildning på grundval av verksamheten vid de nuvarande journalistinstitutet, TU:s arkiv, RA, F7:3.

eller information. Institutet skulle omvandlas till högskolor men vara fortsatt fristående från universitetet. Skälen till att slopa förpraktiken var praktiska och ekonomiska. Studentlinjen hade blivit populär men att skicka ut så många okunniga ungdomar på en praktik var betungande för redaktionerna och för instituten som skulle ordna fram alla platserna. Många sökande kom att kasta bort ett halvår av sitt liv eftersom de i slutändan inte kom in. I promemorian beskrivs en ung utbildning med höga ambitioner men med knappa resurser och man ansökte därför om att få bygga ut verksamheten både när det gällde anställda och antalet studieplatser. Eleverna hade ett späckat schema, personalen var hårt belastad och de övningstidningar som hade börjat framställas var tidskrävande och behövde mer resurser.²⁸

Ecklesiastikdepartementet skickade ut samarbetsnämndens promemoria på remiss till berörda aktörer och i de svar som inkom fanns en polarisering mellan det akademiska fältet och pressens fält i tre viktiga frågor.

1. Åsikterna gick isär om utbildningen skulle integreras med universitetet eller inte. Skiljelinjen gick mellan akademiska och icke-akademiska myndigheter och sammanslutningar. Universitetskanslern förespråkade en integrering. I ett gemensamt yttrande från pressorganisationerna hävdades att ”en fristående målinriktad yrkesutbildning är att föredra framför en mer teoretisk skolning av utpräglad universitetskaraktär”.²⁹ I svaren finns helt olika syn på vad kunskap är och hur kunskap kan läras in. På den ena sidan hävdade A-pressen att det praktiska arbetet på redaktionerna var den viktigaste läroplatsen medan Sveriges förenade studentkårer, SFS, hävdade forskningens betydelse och att läroplatsen för journalister borde ligga i anslutning till den kommunikations- och informationsteoretiska forskning som började växa fram vid universitetet.
2. Det fanns en irritation över den speciella teoretiska undervisning som bedrevs för blivande journalister på instituten där universitetsföreläsarna menade att en sådan undervisning var deras uppgift. Att förlägga teoretisk undervisning utanför universitetet ansåg SACO vara ”orationellt”. SFS menade att det var fel att skapa en speciell undervisning i samhällsvetenskap för journalister, utan sådan undervisning borde ske i ”intim kontakt med utbildning inom framför allt samhällsvetenskapliga

²⁸ Ibid.

²⁹ För en fortsatt fristående ställning anslöt sig samtliga remissinstanser från pressen, arbetsmarknadsstyrelsen, ett par andra arbetande utredningar samt samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet. De som ville integrera Journalistutbildningen i universitetet var universitetet i Uppsala, Lund, Umeå och Stockholm samt fackförbundet SACO, Kooperativa förbundet och Sveriges Industriförbund, E 1966:7, s. 23f.

och humanistiska discipliner”.³⁰ Reaktionen kan ses som ett uttryck för att det akademiska fältet ansåg sig ha äganderätten till teoretisk undervisning i ämnen som gavs vid universiteten.

3. Skillnaden var också tydlig när det gällde vilka kriterier som skulle gälla för urvalet till utbildningen, vilket styrde vem som skulle få bli journalist. Skulle det vara praktikbetyg från olika redaktioner som avgjorde vem som kom in eller skulle det vara betyg? Pressens organisationer ville behålla förpraktiken eftersom de ansåg att praktikbetygen var ett viktigt urvalsverktyg. SACO ansåg att betygsbaserad antagning var bättre.³¹ Svenska tidningsutgivareföreningen och A-pressen ansåg det ”synnerligen angeläget” att utbildningen skulle vara öppen för alla lämpliga sökande”, särskilt de från folkhögskolor, medan SFS ansåg att de med akademisk specialkompetens borde uppmuntras att bli journalister. Parterna samlades i enigt motstånd mot psykotekniska prov som båda sidor ansåg var mindre lämpligt som urvalsverktyg. Den akademiska världen föredrog betyg och pressens praktikbetyg.³² Detta kan tolkas som ett missnöje från både pressens fält och det akademiska fältet över att de förlorade inflytande över urvalet till utbildningen, eftersom ingen av dem hade ett direkt inflytande över psykotekniken.

Möte på publicistklubben – oenighet inom pressen

Journalistutbildningen debatterades på Publicistklubben senhösten 1965.³³ Polemiken var tidvis hård. En av anledningarna till tonläget var att några storstadstidningar hade gått ut i spalterna och förespråkade universitetsanknytning, trots att de tre pressorganisationerna hade varit helt eniga om att försvara utbildningens fristående ställning.³⁴ Lars Lagerstedt på *Svenska Dagbladet* ansåg att journalistutbildningen borde knytas till universiteten, den bästa vägen mot yrket var att läsa in en fil. kand. och däremellan skaffa sig tidningspraktik på somrarna. Att läsa på ett speciellt journalistinstitut gjorde att eleverna missade många framtida värdefulla kontakter. I en intellektuell miljö på ett universitet träffade den blivande journalisten såväl professorer, docenter som studiekamrater och det var mer värdefullt än att studera tillsammans med

³⁰ Remissvar, TU:s arkiv, RA, F7:3

³¹ Ibid.

³² Ibid.; E 1966:7, s. 38f

³³ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1966.

³⁴ ”Journalistinstitutet”, *DN* 27/8–65; Disa Håstad, ”Vad skall ersätta Journalistinstitutet”, *SvD* 3/10–65; Börje Dahlqvist, ”Vägar till pressen”, *DN* 26/10–65; ”Ledande journalister pläderar för sämre utbildningsmöjligheter”, *Journalisten* 1965:11.

framtida kollegor. Att Lars Lagerstedt lade stor vikt vid det nätverk den unge journalisten i vardande skaffade sig kan tolkas med Bourdieus resonemang om utbildning som kulturellt kapital, där man inom en elitutbildning skapar de nätverk och de kontakter som man har nytta av senare i livet. I detta avseende såg Lagerstedt uppenbarligen de akademiskt utbildade journalisterna som en elit som borde ha nära band till andra eliter.³⁵

Redaktionschefen på *Dagens Nyheter* Börje Dahlqvist ansåg att alla teoretiska ämnen helt borde slopas och instituten förändras till rena fackskolor. Den teoretiska utbildningen kunde skaffas på annat håll, till exempel vid universiteten. Han hade reagerat på den typ av teoretiska kurser som hade utarbetats vid journalistinstitutet och menade att dessa hade för smala infallsvinklar. Den teoretiska undervisningen skulle få en skråmässig inriktning och ge en alltför trång bild av världen, något som till och med kunde vara farligt för ett så öppet och utåtriktat yrke. Rektorn för Journalistinstitutet i Göteborg, Lars Alfvegren, och Lars Furhoff, som blivit tillförordnad rektor i Stockholm, försvarade den teoretiska undervisning som gavs. Furhoff menade att många ämnen bättre lärdes på universiteten, men när det gällde samhällsvetenskaperna ansåg han att institutens kurser var bättre lämpade för journalisteleverna än universitetens kurser.

På Publicistklubbens möte vädrades såväl nostalgi som framtidstro med anledning av det brott mot den tidigare lärlingstraditionen som journalistinstitutet inneburit. Journalisten Victor Svanberg menade: ”Att det inte ska finnas några inträdeskrav är en föråldrad romantik”.³⁶ En äldre journalist, Gösta Johansson, beskrev sig som en typ av journalist som hade sexårig folkskola, erfarenhet inom såväl industriarbete som arbete inom jord- och skogsbruk och därefter 35 år i journalistyrket. Han undrade om de utan studentexamen i framtiden fick bli journalister.³⁷ Nils Treving som själv hade gått på Journalistinstitutet, menade att det kunde uppstå konflikter när nyutbildade journalister som trodde sig vara fullärda kom ut i yrkeslivet: ”Jag förstår den äldre generation journalister, som fnyser åt examinerade. De som gått hundår och under årtal formats av grovslit, hur skulle de kunna inse att man i en välpo-

³⁵ Hur utbildningssystem reproducerar eliter är ett tema för Bourdieu och behandlas i stora delar av hans forskning, exempelvis i *Homo Academicus* (1996). Utbildningssystem är centrala i att utvälja och utforma eliter och exkludera de olämpliga. De elitnätverk som formas blir en form av kulturellt kapital som de som tillhör nätverk under sin yrkeskarriär kan använda för att reproducera sin ställning.

³⁶ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1966, s. 115.

³⁷ Studentexamen var delvis en generationsfråga även om klassaspekten fanns kvar. Mellan 1960 och 1965 fördubblades antalet som tog studenten. Antalet studerande vid universitet och högskolor steg under perioden från cirka 37 000 till 68 000, Richardson (2004) s. 98.

lerad skolbänk av snälla människor och med studielån på tio månader skulle kunna lära det som förr tagit årtal.”³⁸ I debatten försvarade flera journalister utbildningen och var nöjda med att utnyttjandet av landsortstidningarna som utbildningsplatser för volontärer hade upphört.

Journalistutbildningens framtid utreds

Den polarisering som uppkommit om utbildningen bekymrade tjänstemännen på ecklesiastikdepartementet. I ett internt PM refererade en tjänsteman till den splittrade pressopinionen och skriver att bland vissa företrädare ”synes frågan vara ganska känsloladdad”.³⁹ Om utbildningen skulle integreras innebär det att fasta studiegångar måste införas vid universiteten, vilket i sig var en problematisk fråga som berörde hela universitetens organisation.⁴⁰ De praktiska momenten behövde inordnas vid universiteten, vilket skulle vara genomförbart, men även påverka andra fria utbildningsinstituts ställning som exempelvis socialinstituten. I detta interna PM föreslås att det vore bättre att vänta med att integrera journalistutbildningen tills dess fasta studiegångar hade införts vid universiteten.⁴¹ I detta sammanhang är det tydligt att journalistutbildningen med sin blandning av teori och praktik inte passade in i den rådande universitetsstrukturen, som den socialdemokratiska regeringsmakten hade ambitioner att förändra. Bara ett par månader senare tillsattes UKAS, en utredning om att lägga om de tidigare helt fria studierna vid filosofisk fakultet till olika utbildningslinjer med fast studiegång där studierna organiserades i avgränsade kurser som examinerades. Syftet var att öka de högre studiernas effektivitet och anpassning till arbetsmarknadens behov.⁴²

Journalistutbildningen var för tidigt ute för att kunna integreras i en framtida universitetsstruktur och ecklesiastikminister Edenman bestämde sig för att tillsätta en intern utredning. Utgångspunkten var att instituten skulle vara

³⁸ ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1966, s. 113.

³⁹ Massmedieutbildning. Synpunkter och förslag till åtgärder, Ecklesiastikdepartementet 11/11–65, signerat OS, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁴⁰ Benkt Konnander (red.), *Departementet i skuggan av U 68. Rapport om universitetspolitiken i utbildningsdepartementet 1967–1976* (Stockholm 2004) s. 19f.

⁴¹ Massmedieutbildning. Synpunkter och förslag till åtgärder, Ecklesiastikdepartementet 11/11–65, signerat OS, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6.

⁴² Universitetskanslersämbetets utredning om fasta studiegångar vid filosofisk fakultet m.m., kallad UKAS, blev omdebatterad när förslaget presenterades 1968, vilket bland annat ledde till kärhusockupationen, Konnander (2004) s. 20; Kjell Östberg, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna* (Stockholm 2002) s. 102ff.

fortsatt fristående. I direktiven hänvisas till att utbildningen hittills hade varit av försökskaraktär och föremål för debatt och diskussion.⁴³ Det blev uppenbart att det var den unga utbildningen som fick ecklesiastikministerns förtroende när Lars Furhoff, som var tillförordnad rektor för Journalistinstitutet i Stockholm, utsågs som utredare. Hans utredningsuppdrag framstår som en fortsättning och vidareutveckling av den promemoria som tidigare hade utarbetats. Efter tre månaders arbete var han klar i augusti 1966. Liksom i den tidigare utredningen ville han inrätta en tvåårig utbildning, varav första året var att räkna som grundutbildning. Därefter följde en praktikertermin och sedan en sista termin där det skulle ges möjlighet till viss specialisering i antingen press, etermedier eller information. Han ville döpa om utbildningarna till högskolor, men behålla den fristående ställningen. Antalet utbildningsplatser skulle mer än fördubblas och skolan i Stockholm skulle på sikt få fler elever.⁴⁴

Han beskriver verksamheten vid de två instituten: Sju årskurser hade utexaminerats, av totalt 1 963 sökanden hade 501 elever antagits. Akademikerlinjen hade haft betydande problem med rekryteringen och totalt hade endast 24 elever utexaminerats vid de två instituten. Det hade därför varit svårt att anordna speciell undervisning för dem. I de fall de befriats från något ämne de redan läst hade de deltagit i speciella seminarier för akademiker där de hade fått ägna sig åt pressforskning.⁴⁵

Furhoff går igenom reaktionerna på den första promemorian och argumenterar mot dem som föreslagit universitetsanknytning och som hade haft synpunkter på de speciella teoretiska kurser som gavs vid instituten. Universitetskanslersämbetet hade exempelvis starkt förordat integration och menade att de teoretiska kurser som gavs vid instituten hade ”en i det närmaste direkt motsvarighet i kursmoment som ingår i vissa akademiska ämnen” och därför skulle stora samordningsvinster kunna göras. Det skulle göra det lättare för studenter att kombinera olika former av kurser, främja sambruk av lärare och ”främja en enhetlig syn på hela utbildningsgången och förmodligen förbättra rekryteringen till akademikerlinjen”.⁴⁶ Furhoff menar tvärtom att de teoretiska kurserna vid journalistinstitutet inte hade någon motsvarighet i universitetsutbildningen och skriver:

Erfarenheten har emellertid visat att endast begränsade delar av dessa universitetsämnen rationellt kan motiveras som beståndsdelar i en journalistisk

⁴³ E 1966:7, s. 1f.

⁴⁴ Ibid. s. 27, 32ff.

⁴⁵ Ibid. s. 6f, 9f, 16.

⁴⁶ Ibid. s. 25.

yrkesutbildning. Det har också visat sig att en koncentration till journalistiskt matnyttiga element märkbart ökat elevernas studiemotivation.⁴⁷

När det till exempel gällde ämnet statskunskap som tidigare alltid ansetts viktigt för journalister hade ”stora partier fått utgå, då det inte ansetts meningsfullt att bedriva rent allmänbildande undervisning vid en yrkesutbildningsanstalt”. Furhoff beskriver hur ämnet hade förändrats jämfört med de tidigare ämnesbeskrivningarna och ofta integrerats i den praktiska undervisningen. Vissa moment av statskunskapen gavs större utrymme, som nutidshistoria om utvecklingen efter andra världskrigets slut, statlig förvaltning, kommunalrätt och orientering om olika organisationer, speciellt fackliga. Eleverna hade även fått en genomgång om demokratins begrepp, yttrandefrihetens historiska motiveringar och den marxistiska världsbilden. Även andra ämnen hade gjorts om. Kursen i sociologi och psykologi hade kommit att fokusera på arbetsledningens psykologi samt på forskning om massmedier och deras effekter. Ämnet nationalekonomi hade integrerats med den praktiska undervisningen, som exempel gavs att eleverna inom ämnet hade haft ett seminarium om bostadsbristen och blivit satta att lösa journalistiska arbetsuppgifter kring detta tema.⁴⁸

Det är tydligt att flera universitetsämnen har gjorts om i grunden med mycket lite respekt för de ursprungliga ämnenas identiteter. Torsten Thurén, som arbetade vid institutet i Stockholm vid denna tid, minns hur stämningen var. Lärarna var unga och entusiastiska och försökte integrera praktiska och teoretiska ämnen, något som Lars Furhoff i högsta grad drev på. De var besjälade av ”learning by doing”. Tidigare hade undervisningen varit mycket av ett smörgåsbord där lärarna försökt tillfredsställa olika krav på vad en journalist borde läsa. Furhoffs linje var att skapa något eget, en egen utbildningskanon.⁴⁹ Även Bengt Nerman, som arbetade på JIS, har berättat hur han som teoretisk lärare fick tänka om och istället undervisa utifrån den aktive journalistens synpunkt, något han inledningsvis ansåg var ett spännande experiment.⁵⁰

Furhoff förordade i sin utredning en total integration mellan praktiska och teoretiska ämnen, utifrån de erfarenheter som hade vunnits vid instituten. Detta innebar att de vetenskapligt och de journalistiskt skolade lärarna måste ha en nära samverkan och de borde därför ha samma titel och lön. Och det var yrkesutbildningen som skulle styra vilka ämnesfördjupningar som behövdes. Att ge en orientering om den moderna forskningen och teknikens fram-

⁴⁷ Ibid. s. 12.

⁴⁸ Ibid. s. 14f.

⁴⁹ Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009.

⁵⁰ Bengt Nerman, ”Med nattmössan djupt över huvudet”, *DN* 25/5–76.

växt var i och för sig intressant, menade Furhoff, men det hörde inte hemma i en yrkesutbildning. Strävan var att rensa bort moment som inte klart kunde motiveras utifrån utbildningens målsättning. Furhoff argumenterade för sin sak:

En yrkesutbildning efter dessa linjer är enligt min bestämda mening ett oeffektivt krav, framför allt som statsmakternas främsta intresse på området bör vara att höja utbildningsstandarden inom denna yrkeskår, vars verksamhet direkt berör grundvalarna för det demokratiska samhällets funktion.⁵¹

Vad förlängningen av utbildningen skulle ägnas åt diskuterades ingående. En belysande detalj rörande den fjärde terminen är hur det ursprungliga förslaget om att inrätta tvärvetenskapliga seminarier behandlades. Stockholms universitet ifrågasatte i sitt remissvar om inte sådana seminarier borde förläggas vid universiteten och om eleverna vid journalistinstitutet verkligen hade tillräckliga kunskaper för att delta i tvärvetenskapliga seminarier. Denna markering av äganderätten till seminarieformen blev utan verkan eftersom Furhoff i sitt slutliga förslag rensade bort sådana seminarier från kursplanen eftersom de inte fick plats.⁵²

Akademikerlinjen blev föremål för många diskussioner i betänkandet. Furhoff ansåg att den inte passade in i den form av utbildning som hade utformats och att den egentligen inte behövdes. Men trots att elevtillströmningen varit mycket låg föreslog han att akademikerlinjen tills vidare behölls i avvaktan på att fasta studiegångar infördes vid universiteten.⁵³

Andra halvlek

När Furhoffs utredning åkte ut på en andra remissrunda är det lätt att betrakta detta som andra halvlek i en pågående polemik om utbildningen och tonen var skarpare. Samtliga pressorganisationer, elevkårerna vid institutet samt Statskontoret, Skolöverstyrelsen och Statens institut för konsumentfrågor förespråkade att utbildningen skulle vara fristående. På andra sidan stod universitetsmyndigheterna, fackförbundet SACO samt Sveriges förenade studentkårer, SFS. Företrädare för det akademiska fältet menade att ”högskola” var en vilseledande beteckning eftersom det ”knappast kommer att bedrivas någon högre utbildning eller forskning”.⁵⁴ En integrering med universiteten skulle skapa en studiemiljö där de blivande journalisterna kunde få en vidare samhällsyn

⁵¹ E 1966:7, s. 48.

⁵² Ibid. s. 63, 71.

⁵³ Ibid. s. 27ff.

⁵⁴ Remissvar från Uppsala universitet, Ecklesiastikdepartementet, RA, konseljakt 3/3 1967; Proposition 1967:43, s. 20ff.

än vad ett fristående institut kunde ge. Furhoffs förslag ansågs ha ”isolationistiska tendenser” som var olyckliga.⁵⁵ Det pågick redan ett utredningsarbete inom UKAS om att starta praktiska yrkesutbildningar inom ramen för en akademisk examen där journalistutbildningen kunde ingå, påpekade Universitetskanslersämbetet. Många yrkesgrupper skulle ha behov av en ”informationsteknisk orientering” och en termins utbildning i journalistik skulle vara ett bra komplement för flera akademikergrupper.⁵⁶

Diskussionen fortsatte i pressen. Kritikerna menade att en utbildning skapade likriktade journalister.⁵⁷ *Dagens Nyheter* blev ett språkrör för dem som ansåg att journalisthögskolorna skulle läggas under universiteten. Svenska journalistförbundets organ *Journalisten*, som i stort sett var nöjd med Furhoffs utredning, gick i polemik med *Dagens Nyheter* och menade att en specialiserad yrkesutbildning var en bit på rätt väg och att det skulle dröja mycket länge innan alla journalister som anställdes hade en fil. kand.⁵⁸ *Journalisten* beklagade att vissa tidningar trätt fram som förespråkare för en anslutning till universiteten: ”Kvällsposten sträcker sig så långt att man påstår att hr Edenmans förslag skall tolkas så att han vill att ’journalistutbildningen i så stor utsträckning som möjligt isoleras från samhället’ och att han eftersträvar ’enhetsjournalister med identiskt strömlinjeformad utbildning.’”⁵⁹

Dagens Nyheter menade på ledarplats att det inte hade gått upp för tidningarna vilka möjligheter till förbättrad rekrytering som den pågående utbildningsexpansionen innebar och *Dagens Nyheter* var rädd för att den nya journalisthögskolan skulle leda till att tidningsvärlden gick miste om många yngre akademiker.⁶⁰ Tidningen drev generellt frågan att eftergymnasiala utbildningar skulle integreras med universiteten. Utvecklingen hade gjort att flera högre utbildningar borde integreras och konstlade gränser måste bort. Furhoff fick gliringen att han som förut varit så radikal nu resonerade inkrökt och konservativt. En anpassad teoretisk utbildning för journalister ansåg tidningen var alltför ytlig.⁶¹ *Dagens Nyheter* fortsatte att var mycket kritisk till

⁵⁵ Remissvar samhällsvetenskapliga fakulteten Göteborgs universitet; Remissvar från Umeå universitet, Ecklesiastikdepartementet, RA, konseljakt 3/3 1967.

⁵⁶ Proposition 1967:43, s. 21.

⁵⁷ ”Att utbilda journalister”, *Gaudeamus* 28/10–66; ”Journalistspärr”, *DN* 29/12–66; ”Journalisthögskolor”, *DN* 14/3–67; ”Edenmans proposition”, *Journalisten* 1967:4.

⁵⁸ ”Journalistutbildning”, *DN* 23/10–66; ”Journalistutbildningen”, *Journalisten* 1966:11; Replik i ledarsticket, ”*Journalisten*”, *DN* 15/11–66.

⁵⁹ ”Edenmans proposition”, *Journalisten* 1967:4.

⁶⁰ ”Enhetsutbildning av journalister”, *DN* 22/3–67. Inlägget var en replik på Jan-Otto Modig, ”Journalisthögskolorna”, *DN* 22/3–67.

⁶¹ ”Journalistutbildningen”, *DN* 23/10–66.

den form av utbildning de blivande journalisterna skulle få: ”Att stoppa in blivande journalister, av alla människor, i fackhögskolor där de inte lär känna andra människor än blivande kollegor och matas med speciella journalistkunskaper i statskunskap, nationalekonomi, språkvård etc., är så bakvänt som något kan bli.”⁶² Tidningen var kritisk mot att studentbetyget inte skulle ha någon större betydelse vid antagningen. Istället var det psykotekniska test och ”hemmagjorda praktiska journalistprov” som skulle vara avgörande för vilka som antogs. Dessa prov ansåg tidningen var konstruerade ”på känn”. Tidningen beförde att utbildningarna skulle rekrytera elever som var skurna efter samma mall, vilket journalistyrket inte var betjänt av.⁶³ Bakom tidningens polemik anas en oro för att de som skulle hantera det offentliga ordet i sin framtida yrkesutövning skulle ha enhetliga värderingar.

Beslutet – fördel Furhoff

I juni 1967 beslutade riksdagen att utbildningen skulle bli tvåårig och vara fortsatt fristående. Antalet utbildningsplatser fördubblades till 240 per år. Systemet med saxad intagning vår och höst behölls, vilket innebar att varje skola tog in 60 elever per termin. Riksdagens beslut låg i stort sett i linje med Furhoffs förslag, men det blev inte någon speciell fördjupningslinje för etermedier och skolorna fick lika många utbildningsplatser. Akademikerlinjen fick vara kvar tills dess att fasta studiegångar kommit till stånd vid universitetet. I riksdagen hade det akademiska fältet sina företrädare och motioner kom från folkpartiet om att införa korta kurser i journalistik för akademiker, vilka avslogs. Ragnar Edenman menade att akademiskernas journalistutbildning kunde lösas när fasta studiegångar infördes på universitetet.⁶⁴ Svenska Journalistförbundet var mycket nöjt och konstaterade att de flesta av förbundets krav hade tillgodosetts, utom att de praktiska och teoretiska lärarna borde ha lika lön.⁶⁵

Att Edenman så tydligt gick på Furhoffs linje menade *Dagens Nyheter* berodde på den nära kontakt som uppkommit mellan ”undervisningens målsmän och de beslutande instanserna i Kanslihuset”. Studenttidningen *Gaudeamus* insinuerade att Furhoff säkerligen hade fått de direktiv han själv önskade.⁶⁶ Edenmans proposition innehöll grunddragen från Furhoffs utred-

⁶² ”Journalisthögskolor”, *DN* 14/3-67.

⁶³ ”120 elever”, *DN* 8/6-67.

⁶⁴ Proposition 1967:43, s. 27.

⁶⁵ ”Journalistutbildning”, *Journalisten* 1967:6.

⁶⁶ ”Enhetsutbildning av journalister” *DN* 22/3-67; ”Att utbilda journalister”, *Gaudeamus* 28/10-66.

ning som i sin tur innehöll grunddragen från den promemoria samarbetsnämnden för de två instituten hade författat. I så måtto var kommentarerna om de goda kontakterna mellan journalistinstituten och ecklesiastikdepartementet befogade. Den unga utbildningen hade börjat hävda sin självständighet i förhållande till akademien och pressen, detta med stöd av Edenman som delade Furhoffs syn på utbildningens mål och att teori och praktik skulle integreras.

Journalistutbildningen var inte ensam vid denna tid i sitt dilemma om tillhörighet utan socionomutbildningen hade en i det närmaste parallell process. De fristående instituten var på många sätt brickor i den stora omvandlingen av universiteten. Ragnar Edenman behandlade socialinstituten och journalistinstituten gemensamt i sin proposition. I väntan på en ny struktur för högre utbildningar ansåg han det bästa var att avvakta med en integration. Viktigt i detta sammanhang är den socialdemokratiska regeringens politiska ambition att reformera universitetens utbildningar, något som uppfattades som ett hot mot universitetens autonomi. Universiteten befann sig i ett omvandlingsskede och införandet av fasta studiegångar utreddes av Universitetskanslersämbetet i vad som kom att kallas UKAS. Syftet var att göra om den av hävd fria studieordningen vid filosofisk fakultet till utbildningslinjer bestående av fasta kursmoment, detta för att öka effektiviteten men också för att undvika att behöva införa spärrade utbildningar. Arbetet slutfördes 1968 då ett förslag på 34 fasta studielinjer presenterades, vilket kom att leda till starka protester från studenter och universitetsföreträdare.⁶⁷

ANDRA UTBILDNINGSVÄGAR

Under 1960-talet expanderade journalistyrket och SJF fick över 2200 nya journalister som medlemmar. Cirka 900 av dessa hade gått på journalistinstituten/högskolorna men majoriteten, 1300 journalister, hade kommit in i yrket på andra vägar. I en genomgång 1969 visade det sig att bland de yngsta av fackförbundets medlemmar som var födda efter 1941, saknade 48 procent specifik yrkesutbildning.⁶⁸ Under 1960-talet fanns en växande arbetsmarknad inom radio, TV samt inom information och PR.⁶⁹

⁶⁷ Josefsson (1996) s. 70ff.

⁶⁸ Medlemsstatistiken är något osäker när det gäller året 1969 eftersom rapporten är från detta år. Undersökningen bygger på ett slumpmässigt urval på 400 av SJF:s medlemmar som har fått besvara frågor. Siffrorna användes av Journalisthögskolan i Stockholm 1970 för att argumentera för att de skulle få medel till fortbildning av journalister med låg utbildning. Se Journalisternas utbildning och skolmässiga yrkesutbildning, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, A1:5.

⁶⁹ Engblom (1998) s. 24, 226ff.

Det ökande behovet av journalister var en förklaring till att många kom in i yrket på andra vägar och flera alternativ fanns. Poppius Journalistskola expanderade och vid Uppsala universitet fanns till exempel IVAK, Institutet för vidareutbildning av akademiker, som ordnade journalistkurser. Kurser anordnades även av Pressinstitutet som var en omvandling av den stiftelse som drivit branschens journalistutbildning mellan 1959 och 1962. Genom en stadgeändring kom Pressinstitutet, som ägdes av pressen, att bli ett forum för fortbildning och även för forskning. Här fanns en mängd av kurser, dels yrkesutbildande men även mer allmänbildande kurser om fritid och turism.⁷⁰ Förebilden var dels de kurser det amerikanska pressinstitutet arrangerade vid Columbia universitetet samt Stockholms högskolas kurser på det tidiga 1950-talet. Pressinstitutet hade ett nära samarbete med journalishögskolorna vars rektorer alltid kallades till mötena.⁷¹

Det gick fortfarande bra för den som ville bli journalist att först genomgå någon form av allmänbildande utbildning på gymnasium, realskola eller på en folkhögskola och därefter börja arbeta som volontär, eller som aspirant som lärlingsvägen kallades efter 1960. Socialinstitutet kom också att fungera som en form av allmänbildande journalistutbildning på något högre nivå, särskilt dess teoretiska linje. Att folkhögskolorna i allmänhet var en vanlig utbildningsbakgrund för såväl författare som journalister visar Lars Furulands genomgång.⁷² Deras ursprungliga syfte var att ge en bred allmänbildning men på 1960-talet började folkhögskolor att komplettera med mer specialiserade kurser, till exempel i journalistik. Den regionala förankringen var också viktig eftersom landsortstidningarna ville ha människor med lokalkännedom till sina redaktioner. Nordiska folkhögskolan i Kungälv hade redan på 1950-talet speciella journalistkurser och samarbetade med Göteborgs högskola. I slutet av 1960-talet utvecklade flera folkhögskolor speciella journalistutbildningar och 1970 hade sex folkhögskolor olika former av journalistkurser, vanligtvis ettåriga med lärare inlånade från den närmaste lokaltidningen. Formellt sett sågs dessa kurser som en förberedelse till journalishögskolorna men i realiteten gick många av folkhögskoleeleverna direkt ut och jobbade som journalister. Skurups folkhögskola hade som mål att rekrytera det praktiska livets människor till kurserna, lite ”udda” människor som hade kunskaper om det

⁷⁰ Styrelsens berättelse för verksamhetsåret 1963–1964, 1965–1966, Pressinstitutet, TU:s arkiv, RA, F7:8.

⁷¹ I styrelsen till Pressinstitutet fanns Bertil Ströhm, Olof Sundell och Sven Sandstedt. Styrelsens berättelse för verksamhetsåret 1963–1964, 1965–1966; Stadgar från 1964; PM angående stiftelsen pressinstitutets verksamhet 28/3 1966; PM angående PI:s fortsatta verksamhet 30/12–63, Pressinstitutet, TU:s arkiv, RA, F7:8. Se även Petersson (2006) s. 346f.

⁷² Furuland (1971) bilaga 1.

vardagliga livet, som rektorn Bertil Järnström beskrev det: ”Vi har bland eleverna haft en sjöman, en timmerhuggare och en smed för att nämna några”.⁷³ Även Kalix folkhögskola, vars journalistlinje hade utvecklats ur en teaterlinje, hade ambitionen att anta äldre med praktisk erfarenhet.⁷⁴ Ambitionsnivåer och inriktning skilde sig starkt åt, från att betona det nordiska i Kungälv till Biskops-Arnö som kom att specialisera sig på radio och TV och folkhögskolan i Tornedalen som främst ville utbilda lokala bygdereportrar.⁷⁵

Journalistinstitutet/högskolorna dominerade alltså inte utbildningen av landets journalister utan det fanns gott om andra alternativ. Att det skulle finnas många vägar in i yrket var också ett ideal. Lars Furhoff var exempelvis fullt nöjd med att journalishögskolorna bara utbildade hälften av alla nya journalister, det var på sätt och viss en del av hans liberala grundsyn att yrket skulle kunna nås på många olika vägar, att yttrandefriheten skulle vara möjlig för alla.⁷⁶ Men även om denna positiva syn fanns hade journalishögskolorna en viss bevakning av andra utbildningsalternativ och ville själva bedriva vidareutbildning. När Skurups och Kalix folkhögskolor planerade att starta journalistutbildningar 1967 åkte Jan-Erik Ehne från samarbetsnämnden på besök till Skurup för att informera sig om utbildningen.⁷⁷

Socialdemokraternas utbildning av journalister

Det socialdemokratiska partiet hade flest partitrogna journalister på sina tidningar och därför var en mer självständig journalistroll något som partiet behövde förhålla sig till. Ett förslag på kongressen 1960 var en fortbildning för journalister i ”politiska, fackliga och kulturella frågor” som också partistyrelsen biföll.⁷⁸ Men inget hände och på kongressen 1964 togs frågan åter upp. I en motion beskrevs det som ett delikat problem. Den unga generationen hade genom utbildningsväsendets demokratisering fått tillgång till gymnasieutbildning och andra fackskolor. Problemet var att denna unga genera-

⁷³ De sex folkhögskolorna var Skurup, Kalix, Tornedalen, Karlskoga samt de nordiska folkhögskolorna i Kungälv och Biskops-Arnö, Olle Arvind, ”Folkhögskolornas journalistkurser ’släpper ut’ 40 elever om året”, *Journalisten* 1970:6; Pressens aktuella utbildningssituation, TU:s arkiv, RA F7:8.

⁷⁴ *Folkhögskola i Kalix 50 år. Del 2 1939–1989* (Kalix 1989) s. 19–24, 113–119.

⁷⁵ Olle Arvind, ”Folkhögskolornas journalistkurser ’släpper ut’ 40 elever om året”, *Journalisten* 1970:6.

⁷⁶ Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008; Furhoff (1986) s. 152.

⁷⁷ Protokoll 21/4–67; Protokoll 12/9–68, Samarbetsnämnden för Journalishögskolorna, RA, A1:1–2. Angående planer för vidareutbildning, Se Journalisternas utbildning och skolmässiga yrkesutbildning, Samarbetsnämnden för journalishögskolorna, RA, A1:5.

⁷⁸ SAP-kongressen 1960, motion 111.

tion aldrig hade fått erfarenhet av den politiska och fackliga arbetarrörelsen genom att ha verkat inom dessa rörelser som i mycket varit en alternativ folkbildningsväg. En sådan erfarenhet ansågs högst väsentlig särskilt för A-pressjournalister: ”Ganska klart – som sig bör i ett utbildningssamhälle – att så småningom försvinner den begåvningsreserv, ur vilken arbetarrörelsen hämtat sin ledarkader.”⁷⁹ En annan motion 1964 ville ge socialdemokratiska journalister stipendier så att de kunde följa arbetet inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen eller till och med åka utomlands och följa ett annat socialdemokratiskt partis arbete.⁸⁰

Partistyrelsen påpekade i sitt svar att det fanns två journalistinstitut som gav en gedigen utbildning där ”Organisations-Sverige” ägnades stor uppmärksamhet. A-pressjournalisterna hade redan möjlighet att få stipendier för att arbeta på partiexpeditionen. Att satsa på en kostsam utbildning i en tid av pressdöd då partiet fick göra allt för att hjälpa tidningar som råkat i ekonomiska svårigheter ansågs inte vara realistiskt, men partistyrelsen lovade att i någon form se över frågan om fortbildning.

I en efterföljande diskussion på kongressen betonade socialdemokraten Bo Elmgren att syftet med fortbildning inte var att få fram journalister som var särskilt socialdemokratiska utan att få fram kunniga samhällsjournalister med kunskap om ”politisk utveckling och verklighet, om kultur och arbetsliv”. Dessa samhällsjournalister skulle även vara till glädje för borgerliga tidningar och veckotidningar eftersom de skulle medverka till en ”korrekt och levande samhällsinformation, som vi alla bör vara intresserade av”.⁸¹ Liknande diskussioner om journalisters behov av särskild kunskap fördes även inom Fackförbundspressens samorganisation. Elmgren föreslog att lämpliga elever från LO-skolorna skulle erbjudas praktiktjänst på socialdemokratiska tidningar så att de sedan kunde söka in på journalistinstitutet. Alternativt kunde journalister som hade gått på journalistinstitutet och anställdes på en socialdemokratisk tidning fortbildas och ”studera den fackliga och politiska rörelsens inre arbete, spelet på arbetsmarknaden och diverse samhällsfunktioner”.⁸² Olle Svensson (*Folket*) varnade för en indoktrinering av journalister i samhällsfrågor och underströk att partitidningarna aldrig kunde bli medlemsblad igen: ”Vi måste acceptera att våra tidningar är marknadsvaror, och vi måste konkurrera genom en så aktiv journalistik som möjligt.” En sådan bra aktiv journalistik

⁷⁹ SAP-kongressen 1964, motion 163.

⁸⁰ SAP-kongressen 1964, motion 164.

⁸¹ SAP-kongressen 1964, s. 731f.

⁸² *Ibid.* s. 733.

blev möjlig genom en god grundutbildning på journalistinstitutet, menade Olle Svensson.⁸³

Det kan noteras att socialdemokraterna främst var engagerade i den del av utbildningen som inte direkt var yrkestränande, engagemanget gällde de andra ämnen en journalist borde lära sig. Här är det ämnen som direkt rör såväl partiets som fackförbundens verksamhet som anses viktiga för journalister att lära sig. Det är egentligen samma typ av engagemang som universitetsvärlden hade i vilka teoretiska ämnen en journalist borde läsa och då helst i universitetens regi.

Det socialdemokratiska partiet tillsatte därefter en kommitté dit även Fackförbundspressens samorganisation inbjöds. Fyra år senare presenterade SAP:s kommitté för journalistutbildning sin plan för vidareutbildning. I rapporten "Utbildning i samhällsjournalistik" finns en analys av A-pressens utveckling från agitationsorgan till moderna massspridda tidningar. Vad som föreslås är en anpassning till vad som kallas utbildningssamhället och till den mer fristående yrkesroll som vuxit fram bland journalister. Det konstateras att rekryteringsbasen i högre grad blivit journalisthögskolorna och inte som förr den egna rörelsen.⁸⁴ I rapporten redogörs för de konflikter som uppkommit när de mer "yrkesinriktade journalisterna" hade kritiserat favoriseringen av arbetarrörelsens göranden och låtanden på nyhetsplats i de socialdemokratiska tidningarna. Det fanns en motsättning mellan journalistiska ambitioner och att tidningen skulle vara ett politiskt medlemsblad, vilket arbetarrörelsens egna organisationer kunde kräva. I rapporten presenteras en lösning för att överbygga dessa motsättningar genom att alla hade ett gemensamt intresse av att utveckla "en journalistik mer inriktad på att tolka och förklara". Journalisten skulle då få rollen av en översättare som tolkar och fördjupar nyheterna och sätter in dem i ett djupare sammanhang för att ge kunskap om "vad som sker i det som synes ske".⁸⁵

I rapporten görs också en analys av den särskiljning som skett mellan politik och press, att det inte längre var självklart för en socialdemokratisk redaktör att ta plats i riksdagen. Att chefredaktörer på detta sätt fjärmades från den politiska sfären ansågs vara ett problem och olika åtgärder föreslogs för att överbygga klyftan, som att ordna speciella konferenser då chefredaktörerna kunde träffa representanter för regeringen. En annan viktig utveckling som noteras i rapporten är ledarsidornas minskande betydelse. Människor läste inte ledarna men däremot nyheterna och det var genom tidningarnas nyhets-

⁸³ Ibid. s. 733f.

⁸⁴ Utbildning i samhällsjournalistik. Rapport från socialdemokratiska partiets journalistutbildningskommitté, april 1968, Socialdemokratiska pressföreningen, ARAB, volym 2.

⁸⁵ Ibid.

sidor som människor blev uppdaterade om politiska händelser. Det hade visat sig att nyheterna hade en betydande roll i opinionsbildningen. Därför hade behandlingen av nyheter om politik och samhällsfrågor blivit en viktig uppgift: ”Att bedöma och värdera nyheter om politik och andra samhällsfrågor blir en mycket viktig uppgift både för skribenter och för redigerare på dagstidningarnas redaktioner.”⁸⁶ Det gällde att presentera nyheterna korrekt och lättfattligt och inte minst sovra i det stora utbud som ”översköljer” läsarna. För att klara denna uppgift behövde journalisterna bättre utbildning. Ett mycket gammalt argument för journalistutbildning som har använts av många olika aktörer dök upp i rapporten; samhället hade blivit mer komplicerat och därför behövde journalisterna bättre kunskap och utbildning.

Även om journalisthögskolorna hade ökat andelen samhällsämnen, ansågs inte det räcka, särskilt när det gällde fackliga och sociala frågor. En tre månaders lång fortbildning på Runöskolan skulle erbjudas 6–8 lämpliga kandidater som gått ut journalisthögskolorna. En omvänd väg var att de som först hade gått Runöskolan uppmanades söka vidare till journalisthögskolorna, vilket hade blivit möjligt sedan kravet på studentexamen för inträde mjukats upp ytterligare. Ett annat förslag var att påverka Pressinstitutet att anordna fortbildningskurser i samhällsfrågor som var öppna för alla journalister. Tidigare hade A-pressen hållit sina kurser inom den egna kretsen. Nu var strategin den omvända, att påverka utbildningar riktade till alla journalister, eftersom även borgerliga tidningar ansågs vara betjänade av bättre utbildade samhällsjournalister. Ett av förslagen gick ut på att partistyrelsen skulle verka för att det oberoende Pressinstitutet fick högre statsanslag och bättre lokaler. Resultatet av rapporten var att Arbetarrörelsens råd för journalistutbildning grundades och på den socialdemokratiska kongressen 1969 kunde rapporteras att den första samhällsjournalisten hade slussats ut från LO-skolorna till en anställning på tidningen *Folket*.⁸⁷

ANALYS – NÄR JOURNALISTUTBILDNINGARNA VILLE BLI NÅGOT EGET

När journalistinstitutet förstatligades flyttade två olika former av utbildningskapital in hos journalistinstitutet och konflikten hamnade mellan dess väggar, formulerat som en motsättning mellan teori och praktik. Under journalistinstitutets första formerande år trädde den unga utbildningen fram som en egen aktör med egna idéer om hur journalister borde utbildas. Utbildningen blev mer självständig och omvandlade traditionella teoretiska ämnen och for-

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ SAP-protokoll 1969, motion Å12.

made sin egen utbildningskanon. Lars Furhoff fick i sin roll som t.f. rektor och statlig utredare en stark position att artikulera hur utbildningen borde utformas som också fick ecklesiastikministerns stöd. Att utbildningen framträdde som något självständigt innebar att pressen och den akademiska världen behövde förhålla sig till detta. Det uppkom en spricka inom pressen när det gällde inställningen till utbildningen, vissa ansåg att den var bra, medan andra varnade för en produktion av strömlinjeformade journalister, något som inte var förenligt med yttrandefriheten. Vissa storstadstidningar förespråkade att utbildningen integrerades med universiteten.

Inom den akademiska världen sågs journalistinstitutet som en provokation mot universitetens bildningsideal där högre utbildning skulle vara kopplad till vetenskap och forskning inom olika akademiska discipliner. På journalistinstitutet hade man inte bara frikopplat undervisning i teoretiska ämnen från forskningen utan även gjort om ämnena i grunden. Det akademiska fältets traditionella strategi för att upprätthålla sin legitimitet var att bevaka gränsen till annan kunskap och skilja på teori och praktik, vetenskap och icke-vetenskap. Dessa distinktioner görs genom att upphöja akademiska dygder, seder, språkanvändning, teorier och metoder av vetenskaplig distans samt att använda olika utestängningsmekanismer.⁸⁸ En sådan retorik, som kom till synes i de olika remissvaren, hade ingen verkan på Lars Furhoff och den unga utbildningen som avfärdade denna typ av utbildningskapital.

Under perioden fanns en underliggande oenighet om vad kunskap och utbildning borde vara, vad som var den riktiga legitima kunskapen för journalister som skulle hantera det offentliga ordet. Utanför institutet fortsatte andra former av utbildningar att utvecklas av en mängd olika aktörer. Flera parter hade synpunkter på vilket utbildningskapital som borde gälla för journalister. Socialdemokraternas rapport om journalistutbildning kan tolkas på flera sätt. För det första var den en anpassning av den socialdemokratiska presspolitiken till utvecklingen mot en mer marknadsmässig press. Det innebar att det var utbildningen av journalister i sin helhet som borde påverkas i en för socialdemokratin intressant riktning. Att socialdemokratin ville skapa aktiva samhällsjournalister var delvis en omformulering av de gamla kraven på att journalisterna skulle vara kunniga i arbetarrörelsens frågor. Tidigare kunde journalistens uppgift beskrivas som att de skulle leda opinionen – här formulerades det som att samhällsjournalisten skulle tolka och förklara skeenden för läsaren och sätta in dessa i relevanta sammanhang. För det andra innebar slutsatserna i rapporten en anpassning till läsarnas beteende. Socialdemokraterna insåg att människor hellre läser nyheter än ledare, därför omdefinierades

⁸⁸ Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 125ff.

gränsen mellan fakta och värderingar, i och med att det fanns en ambition att flytta tolkningen av samhällsfrågor till nyhetssidorna.

Socialdemokratin hade haft en egen form av utbildningskapital som börjat förlora i värde. Ironiskt nog var det en utveckling som var pådriven av den socialdemokratiska regeringsmakten genom den politiska ambitionen att demokratisera utbildningssystemet. När det väl hände förlorade partiets egen interna bildningsgång i betydelse och även möjligheten till påverkan genom fostran i den egna rörelsen. Den alternativa folkbildning inom rörelsen där partiet hämtat sin ledarkader hade blivit mindre betydelsefull när allt fler fick tillgång till gymnasium och högre utbildning. Detta blev ett problem när det gällde rörelsens egna journalister som därför måste få denna form av kunskap på andra vägar, genom en fortbildning av journalister i samhällsfrågor. Här tydliggörs hur politisk fostran förpackas i termer av utbildning.

I kapitlet diskuteras vad som händer när den statliga journalistutbildningen började hävda sin självständighet i synen på hur journalister ska utbildas. De två instituten kunde göra detta i kraft av sin organisatoriska självständighet, statliga finansiering och med vad som förefaller vara en förenlighet med socialdemokratisk utbildningspolitik. Journalistutbildningen hade sina egna inre drivkrafter där unga entusiastiska lärare fick ett stort inflytande att forma en utbildning som hade ett friare förhållande till pressen och universitetsvärlden. Genom att Furhoff blir utredare formas framtiden för instituten av en ny intressesfär, ett utbildande kollektiv.

I detta sammanhang kan en jämförelse med professionsforskningen lyftas fram, eftersom flera forskare anser att det var under 1960-talet som journalistyrkets professionalisering inleddes.⁸⁹ Om man kan se utvecklingen på det sättet beror på vad som läggs in i begreppet professionalisering, men det finns en inre motsägelse på ett teoretiskt plan. Utbildning anses i professionsteorierna vara en viktig faktor för formandet av en profession och ett kriterium är att det är professionen som ska ha kontroll över kunskapsbasen och över tillträdet till yrket.⁹⁰ Det som har beskrivits visar på en motsatt utveckling. Pressens kontroll över en statlig journalistutbildning var mindre än tidigare, trots att de var representerade i institutens styrelse och i den gemensamma samarbetsnämnden. Den utveckling som har analyserats ligger mer i linje med

⁸⁹ Att en professionalisering skedde under 1960 och 1970-talet förekommer allmänt i litteratur om journalister, se exempelvis standardverken, Hadenius & Weibull & Wadbring (Stockholm 2008) s. 267f, 282; Sverker Jonsson, "Kallet blir ett yrke", *Den svenska pressens historia IV* (2002) s. 244; Petersson (2006) s. 424f.

⁹⁰ Egenkontrollen över kunskapsbas, kunskapslegitimering och rekrytering återkommer i kriterier inom professionsforskningen. Se exempelvis Sciulli, *Current Sociology*, 2005, vol. 53, 920f.

Margaret Archer som betonar den förändring som sker när en ny grupp, ett utbildande kollektiv, genom ett statligt övertagande av en utbildning tar över kontrollen av utbildningens innehåll och blir autonom i förhållande till olika intressegrupper.⁹¹ Pressen hade förlorat inflytande över den statliga journalistutbildningen, vilket ledde till ett gryende missnöje.

⁹¹ Archer (1984) s. 75f, 90ff.

Psykoteknik och ungdomsradikalism

Att jag är här är en ren lapsus som får tillskrivas intagningstestens ofullkomlighet. Jag är folkskygg och tystlåten, stammar om jag måste yttra mig offentligt, har telefonskräck, blir sjuk av stress, gillar inte att resa, trivs med regelbundna vanor, skriver långsamt och omständligt och tål inte att man ändrar i mina manuskript, samt allmänt astenisk och initiativhämmad.¹

De intagningstester som författaren Gun-Britt Sundström refererar till i citatet ovan, kom att tillsammans med journalistiska arbetsprov bli de centrala urvalsverktygen för vilka som fick tillträde till den statligt finansierade journalistutbildningen efter 1967. Hon gick på journalishögskolan 1968 och har skildrat stämningen på skolan. Trots sin beskrivning av sig själv som initiativlös var hon medansvarig till att producera stenciltidskriften *Kom-Posten*, ett organ för horisontell kommunikation, som orsakade rabalder på skolan.²

Psykoteknisk testning skedde samtidigt som radikaliseringen av en ungdomsgeneration under den senare delen av 1960-talet. Ämnet för detta kapitel är de psykotekniska testerna och hur dessa samexisterade och eventuellt inverkad på ungdomsradikalismen. De unga nyutbildade journalisterna från journalishögskolorna, som instituten döptes om till efter 1967, kom att bli en omdebatterad och så småningom röststark grupp i samhället och alla hade de valts ut genom psykotekniska test. Tidigare var praktikbetyg från en mängd olika redaktioner och personer viktiga för vem som skulle antas vid journalistinstitutet. Genom psykotekniken centraliserades uttagningen och det var i slutändan ett tiotal psykologer och journalister som genom att intervjua de sökande efter vissa förutbestämda värden kom att avgöra vilka som skulle få bli journalister genom att gå på journalishögskolorna. Om det var samhällsklimatet, en slump, något som ”råkade bli”, eller om det var det inbyggt i testerna att de ungdomar som valdes ut blev mycket radikala är naturligtvis en intressant fråga. Kapitlets fokus på urvalet till journalishögskolorna kan moti-

¹ Gun-Britt Sundström, ”Nu kan det sägas!” *Ett jag-var-där-reportage från Journalishögskolan* (Stockholm 1970) s. 8.

² Ibid. s. 116ff.

veras med att detta efterhand har ansetts viktigt när det gäller journalistkårens inflytande. Den svenska maktutredningen på 1980-talet betonade att urvalet till journalisthögskolorna var avgörande för vilka som fick ingå i denna sammansvetsade yrkeskår som hade kommit att få ett ökat inflytande i samhället.³ Utan att värdera denna tes ökar detta intresset för att studera urvalet.

I kapitlet läggs två företeelser sida vid sida. Jag inleder med att redogöra för hur de psykotekniska testerna på journalistutbildningarna utfördes och utvecklades från 1967 och framåt. Utifrån intervjuantagningen 1967 undersöks efter vilka värden eleverna valdes ut och vilken typ av människor som enligt testen ansågs lämpliga att bli journalister. Därefter skildras 1960-talets radikaliserings med fokus på journalistutbildningarna.

Ambitionen är att analysera två företeelser som existerade samtidigt och på så sätt handlar det om ett möte. Psykotekniken var en efterkrigsprodukt som andades vetenskapstro, en psykologisk teknik som sågs som en lösning på hur det ökande antalet högtbildade ungdomar skulle finna sin plats på arbetsmarknaden. Ungdomarna var också de en efterkrigsprodukt, men på ett helt annat sätt, en generation födda mot mitten på 1940-talet som växt upp i ett expansionsskede av det svenska välfärdssamhället och som formade en radikal ungdomskultur.

I detta kapitel står journalisthögskolorna i centrum, som vid denna tid utbildade lite mindre än hälften av alla nya journalister.

PSYKOTEKNIK FÖR ATT VÄLJA DE MEST LÄMPADE

Alla typer av urvalsförfaranden styr vilka människor som ges tillträde till utbildningar och yrken. Etableringen av journalistutbildningar innebar att den tidigare informella rekryteringen genom kontakter och fackliga och politiska meriter förändrades. När det första journalistinstitutet startade 1959 blev det möjligt att formellt söka en utbildningsväg in i yrket, liksom det tidigare varit möjligt på Poppius journalistiska skola. Ansvaret för urvalet flyttades gradvis över till en utbildning, något som förstärktes när två statliga journalistutbildningar etablerades 1962.⁴ Redaktionernas inflytande över vilka som skulle utbildas till journalister fanns dock kvar fram till 1967 eftersom alla som ville bli journalister måste börja med att praktisera på en redaktion. Det gällde att få uppskattning på praktikplatsen så att den redaktör som skrev praktikbetyget var positiv, något som var nödvändigt för att komma in på journalistinstitutet.

³ Olof Petersson, *Makt. En sammanfattning av maktutredningen* (Stockholm 1991) s. 59.

⁴ Jonsson (2002) s. 244f.

Någon form av hänsyn togs till vanliga skolbetyg, men de spelade en mindre roll.

Efter 1967 infördes ytterligare en förändring eftersom praktikbetygen slopades. Psykotekniska test blev tillsammans med journalistiska arbetsprover de centrala urvalsverktygen. Redaktionerna förlorade därmed det direkta inflytandet över vilka som skulle antas på utbildningarna, valet av vem som skulle få bli journalist började göras av journalishögskolorna och Psykotekniska institutet. Om detta innebar att andra ideal om hur en journalist borde vara styrde vilka som kom in på utbildningarna är naturligtvis en intressant fråga. Krav på att återinföra förpraktiken och praktikbetygen som urvalsinstrument upprepades vid flera tillfällen när journalishögskolorna kritiserades de kommande åren.⁵

Psykotekniska test efter 1967

För att kompensera bortfallet av praktikbetyg som urvalsverktyg infördes ytterligare ett journalistiskt arbetsprov samt en nutidsorientering.⁶ Samtidigt kom det av ekonomiska skäl krav på att rationalisera och förenkla provet eftersom antalet sökande hade ökat kraftigt. Riksdagen ville helt enkelt inte anslå medel som täckte Psykotekniska institutets krav på ersättning. Ett tvåstegsförfarande infördes. Alla sökande kallades till det första skriftliga testet som bestod av psykotekniska anlagstester, journalistiska arbetsprover och en nutidsorientering. De 240 som presterade bäst på de första testerna gick vidare till en intervju tre veckor senare där den personliga lämpligheten bedömdes av en psykotekniker och en journalist. Efter varje intervju gjordes en skattning av olika förmågor på en skala mellan 1 och 9 på en särskild blankett. De egenskaper som skattades var:

1. Kontaktförmåga (allmänt uppträdande, muntlig framställningsförmåga)
2. Allmän ambition (initiativkraft, ”drive”, uthållighet)
3. Yrkesmotivation, social aktivitet (utåtriktad verksamhet, föreningsliv)

⁵ 1972 nekades den afro-amerikanske journalisten Malvin Goode att hålla föredrag på Journalishögskolan i Göteborg efter en omröstning bland eleverna då en majoritet ansåg att han var en representant för den amerikanska imperialismen. I den efterföljande pressdebatten kritiserades journalistelevnas agerande och ett återkommande argument var att praktikbetyg borde tas tillbaka som ett urvalsverktyg så att mer lämpliga personer valdes till yrket. Se Johan Eslander, ”Fallet Goode – en studie över de journalistiska och demokratiska principernas oantastliga status och samhällets moraliska förfall”, C-uppsats i idéhistoria, Vt 2008, Södertörns högskola.

⁶ Minnesanteckningar från samtal med rektor Lars Furhoff, lektor John Ehne och Gösta Paulsson PTI, den 10/7–67, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

4. Självständighet, mognad och emotionell stabilitet (psykosomatiska symptom, stresskänslighet)

Detta sammanfattades sedan i en bedömning av intervjupersonens lämplighet för journalistyrket. Enligt manualen för bedömarna var det ”psykologiska intervjuer av explorationskaraktär” som skulle genomföras. Syftet med intervjun var att ”klarlägga respondentens attityder, målsättning, intressen, reaktioner osv. samtidigt som faktisk data insamlas”. Under intervjun skulle också de sökandes uppträdande och sätt att uttrycka sig studeras.⁷ Ungefär hälften av de som intervjuades erbjöds senare en utbildningsplats. Antagning skedde två gånger per år och 60 elever antogs vid respektive skola varje termin.⁸

Det är svårt att utvärdera de psykotekniska anlagstesterna som skedde i det första steget utan specialkunskap om psykoteknik och anlagsprövning. Det är i sig ett ämne för vidare forskning inriktad på anlagsprövning men det är något som går utöver syftet med denna avhandling. En av mina forskningsfrågor handlar om vem som ansågs lämplig att bli journalist och vem eller vad som styrde urvalet. Jag har därför intresserat mig för de intervjuer som genomfördes i det andra steget i urvalsprocessen. Här finns ett källmaterial bevarat från de elever som sökte in till journalisthögskolorna 1967 som är unikt i den meningen att andra år inte finns bevarade. Det rör sig om en toppgrupp på 468 personer som presterat bra på de första skriftliga proven och som kommit vidare till den andra uttagningen. Intervjun hade till syfte att sälla fram de lämpliga personligheterna.⁹ De som blev kallade till intervjun fick först besvara ett frågeformulär som finns bevarat i Psykotekniska institutets arkiv tillsammans med en blankett där intervjuarna har bedömt varje sökandes personlighet och lämplighet för yrket i en skala från 1 till 9.

⁷ Intervju med sökanden till journalisthögskolan hösten 1968, Psykotekniska institutet, RA, F15b:3.

⁸ Testningen var en lång process som pågick under tre månader vår och höst och involverade en mängd bedömare, Tidsschema, Psykotekniska institutet, RA, F8 a:3.

⁹ Materialet har tillgängliggjorts efter sekretessprövning med hänsyn till 24 kap 1§ och med hänsyn till förbehåll i 10 kap 4§, båda i Offentlighets- och sekretesslagen 2009:400. Frågeformulär och skattningar är alla odaterade, vilket gör det osäkert vilket år de är gjorda även om de enligt kartongernas beteckningar är från 1967. Med största sannolikhet gäller volymerna 1 och 2 den prövning som gjordes våren 1967 för intagning till höstterminen. Här finns 230 personers ifyllda frågeformulär och intervju-skattningar men det finns även noterat att 15 akter saknas. Denna antagning kom att bli en form av pilottest eftersom de nya högskolorna formellt bildades första juli 1967. Volymerna 3–6 gäller sannolikt prövningar som utfördes hösten 1967, blanketterna hade då gjorts om. Här finns 238 personbedömningar. Eftersom akterna innehåller många personomdömen undviker jag att hänvisa citerade kommentarer till en specifik volym. Källa för undersökningen är 6 arkivvolym, Journalistprövningar, Psykotekniska institutets arkiv, RA, F8b:1–6.

Formulären innehåller många personomdömen eftersom blanketterna hade ett fält för kommentarer som flitigt utnyttjades. Syftet med min genomgång är inte att blottlägga nu levande personer utan att försöka förstå vilken typ av personer som ansågs lämpliga att bli journalister. Jag har inte noterat vilka som senare blev antagna utan syftet har varit att studera själva intervjuprocessen och de bedömningar som gjordes. Detta har skett genom att sammanställa faktauppgifter om de sökande och genom att läsa och observera vad som står i akterna, till exempel sambanden mellan olika kommentarer och hur personer bedömdes. Vilka egenskaper premierades och vad ogillades? Det urvalsförfarande som infördes innebar ett brott mot tidigare pluralistiska rekryteringsformer. Praktikbetyg skrivna av en mängd journalister på olika tidningar ersattes av centraliserade antagningsnormer för hur en journalist borde vara. Bedömningen genom intervjuer av vilka som ansågs vara lämpliga som journalister utfördes hösten 1967 av 13 personer.¹⁰

De utvaldas bakgrund

Vilka var de som gick vidare till intervju? Jag har gått igenom 468 akter som rör dem som blev intervjuade 1967 och sammanställt ett antal faktorer som föräldrarnas yrke, bostadsort och utbildningsnivå. De som intervjuades våren 1967 fick fylla i ett detaljerat frågeformulär med en rad frågor vars kopplingar till journalistyrket är oklara. Till exempel skulle de redovisa hur de bodde, antal rum och boendestandard och om de växt upp i sina föräldrahem. Vidare vilka filmer de såg, vilka böcker de läste, hur de spenderade sin fritid och vilka föreningar de var med i. Föräldrarnas och syskonens yrke måste redovisas samt eventuella sjukdomar, även psykiska sjukdomar efterfrågades. Formulärets första version avslutades med frågan om de blivit illa berörda av frågorna, vilket endast en person svarade ja på. Vid nästa intervjurunda på hösten 1967 hade formuläret förenklats betydligt och flera detaljfrågor tagits bort.¹¹

Här nedan redovisar jag de faktorer där något mönster har kunnat tydas. Denna undersökning där alla personer anonymiserats är naturligtvis att betrakta som en form av stickprovsundersökning eftersom det bara rör ett år.

¹⁰ Fem var psykologer och åtta var journalister, Journalistprövningar, Psykotekniska institutets arkiv, RA, F8b:3.

¹¹ Frågeformuläret i volymerna F8b:3–6 blev mindre detaljerade.

Undersökning av 468 intervjuade personer 1967 i det andra antagningssteget till journalisthögskolorna, baserat på frågeformulär och intervjukattningar.

Antal kvinnor	293	63%
Antal män	175	37%
Antal storstadsbor (Sthlm, Gbg, Malmö)	317	68%
Samma, men 54 personer inflyttade för studier borträknade	263	56%
Antal sökande från Stockholm	224	48%
De inflyttade till Stockholm för studier borträknade	196	42%
Antal sökande från Göteborg	84	18%
De inflyttade till Göteborg för studier borträknade	59	13%
Antalet som studerar eller har studerat vid universitet	251	54%

Social bakgrund av alla intervjuade enligt Broadys och Palmes kategorisering.¹²

Antalet som har fäder som är högre tjänstemän	164	35%
Antalet som har fäder ur lägre eller högre arbetarklass	96	20%

Social bakgrund för sökande från Stockholm och Göteborg (exklusive inflyttade för studier)

Sökande från Stockholm med fäder som är högre tjänstemän	88	19%
Sökande från Stockholm med fäder ur lägre och högre arbetarklass	29	6%
Sökande från Göteborg med fäder som är högre tjänstemän	17	4%
Sökande från Göteborg med fäder ur lägre och högre arbetarklass	12	3%

Vad detta ger vid handen är en dominans av kvinnor och storstadsungdomar, särskilt från Stockholm och Göteborg. Storstadsdominansen kan bli lite missvisande eftersom ungdomar i 20-årsåldern ofta flyttar och av den anledningen redovisas de ungdomar som redan har flyttat till storstäderna för högre studier när de sökte in till journalisthögskolorna. Även om akademikerlinjen vid journalistutbildningarna hade varit ett misslyckande går det att se att över hälften av ungdomarna hade studerat vid universitet, även om de inte läst tillräckligt mycket eller rätt ämnen för de krav som fanns på akademikerlinjen. De som

¹² För kategorisering av social bakgrund har Broadys och Palmes kategorisering av sociala grupper använts. Kategoriseringen består av 32 yrkesgrupper indelade i 8 klassmässiga kategorier. Den klassmässiga fördelningen av de 468 sökanden är som följer: Högre tjänstemän 35%, tjänstemän på mellannivå 17%, lägre tjänstemän 12%, egna företagare 8%, jordbrukare 2,5%, högre arbetarklass 13%, lägre arbetarklass 7% samt övriga 5,5%. Faderns yrke har använts som utgångspunkt. I de få fall när fadern inte har uppgetts har moderns eventuella yrke använts istället. Se Mikael Börjesson, "Om att klassificera sociala grupper. Några svenska exempel", i Mikael Börjesson m.fl. (red.), *Fältanteckningar. Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala 2006), s. 249–258.

intervjuades hade oftast bara läst en eller ett par terminer, endast två personer hade 1967 en fullständig universitetsexamen. Ungdomar vars fäder var högre tjänstemän var överrepresenterade. Här handlade det om fäder som var diplomater, byrådirektörer och professorer och inte så få präster. Den medelklassificering av journalistyrket som andra forskare belagt förefaller vara på väg.¹³ Samtidigt var sökande med arbetarklassbakgrund i detta andra antagningssteg underrepresenterade. Det går att notera att ungdomarna från Stockholm oftare kom från högre samhällsskikt. Några små kategorier av intresse är att endast 12 av de som intervjuades kom från jordbrukarhem och att något fler, 15 personer, hade en förälder som var journalist.

Hur bedömdes de intervjuade?

Samtliga ifyllda frågeformulär och intervjuuskattningar av alla 468 personer som gick vidare till den andra antagningen under 1967 har studerats noga.¹⁴ De kommentarer och bedömningar som intervjuarna gjorde har uppmärksamats och jämförts med de frågeformulär varje person fyllde i. Jag har försökt observera vilka särskilda egenskaper och bakgrundsfaktorer som spelade in i urvalet av dem som ansågs som lämpliga att bli journalister. I dessa genomläsningar av akterna träder en generation fram som är född på mitten av 40-talet. Under sin fritid umgås de med sina vänner och roar sig. En del nämner att de uppskattar filmer av Godard, Truffaut, Fellini och Polanski medan andra skriver att de gillar att titta på westernfilmer. De som har ströläst på universiteten, lyssnar på pop och är intresserade av politik blandas med studenter med mer traditionella kulturella intressen. En liten grupp tillhör kristna samfund. Kvinnorna dominerar, i de första volymerna används omdömet neurotisk om främst kvinnorna men detta omdöme försvinner sedan.¹⁵ Många redovisar ett stort antal utlandsvistelser och att de är föreningsaktiva, påfallande många har varit aktiva i elevrådet och inte så få har varit scouter.

En generell iakttagelse när det gäller intervjuuskattningarna är att de sökandes kontaktförmåga under intervjun var mycket viktig för hur intervjuarna bedömde deras sammanvägda lämplighet för journalistyrket. De som var öppna och välartikulerade hamnade i den övre delen i bedömningsskalan på mellan 1 och 9. Unga män kunde beskrivas som ”truliga” eller ”tröga” och de som var blyga, passiva eller talade tyst fick låga poäng. Även kroppshållningen kunde kommenteras negativt som att exempelvis vara ”slapp i rörelserna” eller

¹³ Se exempelvis Melin-Higgins (1996) s. 37f.

¹⁴ Journalistprovningar, Psykotekniska institutets arkiv, RA, F8b:1–6

¹⁵ ”Neurotisk” förekommer endast i de första volymerna och försvinner sedan helt. En möjlig förklaring är byte av intervjuande psykolog. Provningar, RA, Psykotekniska institutet, F8b:1–2.

”motoriskt orolig”. De som fortfarande bodde kvar hemma fick lägre skattningar när det gäller självständighet. Initiativrika personer premierades. Det var positivt att ha självständiga åsikter och inte ha en alltför stor respekt för auktoriteter. En av dem som skattades allra högst, 9 poäng, i lämpligheten för yrket fick den positiva kommentaren: ”Slutade skolan på grund av synnerligen självständiga idéer.” Betyg förefaller inte spela någon större roll.¹⁶

Att vara aktiv i en politisk förening eller i en elev- eller studentorganisation skattades högt men även att vara aktiv i scouterna gav poäng. Att medge magproblem innebar att personen i fråga fick låga poäng när det gällde faktorn ”emotionell stabilitet” eftersom detta bedömdes vara ett tecken på stresskänslighet. De få personer som medgav psykiska problem rensades bort. Där emot kan det finnas positiva omdömen som ”klarade föräldrarnas skilsmässa fint”. De personer som är mest plågsamma att följa är de som är nervösa vid intervjun, det gavs ingen pardon för att rodna, vara fladdrig, verka virrig, få tunghäfta eller föra osammanhängande resonemang. Några kom på kant med intervjuerna och kan få kommentarer som: ”utmanande slö”, eller ”störs av tuff slängig stil”, dessa personer får sedan låga skattningar.

När det gällde bedömningen av motivationen för journalistyrket var det sannolikt svårt för ungdomarna att gissa sig till det bästa eller rätta svaret. De som ansåg att journalist var deras drömyrke kunde betecknas som orealistiska och kanske omogna. Ett lagom balanserat engagemang och kunskaper om vad yrket innebar premierades. Flera av de som intervjuades hade praktiserat som journalister, men det innebar inte automatiskt en fördel. En person som hade skickat med två praktikbetyg med goda vitsord blev ändå lågt skattad när det gällde lämplighet. Det finns omdömen om människors utseende och uppträdande, till exempel ”ljus flicka med bruna ögon och kul klädsel” och i ett annat fall: ”Klart självständig, trots det väna utseendet”.

I de senare akterna finns dubbla skattningsblanketter, en gjord av en psykolog och en av en journalist.¹⁷ De två bedömningarna skulle sedan vägas samman och ibland kunde en person uppfattas helt olika. Till exempel kunde en ung kvinna få kommentaren ”glad och positiv” av den ena bedömaren medan den andra skrev: ”Låg verbalisering utan djup, välspacklad, himlar med ögonen.” En ung man beskrevs av den ena intervjuaren som ”vek, mkt rart sätt” och av den andra som ”påstridig”. När det rörde olika meningar om hur lämplig en person skulle vara finns korrespondens bevarad mellan intervjuerna. Ibland blev det långa diskussioner:

¹⁶ Detta är dock svårbedömt. Betygen redovisas av de sökande själva, antingen genom att själva fylla i dem i blanketten eller genom att bifoga kopior. En del är slarviga och fyller inte i alla och ibland finns inte kopiorna av betygen kvar i akterna.

¹⁷ Psykotekniska institutet, RA, F8b:3–6.

Ett svårt fall, där värderingarna skilde sig väsentligt. Jag menade att hennes kontaktförmåga var högst medelmåttig. Hon har få bekanta, känner några grannar och de medarbetare som finns på den tidning hon praktiserar på. 'Fladdrig' framställningsförmåga, hoppade lite hit och dit. Yrkesmotiveringen var också grumlig. Hon har mycket bra betyg, borde kanske bäst för något annat yrke [sic], men dels för att mamma sagt hon borde bli journalist, dels för att hon inte hade dragning åt något annat vill hon in på högskolan. Men säkerligen både ambitiös och noggrann. Klarar uppgifter bättre när hon inte själv måste ta initiativ. Mina siffror 4-5-5-6, efter diskussioner/länga/ 7-4-7-5.

Om en person som slutligen fick en mycket hög skattning finns följande dokumenterat:

Öppen, utåtriktad med förmåga att skapa (och behålla) kontakter. Utmärkt berättartalang, alltid klar, koncis. Flexibel, verkar klarsynt och allmänt sund i sina omdömen. En aning politisk-ekonomiskt inriktad i mitt tycke, men i och för sig är det ju inte fel. Verkar ofta kunna ta egna initiativ, kunna arbeta självständigt. Dessutom stabil, lugn utan tecken till stresskänslighet. Mina siffror 8-7-9-8, efter diskussion 8-8-9-9.

Denna person tillhör en grupp på tiotalet personer som fick de allra högsta skattningarna under hela 1967. De ansågs vara extra sociala, välartikulerade, aktiva, självständiga, målinriktade, initiativrika, stabila och lämpliga som journalister. Här bryter de ganska blasé och trötta intervjuarna plötsligt ut i lovord. Jag har försökt se om det finns gemensamma faktorer som går att observera i dessa akter men har inte kunnat finna några sådana gemensamma drag. Flera har fyllt i helt ordinära frågeformulär, någon har gått om klasser i skolan, en annan har höga betyg, en tredje enbart realskola. Några var politiskt aktiva och några hade redan erfarenheter som journalist, en var äldre och hade många barn. Männen var inte överrepresenterade i denna toppgrupp utan många var kvinnor och här återfinns såväl flickan från högstatusområdet som flickan som varit hushållslärlarinna. Det som är gemensamt är att de får lovordande kommentarer av bedömarna som "toppenflicka" eller "aktiv, realistisk, öppen, stabil, flexibel". Det förefaller inte heller som de högst rankade hade en särskild bakgrund. Bland de 54 personer som skattats över 7 i lämplighet finns inga större avvikelser jämfört med hela gruppen förutom att könsfördelning stärks något till männens nackdel och storstadsungdomarnas dominans förstärks.

Något som jag upptäckte vid mina genomläsningar var att jag utifrån ungdomarnas ifyllda frågeformulär hade mycket svårt att förutse hur de skulle bedömas. Intervjuarna förefaller exempelvis ibland bli ganska trötta på naiva ungdomar, vilket syns i deras kommentarer. Intrycket är att de blir speciellt trötta på unga flickor från Stockholm med överklassbakgrund. Men plötsligt kunde en sådan typisk flicka som är ung, har en pappa med ett statusyrke

och en fin adress höjas till skyarna och skattas genomgående med 8 och få den enda kommentaren ”fin!”. Det är uppenbart att något har hänt vid själva intervjutillfället som fått dessa luttrade bedömare att skatta vissa personer genomgående med 8 och 9 poäng, något som inte kan förklaras på något annat sätt än att det berodde på deras personlighet och vad som uppstod i mötet. Vad man kan fundera över är om det kan vara de gamla idealen inom pressen, att journalisten ska vara en personlighet som söker sitt uttryck, som reproduceras i bedömningen.

Psykotekniska institutets egna utvärderingar

Den första urvalsprövningen hösten 1967 efter omvandlingen till högskola utvärderades av Psykotekniska institutet. De olika deltesterna i det första antagningsteget granskades. Huvudparten av de sökande var mellan 18 och 26 år. Många fler kvinnor än män sökte och i Stockholm var intagningen i proportion till ansökningarna medan skolan i Göteborg tog in fler män. Även intervjuerna i steg två analyserades. Av den toppgrupp som presterat bäst på de första testerna var det få som rensades bort av personlighetsmässiga skäl. För att spara pengar diskuterades därför att släppa in dessa ”teoretiskt begåvade” personer direkt efter steg ett, men intervjun behölls dock eftersom man ansåg att teoretiska färdigheter aldrig kunde kompensera personlighetsmässiga brister.¹⁸ I ett annat dokument hävdas att intervjun var bra för att rensa bort ”skräckexemplen”.¹⁹

PTI gjorde ytterligare en utvärdering av hur urvalssystemet hade påverkat antagningen under vårterminen 1968 då testerna återigen hade förändrats. Våren 1968 hade 87 procent av de antagna tagit studenten medan 3 procent hade gått på folkhögskola.²⁰ Urvalsprocessen komplicerades av det ökade söktrycket. I maj 1968 gjorde 877 personer det första testet och de som skulle läsa och ta ställning till alla olika arbetsprover hade svårt att klara av den uppgiften då ”trötthets- och mättnadseffekter inverkar på de subjektiva bedömningarnas tillförlitlighet”.²¹ I utvärderingen framgår att kvinnorna missgynnades. I den första gallringen gick 26 procent av männen vidare och 16 procent av kvinnorna. I den andra uttagningen som skedde genom en intervju antogs 74 procent av männen och 56 procent av kvinnorna. Psykotekniska institutet

¹⁸ Barbro Alm, Urvalsprövningen till Journalisthögskolorna hösten 1967, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

¹⁹ Diskussion kring intervjun, Psykotekniska institutet, RA, F15b:3.

²⁰ Marit Kihlman. ”Urvalsprövningen till Journalisthögskolorna maj 1968. Vem sökte – Vem kom in?”, *Information från PTI* nr 9, 1970, s. 10ff.

²¹ PM angående urvalsprövningen till Journalisthögskolorna, P:DF/us 18/3.1969, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

ansåg dock inte att det var något fel på testerna utan att förklaringen helt enkelt låg i att männen presterade bättre, särskilt markant var detta i nutidsorienteringsprovet. Detta innebar att fler män än kvinnor togs in våren 1968, 73 män och 47 kvinnor, trots att det motsatta förhållandet rådde när det gällde ansökningarna till journalisthögskolorna. Snedfördelningen i rekryteringen förklarade PTI med att kvinnor inte var lika starkt massmedieintresserade som män och att det kunde vara en effekt av kvinnans traditionella könsroll även om ”1968 års unga kvinna i viss mån frigjort sig från de traditionella värderingarna”. En annan förklaring trodde PTI kunde vara att andra motiv än ”ett realistiskt yrkesintresse” styrde kvinnornas val av journalistyrket och att de därför inte var lika motiverade.²² Journalistkåren hade en stark manlig dominans. Vid denna tid var 20 procent av journalistkåren kvinnor, vilket var en ökning från tidigare ännu lägre nivåer.²³ Det var genom utbildningen som kvinnorna hade börjat få tillträde till yrket men testerna 1968 missgynnade dem. Urvalssystemet hade detta år reproducerat en snedrekrytering som motsvarade de värderingar om manliga och kvinnliga journalister som fanns inom pressens fält.

Trots snedrekryteringen var andelen kvinnor på journalistutbildningarna betydligt högre än 20 procent och det fanns de som ansåg att kvinnorna var för många på skolorna. En av dem var *Arbetets* redaktionschef Harry Ekblom. Exakt hur han formulerade sig blev föremål för offentlig debatt mellan honom och eleven Kerstin Ekberg hösten 1969. Enligt Ekberg hade han på en kurs på Journalisthögskolan sagt att han hellre anställde en sämre meriterad man än en ung kvinna som inom ett par år skulle bli ”handikappad” av barn.²⁴ Ekblom menade å sin sida att han hade kritiserat rekryteringen till journalisthögskolorna. Kvinnorna kom i kläm genom den bristande informationen om vad yrket krävde och de felaktiga målsättningarna för de psykotekniska testerna. De kunde få en kort yrkeskarriär på grund av de oregelbundna arbetstider som rådde på redaktionerna. När de fick barn fastnade kvinnorna i ett omöjligt dubbelarbete: ”Tyvärr är det så att ansvaret för barnen och hemmet i stor utsträckning alltjämnt läggs på kvinnan, även i unga äktenskap.” Han påpekade att barnomsorgen var otillräckligt utbyggd och ansåg att det inte var fördomsfullt att konstatera dessa problem.²⁵

Gun-Britt Sundström tar upp intervjuförloppet vid antagningen i sin reportagebok och hur hon som kvinna fick särskilda frågor: ”Även om det

²² Marit Kihlman, ”Urvalsprövningen till Journalisthögskolorna maj 1968. Vem sökte – Vem kom in?”, *Information från PTI* nr 9, 1970, s. 10, 14, 20.

²³ Weibull (1991) s. 19.

²⁴ Kerstin Ekberg, ”Kvinnor och journalistik”, *Arbetet* 3/11–69.

²⁵ Harry Ekblom, ”Visst kan vi utbilda kvinnliga journalister”, *Arbetet* 22/10–69.

ibland var nog så svårt att förstå vad frågorna kunde ha för samband med journalistyrket – om jag hade någon pojkvän, vad mina kamrater sysslade med, hur jag hade det med mina föräldrar. Om jag tänkte gifta mig, och om jag i så fall tänkte sluta arbeta. (Ställs den frågan till manliga sökanden också, eller är det olika urvalsprinciper för olika kön?)”²⁶

I min genomgång av intervjuerna för 1967 går det dock inte att se att kvinnligt kön och barnafödande generellt skulle vara en nackdel när de för yrket mest lämpade skulle väljas ut. Personligheten hade en större effekt. En gravid kvinna fick exempelvis hög skattning för sin lämplighet som journalist och bland den absoluta lämplighetseliten fanns en något äldre lågutbildad kvinna med ett stort antal barn.²⁷

Åsikter om urvalet

På journalisthögskolorna föreföll de flesta vara nöjda med det system som fanns med urvalsprövningar.²⁸ Testerna fick dock en släng av 1968-radikalismen när elever och lärare ville ta större plats i skolornas styrelser. Hela antagningssystemet borde ständigt stå under debatt ansågs det på Journalisthögskolan i Stockholm, som ville ha uppföljning av tidigare urval och ha svar på frågan vad som skiljde de sökanden åt samt hur många av de som avvisades som ändå blivit journalister.²⁹ Utbildningsnämnden vid skolan ville diskutera ”hela antagningsförfarandet i ett sammanhang och då ta upp hela den bild av journalisten och journalistiken som ligger bakom antagningsförfarandet”. De kritiserade också nutidsorienteringen som för hårt bunden till nyhetsmaterial av dagsländekaraktär och ansåg att testet i sin nuvarande utformning ”premierar en alltför speciell typ av intresse och begåvning”.³⁰ Synpunkter kom även från Journalisthögskolan i Göteborg att nutidsorienteringen var alltför baserad på material ur Stockholmstidningarna.³¹ På båda skolorna tillsattes speciella

²⁶ Sundström (1970) s. 8.

²⁷ Psykotekniska institutet, RA, F8b:1–6.

²⁸ Ulf Wallin, Göteborg, minns inga oenigheter om de psykotekniska testerna och tror att han hade känt till om några oenigheter hade förekommit. Däremot var det starka protester när testerna togs bort 1977 i samband med integreringen med universiteten. Torsten Thurén, Stockholm, minns att de psykotekniska testerna fungerade bra. Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009, Intervju med Ulf Wallin 7/10 2009. De protokoll jag anför är styrelseprotokollen för Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna åren 1967–70.

²⁹ Minnesanteckningar över sammanträde med Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna den 31/10–69, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

³⁰ Utdrag ur protokoll fört vid sammanträde med utbildningsnämnden onsdagen den 19/11–69, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

³¹ Till Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, Göteborg 1/12–69, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

arbetsgrupper för att se över antagningarna. Ett resultat var försök med särskilda kreativitetstest, något som dock eleverna i Stockholm bojkottade.³²

Den återkommande frågan genom åren var om testerna mätte rätt egenskaper. Psykotekniska institutet ville redan 1963 validera testerna, det vill säga kontrollera att testerna mätte vad de skulle och valde ut personer som var lämpliga för journalistyrket. En jämförelse gjordes mellan de psykotekniska testresultaten och de praktikbetyg som redaktionerna hade skrivit efter den sex månader långa förpraktiken. Här visade sig överensstämmelsen vara dålig, vilket Psykotekniska institutet förklarade med att praktikbetygen från redaktionerna var otillförlitliga, ”irreliabla”.³³ Detta innebar att de omdömen som kom från pressens fält om vilka som skulle vara lämpliga som journalister underkändes.

Däremot visade senare jämförelser en god överensstämmelse mellan utfallet av de psykotekniska testerna och de kursbetyg som eleverna hade fått efter genomgången utbildning. När den statliga kompetensutredningen fick yttra sig över urvalstesterna efter 1967 kom kritik just på denna punkt. De ansåg att Psykotekniska institutet borde prova validiteten långsiktigt, att urvalsförfarandet borde prövas mot senare framgång i yrket: ”Om inte en sådan prövning inbakas i hela kostnads kalkylen, hänger urvalsförfarandet ’i luften’ med allt vad därav följer av risker för självvalidering inom journalistutbildningen och bristande underlag för förnyelse av utbildningen.” Vidare menade kompetensutredningen: ”Om Psykotekniska institutets förslag kan övrigt sägas, att den för hela urvalsförfarandet grundläggande arbetsanalysen förefaller yttlig. Vad har gjorts för att vaska fram de bärande utbildningskriterierna?”³⁴ Psykotekniska institutet fortsatte att argumentera för att jämföra testernas validitet med betygen, eftersom de ansåg att det var svårt att mäta framgång i yrket. PTI menade:

De flesta arbetspsykologiska valideringar görs därför mot utbildningskriterier eftersom det brukar visa sig relativt lätt att betygsätta prestationer vid utbildning och då denna ofta ligger till grund för det framtida arbetet. Man utgår då ifrån att om utbildningen direkt är anpassad till det avsedda arbetet bör de som klarar utbildningen bäst också bli skickligast i arbetet.³⁵

³² Skrivelse från Göran Zetterblom, PTI 21/11–69; Protokoll. Journalisthögskolan i Stockholm 3/3–70, Samarbetsnämnden för Journalisthögskolorna, RA, A1:4, A1:6.

³³ Något om journalisttestningarna, odaterat PM; Urval av journalister BR/te 1.12.64; Urval av journalister, ow/if 28/9.65, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1.

³⁴ Kompetensutredningen angående antagning av elever till journalistutbildningen (remiss 21/7. 1967), Psykotekniska institutet, RA, F8c:1.

³⁵ Rapport från Psykotekniska institutets personaladministrativa avdelning utarbetad av Barbro Alm, Psykotekniska Institutet, RA, F8c:1, s. 16.

PTI förefaller på denna punkt alltmer ha kommit att hamna i en försvarsposition. I en rapport 1971 vidhöll institutet att det inte var tillförlitligt att mäta testerna gentemot hur det hade gått för personerna senare i arbetslivet. PTI ansåg att det var problematiskt att avgöra vem som skulle bedöma en persons arbetsprestationer och att framgång i yrket även kunde bero på ”situationella faktorer som individen inte själv kan påverka”. De menade att det var oerhört svårt att konstruera likvärdiga prestationsmått för olika individer.³⁶

Även själva fundamentet för testen, definitionen av en journalists önskvärda egenskaper, hade visat sig vara instabilt. Psykotekniska institutet kunde i efterhand vara självkritiskt till hur arbetsanalysen av journalistyrket, vilken legat till grund för uttagningskriterierna, hade utförts. Yrket var svårbestämt och mångfacetterat. ”Man kan knappast tala om journalister som en enhetlig grupp, utan de utgör snarare en yrkesfamilj, som i sig rymmer åtskilliga specialiteter”.³⁷ Kriterierna för den lämpliga journalisten hade tagits fram genom att intervjua verksamma journalister. Vid övergången till journalishögskolor 1967 reviderades prövningarna och kriterierna kompletterades genom de diskussioner som Psykotekniska institutet förde med samarbetsnämnden för journalishögskolan och med andra journalister.³⁸ I slutet av 1960-talet började det framkomma kritik mot urvalet genom psykotekniska tester från olika tidningar. Företrädare från pressen ville ha tillbaka praktikbetygen som de ansåg valde ut lämpligare personer till journalistyrket. Denna kritik var riktad mot den självständiga roll journalishögskolorna hade fått att utforma undervisningen och mot de vänsterradikala elever som dominerade på utbildningarna.

UNGDOMSRADIKALISM OCH JOURNALISTIK

En effekt av att journalistinstitutet etablerades 1962 var att eleverna, de unga blivande journalisterna, började höras. De hade synpunkter på såväl utbildningen som på journalistikens roll i samhället och journalistens uppdrag, vilket sammanfaller med början av radikaliseringsen av en ungdomsgeneration vid mitten av 1960-talet. Den tidigare lite oroliga och underdåniga ton som eleverna hade inför inträdet i branschen förändrades.

Ett exempel är hur eleverna protesterade mot den bristande handledning de fick under den praktik som föregick utbildningen. Det var ett gammalt problem att volontärer ofta kastades ut i produktionen, utan stöd och hjälp.

³⁶ Vidareutveckling av metodiken vid urval av elever till journalishögskolorna 1971, Psykotekniska institutet, RA, F8c:1.

³⁷ Marit Kihlman, ”Urvalsprövning till journalishögskolorna Maj 1968. Vem sökte – vem kom in?”, *Information från PTI* nr 9, 1970, s. 2.

³⁸ Ibid.

I lärlingstraditionen socialiserades volontärerna in i en redaktionsmiljö och de var ofta ensamma och utsatta när de placerades in på den lägsta pinnen i den redaktionella hierarkin. Denna kallbadsmetod in i yrket kunde hyllas som ett ideal, alla skulle härdas genom sina vedermodor som förtryckt ung volontär och de som inte klarade av det ansågs inte passa som journalister. Journalistinstitutens elever visade sig vara mindre benägna att underordna sig och började ställa krav på bättre handledning: ”För praktik måste väl ändå vara undervisning”, ansåg journalistelev Ulf Gudmundson 1965.³⁹ Här kan man se hur två utbildningstraditioner kolliderar. Den initiala socialiseringen på redaktionerna, den hårda långa vägen, mötte en ung journalistgeneration som hade sin gemenskap på ett journalistinstitut. Det kunde uppstå krockar mellan dessa två utbildningskulturer när instituteleverna var ute på praktik eller sommarjobbade. Ulf Gudmundson, ordförande i Journalistinstitutets elevkår i Stockholm, skriver 1965:

Ibland möter man till och med något som liknar en allmänt odefinierbar aversion mot allt vad skolmässig journalistutbildning heter. Enligt allt för många äldre kollegor heter det att institutet examinerar unga besserwissrar som utan erfarenhet (erfarenhet matchas på ett obehagligt sätt mot utbildning) kommer till sitt första fasta arbete genomsyrade av ogenomtänkt förbättrariver. Det finns olyckligtvis alltid folk som överskattar sin egen förmåga och det är inte min avsikt att förfäktas en övertro på institutets kvalitet. Men tyvärr liknar den negativa inställning till utbildning, som man kan möta, närmast en fruktan för utbildning. Då har den allmänna inkompetenskulten blivit religion.⁴⁰

Kulturkrocken framträder även i responsen på detta inlägg. Jan-Eric Lindh kallade detta i nästa nummer av *Journalisten* för ”besserwisserfunderingar” och förespråkade den praktiska erfarenheten. Han ansåg att personligheten och charmen i yrket höll på att gå förlorad och att det var journalistinstitutet som höll på att ”tvätta bort” den. Han varnade för den likriktning som kunde komma att ske när alla journalister utbildades på samma sätt, att journalisten blev en ”skriv- och layoutautomat identisk med tusen andra liknande automater”.⁴¹ Han fick i sin tur kritik av Stig Engzell som ifrågasatte varför det skulle innebära likriktning att lära sig grunderna i yrket. Den gamla synen att man ”blir” journalist genom att på något sätt uppstiga i yrket ifrågasattes också. Det var en konflikt mellan erfarenhet och utbildning som kom i dagen. Institutets elever kom ut på redaktioner där journalister hyllade erfarenheten

³⁹ Ulf Gudmundson, ”Praktiktiden för en journalistelev allt för ofta ’trial and error’”, *Journalisten* 1965:9.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Jan-Eric Lindh, ”Ska vi bli enbart skriv- och layoutautomater?”, *Journalisten* 1965:10.

och möjligtvis även såg utbildningen som ett hot mot yrkets och pressens autonomi.⁴²

En annan tendens var att unga journalistelever och nyutexaminerade journalister artikulerade sig i debatter om vart journalistiken var på väg. Äldst visste inte längre bäst och inte heller bara männen. Debatterna i forum som *Journalisten* och *Pressens Tidning* hade tidigare till stor del varit vikta för de grå tinningarna. Ibland hände det att gammal radikalism mötte ny, att det uppstod en intellektuell loop när liknande journalistiska ideal framfördes av olika generationer. Journalisten Ragnar Hedlund uttrycker nostalgi över att något hade gått förlorat i ett debattinlägg 1967. Han oroas över att kåren inte skötte sin granskande uppgift och menade att om ”journalisterna sviker blir talet om pressfrihet och demokrati en vacker myt”.⁴³ Hedlund ansåg att yrket blivit ett bekvämt, välanpassat tjänsteyrke som gav en trygg bra försörjning och inte längre uppfattades som ett kall. Tidningsmurvlarna, de ”närgångna krumlurer som la sig i andras affärer”, hade blivit ovanligare. Hedlund efterlyser den arge murveln, den kritiske samhällsbevakaren som vågade gå i ”närkamp med samhällets mäktiga” och udden riktades mot utbildningen: ”Är man efter genomgången journalistinstitut så strömlinjeformad, anpassad i schablonuppfattningar och auktoritetsrespekt att man är rädd att stöta sig med myndigheter eller egna chefer som kan ställa till obehag?”⁴⁴

Den unga journalisten Gunilla Wettergren går i svaromål och skriver att det visst fanns okorrumpade journalister, som likt murveln kan arbeta som renhållningsarbetare. De svårigheter som fanns var att murveln fick sina artiklar strukna av chefredaktörer med politisk tillhörighet och att tidningsägarna hade inflytande över vad som var möjligt att skriva. De båda kunde egentligen vara överens men Gunilla Wettergren ifrågasatte det fundament som Ragnar Hedlund stod på, att den fria pressen var hörnstenen i demokratin. Hon kallade ”det demokratiska begreppet pressfrihet” för en ”välsmidd myt” som kunde tänjas till olika betydelser och demokrati ansåg Wettergren var ett ”popord”.⁴⁵ Hon skriver om ett samhällssystem där obekväma journalister stoppas och där läsarna överöses med verklighetsflykt i form av kändisreportage och sensationer. Även här går det att se en intellektuell loop tillbaka till äldre journalister och publicister, i den meningen att idealen om det journa-

⁴² Stig Engzell, ”Nu får det vara slut på ’tjafset’ om kårutbildningen”; Ulf Gudmunson & Bertil Berلمان, ”Skräckslaget självförsvar”, *Journalisten* 1965:11; Reinhard Krause, ”Tycker vi ännu så här. Journalist blir man bara”, *Journalisten* 1965:12.

⁴³ Ragnar Hedlund, ”Fungerar samhällsgranskningen”, *Journalisten* 1967:10.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Gunilla Wettergren, ”Utslättad skendebatt om pressens samhällsfunktion”, *Journalisten* 1967:11.

listiska uppdraget aktualiseras i olika tider, ur olika kontexter. När det gäller frågan om att säljande sensationer går före viktiga samhällsfrågor upprepade Wettergren bekanta argument från förr, argument som exempelvis Ivar Anderson, högerpolitikern och chefredaktören för *Svenska Dagbladet*, drev efter kriget. Han menade att journalisterna hade ett ansvar för att förmedla den viktiga samhällsinformationen före sensationer.⁴⁶ De viktiga frågor som istället borde lyftas fram till läsarna var antagligen av helt olika art hos Anderson och Wettergren, men när det gäller föreställningen om journalistens uppdrag finns en samsyn över generationerna. Centralt hos Hedlund, Wettergren och Anderson var journalistens ansvar för att rapportera till medborgarna om sådant som medborgarna inte kunde ta reda på själva och de ansluter alla till traditionen, den liberala pressfriheten. Det finns också skillnader, medan Ivar Anderson ansåg att partipressen var en grund för detta arbete utpekade Wettergren partipressen som ett hinder för journalisten att utföra sitt uppdrag.

1968 – myt och samtidshistoria

Att förhålla sig till åren kring 1968 rymmer flera problem. Det handlar om en tid som är många nu levande röststarka personers ungdomstid. Vad som var 1968 är på många sätt inskrivet i ungdomsminnen, som med tiden tenderar att få sitt skimmer eller alternativt omges av ånger. Självklart har perioden blivit ett område för forskningen. Historikern Kjell Östberg har syntetiserat och skisserat de grundläggande värderingar som präglade det sena 1960-talets sociala rörelser i Sverige. Den internationella solidariteten och ambitionen att minska klyftorna mellan rika och fattiga var en självklar utgångspunkt, liksom att någon form av socialism var referensramen. Tiden var präglad av en djup övertygelse om att en förändring av samhället var möjlig och att dessa förändringar med rätta kunde ha revolutionära tendenser eller ske genom olika typer av aktioner. Det fanns långtgående krav på fördjupad demokrati som uttrycktes i krav på reellt direkt inflytande för människor på sina arbetsplatser och inom skolor och universitet. Men det finns många bud om hur 1960-talets radikalism ska tolkas och det finns ingen enighet att söka inom forskningen. Här finns det vitt skilda tolkningar av under vilken tidsperiod radikaliseringsen skedde och hur den ska karaktäriseras, om det var en tid av frihet för alla eller om det var en dogmatisk era med repressiva drag. Det finns skilda meningar om huruvida den svenska 60-talsradikaliseringsen hade unika svenska drag eller om den var identisk med den internationella studentrörelsen.⁴⁷

⁴⁶ Ivar Andersons position redovisas i tidigare kapitel.

⁴⁷ Östberg (2002) s. 9 f, 120ff; Josefsson (1996) s. 14–21.

De strukturella faktorer som låg bakom 1968 är däremot relativt entydiga; ekonomi och demografi – en stor efterkrigsgeneration som hade växt upp i välstånd tog plats i samhället och vällde in på universiteten. I Sverige ökade antalet studenter från 45 000 år 1962 till drygt 115 000 år 1968. Denna process skedde i en rad länder och i såväl Frankrike och Tyskland som Sverige var krav på en reformering av universiteten ett viktigt inslag.⁴⁸ Att läsa igenom studenttidningar som *Ergo* och *Gaudeamus* från det tidiga 1960-talet och framåt är att se allvarliga unga män i kostym bytas ut mot reportage om situationen i tredje världen.⁴⁹ Det skedde inte med en gång utan gradvis och följde på många sätt den stora utbildningsexpansionen. Den lilla eliten med en löftesrik karriär inom statsförvaltningen framför sig trängdes ut av en mycket större grupp studenter som ville förändra hela världen.

De som utbildade sig till journalister på journalisthögskolorna i slutet av 1960-talet fick betydelse i en alltmer radikaliserad offentlighet för information och opinion. Många av de nyutbildade kunde sugas upp av en expanderande mediesektor, till exempel av televisionens utbyggnad. De kom att bli en dominant grupp i mediesektorn som fick tillfälle att besätta många positioner. Enligt flera svenska medieforskare hade journalisthögskolorna en stor påverkan på yrkeskårens utveckling. Yrket förändrades till ett medelklassyrke och de 40-talister som utbildade sig på 1960-talet förespråkade en mer aktiv och kritisk granskande journalistik jämfört med äldre journalister. En formaliserad utbildning skapade en ny konsensus kring den journalistiska yrkesrollen och förtydligade vad som var denna journalists uppdrag. Denna mer självständiga yrkesroll bidrog till att försvaga partipressen men kom också att bli en motvikt till den pågående kommersialiseringen av mediesektorn.⁵⁰

Året 1968 var enligt statsvetaren Jörgen Westerståhl en vattendelare när det gäller de journalistiska idealen. Journalisterna inom radio och TV gick före och införde en ny ifrågasättande ton, pressen följde efter. Den refererande journalistiken ersattes av en ifrågasättande journalistik och makthavare började ansättas av skjutjärnsjournalister som krävde svar, något som av kritikerna kunde beskrivas som en vridning, ibland en vänstervridning. Den journalistiska rollen utvecklades till att journalisterna i högre grad själva drev frågor och att den partipolitiska bindningen minskade. Radions och televisionens

⁴⁸ Östberg (2002) s. 24f; Josefsson (1996) s. 40–63, 68.

⁴⁹ Under 1960-talet bröt studentorganisationerna med den tidigare traditionen att bara ägna sig åt studentfackliga frågor och började ägna sig åt politiska och världspolitiska frågor, speciellt i *Gaudeamus* eftersom redaktörerna tillhörde studentvänstern, Josefsson (1996) s. 10, 23.

⁵⁰ Melin-Higgins (1996) s. 88–95; Jonsson (2002) s. 244; Stig Hadenius & Lennart Weibull, *Partipressens död?* Svensk informationsmediecenter, nr 91:4, s. 78.

expansion är väsentlig i den här utvecklingen.⁵¹ Förändringen av mediernas arbetssätt och radikaliseringsen i stort på 1960-talet behöver inte bara vara en bakgrund till vad som hände på journalistutbildningarna utan utbildningarna kan även ha varit medskapare till denna utveckling.

Studentradikalismens verkningar

Samhällsomvandlingen och radikaliseringsen på 1960-talet har många olika aspekter. För mitt vidkommande är studentradikalismen en relevant och mer specifik kontext för att beskriva utvecklingen på journalistutbildningarna.⁵² Kraven på studentinflytande, som ursprungligen artikulerades vid universitetet, resulterade i att eleverna på journalistutbildningen trädde fram som egna aktörer som ville påverka och kontrollera utbildningen av journalister. I tidigare kapitel har jag beskrivit hur högre utbildning expanderade och hur nya grupper fick tillträde till det som tidigare hade varit elitutbildningar vid universitetet. Expansionen förde med sig studentkrav om att reformera en ålderdomlig universitetsstruktur och skapa mer ändamålsenliga utbildningar, men när regeringen lade fram sitt förslag på en reformering av den högre utbildningen protesterade studenterna och ansåg att det skedde på fel sätt.⁵³ Paradoxalt nog kom det förslag om mer målinriktade utbildningar som framfördes av utredningen UKAS att bli den tändande gnistan för kårhusockupationen i Stockholm i maj 1968. I detta förslag hade 30-talet olika utbildningslinjer med fast studiegång utarbetats, vilket innebar att det inte längre skulle gå att fritt välja kurser. Detta ansågs som ett försök att för hårt styra den högre utbildningen men protesterna handlade i vidare mening om universitetens roll i samhället.⁵⁴

Det som är intressant med protesterna mot UKAS är att två vitt skilda grupper förenades. De vänsterradikala studenterna politiserade medvetet UKAS och hävdade att utredningen främst tillfredsställde kapitalismens krav på arbetskraft istället för att tillgodose samhällets behov. Den andra gruppen bestod av tongivande personer inom en bildningsaristokrati vid universitetet som såg den fria bildningen och forskningens position hotas. Här handlade

⁵¹ Göran Kristiansson, "Vår meste mediebevakare", *Sydsvenska Dagbladet* 15/9–91. Denna vändning inom journalistiken finns beskriven i flera journalistiska standardverk. Se Hadenius & Weibull & Wadbring (2008) s. 263f; Furhoff (1986) s. 17f. Om radions och TV:s del i utvecklingen, Djerf-Pierre & Weibull (2001) s. 207ff, 244–266.

⁵² De som gick på journalisthögskolorna kallades elever, detta eftersom högskolorna inte tillhörde universitetet. Trots dessa formellt olika benämningar bör dessa elever kunna ingå under samlingsnamnet studentradikalism.

⁵³ *SFS om UKAS* (Stockholm 1968).

⁵⁴ Östberg (2002) s. 102.

det snarare om att UKAS uppfattades som ett hot mot det akademiska fältets autonomi. Den socialdemokratiska politiken ville göra högre utbildning till en samhällsfråga och slå fast att detta inte bara var en angelägenhet för den akademiska världen. Motståndarna till denna utveckling kunde argumentera såväl utifrån universitetens ideal om den fria bildningen som med vänster-radikala argument.⁵⁵

Både före och efter kårhusockupationen i maj 1968 skedde olika typer av uppror och protester inom universitetsvärlden. Skälen till protesterna kunde variera från organisatoriska frågor till politik, till exempel hade revolten på institutionen för statsvetenskap i Stockholm orsakats av att en lärare påstod att kravallerna i Ådalen 1931 var organiserade från Moskva.⁵⁶ Att eleverna på Journalisthögskolan i Stockholm valde att gå ut i strejk i slutet av maj 1968 berodde på att de inte längre skulle få betalt under sin praktik. När utbildningen gjordes tvåårig integrerades praktiken och sågs då som en del av studierna, vilket innebar att ingen ersättning utgick. Torsten Thurén som arbetade vid Journalisthögskolan vid denna tid ser bojkotten av undervisningen som elevernas version av kårhusockupationen. Han beskriver det som ”rena cirkusen”. En handfull elever kom ändå till skolan som var tvungen att upprätthålla någon form av undervisning. Rektorn Lars Furhoff var rasande över elevernas bojkott och hotade med polis. Kampen för praktiklöner präglade högskolan under denna tid. Eleverna fick med sig Svenska journalistförbundet och fick så småningom igenom sina krav på praktiklön.⁵⁷

Gun-Britt Sundström har i bokform dokumenterat det år hon gick på Journalisthögskolan i Stockholm 1968 och har skildrat bojkotten:

När vi kom till skolan den här onsdagsmorgonen är korridoren full med militanta plakat, upprop och slagord. LÖN FÖR ARBETE! står det på boksåpet, HÅLL UT KAMRATER! På dörren till TV-studion och på anslagstavlan VARJE UPPGIFT OM ATT BOJKOTTEN HAR UPPHÖRT ÄR FALSK! I redaktionssalen skulle rektorn ha haft tentamen för äldrekursen, men då inga elever inställer sig får han ta emot ett uppbud journalister och hålla presskonferens istället.⁵⁸

Det var inte bara en spontan och kampglad aktion utan den ledde också till konflikter mellan elever. Till skolan kom även personer från FNL-rörelsen som ville hjälpa till. De fem elever som inte ville vara med utan ville förhandla

⁵⁵ Konnander (2004) s. 23; Josephson (1996) s. 75f, 86f, 159ff.

⁵⁶ Josefsson (1996) s. 136.

⁵⁷ ”Märkligt spel om praktikantlön. Förhandling strandade snabbt” *Journalisten* 1968:6; Hultén (2001) s. 219f; Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009.

⁵⁸ Sundström (1970) s. 41.

om praktiklönen med hjälp av fackförbundet SJF (som starkt avrått från en bojkott), behandlades som strejkbrytare:

- Vad gör man, frågar jag hjälplöst FNL-flickan bredvid mig, vad gör man med strejkbrytare – vid riktiga strejker menar jag?
- Man hindrar dom tamejfan, säger hon, man sätter ut vakter och hindrar dom!
- Med våld?
- Mot strejkbrytare! hon formligen spottar ut ordet, jo det gör man tamejfarao.⁵⁹

Hon beskriver hur eleverna splittrades och när hon och hennes kamrater skulle ge ut sin stenciltidning *Kom-Posten* om bojkotten och praktikfrågan ("Praktiken är en infekterad del av utbildningen") togs en del av tidningens upplaga i beslag av en annan elev.⁶⁰

Även om inte alla på journalisthögskolorna var vänsterradikala under det sena 1960-talet och framåt var det de som hördes och märktes, minns Torsten Thurén. Andra drogs med och de elever som hade andra åsikter fick gå och huka i korridorerna. Vänsterromantikerna hade tolkningsföreträdare, menar Sverker Tirén som var elev i Stockholm och Lennart Lundmark, elev i Göteborg och politisk aktiv, menar att de nog låg "som ett täcke över allt". Läraren Ulf Wallin i Göteborg beskriver på liknande sätt att det uppkom ett gruppsytryck och att elever som hade avvikande åsikter blev mycket tysta. Bengt Ward, som även han var lärare i Göteborg, minns det som att radikaliteten avsevärt minskade under utbildningens gång, särskilt efter praktiktiden som för många var ett uppvaknande.⁶¹ Magnus Lindström, som var kårordförande i Stockholm, beskriver högskoletiden som stökig: "Vi drömde om att förändra världen. Hela högskolan genomsyrades av det. Vi kunde sitta hela nätterna och prata om hur det skulle gå till." Sverker Tirén ser det i backspeglarna mer självkritiskt: "Då tågade man ut från Journalisthögskolan ivrig att förändra världen. Egentligen var man både okunnig och oerfaren, vilket man rätt snabbt kände av."⁶²

På Journalisthögskolan i Stockholm polariserades eleverna i teoretiker och praktiker, minns Sverker Tirén. I den teoretiska gruppen dominerade de vänsterintellektuella och där fanns de som redan var redaktörer för radikala tidskrifter, som exempelvis *Vietnam-Bulletinen*. I den praktiska gruppen fanns de som fokuserade på att lära sig hantverket och som höll sig till de journa-

⁵⁹ Ibid. s. 42f.

⁶⁰ Ibid. s. 55.

⁶¹ Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009; Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010; Intervju med Lennart Lundmark 26/4 2010; Intervju med Bengt Ward 9/10 2009; Intervju med Ulf Wallin 7/10 2009. Ulf Wallin kom till utbildningen i Göteborg 1970 och uttalar sig därför om de radikala strömningarna då.

⁶² Marcella Simms, "4 av 5 JH-pionjärer är kvar i yrket", *Journalisten* 1987:8.

listiska lärarna som arbetade med övningstidningen. Teoretikerna höll sig till Furhoff och Nerman. Själv blev Sverker Tirén besjälad av Bengt Nermans föreläsningar i massmedieretorik. Han berättar att under denna tid var Bengt Nerman och Lars Furhoff vänner, de satt och planerade utbildningen ihop och hade ett gemensamt mål för den. Furhoff var vänsterliberal och hade tagit stort intryck av Bengt Nermans bok *Demokratins kultursyn*. Nerman var en offentligt känd person som vid denna tid ofta förekom i radio. De två hade en form av allians och de var redan från början på kollision med branschen. Bertil Ströhm från SJF utmålades som den stora fienden.⁶³

I Göteborg riktades elevernas protester inte mot så ”jordiska frågor som betalning” som Bengt Ward, journalistläraren under denna tid, uttrycker det. Han minns det som att elevkåren dominerades av Kfml(r) och aktionerna var i högre grad förlagda utanför skolan.⁶⁴ Lennart Lundmark, som var elev och tillhörde VPK, berättar att det förekom animerade diskussioner mellan dessa två vänstergrupper på skolan, men sedan kunde eleverna delta i politiska aktioner utanför skolan och stå sida vid sida. Melker Strand och Bengt Ward var de dominerande personerna på utbildningen i Göteborg. De hade så att säga hand om en avdelning var, eftersom den praktiska och den teoretiska avdelningen hade mer eller mindre vattentäta skott mellan sig.⁶⁵ Melker Strand, som emellanåt vikarierade som rektor, var den som fick ta emot mycket av de vänsterradikala elevernas kritik eftersom han undervisade i samhällsämnen. Ibland reste sig någon upp på hans lektioner och höll en flammande appell. Lennart Lundmark beskriver hur rektorn Lars Alfvegren flöt omkring på skolan i kritstreckrandig kostym med väst, alltid välkommen. Han hade charm och påminde i sin stil om en diplomat med förmåga att hålla sig väl med alla. Även om det förekom väggtidningar och protester var situationen ändå lugnare i Göteborg åren runt 1968. Skolan hade färre inre motsättningar. En förändring på ett annat plan var i umgänget. Den tidigare formella tonen bröts upp. Eleverna skriver i en övningstidning hur de i slutet av 1960-talet plötsligt fick säga ”du” till rektorn som började kallas för ”Alvis” istället för ”herr Alfvegren”.⁶⁶

Journalisthögskolan i Göteborg fick från början en mer praktisk utformning där de olika lärarna fritt fick utforma sin undervisning. Det var tydligt för eleverna att det var en praktisk yrkesutbildning. Lennart Lundmark hade sin inställning som elev klar för sig, att först skulle han lära sig hantverket och

⁶³ Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010.

⁶⁴ Intervju med Bengt Ward 9/10 2009.

⁶⁵ Intervju med Lennart Lundmark 26/4 2010.

⁶⁶ ”Säg du!”, *Ingressen* 1969:20, s. 2.

sedan skulle han ut och göra revolution.⁶⁷ Eleverna fick mycket fritt utforma innehållet i sina övningstidningar. *Ingressen* kom ut med över 20 nummer per år och här fick eleverna utforma sin egen journalistik, vilket innebar många reportage om ämnen som Vietnam och Black Power, men även om radikala händelser på hemmaplan i Göteborg. Radikaliseringen kom till uttryck i valet av nyhetsämnen och det fanns ingen lärare som styrde vad som skulle vara lämpliga ämnen. De fick gärna skriva om olika aktioner eller demonstrationer, bara det var korrekt och sakligt skrivet och hade en bra rubrik.⁶⁸ Journalistläraren Ulf Wallin uppfattade utbildningen i Stockholm som mer ideologisk och inställd på att utbilda elitjournalister, medan utbildningen i Göteborg var närmare landsortspressen och mer inriktad på praktisk utbildning genom övningstidningar. I Stockholm ingick mer teori i den praktiska utbildningen. Det fanns en polaritet mellan skolorna. Torsten Thurén menar att Lars Furhoff dominerade stort och att relationerna mellan skolorna var frostig, rentav fientlig. Ulf Wallin upplevde det som att de på Journalisthögskolan i Stockholm såg ner på utbildningen i Göteborg. Lars Alfvegren beskrivs som en mer tillbakadragen arbetsledare som gav sina anställda mer självbestämmande och var inte någon ”domptör” som Lars Furhoff. Bengt Ward minns att relationen mellan de två rektorerna var ”ansträngt kollegial”.⁶⁹

Även eleverna på skolorna polariserades. Sverker Tirén minns att eleverna i Stockholm var nedlåtande mot utbildningen i Göteborg. När två elever i Stockholm i en debattartikel 1968 i facktidningen *Journalisten* kritiserade undervisningen och menade att den inte var objektiv utan styrdes av kommersiella intressen, kom en replik från elever i Göteborg som ansåg att hos dem fungerade allt utmärkt. Göteborgseleverna menade att det kanske inte var enbart lokalpatriotism som gjorde att tidningarna i Göteborg gärna anställde dem.⁷⁰

⁶⁷ Intervju med Lennart Lundmark 26/4 2010.

⁶⁸ *Ingressen* årgångarna 1967–1970. Eleverna beskriver i temanumret om utbildningen 1970:20 hur de fritt har fått utforma innehåll och layout; Intervju med Lennart Lundmark 26/4 2010.

⁶⁹ Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009; Intervju med Ulf Wallin 7/10 2009; Intervju med Bengt Ward 9/10 2009.

⁷⁰ Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010; Lars-Erik Backman & Jan Dahlman, ”Journalistutbildningen är tråkig och ojournalistisk”, *Journalisten* 1968:1; Olle Sundvall, ”Röst från JIG: Grundlig utbildning”, *Journalisten* 1968:2.

Direkt demokrati på journalisthögskolorna

Radikalismen på 1960-talet var en lång process. Men den intensiva perioden våren, sommaren och hösten 1968 var det skeende som kan karaktäriseras som en form av studentrevolt, eftersom arenan för upproret var universitet och högre utbildning.⁷¹ På hösten när eleverna kom tillbaka till journalisthögskolorna växlades aktiviteterna in på ett annat spår. Studentradikalismens kampmetod av direkta aktioner avlöstes av segdragna diskussioner om direkt demokrati, om hur journalisthögskolorna skulle organiseras för att eleverna skulle få mer inflytande. Redan tidigare hade eleverna tryckt på och krävt att få ha elevrepresentanter i skolornas nämnder och styrelser, vilket hade avslagits. På hösten aktualiserades åter frågan om elevdemokrati.⁷² Journalisthögskolorna blev en del i den försöksverksamhet för ökat studentinflytande som Universitetskanslersämbetet initierade mitt i de pågående studentorligheterna för att lugna stämningarna.⁷³ På Lars Furhoffs initiativ tillsattes hösten 1968 en arbetsgrupp för demokratisering med elev- och lärarrepresentanter från journalisthögskolorna. Båda elevkårerna utarbetade varsitt förslag om hur eleverna skulle öka sitt inflytande över utbildningen.⁷⁴ Deras argumentation var mycket influerad av den syn på direkt demokrati som var en viktig del av vänsterrörelsen i många länder vid denna tid. Organisationer skulle ha en horisontell struktur, man ville undvika byråkrati och uppmuntra improvisation och spontanitet. De som var närmast berörda av en fråga var de som hade rätt att fatta beslut och även verkställa dem. Besluten skulle fattas på stormöten och sedan verkställas av olika arbetsgrupper. Denna princip skulle tillämpas såväl inom politiska organisationer, företag, bostadsområden som inom utbildningar. Även tidningsföretag skulle kunna omfattas, vilket blev ett argument för unga radikala journalister att påverka journalistiken i stort. Journalisten Gunilla Wettergren framförde exempelvis att det var genom företagsdemokrati de anställda journalisterna skulle kunna förändra tidningarnas uppbyggnad och rapportering: ”Vi måste axla ansvaret för demokratin och söka reda på händelser som undanhålles folket.”⁷⁵

⁷¹ Östberg (2002) s. 102.

⁷² Eleverna skrev till ansvarig minister och krävde representation. Elevkårens skrivelse 9/2–68, Till Statsrådet och Ministern för utbildningsärenden; Protokoll, samarbetsnämnden 14/5–68, bil. 2, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, E1:3, A1:2.

⁷³ UKÅ fattade beslut mitt i sommaren om att inrätta försöksverksamhet för nya former av samarbete mellan lärare och studenter, detta initiativ kom att förkortas till FNYS, Josefsson (1996) s. 73.

⁷⁴ Protokoll fört vid sammanträde med samarbetsnämndens arbetsgrupp den 25/10–68, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, E1:4; Sundström (1970) s. 69f, 79, 83.

⁷⁵ Josefsson (1996) s. 38f; Gunilla Wettergren, ”Underhuggarna måste ta vid”, *Journalisten* 1969:1.

Elevkåren i Stockholm ville ändra på utbildningsnämnden så att den skulle bestå av lika många lärare som elever. Nämnden skulle få befogenhet att besluta om anställningar och hur undervisningen skulle läggas upp och skulle ersätta skolornas styrelser. Handlingsramarna för hela utbildningen skulle beslutas vid stormöten bland eleverna. Elevkåren i Göteborg gick inte lika långt men ville ha en större representation av elever i skolornas styrelser och i samarbetsnämnden. Gemensamt för båda förslagen var att byråkratin utpekades som ett hinder för att demokratisera skolorna. Elevrepresentanten Jörgen I Eriksson menade att svårigheten berodde på den byråkratiska överbyggnaden. Även inom elevkåren fattades beslutet av en liten elit över huvudet på de flesta elever. Det berodde på den ”avskräckande effekt den byråkratiska apparaten” hade på eleverna. Han menade att en demokratisering av skolan måste grunda sig på en omorganisation och ”avbyråkratisering av hela beslutsapparaten”.⁷⁶ Bertil Ströhm, som var ordförande för arbetsgruppen för demokrati-frågor, påpekade att det var regeringen och närmast utbildningsdepartementet som tillsatte ledamöter i skolornas styrelser och i samarbetsnämnden och att dessa enligt stadgarna kom från pressorganisationer, universitet och folkrörelser. Denna konflikt mellan direktdemokratiska ideal och den representativa demokratins former var på många sätt typisk för denna tid.⁷⁷ Ströhm undrade hur det skulle gå till när det var utbildningsnämnden som skulle lägga schemat för utbildningarna. Här svarade elevrepresentanten Stig Unge att det självfallet rörde sig om ett medbestämmande i stort på ett tidigt stadium och att det inte kunde röra sig om detaljer som hur lektionerna skulle läggas upp.⁷⁸

Kraven på direktdemokrati ledde till att pressens inflytande över utbildningen ifrågasattes av eleverna. De framtida arbetsgivarna beskrevs som ”företagarintressen” eller ”utomstående representanter” som inte borde påverka journalistutbildningen. De ansåg att arbetsgivarnas inflytande, ”avnämarstyrningen”, borde minska. I Göteborg ansåg elevrepresentanten att det fanns en ”inavel” på utbildningen från vissa göteborgstidningar.⁷⁹ Elevkårerna fick en del lärare med sig eftersom även de ville få utökade befogenheter och bli representerade i nämnder och styrelser.⁸⁰ Ströhm, som var skeptisk till denna

⁷⁶ Protokoll, Samarbetsnämndens arbetsgrupp 25/10–68, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, E1:4.

⁷⁷ Om den nya vänsterns gruppstruktur och syn på demokrati se Josefsson (1996) s. 277f.

⁷⁸ Protokoll, Samarbetsnämndens arbetsgrupp 25/10–68, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, E1:4.

⁷⁹ Protokoll, Samarbetsnämndens arbetsgrupp 4/12–68, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, A1:3.

⁸⁰ Melker Strand påpekade exempelvis att om eleverna skulle få plats i samarbetsnämnden så borde även lärarna få det, Protokoll, Samarbetsnämndens arbetsgrupp 25/10–68, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, E1:4.

typ av förändring, ritade upp ett organisationsschema där de båda högskolornas lokala styrelser hade slopats och makten lagts hos en utbildningsnämnd bestående av elever, lärare och rektor. Diskussionen kom då att handla om huruvida rektorn skulle få en utslagsröst eller om det skulle ”kväva” diskussionen samt om utbildningsdepartementet skulle få utse representanter till utbildningsnämnden. Den äldre generation journalister som deltog i diskussionerna påpekade värdet av att ha erfarna journalister företrädare i skolornas ledning och varnade för att eleverna och lärarna skulle kunna bli en alltför isolerad grupp.⁸¹

I arbetsgruppen för demokratisering böljade diskussionerna fram och tillbaka och fortsatte under 1969. En polarisering uppstod mellan de två skolorna. Det fanns två ”modeller” som båda syftade till att lärarna och eleverna gemensamt skulle utveckla undervisningen utan inblandning utifrån. Inte heller skolornas styrelser skulle lägga sig i det dagliga arbetet. Eleverna i Göteborg var mer måna om att behålla bra relationer till branschen och ansåg att den skulle vara representerad i skolans ledning. En sådan representation ansåg Bengt Nerman, lektor i Stockholm, skulle innebära ett minskat oberoende. Nerman menade att det var viktigt att inga utomstående representanter ingick eftersom det kunde hota utbildningens och forskningens fria ställning. Här hade alltså ett traditionellt argument om den akademiska friheten smugit sig in i diskussionen. På ett liknande sätt som i protesterna mot UKAS kunde argument om universitetens traditionellt fria roll och vänsterradikalism ibland förenas.⁸²

Med tiden blev det inre splitting. Ströhm kom i konflikt med Nerman som han menade velat samla allt inflytande hos lärarna och eleverna och att styrelsen skulle berövas all makt. Elevkåren i Stockholm anklagade vissa av ledamöterna i demokratiseringskommittén för ”myglari och komplottmakeri”. Stockholm gick hela tiden längre i sina förslag och elevkåren där manade till enad kamp mot byråkratin; ”det är av yttersta vikt att göteborgseleverna sluter upp på vår sida för ökat elevinflytande, mot hårdare avnämning och byråkratiinflytande”.⁸³

Resultatet av de olika demokratiseringsförslagen blev i slutändan modesta. Lärare och elever skulle via utbildningsnämnden få besluta om studiehandbo-

⁸¹ Det var Bertil Ströhm och Börje Lagerquist som manade eleverna till försiktighet, Protokoll, Samarbetsnämndens arbetsgrupp 4/12–68, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, A1:3.

⁸² Protokoll 10/3–69, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, A1:3. Göteborgselevernas förslag beskrivs i ”Journalisthögskolan”, *Organ* 1969:1.

⁸³ Protokoll 25/2–69, bil. 4, Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, A1:3; Bengt Nerman 5/1–81, Lars Furhoffs arkiv, RA.

ken och lärartillsättningar och rektorerna fick vara kvar som nämndernas ordförande. Representationen av lärare och elever i övriga styrelser ökade något. Det var heller ingen särskilt svår fråga för de två journalishögskolorna som var positiva till att alla grupper var representerade i styrelserna.⁸⁴ Gun-Britt Sundström skildrar hur försök med elevdemokrati sanktionerades från utbildningsdepartementet och hur en utbildningsnämnd fick ta över funktioner från rektor, lärarråd och styrelse. Det förefaller som att just godkännandet uppifrån gjorde att luften gick ur elevernas protester. Hon skriver: ”Beordras demokrati så verkställs demokrati!”⁸⁵

I Göteborg skrev elevkårstidningen *Organ* att arbetet med demokratiseringen var regisserat uppifrån: ”Och så hände sig vid den tiden, att från Olof Palme utgick ett påbud, att undervisningen skulle demokratiseras.” Tidningen intervjuade rektor Alfvegren som tyckte att skolan hade ett demokratiskt arbetssätt men att de formella formerna i olika styrelser varit för hierarkiska.⁸⁶

Konkurrens och konflikter

Relationerna mellan de två journalishögskolorna präglades av konkurrens och Stockholmsskolan strävade efter att dominera. Under 1969 diskuterades en expansion av utbildningarna. JHG fick i uppdrag av samarbetsnämnden att utreda en ny utbildningslinje i etermedier med lokalisering i Göteborg. Utvecklingen av etermedier var stark och TV:s expansion hade gjort att Sveriges Radio inte klarade av att utbilda alla och därför planerades en ny utbildningslinje. Att denna mer prestigefyllda undervisning kunde hamna i Göteborg hade gjort Stockholmsskolan ”avundssjuk”, menade rektorn Lars Alfvegren. I en intervju i övningstidningen passade han på att konstatera att många tidningar begärde att få praktikanter från Göteborg istället för Stockholm, ”dock utan motivering”.⁸⁷ Skolan i Stockholm fick ett liknande uppdrag att utreda ett möjligt övertagande av en grafisk utbildning, men enligt Journalishögskolan i Göteborg vidgades detta utredningsuppdrag på eget bevåg till att gälla hela den befintliga journalistutbildningens framtid. Någon grafisk utbildning föreslogs sedan inte, men däremot en visionär förändring av hela utbildningen, en plan på en bred generell utbildning som skulle passa

⁸⁴ Förslag till försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan studerande, lärare och övrig personal. Arbetsgruppens slutrapport 14/4–69; Brev till utbildningsdepartementet 3/10–69, JMG:s arkiv, F1:5, A1:2.

⁸⁵ Sundström (1970) s. 129; Försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan studerande, lärare och övrig personal vid journalishögskolorna. Utbildningsdepartementet 10/7–69, Samarbetsnämnden för journalishögskolorna, RA, E1:6.

⁸⁶ Tidningen *Organ* var gemensam för flera elevkårer i Göteborg, *Organ* 1969:1.

⁸⁷ ”Säg du!”, *Ingressen* 1969:20.

för olika typer av medier samt även en satsning på den framtida datatekniken som journalistiskt hjälpmedel.⁸⁸

För Stockholmskolans del sammanföll dessa diskussioner med den period Lars Furhoff var tjänstledig för att arbeta på Sveriges television mellan 1969 till 1970 och då tillfälligt ersattes som rektor av Bengt Nerman. Han har själv skildrat hur han som tillförordnad rektor fick stå emot attacker mot utbildningen och hur kritik kom från fackföreningen SJF. Utbildningen sågs med misstro hos arbetsgivarna som ”fruktade en röd revolution”. Det förekom spänningar mellan praktiska och teoretiska lärare och även konflikter internt i skolans styrelse.⁸⁹ Gun-Britt Sundström beskriver perioden som att ”katten var borta”. Med Nerman som rektor fanns nya mål:

Om skolans målsättning: att den inte bara ska vara en yrkesutbildningsanstalt, passa in oss som små kuggar i tryckpressarna, utan ta vara på de unika förutsättningar vi har att bedriva kritisk verksamhet. Bengt är visionär. Och vi se nu som vår uppgift att bedriva undermineringsarbete i pressen.⁹⁰

När Lars Furhoff återvände som rektor sommaren 1970 tog han åter kommandot, vilket ledde till en brytning och en långvarig konflikt mellan de båda, vilket kom att prägla Journalisthögskolan i Stockholm under lång tid. De hade tidigare varit vänner. En av anledningarna till att det skar sig dem emellan var att Bengt Nerman hade försökt ändra på utbildningen.⁹¹

Lars Furhoff

Att studera journalistutbildningen på 1960-talet innebär att cirkulera kring Lars Furhoffs person och handlingar. Hans inflytande över utbildningen och journalisthögskolorna är tydligt, inte minst som han hade parallella uppdrag som statlig utredare. Oavsett om människor anser att Lars Furhoff gjorde en god insats eller en dålig, är det hans namn som flyter upp som den mest inflytelserika aktören. Han har förmått att provocera långt efter sin död.⁹²

⁸⁸ ”Göteborgsskolan först ut med radio- och TV-utbildning”, *Ingressen* 1969:20. Samarbetsnämnden begärde även medel för att utvidga utbildningen med de två nya inriktningarna, Komplettering av anslagsframställningarna för budgetåret 1970/71, Samarbetsnämnden för Journalisthögskolorna, RA, A1:4.

⁸⁹ Bengt Nerman, *Om erfarenheten. En studie i skapandets villkor* (Stockholm 1982) s. 168.

⁹⁰ Sundström (1968) s. 125.

⁹¹ Bent Nerman har gett sin version bland annat i *Om erfarenheten. En studie i skapandets villkor* (Stockholm 1982). Lars Furhoff har gett sin syn på konflikten i ett efterlämnat dokument. Se skrivelsen Bengt Nerman 5/1–81, Lars Furhoffs arkiv, RA; Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009; Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008; Sundström (1970) s. 125.

⁹² Elin Gardeström, ”Lars Furhoff och den liberala pressideologin”, *Presshistorisk årsbok* 2006.

På många sätt kom han att bli viktig när det gällde att utforma journalistutbildningen. Lars Furhoff var inte rädd för att vara kontroversiell. Han beskrivs som en teoretiker, en kulturradikal vänsterliberal som ogillade partifällor. Som mycket ung tackade han nej till att bli ledarskribent på *Dagens Nyheter* när Herbert Tingsten frågade. I journalistutbildningen fann han ett område som han blev djupt engagerad i. Han drevs av ett patos för att det var viktigt med journalistisk integritet för att klara uppgiften att granska makten. Att vara journalistutbildningsutvecklare var hans identitet, enligt hans fru Anna-Karin Furhoff. Han ville ha ”något eget”. Han älskade eleverna. Hon berättar att han vid varje ny årskull kom hem och var förtjust över alla dessa begåvade och charmanta människor. Han var mycket engagerad även i processen att ta reda på vad en journalist behövde lära sig och att utforma utbildningen därefter, eftersom han var mån om att den skulle vara till för elevernas skull.⁹³

Sverker Tirén minns att det var en högtidlig stämning när han började på Journalisthögskolan, som hölls upp av rektorn Lars Furhoff som stod på podiet och var en briljant talare. Man såg att Lars Furhoff var ung, men han hade ändå pondus och en form av distans genom sin gåtfulla personlighet. Han var som en distingerad gentleman och bar vissa attribut; en väst, gammeldags klocka i kedja och en käpp. Flera har beskrivit hans originella klädstil. Enligt Anna-Karin Furhoff var han ointresserad av kläder och skaffade sig en sorts ”uniform” bestående av kostym och med morfaderns klocka hängande i en kedja. Käppen var ett hjälpmedel då han hade balansproblem efter en tidigare sjukdom.⁹⁴

Lars Furhoffs engagemang för journalistutbildningen bör ses utifrån hans vänsterliberala ideologi och hans övertygelse om att pressen skulle vara en tredje statsmakt, en form av övervakare av maktutövningen i samhället och därmed garant för demokratin. Han var en genuin anhängare av den liberala pressideologin. Det var från denna ståndpunkt han i debattboken *Pressens förräderi* 1963 angrep partipressen och menade att många journalister var en del av makten genom att samtidigt vara politiker. Ur detta kom hans engagemang för att höja utbildningsstandarden hos den tredje statsmaktens fotfolk. Genom att rusta journalisterna med kunskap och yrkesskicklighet skulle de bättre kunna sköta sin granskande uppgift och stå emot politisk och kommersiell påverkan. Med åren kom han att utveckla sin syn på hur den liberala pressfriheten skulle kunna överleva i ett alltmer kommersialiserat medielandskap. Hans huvudtes förblev att garanten skulle vara den välutbildade, etiskt

⁹³ Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008; Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009; Sören Larsson, ”Lars Furhoff och jag”, *Presshistorisk årsbok* 2001, s. 161.

⁹⁴ Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010; Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008; Sundström (1970) s. 7.

medvetna och självständiga journalisten.⁹⁵ I denna mening förblev han en idealist, även om åsikterna går isär om huruvida han ska betecknas som en sårad, drömmande eller illusionslös idealist.⁹⁶

Lars Furhoff hade sina vänner och sina fiender. Han beskrivs som kärv och mindre bra på att bygga nätverk. Den tidigare kollegan Torsten Thurén liknar hans personlighet med Olof Palmes, en likhet som även finns i de starkt polariserade känslor han väckte. Han var omtyckt av många av sina elever, det talades om att de hade "Furhoff på axeln" när de kom ut i arbetslivet.⁹⁷ Det fanns samtidigt en stark offentlig aversion mot honom och i pressen förekom personangrepp. Värst var det, som Anna-Karin Furhoff uppfattade det, i *Expressen*. När utbildningen kritiserades vreds detta inte sällan till angrepp på Furhoff som person, vilket var mycket plågsamt för hans familj. Lars Furhoff kontaktade vid ett tillfälle tidningens chefredaktör Per Wrigstad, som lovade att tidningen skulle dämpa sig. Men Anna-Karin Furhoff berättar att så fort *Expressen* hade anledning att skriva om journalistutbildningen "kom spyorna tillbaka". Hon minns att det började 1969 när han fick jobb på TV men det fanns kritiska artiklar även tidigare.⁹⁸ Anna-Karin Furhoff kan i efterhand se

⁹⁵ Furhoff (1974); Furhoff (1986).

⁹⁶ Torsten Thurén betecknar honom som illusionslös idealist i förordet till Lars Furhoffs postumt utgivna *Makten över journalistiken* (Stockholm 1986); Per Rydén, "Den sårade idealisten", *Sydsvenska Dagbladet* 28/8–86. Bengt Nerman menar att han hade en idealistisk dröm, Nerman (1982) s. 164.

⁹⁷ Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009.

⁹⁸ Att han var ung och hade ringa praktisk erfarenhet av att arbeta som journalist kommenterades redan från början då han kom till Journalistinstitutet 1963 efter att ha publicerat två debattböcker, varav en kritiserade pressen. I en artikel ansågs att även han behövde sätta sig i skolbänken: "Klart att den nye lektorn sätter sig på skolbänken när någon av de mycket tidningskunniga föreläser", Sign. Jeeves, "Presskritiker och journalistlärare i skolbänken", *Stockholms-Tidningen* 31/5–63. I artikeln "Barnsligt och dumt från rektor", *Göteborgs-Posten* 10/2–66 ställs frågan varför Furhoff som är så oerfaren kan bli rektor. Ingen kommer heller att vilja anställa Furhoffs adepter menar tidningen som anser att utbildningen är amatörmässig och snarare ett hinder för ungdomar att bli journalister. I artikeln "En komet kommer till TV", *Expressen* 20/12–68, sägs att han har en otrolig förmåga att "snirkla sig uppåt" samt att Furhoff tagit jobb på TV eftersom han inte kan någonting om detta område. I "Lars Furhoff pressrektorn", *DN* 2/3–69 sägs att Furhoffs elever har längre tidningserfarenhet än rektorn: "Detta har dock aldrig hindrat honom från att veta bäst". I "Nordisk Tidningsdöd", *Arbetarbladet* 27/4–70, ironiseras över hur Furhoff har förstått att det är lättare att säga till andra hur de ska göra än att göra tidningar själv. Artikeln "Expert på 'gängse nyhetsvärdering'", *Expressen* 5/10–71 är ett långt angrepp på Furhoff som person. I *Journalisten* 1970:4, s. 14, återges kritiska citat ur *DN* om Lars Furhoff. Tidningen skrev när han fick jobb på TV att han var "en typisk höglönepraktikant". *DN* skrev att "journalister emellan brukar det hävdas att Lars Furhoff i den inofficiella svenska myglarkonkurrensen ligger i den absoluta toppen". Även efter hans död kom kritik mot hans person. Se Per Rydén, "Den sårade idealisten", *Sydsvenska Dagbladet* 28/8–86. Han kom senare att

vissa förklaringar till skrivierna men har också känslan av att det var ”något annat” som låg bakom. Torsten Thurén menar att Furhoff hade en förmåga att provocera och att skrivierna drevs av skadeglädje.⁹⁹

För mitt vidkommande är det mindre intressant att diskutera människors personligheter, även om det naturligtvis spelar in, utan att försöka förstå vilka handlingar som orsakade aversionerna. Hypotesen är här att det var Lars Furhoffs position som kraftfull förespråkare för en självständig journalistutbildning med klar ambition att förändra journalistiken som var detta ”andra” som låg bakom. Han ville främja utvecklingen av journalistiken, vilket stod inskrivet i den statliga förordningen för högskolorna, genom att driva fram en mer kritisk granskande journalistik, förankrad i den liberala pressideologins fundament.¹⁰⁰ Furhoff markerade avstånd från såväl universitetens krav på vad utbildningen borde innehålla som från pressen och andra externa intressenter. Det innebar att frivilligt ställa sig i en korseld mellan starka intressen.

När Furhoff drev arbetet med att utforma en utbildningskanon påverkade detta även den praktiska undervisningen. Det skulle vara en skola och ingen redaktion. Han menade att den praktiska undervisningen inte fick inskränka sig till realistiska övningar, utan det gällde att lära ut journalistik på ett systematiskt sätt, där teorin kunde fördjupa de praktiska övningarna. Detta var enligt Furhoff ”den stora pedagogiska uppgiften” som kanske inte skulle kunna bli uppfylld förrän det kom lärare med dubbla kompetenser, som var både journalister och forskare.¹⁰¹

Det förefaller som den liberala pressideologi som var Furhoffs credo var något som tilltalade eleverna under 1960-talets radikaliseringsperiod. Detta kanske var fullt naturligt eftersom detta liberala synsätt historiskt sett gav pressen en viktig funktion som samhällsförändrare. Gammal liberal radikalism från 1800-talet kunde återanvändas och den liberala pressideologins revolutionära potential aktualiserades. Furhoff anklagades för att ha blivit så påverkad av sina elever, att han bytt ut sina liberala värderingar mot mer radikala. Han sades ”lägga bort sin halmhatt” och ha tagit intryck av sina elevers synsätt.¹⁰²

tillskrivas att ha utformat en särskild ”doktrin” om journalistikåren. Se Elin Gardeström, ”Lars Furhoff och den liberala pressideologin”, *Presshistorisk årsbok* 2006. Nämnas ska att det även finns artiklar med kritik mot Journalisthögskolan i Stockholm som skiljer mellan sak och person, det vill säga inte övergår till att kritisera Furhoff som person. Se exempelvis Jarl Torbacke, ”Nej Lars Furhoff, det är ett hälsotecken att journalisterna betraktas med misstro!”, *Expressen* 2/8–74.

⁹⁹ Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008; Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009.

¹⁰⁰ Furhoff (1986) s. 150; Furhoff (1974) s. 202.

¹⁰¹ Bengt Nerman 5/1 1981, Lars Furhoffs arkiv, RA.

¹⁰² Per Rydén, ”Den sårade idealisten”, *Sydsvenska Dagbladet* 28/8–86.

Sören Larsson, som undervisade på skolan, anser att Furhoff förblev liberal men att det mer handlade om att han verkligen ansåg att journalister skulle vara kritiska och ifrågasättande och att han därför hade förståelse för sina elever. Men det faktum att Furhoff ofta stödde sina ifrågasättande adepter under 1960-talets radikaliseringsperiod (dock inte bojkotten av undervisningen) gjorde att såväl skolan som dess rektor kunde bli betraktade med viss skepsis från pressen.¹⁰³

Furhoff hade ambitionen att bedriva forskning om journalistik. Han hade disputerat i ekonomisk historia men hade svårt för universitetsvärlden och ogillade det han ansåg vara ett stelt hierarkiskt tänkande. Det var ideologiskt viktigt för honom att utbildningen var självständig och stod fri från universiteten, men forskningen blev då problematisk eftersom han inte hade någon tillhörighet utan var isolerad. Anna-Karin Furhoff berättar att han kämpade hårt för att bli erkänd som forskare, både för sin egen och för ämnets skull. Forskning om journalistik var inte så stort på den här tiden. Han läste tidigt Jürgen Habermas. Den forskning han utförde, som byggde på praktikrapporter från eleverna, kanske inte var en forskning som det gick att göra karriär på, menar hon.¹⁰⁴ Att eleverna fick särskilda uppgifter att undersöka det medieföretag där de praktiserade var heller inte populärt. Det förekom protester mot att eleverna spred ut information om företagen som de fått på interna sammanträden. Sverker Tirén minns hur eleverna uppfattades som Furhoffs spioner när de var ute på praktik. De skulle in och undersöka alla hemliga vrår på arbetsplatsen och återrapportera detta till Journalisthögskolan.¹⁰⁵

Vårterminen 1969 fick eleverna i uppdrag att som gemensamt examensarbete göra en undersökning av journalistkåren i Sverige. Eleverna undersökte en rad aspekter; kårens utbildningsnivå, politiska tillhörighet, kvinnliga journalisters genombrott och journalisternas möjligheter till medinflytande på sina arbetsplatser. Furhoff ledde arbetet tillsammans med Lennart Nilsson och resultatet publicerades i en bok. Eleverna fick göra enkätundersökningar och olika studier av journalistrollen. Ett av deras resultat var att journalisterna i lägre grad än tidigare arbetade på en tidning som överensstämde med deras egen politiska övertygelse. Endast på socialdemokratiska tidningar var sambandet fortsatt starkt, hela 71 procent av journalisterna inom A-pressen var själva socialdemokrater. *Dagens Nyheter* beskrivs som en socialistisk folkparti-

¹⁰³ Sören Larsson, ”Lars Furhoff och jag”, *Presshistorisk årsbok* 2001, s. 168.

¹⁰⁴ Intervju med Anna-Karin Furhoff, 13/6 2008.

¹⁰⁵ Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010; Protokoll för vid handledardag i Sundsvall, anordnad av journalisthögskolan i Stockholm den 9/10–70. Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, RA, A1:6.

tidning då 55 procent av de anställda röstade åt vänster.¹⁰⁶ De menade också att kvinnorna hade slagit sig in i journalistyrket tack vare utbildningen och att 46 procent av kvinnorna kom från socialgrupp ett. Studentradikalismens krav på direktdemokrati finns med som en faktor i elevernas undersökning och ett perspektiv som lyser igenom är det bristande medinflytandet inom medieföretagen. Rapporten är i sin helhet en appell för en förändrad journalistroll. Lars Furhoff avslutade boken med ett framtidsscenario där han hoppades på ökad professionell frihet för yrkeskåren; ”ett ökat självförtroende, en större självständighet och en växande ansvarskänsla hos den enskilde journalisten”.¹⁰⁷ Han menade att det fanns ett generationsskifte, en äldre lägre utbildad kår som skiljde sig från de nya bättre utbildade journalisterna som tillkommit på 1960-talet. Han trodde att klyftan till de äldre journalisterna ytterligare skulle komma att öka.¹⁰⁸

”JH-eleverna – törs man anställa dom?”

Att bli utexaminerad från Journalisthögskolan 1969 och söka jobb hade sina konsekvenser. ”Hur röd är du”, var den första fråga Elisabeth Pehrsson fick vid en anställningsintervju som senare ledde till ett fast jobb. Hon minns att det fanns en väldig misstänksamhet mot de nya journalisthögskoleeleverna. Att gå på Stockholmsskolan likställdes på en del redaktioner med att gå på en kommunisthögskola, berättar Sverker Tirén. När radikala högskolepraktikanter, ofta från en högre samhällsklass och från storstäderna, kom ut på redaktionerna var det inte bara en generationskonflikt. I relationen mellan de äldre journalisterna som gått den långa vägen och journalisteleverna fanns ibland ett inslag av klasshat från den äldre generationens sida, minns Sverker Tirén.¹⁰⁹

Tidningen *Journalisten* publicerade i februari 1970 ett stort uppslaget reportage om missnöjet med journalistutbildningen, särskilt den i Stockholm: ”Företagens erfarenheter av elever från stockholmshögskolan har i många fall varit rätt negativa”, menade Rolf Österberg, VD för Tidningarnas arbetsgivarförening. Många tidningar övervägde att sluta ställa praktikplatser till förfogande och att försöka ordna utbildning och rekrytering av journalister på andra vägar.¹¹⁰

¹⁰⁶ Anders Andersson m. fl., *Journalistkåren i Sverige* (Stockholm 1970) s. 19, 67.

¹⁰⁷ Ibid. s. 118.

¹⁰⁸ Ibid. s. 115.

¹⁰⁹ Marcella Simms, ”4 av 5 JH-pionjärer är kvar i yrket”, *Journalisten* 1987:8; Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010.

¹¹⁰ ”Låglönelyft hjälper andra än journalister”, *Journalisten* 1970:2.

Artikeln initierades av statistik för 1969 som visade att rekryteringen till yrket ”den långa vägen” hade ökat och detta samtidigt som utexaminerade journalister i Stockholm gick arbetslösa. Tidningen tog fasta på den kritik ”som allt oftare hördes från journalister i arbetsledande ställning”. En av dem som yttrade sig var Ingemar Garpe på *Vestmanlands Läns Tidning* som menade att han inte var motståndare till journalistutbildning i sig:

Men vi har retat oss på högskoleleverna de senaste två åren. Det är säkert begåvade ungdomar men de vet ingenting om journalistik. Så kommer dom hit efter ett års ’indoktrinering’ och talar om för oss hur man ska göra en tidning. Och dom tror att dom är samhällsreformatorer. Men när vi skickar ut en journalist på ett referat vill vi veta *vad talaren sagt*, inte referentens personliga åsikt i frågan.¹¹¹

I artikeln kommer fler till tals. Börje Dahlqvist tyckte att journalisthögskolorna utbildade ”fänrikar” med exakt samma teoretiska utbildning och förordade en ökad rekrytering av akademiker till yrket, en ståndpunkt han hade intagit tidigare. Andra var mer nyanserade och menade att utbildningen ännu var för ny för att några slutsatser kunde dras. Bertil Palm på SJF menade att det kunde vara av ekonomiska skäl tidningarna istället anställde volontärer, även om en del tidningar var rädda för radikala ungdomar eller hade en allmän motvilja mot ”högskoliter”.¹¹² Debatten spred sig till andra tidningar. I *Aftonbladet* ansåg Åsa Moberg, som själv tillhörde denna radikala generation som i ökande grad fått tillgång till det offentliga ordet, att eleverna kritiserades för att de tänkte själva. Eleverna ifrågasatte uppdragen och ansåg att tidningar var odemokratiska arbetsplatser: ”Dom få som har makten bestämmer vad som ska stå i tidningarna, hur det ska skrivas och hur det ska presenteras. Och det vill dom förstås bestämma om ifred.”¹¹³ Att det just var en redaktör från *Vestmanlands Läns Tidning*, ”ett av landets mest mörkblå gömmen”, som stod för kritiken tyckte hon var symptomatiskt. I nästkommande nummer av *Journalisten* kom fler röster till utbildningens försvar. Bengt Nerman gick till viss del på Åsa Mobergs linje och trodde att kritiken riktade sig mot de ideal som styrde utbildningen, att utbilda kritiskt medvetna journalister. Nerman menade att dessa journalister kunde upplevas som ”obekväma” på kort sikt men att det var ett samhällsintresse med välutbildade journalister som vidareutvecklade och förbättrade massmedierna och det skulle arbetsgivarna förstå på längre sikt. Han hävdade även att de utexaminerade journalisterna i Stockholm inte alls var arbetslösa som det hade sagts, men att alla inte hade fått fasta jobb. Bertil Ströhm höll till viss del med kritikerna och menade att elev-

¹¹¹ ”Journalistutbildning på villovägar?”, *Journalisten* 1970:2.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Åsa Moberg, ”Kritik mot journalisteleverna för att dom tänker själva” *Aftonbladet* 24/3–70.

erna borde ha mer erfarenhet av yrkesarbete före utbildningen och att det fanns problem med att en del elever ansåg sig för kvalificerade för att arbeta på mindre landsortstidningar.¹¹⁴

Uppenbart är att många företrädare för pressen hade reagerat på den utbildningskultur som hade utvecklats på journalisthögskolorna, främst den i Stockholm. Kritikerna ansåg att utbildningen sköttes på fel sätt och att fel sorts elever hade rekryterats. Den tidigare för praktiken borde återinföras, ansåg flera redaktörer. Då kunde tidningarna genom sina praktikbetyg styra vilka som skulle antas på utbildningen. Harry Eklom på *Arbetet* lade skulden på de psykotekniska testen. Dessa hade varit ”så konstruerade att man fått in fel folk på journalisthögskolorna”.¹¹⁵

ANALYS – SKOLAN FÖR UNGDOMSRADIKALISM OCH PSYKOTEKNIK

I kapitel sex har ungdomsradikalism och urvalet till utbildningen genom bland annat psykoteknisk testning lagts sida vid sida, så som de samexisterade på journalisthögskolorna efter 1967. När det gäller radikalismen på journalisthögskolorna har särskilt fokus lagts på de aktioner och ”demokratiseringsprocesser” då journalisteleverna ville påverka utbildningens utformning och även det uppdrag en journalist borde ha. Utbildningen gick mot en ökad autonomi, en utveckling pådriven av såväl rektorer, lärare som elever. Elevernas framtida arbetsgivare beskrevs som yttre företagarintressen som inte skulle få påverka utbildningens utformning. Pressens fält började förlora kontrollen över den egna utbildningen och därmed över rekryteringen till yrket, vilket ledde till kritik men även till konkreta hot om att neka eleverna på journalisthögskolorna praktikplatser. Vissa tidningar började också diskutera rekrytering på andra vägar. Med Bourdieus terminologi kan detta analyseras som en intern kamp om vilka regler som ska gälla inom fältet och det finns tendenser till att vilja stänga ute journalisthögskolorna från fältet. Det är nära att utbildningen börjar betraktas som en utomstående aktör som hotade pressens autonomi. Den skarpa offentliga polemiken mot Lars Furhoff har sina rötter i denna grundläggande maktstrid om fältets regler som i förlängningen även är en kamp om det offentliga ordet.

Det fanns en diskussion mellan journalisthögskolorna och Psykotekniska institutet om hur testerna skulle utformas som ledde till att urvalet av journa-

¹¹⁴ Bengt Nerman, ”Vad vet högskolans kritiker?”; Sam Wiesel, ”Handled oss bättre i stället för att kritisera”; Bertil Ströhm, ”Ett års valfri yrkesverksamhet före journalistutbildningen”, *Journalisten* 1970:3; Lennart Lundmark, ”Praktik först i JH-utbildningen”; Sven Bohlin, ”JH – i långväga ögon”; Ingemar Garpe, ”VLT, högskolan och intygen”, *Journalisten* 1970:4.

¹¹⁵ ”Journalistutbildning på villovägar?”, *Journalisten* 1970:2.

lister gradvis förändrades, vilket inte har kunnat utredas helt. Mellan 1967 och 1968 ökade exempelvis antagningen av män. Testerna 1968 kom att missgynna kvinnor och här reproducerade urvalsprövningarna gamla värderingar inom pressens fält att män var lämpligare som journalister än kvinnor.

När det gäller de psykotekniska testerna har intervjuerna i steg två i antagningsförfarandet analyserats. Här framgår att det som hände vid själva intervjutillfället var avgörande framför kön, klass och utbildningsnivå. Intervjuerna kunde gå in på djupt privata omständigheter i jakt på den ”bästa” personligheten. Att det var andra typer av människor som kom in på utbildningen efter 1967 när praktikbetygen slopades är troligt. Vad som också bedöms som troligt är att traditionella ideal från pressens fält ändå kom in bakvägen i de kriterier för den lämplige journalisten som utgjorde bedömningsgrunden vid intervjuurvalet. Till viss del förefaller urvalet ha styrts av gamla värden som getts en vetenskaplig inramning. De egenskaper som intervjuerna efterfrågade var hämtade från pressens fält. Genom den arbetsanalys och de intervjuer PTI gjorde med verksamma journalister hade olika eftersträvningsvärda egenskaper vaskats fram för en ”all-round journalist”. Intervjuerna mätte de sökandes kontakt- och initiativförmåga, självständighet, uthållighet och initiativkraft som grund för deras lämplighet. Intervjuerna och bedömningarna som gjordes förstärkte urvalet av aktiva, självständiga och initiativrika ungdomar som inte var rädda för auktoriteter. Detta är egenskaper som även lämpar sig väl för att arbeta för en förändring av samhället. Avsikten var att rekrytera de bästa journalisterna men i det samhällsklimat som rådde innebar detta troligen en förstärkt radikaliserings, även om det antagligen inte var meningen.

Förloppet kan beskrivas som en form av rundgång. Kriterierna var hämtade från pressen men kom att få ett annat utfall i den tid som rådde. Kriterierna för hur den ideala journalisten borde vara hade Psykotekniska institutet tagit fram i samarbete med olika företrädare för pressen och journalisthögskolorna och de speglade på många sätt klassiska ideal om den ifrågasättande ”murveln”, den orädd journalisten som driver frågor och vågar bevaka makten, något som kan föras tillbaka till pressens inre normsystem, den liberala pressideologin. Här finns en intellektuell loop tillbaka till det traditionella uppdrag de liberala publicisterna under 1800-talet tagit som sitt och som också användes av den tidiga socialdemokratiska pressen: Att genom yttrandefriheten utmana makten och driva på en samhällsförändring. Denna liberala uppgift från 1800-talets kamp för yttrandefrihet och maktindelning kunde iscensättas i en ny tid och ge de blivande journalisterna under det sena 1960-talet en särskild roll och legitimitet som samhällsomvandlare. Den liberala pressideologins revolutionära potential aktualiserades och blev en del av forandandet av en generation journalistelever, särskilt vid journalisthögskolan i Stockholm.

Detta radikaliserade uppdrag uppskattades inte av alla företrädare från pressen, förändringstrycket var riktat mot pressens fält och innebar att nya kritiska journalister skulle förändra journalistiken. Dessutom kanske inte denna form av kritisk granskning alltid var så användbar på en lokaltidning, när uppdraget var att skriva om det första vårtecknet eller att på andra sätt spegla vardagshändelser i lokalsamhället. Det fanns inslag av motsättningar mellan stad och land och av klasskonflikter, som kunde uppstå när praktikanter från högre samhällsklasser som ansåg sig radikala mötte en äldre journalistgeneration ute på redaktionerna.

SAMMANFATTNING, DEL III

Avhandlingens tredje del behandlar situationen på de nya statliga journalistutbildningarna i Stockholm och Göteborg under 1960-talet och de förändringsprocesser som pågick. Två utredningar om att förändra den befintliga journalistutbildningen studeras i kapitel fem. Det är en process som kan betraktas som en match i två halvlek där striden gällde om journalistutbildningen borde integreras med universiteten eller inte, om teori och praktik på utbildningen samt hur urvalet av elever till utbildningen skulle ske. På skolorna utvecklades egna ideal om hur kritiska och självständiga journalister bäst skulle utbildas. Den spänning mellan teori och praktik som fanns inbyggd i journalistinstitutens organisation kom att få sin egen självsvåldiga lösning när utbildningarna började bli mer självständiga. Lärarna på skolorna förändrade på eget initiativ de teoretiska ämnena. Journalistinstitutet ville gå sin egen väg och inte underordna sig konventionerna inom vare sig pressens fält eller inom det akademiska fältet, vilket ledde till kritik. Journalistinstitutet blev problematiska för socialdemokratin eftersom partiet hade förlorat inflytande över de socialdemokratiska journalisters skolning, vilket föranledde partiet att vilja utveckla en fortbildning i samhällsjournalistik som även ansågs vara nyttig för borgerliga journalister. Här tydliggörs hur politisk fostran förpackades i termer av utbildning.

Det sista empiriska kapitlet avhandlar psykotekniskt urval och ungdomsradikalism på journalistutbildningarna under 1960-talet. Utbildningens autonomi blev starkare och eleverna strävade efter att påverka utbildningens utformning, både genom aktioner och genom förhandlingar om direktdemokrati. De framtida arbetsgivarna kunde beskrivas som utomstående intressen som inte skulle få påverka utbildningen. Urvalet genom intervjuer av de som sökte in 1967 har undersökts för att se vilka typer av personligheter som ansågs lämpliga för journalistyrket. Storstadsungdomar från högre samhällsklasser dominerade både bland de sökande som kallades till intervju och de som

antogs. Personliga egenskaper som att kunna artikulera sig, kunna skapa en god kontakt, ta initiativ, vara självständig och orädd för auktoriteter premierades. Journalistutbildningen fick under perioden stark kritik från pressen, särskilt Journalisthögskolan i Stockholm och dess rektor. Ambitionen att utbilda kritiskt tänkande journalister understöddes av samhällsklimatet kring 1968 då en ungdomsgeneration radikaliserades, vilket troligen förstärktes av att de psykotekniska testerna valde ut självständiga, kritiska och orädda människor som lämpliga för yrket.

EPILOG

Att avhandlingen lämnar historieskrivningen i ett skede när radikala ungdomar stod med näven i luften kan ha sina skäl. Efterkrigstiden var definitivt slut, en statlig utbildning av journalister var etablerad och det kan vara en poäng att gå från festen när den är som intensivast. Men striden om hur en utbildning för journalister ska vara utformad var definitivt inte över och diskussionen om det var teoretikerna eller praktikerna som hade för stort inflytande över utbildningen fortsatte, liksom vilket inflytande ”näringslivet”, det vill säga tidningarna, borde ha.¹¹⁶ Söktrycket till journalisthögskolorna ökade stadigt, så även behovet av utbildade journalister, vilket ledde till en expansion av andra journalistutbildningar. Poppius journalistiska växte, folkhögskolorna, bland andra Skurup och Kalix etablerade alternativa journalistutbildningar och den gamla lärlingsvägen stod alltjämt öppen. Detta innebar att journalisthögskolornas andel av de utbildade journalisterna kom att minska från hälften till ungefär en tredjedel.¹¹⁷

Utredandet fortsatte. 1972 års pressutredning slog fast vilka uppgifter massmedierna borde ha, vilket återverkade på utbildningen. I maj 1973 beslöt utbildningsdepartementet att göra en översyn av journalistutbildningen som resulterade i marginella förändringar.¹¹⁸ Lars Furhoff skrev 1974 boken *Makten över medierna* där han förespråkade en professionell journalist med någon form av ansvar att ta ledningen i samhället, vilket retade upp många. Sedan följde en process som ledde till att journalisthögskolorna genom högskole-reformen 1977 integrerades med universiteten, vilket vissa välkomnade och

¹¹⁶ Se exempelvis Johan Tunberger, ”Teoretiseringen vållar schism i styrelsen”, *SvD* 3/5–75; Bengt Nerman, ”Med nattmössan djupt över öronen”, *DN* 25/5–76; Lars Grahn, ”Varför sviker journalisterna?”, *DN* 16/6–76; Christina Kellberg, ”Tre lärare till angrepp mot ’tunn’ journalistiska”, *DN* 13/7–76.

¹¹⁷ Furhoff (1986) s. 149; Weibull (1991) s. 46.

¹¹⁸ SOU 1975:79; SOU:1975:25.

andra motsatte sig. På Journalisthögskolan i Stockholm blev det strejk.¹¹⁹ Med högskolereformen upphörde journalisthögskolornas självständiga position som utbildningsinstitution. Pressorganisationernas inflytande över utbildningen försvann efterhand, när de inte längre var representerade i skolornas styrorgan. Antagningstesterna slopades efter några år till förmån för betyg, vilket ledde till starka protester, både från de två högskolorna och från pressen. Journalistläraren Bengt Ward i Göteborg sade upp sig i protest, eftersom han menade att standarden på studenterna hade försämrats. Efter anslutningen anklagades universitetet för att vilja strypa journalistutbildningarna genom minskade anslag.¹²⁰

Journalisthögskolorna och andra utbildningsanordnare fortsatte att stärka kvinnornas ställning i journalistkåren. Den sociala snedrekryteringen till journalisthögskolorna kom att diskuteras då medelklass- och övre medelklassstudenter dominerade. Journalist kom att betraktas som ett elityrke.

Mot slutet av 1980-talet expanderade alternativa utbildningsvägar. Efter ytterligare två utredningar förlängdes journalisthögskolorna 1989 till tre år och forskningen integrerades. På det tidiga 1990-talet öppnade en ny högskolelag för lokala varianter av journalistutbildning, vilket ledde till att sådana etablerades på fler orter. I och med en decentralisering fick journalisthögskolorna rätt att själva styra över antagningsformerna och tester kunde återinföras.¹²¹

Något som har funnits kvar under åren har varit det konfliktfyllda förhållandet mellan teori och praktik på journalistutbildningarna. Vid en intervju 2009 uttryckte Torsten Thurén, som arbetat på Journalisthögskolan i Stockholm sedan mitten av 1960-talet, sin frustration över att han efter fyra decennier ser att konflikten befinner sig ungefär på samma punkt, men att detta spänningsfält också har gjort arbetet dynamiskt. Något som också har stannat kvar är den praktiska utbildningsvägen, även om den mer sällan beträds. År 2010 var det enligt SJF:s kollektivavtal fortfarande möjligt att börja sin journalistbana genom att arbeta som aspirant på en tidning.

¹¹⁹ "Journalistelever i strejk", *DN* 17/12-76; Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009. Ulf Wallin i Göteborg minns det som en jobbig process men anser att utbildningen fick större tyngd efteråt, Intervju med Ulf Wallin 7/10 2009.

¹²⁰ Intervju med Bengt Ward 9/10 2009; Ulf Nordström, "Slopa inte antagningsproven!", *GP* 17/5-79; Lillemor Källfors, "Journalistutbildningen i fara", *AB* 17/6-79; Bengt Ward, "Äntligen kan alla bli journalister", *GP* 15/11-79; Björn Öijer & Roger Thorén, "Ska högskolan bli diskussionsklubb", *DN* 27/3-79; "JH bör brytas ut", *SvD* 22/4 79. Ledarstick i protest mot minskade anslag, undertecknat av bl.a. Olle Alsén, Anders Melbourn, Svante Nycander och Per Wästberg, "Journalist", *DN* 9/4-79.

¹²¹ Hela epilen bygger även på historik hos Hultén (2001) s. 220-226.

Avslutning

Denna avslutning består av tre delar som på olika sätt är slutsatser och tolkningar av den undersökning som har gjorts. Inledningsvis diskuterar jag mina resultat i förhållande till syfte och forskningsfrågor. Därefter lyfter jag upp professionsteorier som jag diskuterar och ställer mot min egen undersökning. Avslutningsvis ägnar jag mig åt de två fälten, akademien och pressen, för att fördjupa förståelsen av de värden de strider om.

UTBILDNING SOM PROBLEMLÖSNING

I avhandlingen framgår att utbildning av journalister presenterats som en lösning på många andra upplevda problem än att pressen behöver mer och bättre utbildad arbetskraft och att dessa journalister behöver kunskap som är specifikt knuten till yrkesutövningen. Utbildningen ska lösa problem med kommersialisering, sensationsjournalistik, krigspropaganda, humanistöverskottet, reklamutbildning, partipressens eventuella korrupperande inverkan på demokratin och så vidare. En utbildning av journalister framförs som en möjlig metod för att främja fred, nationell enighet och öka journalisters ansvarsstagande. Stora förhoppningar knyts till den ”riktigt” utbildade journalisten både i Sverige och internationellt. Varför en utbildning anses viktig är relaterat till problem som olika aktörer upplever och vill lösa. Genom att ge journalister särskilda typer av utbildning anser olika aktörer att deras perspektiv ska kunna få synlighet i medierna, oavsett om det gäller ekonomiska, politiska, nationella eller nordiska intressen. Här finns en hel skala av förhoppningar, från att genom informerande kurser till journalister förmå dem att skriva positivt om exempelvis försäkringar till att journalister genom en mer moralisk uppfostran ska kunna ta sitt ansvar som samhällsbärare. Det finns även en förhoppning om att mycket stora samhällsfrågor som världsfreden och internationell förståelse ska kunna ha en dellösning i att journalister utbildas bättre i syfte att främja dessa värden.

I min undersökning av diskussioner och konflikter runt journalisters utbildning blir en föreställning i tiden synlig, tron på samhällskommunikationens danande kraft under en period när medierna expanderar kraftigt i

samhället. Förhoppningen är att utbildningen i förlängningen ska påverka läsarna. Utbildningen ses som ett korrektiv, ett sätt att rätta till olika tendenser i pressens bevakning, till exempel sensationsjournalistik eller överdrivet politiskt vinklade nyheter. För att ansluta till avhandlingens titel kan processerna liknas vid att fostra folkfostrarna, det vill säga journalisterna. Utbildningens utformning blir föremål för ett spel mellan olika intressen, vilket ansluter såväl till Archers som Beckers perspektiv på hur utbildningar och utbildningssystem växer fram. Med stöd av Bourdieu kan det tolkas som en strid om fältets regler, vilket jag återkommer till.¹

Den svenska diskussionen är i liten grad påverkad av den internationella utvecklingen av journalistutbildningar efter kriget. Även om Sverige uppenbarligen ligger efter många andra länder finns det ingen entusiasm hos pressorganisationerna för att lyfta in utländska utbildningsmodeller. Det finns en fascination inför amerikansk journalistutbildning, men den avfärdas med att en sådan form av utbildning inte passar för svenska förhållanden. Förklaringen till detta kan ligga i att utbildningssystemen är mycket olika samt den svenska förankringen i ett partipresssystem och folkbildning. I tidigare forskning på området finns belagt hur utbildningen av journalister ofta har en nationell särprägel kopplad till olika ländernas samhällssystem, vilket förefaller gälla även i Sverige.² En annan faktor är att Sverige inte var direkt inblandat i andra världskriget och att frågor om att lösa problem med krigspropaganda genom att utbilda journalister bättre inte hade samma aktualitet.

Pressens fält har lätt att enas utåt och kritisera andras initiativ, vilket bottenar i oviljan att ha utomstående aktörer som lägger sig i hur journalister ska utbildas, det ses som ett intrång i den egna autonomin. Svårigheten ligger i att formulera ett eget alternativ. Det finns flera svar på frågan varför det tog så lång tid för pressen att enas om en utbildning. Motståndet mot en formaliserad utbildning inom den svenska pressen kommer till uttryck i en långvarig oförmåga att finna en lösning. Samtidigt som många aktörer inom pressen på ett generellt och ibland retoriskt plan kan förespråka en utbildning, blir det trögare när frågan internt ska behandlas i branschens utredningar och resultera i konkreta förslag. En orsak till splittringen inom fältet är tidningarnas olika behov. Pressens fält består av en mångfald olika tidningar med olika politisk färg, geografiskt läge och ekonomi. Inom varje tidning finns dessutom flera funktioner, från redigerare till sportreporter. Journalist betraktas inte alltid som ett enhetligt yrke som det kan finnas en utbildning till. En utbildning direkt på arbetsplatsen som volontär är därför ett passande system som ger

¹ Archer (1984) s. if; Becker (2003) s. xi–xvi; Bourdieu, *Kultur och kritik* (1997) s. 128f.

² Terzis (red.) (2009); Frölich & Holtz-Bach (red.) (2003).

olika tidningar möjlighet att kontrollera rekryteringen och fostra sina adepter efter den egna tidningens specifika behov. Därför vill många behålla lärlingsutbildningen, trots att den inte alltid fungerar.

Yrkets koppling till yttrandefriheten bidrar till motståndet, att det är förkastligt att utbilda personer i att utöva yttrandefrihet. Ett gradvis uppstigande i yrket genom egna erfarenheter är länge ett ideal, att det är en talang, en egenkap, en kallelse, en särskild personlighet som söker sitt uttryck. Med Bourdieus termer behöver journalisten i vardande förvärva fältets specifika form av symboliskt kapital för att kunna bli erkänd som journalist.³ Skapandet av personligheten som på något sätt uppstiger i journalistyrket beskrivs av journalisterna själva som en form av självbildning. Här finns likheter med ett klassiskt bildningsideal, att människan genom ett fritt kunskapssökande skapar sig själv, men processen sker inte genom akademisk bildning utan genom olika erfarenheter, resor och engagemang som kan vara politiskt. Journalisten ska lära av verkligheten, inte av kartan. Idealet är en person som genom erfarenheter och självbildning når målet. Som när det gäller alla bildningsbegrepp finns disciplinerande drag. Det finns ramar för hur den för journalisten lämpliga personlighetsutvecklingen ska vara utformad. Uppstigandet till journalist följer en logik inom pressens fält som kräver en anpassning till doxan, till traditioner, ideal och värdesystem. Pressens fält har dock en inre mångfald, ett system av positioner, ett rum av möjligheter, som på 1940- och 1950-talen var mindre fast strukturerat och mer genomsläppligt gentemot politiken. Uppstigandet till journalist inom arbetarrörelsens press betonar mer folkbildning, erfarenhet av arbetarrörelsen och annat yrkesarbete medan borgerlig storstadspress har en öppning mot att viss akademisk bildning blandades med resor och praktiskt arbete på redaktionen. Personligheten kan föras fram som en motbild till journalisten i en mer industrialiserad nyhetsproduktion, vilket visar på en motsättning mellan bildning och instrumentell utbildning. Men när pressen expanderar efter kriget ökar efterfrågan på arbetskraft, vilket den gamla lärlingsutbildningen inte kan tillgodose. En mer enhetlig journalist, en "all-round journalist", som går att utbilda börjar förespråkas och det blir möjligt för pressen att enas och starta Journalistinstitutet 1959.

Skepsisen mot en formaliserad utbildning reproduceras i olika tider och miljöer. Att journalistutbildning i sin helhet kan uppfattas som en form av styrning och intrång i pressens autonomi kommer till uttryck i den misstänksamhet mot utbildade journalister, som finns på redaktionerna under den tid jag har undersökt. Ett återkommande argument, både inom UNESCO, inom de många utredningarna och även på journalisthögskolorna, är att pressen

³ Detta kan jämföras med konstfältet eller det litterära fältet. Se Donald Broady, "Kulturens fält. Om Pierre Bourdieus sociologi", *Nordicom-Nytt/Sverige*, nr 1–2 1988, s. 70ff.

bör övertygas om att den behöver den arbetskraft som journalistutbildningarna producerar. De som har gått den långa vägen, som är autodidakter, som genom någon form av process anser sig ha skapat sig själva som journalister, har ett motstånd mot arbetskraft som har fostrats externt på en utbildning. Inom pressens fält är man rädd för att utbildningen ska stänga ute dem med en enklare bakgrund, att det ska bli slutet för de som jobbar sig fram i yrket den långa vägen. I bakgrunden finns även en klasskonflikt när personer från arbetarklassen som har gått den långa vägen ersätts med studenter och akademiker ur högre samhällsklasser. Här möter en lärlings- och erfarenhetsbaserad tradition ett utbildningssamhälle.

När journalistinstitutet är etablerade uttrycks upprepade gånger en rädsla för att en högskolemässig utbildning ska producera en strömlinjeformad enhetlig yrkeskår där alla ser på världen på samma sätt. Om journalisterna lär sig ett speciellt koncept för sin yrkesutövning kan det uppfattas som totalitär och komma i konflikt med yrkets ursprungliga uppdrag och till och med vara en fara för demokratin. Det kan även uppfattas som ett hot mot partipressens struktur eftersom de utbildade journalisterna antas få andra yrkesideal än de som finns på de olika partitidningarna. De praktiskt orienterade utbildningarna får också kritik, även de kunde innebära en fara för demokratin, eftersom de anses skapa halvbildade journalister som inte förmår förklara komplexa nyheter för sin publik, ett argument som upprepas inom det akademiska fältet. Båda argumentationslinjerna visar hur inflytande över opinionen är relaterad till frågan om utbildning av journalister. De många förslagen om allt den ideale journalisten bör kunna ger yrkeskåren ett skimmer av att vara någon form av apostlar som det knyts stora förhoppningar till. Detta spetsställer den roll journalister får i ett samhälle där kommunikationen via massmedier ökar mycket starkt, vilket sker under perioden 1944–1970. Önskan om inflytande över opinionen är relaterad till frågan om utbildning av journalister som en av de möjligheter som finns att styra den ”fria” pressen. Det kan formuleras som en dragkamp om vilka principer och värderingar som ska styra journalisterna i deras val av vad som ska ges offentlig synlighet.

Även i mer detaljerade spörsmål finns en dragkamp som har denna bakgrund. Var och hur ska en journalist utbildas och av vem? Platsen blir viktig som formerande arena för journalisteleven identitetskapande, om det ska vara redaktionerna, universitetet eller en fristående skola. Det blir även diskussion om ordningen; ska universitetsstudier föregå en praktik på redaktionerna eller tvärtom?

Vem som ska utbilda en journalist och vilka kvalifikationer en sådan person ska ha är minst lika känsligt. Detta har sin grund i två olika värdesystem om hur kunskap kan utvinnas. När journalistutbildningen etableras kommer

dessa olika typer av kunskap att formuleras som praktik respektive teori. Spänningen dem emellan har sin grund i att de representerar de två dominerande fältens doxa. Detta har genom avhandlingen, i relationen mellan akademien och pressen, analyserats som två skilda utbildningskapital. Det finns även andra former av utbildningskapital, som den politiska fostran som tidigare skedde inom de olika partitidningarna. Det socialdemokratiska utbildningsförslaget från 1968 pekar tydligt på de problem som uppstår när utbildningssamhället tog över den tidigare folkrörelsebaserade utbildningen för partiets journalister. Här skymtar ytterligare en form av utbildningskapital med rötter i arbetarrörelsen.

Vem som anses vara lämplig för yrket och hur de lämpliga ska väljas ut förändras under perioden. Tidigare valdes män av manliga redaktörer. Genom kurser och längre utbildningar får kvinnor tillträde till yrket. Inom den statliga journalistutbildningen utvecklas en formaliserad antagning för urvalet av de lämpliga. Redaktionernas inflytande finns kvar genom de betyg från den praktik som föregår utbildningen, vilka tillmäts stort värde vid antagningen vid sidan av skolbetyg. Detta system är en blandning av traditioner från pressens fält och det akademiska fältet. En tredje väg, antagning genom psykotekniska tester, får ett avgörande inflytande efter 1967. Hur de lämpliga ska väljas ut blir en fråga om vad det är för egenskaper som de psykotekniska testerna mäter. I urvalet genom intervjuer är kriterierna för den lämpliga journalistiska personligheten hämtade från pressens doxa. Det traditionella kritiska uppdraget kommer dock att radikaliseras på journalisthögskolorna och ger de unga journalisterna en legitimitet som samhällsomvandlare i en radikal tid. Genom att den statliga journalistutbildningen får en självständig roll driver skolorna en annan form av kritiskt uppdrag än vad som reellt finns stöd för inom pressen. Det uppkommer senare diskussioner inom pressens fält om det är de mest lämpliga som tas in på journalisthögskolorna. Här framgår att journalisthögskolorna inom delar av pressen ses som ett intrång i den egna autonomi. Det finns en skepsis mot att journalisteleverna ska fostras av en utbildningsanordnare som delvis driver en egen linje.

Frågan om att välja ut den mest lämpliga speglas i olika initiativ för att hindra dem som anses vara olämpliga att komma in i yrket, något som upprepas i diskussionen hela vägen 1944 till 1970. Ofta gäller det akademiker som anses ha "fel" typ av personlighet. Eller det motsatta, att hindra de okunniga, människor som inte har tillräckliga kunskaper för att kunna förstå, tolka och bevaka ett alltmer komplicerat samhälle för medborgarna. När en journalistutbildning etableras är det återigen akademikern som måste bevisa sin lämplighet och prövas i arbete på redaktionen för att se om han eller hon har de rätta kvalifikationerna. Det akademiska fältets utbildningskapital ifrågasätts

därmed. I diskussionen är det ofta journalister som själva har en akademisk examen som är mest kritiska till akademiker. Den möjliga förklaringen till detta är att de genom att ha blivit journalister har bytt fält, kanske på grund av missnöje med universitetsvärlden.

Rädslan för att olämpliga personer ska komma in i yrket kolliderar med ett annat tema som upprepas under hela den period jag skildrar – att yrket måste vara öppet för alla och att inga krav i form av examen eller yrkescertifikat får krävas för journalister. Sådana formella examenskrav associeras till hur situationen är i diktaturer utan yttrande- och tryckfrihet. Detta upprepas både i Sverige och i andra länder, mest inom pressens fält, men även av andra aktörer. Denna argumentering pekar på att journalistyrket har sin legitimitet i rollen att främja yttrandefriheten, vilken anses vara en grundläggande förutsättning för demokrati. Att genom examenskrav hindra människor från att bli journalister kan därmed betraktas som ett hot mot detta. De medborgare som ursprungligen med stöd av yttrandefriheten under 1800-talet tog sig rätten att publicera sina åsikter, förvandlades gradvis till medborgare organiserade i partier som tog sig samma rätt, vilka med pressens kommersiella utveckling och expansion förvandlades till yrkesarbetande journalister, som ansåg sig ha samma rätt. Traditioner dör sällan, de läggs lager på lager och bildar en form av frusen ideologi som förblivit det som har givit journalistiken dess legitimitet.

Att vilja exkludera de olämpliga samtidigt som pressen argumenterar för fritt tillträde till journalistyrket innebär en värdekonflikt. Alla ska ha tillträde men vissa är inte lämpliga. Det är en form av klyvnad som ofta har upprepats genom historien i diskussioner om offentlighet och demokrati – Alla ska få vara med i den offentliga diskussionen, i yttrandefriheten, i demokratin, men några kvalar inte in i gruppen ”alla” lika bra som andra. Här har pressens fält ett intresse av att få definiera vilka som är mest lämpliga och den akademiska världen strävar länge i motvind i sin strävan att få gehör för sin syn på vilka som är mest lämpliga, mest och rätt bildade för att bli journalister. Det pågår under den studerade perioden olika processer för att forma och fostra journalister genom utbildning av olika aktörer. Detta sker i ett systemskifte där en koppling mellan parti och press som grund för en sådan fostran ersätts med ett utbildningssamhälle.

TEORIKRITIK – PROFESSIONALISERING?

I avhandlingens inledning valdes teorier om professionalisering bort som teoretiska verktyg för denna undersökning. Samtidigt har dessa teorier varit en vanlig tolkningsram som har styrt förståelsen av journalistyrkets utveckling

och av utbildningen. I det följande riktas kritiken inte mot någon enskild professionsteoretiker, utan mot denna vetenskapliga diskurs och dess anspråk. Kritiker har kallat det för en professionaliseringsdiskurs och menat att den snarare kan stå i vägen för förståelsen.⁴ Under arbetets gång har jag blivit övertygad om att ett visst användande av begrepp som professioner och professionalisering ska studeras som en del av diskussionen om journalistutbildning. Det är inte ovanligt att professionalisering beskrivs som mål i en utveckling och det är ibland uttalat att det är en akademisk utbildning som är förutsättningen för denna process. Professionsteorier bär med sig tron på en evolutionär utveckling genom utbildning och blir, i mitt perspektiv, del av den tidigare utbildningshistoriska forskningen som skildrat den stora berättelsen om utbildningars framgångsskapande kraft. Professionsteorier kan innebära en normativ förförståelse i de frågor som i mitt källmaterial är under debatt; är en formaliserad högre utbildning av journalister eftersträvansvärt eller innebär det en farlig likriktning? Vissa debatter som inträffade efter min undersökningsperiods slut 1970 har sin grund i olika åsikter om den professionalisering som journalisthögskolornas tillkomst ansågs innebära. Det kan därför vara relevant att något beröra detta.

Ett exempel på hur teorier om professionalisering blir en del av diskussionen om journalistutbildning är den polemik Lars Furhoff startade 1974 med boken *Makten över medierna*, där han betonade journalistutbildningens roll för att forma en professionell yrkeskår. För honom var definitionen av en profession en yrkesgrupp som ägde systematisk kunskap, som var inriktad på att tjäna samhällsintresset, hade en organiserad självkontroll samt att yrkesutövarna skulle finna tillfredsställelse i arbetet. Syftet med en journalistisk profession var att den skulle utveckla en professionell ideologi som var ett kraftfullt verktyg mot såväl mediernas knytning till de politiska partierna som mot den nedbrytning av den journalistiska standarden som mediernas kommersialisering ansågs innebära. Därmed skulle journalisterna bättre kunna fullgöra sitt uppdrag i den demokratiska processen. Genom en utbildning skulle denna självständiga ”professionella” kår etableras, som kunde rädda grunddragen i den liberala pressfriheten och hindra medierna från att bli etablissemangets språkrör. Han avslutade boken med: ”Vi befinner oss med andra ord i en situation då journalisterna måste ta ledningen”.⁵ Detta blev i sin tid en tändande gnista i en samtida debatt om professionalisering. Att Furhoff senare ändrade

⁴ Dellgran & Höjer (2000) s. 34–41; Hovden (2008) s. 31–34; Zelizer (2004) s. 32–36; Wiik (2010) s. 51f; Beati Josephi, ”Journalism education”, i Karin Wahl-Jorgensen (red.), *Handbook of journalism studies* (New York 2008) s. 47ff; Mark Deuze, ”What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered”, *Journalism* 2005:6, s. 444ff.

⁵ Furhoff (1974) s. 202–220.

sig i fråga om professionalisering och såg det som ett farligt skratänkande ändrade inte effekten av denna avslutande mening som kommit att ses som ett bevis på journalisternas maktanspråk.⁶

Under 1980-talet behandlade statsvetaren Olof Petersson, ordförande för den statliga maktutredningen, mediernas och journalisternas makt. En orsak till att journalisternas maktställning stärkts var journalistutbildningen, ansåg Petersson. Han pekade specifikt ut Lars Furhoff, rektor för Journalisthögskolan i Stockholm, som ytterst ansvarig för den speciella ”teori” som legat till grund för journalistutbildningen. Enligt Petersson hade detta gett journalist-eleverna en gemensam referensram och ett likartat normsystem som gett dem legitimitet att förändra samhället samt en övertygelse om att denna förändring låg i medborgarnas intresse.⁷ I senare debattartiklar utvecklade han denna kritik och hävdade, med hänvisning till professionsteorier, att journalister genom journalishögskolorna format enhetliga värderingar. Journalisterna styrdes och styrde med en egen ideologi som han kallade ”journalism”. De hade blivit en ny mäktig samhällsklass.⁸ Han var inte ensam om att varna för denna utveckling. Att journalister genom en professionaliseringsprocess format homogena värderingar som kunde vara skadliga för det offentliga samtalet var en uppfattning som förekom inom forskning och debatt.⁹

I polemiken framträder hur frågor om makt över opinionen relaterar sig till frågan om journalisters utbildning. Denna koppling är gammal, redan 1906 menade journalisten Valdemar Langlet att journalisters utbildning inte kunde lämnas åt slumpen eftersom yrket var kopplat till opinionsbildningen i samhället. Under den tidsperiod jag undersökt upprepas argumenten om faran med en strömlinjeformad enhetlig journalistkår, vilket Peterssons diskussionsinlägg på flera sätt är en modernare version av, men här har argumenten sökt stöd i en professionaliseringsdiskurs. Genom professionsteoriernas lins framträder en journalistkår som genom sin utbildning delar en liknande ideologi. Man kan naturligtvis också vända på det och mena att dessa teorier är bra eftersom de pekar ut grundläggande problem när det gäller makutövning och journalistik. Detta är en viktig diskussion men frågan är om professions-teorierna för den framåt. Författaren Bengt Nerman har kritiserat tendensen att fokusera på de individuella journalisterna och inte på medieföretagen i diskussionen om maktfrågan. På ett teoretiskt plan anser Bourdieu att skuld-

⁶ Den samtida debatten beskrivs i SOU 1975:25, s. 25f; Furhoff (1986) s. 167.

⁷ Petersson & Carlberg (1990) s. 10ff, 90ff.

⁸ Olof Petersson, ”Yrkeskår, profession, samhällsklass” och ”Dags att tömma timglasen”, *SvD* 30/4 och 6/5–94. Synsättet att professioner skapar nya samhällsklasser finns inom professionsforskningen. Se exempelvis Perkin (1989) s. 359–376.

⁹ Bruhner (1998) s. 126ff; Petersson (2006) s. 20f.

beläggandet av journalisten är resultatet av ett felkonstruerat forskningsobjekt. När journalistkåren sätts i fokus för vetenskapliga studier blir resultatet skevt och journalisten antingen upphöjs som hjälte eller får skulden. Det är de mekanismer som styr journalisternas verksamhet som bör studeras i termer av fält, inte journalistkåren som egen företeelse.¹⁰

Detta ansluter till forskningsfrågan om vilken roll journalistutbildningen fick, i det här fallet vilken roll den har tillskrivits. En möjlig tolkning är att det inte sällan sker en skuldbeläggning av existerande utbildningar, eftersom dessa anses ha utbildat journalister på fel sätt. Genom avhandlingen finns exempel på hur utbildning framförs som lösning på olika upplevda problem, men också på hur journalistutbildning anses skapa problem. I synsättet att journalisthögskolorna formade en journalistkår med homogena värderingar blir journalisthögskolorna en syndabock och tillmäts en större roll än de egentligen hade. Flertalet journalister utbildades på andra vägar och det är också osäkert hur stora möjligheter de nyutbildade journalisterna hade att påverka mediernas strukturer, det vill säga fältets regler.

Fält kontra profession

Val av teorier styr som bekant forskarens resultat. 1960–70-talen anses ofta vara den tid då journalistkåren började professionaliseras och den högre utbildningen ses som grundläggande i denna process.¹¹ Om man med professionalisering allmänt menar ökad yrkesskicklighet kan detta stämma, även om det fanns avvikande åsikter om huruvida journalisthögskolorna producerade de bästa journalisterna. Om man avser professionalisering som teori finns problem, eftersom egenkontroll över kunskapsbasen enligt teorierna är viktigt för en profession.¹² I realiteten började pressens fält förlora inflytande över sina adepters utbildning till journalisthögskolorna under 1960-talet, inflytandet över kunskapsbasen flyttades från redaktionerna till en högskola. Från att Journalistinstitutet 1959 varit styrt av pressen utvecklade den statliga journalistutbildningen en ökad självständighet, även om representanter för pressen

¹⁰ Bengt Nerman, "Makt och metod. Kring massmedier och maktutredning", *Nordicom information* 1990:4, s. 37; Bourdieu, *Bourdieu and the journalistic field* (2005) s. 41f.

¹¹ Att en professionalisering skedde under 1960- och 1970-talen förekommer allmänt i litteratur om journalister. Se exempelvis Hadenius & Weibull & Wadbring (2008) s. 267f, 282f; Djerf-Pierre & Weibull (2001) s. 364f; Hultén (2001) s. 227.

¹² Det finns varierande uppfattningar bland professionsteoretiker, men någon form av kontroll av rekrytering och kunskapsbas är ofta ett kriterium, Andrew Abbot, *The system of profession. An essay on the division of expert labor* (London 1988) s. 53f, 59f, 84, 196; Selander (1989) s. 16f; Rolf Torstendahl, "Professionalisering, stat och kunskapsbas", i Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989) s. 33ff.

fortfarande var ledamöter i skolornas styrelser och pressen hade ett stort inflytande över praktikplatserna. Genom den självständiga organisationsformen och en statlig finansiering fick journalisthögskolorna, dess rektorer, lärare och elever utrymme att förändra utbildningen. Om denna förändring ska ses som en ökad professionalisering eller förlorad kontroll kan diskuteras.

Ett annat teoretiskt perspektiv kan ge andra förklaringar om vilken roll den statliga journalistutbildningen hade. Processen kan ses som att journalisthögskolorna höll på att utvecklas till ett eget fält, i Bourdieus mening, varken styrt av press eller akademi. Min tolkning är att det fanns möjligheter att journalisthögskolorna skulle utvecklas till ett självständigt fält, men att det inte blev mer än ett embryo. Inte ens under det sena 1960-talet uppfyllde journalisthögskolorna särskilt många kriterier för ett fält.¹³ Journalisthögskolorna bör snarare ses som en del i en kamp om reglerna inom pressens fält. Ett fälts struktur, dess logik och regler står alltid på spel. Det förs en kamp om anspråken på fältets legitima auktoritet. Utbildningen av journalister kan ses som en kamp om just fältets regler, att genom utbildning försöka ändra på hur press, radio och TV fungerar. Bourdieu skriver:

Men man vet att man i varje fält finner en kamp – och måste således varje gång söka efter dess specifika former – mellan nykomlingen, som försöker spränga inträdesportens lås, och den dominerande, som försöker försvara monopolet och utestänga konkurrensen.¹⁴

Det går att tolka journalisthögskolorna som nykomlingarna, det heterodoxa, som försöker spränga inträdesportens lås. Det möts av doxan, den dominerande traditionen. Vissa redaktörer har svårt att acceptera den tolkning av fältets regler som utformas på journalisthögskolorna. Här är Margaret Archers perspektiv relevanta när hon beskriver hur framväxten av formaliserade statliga utbildningar innebar att de aktörer som tidigare hade kämpat om utbildningens resurser förlorade detta inflytande till en ny aktör, till en utbildningsansordnare med statlig finansiering. Utbildningens innehåll blev därmed föremål för förhandlingar där pressens organisationer och företrädare för universiteten deltog. Det blir som Archer menar ett resultat där ingen aktör helt fått igenom sin linje, men där någon ändå har varit mest dominant.¹⁵

¹³ Donald Broady har satt upp nio tumregler för att bedöma om en företeelse har tillräcklig autonomi för att kunna beskrivas som ett fält. Journalistutbildningen uppfyller endast två till tre av dessa kriterier. Donald Broady (red.), *Kulturens fält* (Göteborg 1998) s. 19.

¹⁴ Bourdieu, *Kultur och kritik* (1997) s. 127.

¹⁵ Om vem som lyckades dominera finns olika åsikter, Nerman (1982) s. 164; Jfr diskussion i avhandlingens del 3.

DET FRIA ORDETS RIDDARE MÖTER LJUSETS RIDDARVAKT

Avslutningsvis vill jag fördjupa diskussionen om de två fält med starka traditioner som gör anspråk på att utbilda journalister, i avhandlingen kallade pressens fält och det akademiska fältet. De dras till varandra, försöker samarbeta men glider därefter ofta isär. Aversionen mot akademiker är stor bland många journalister, vilket har redovisats genom en del färgstarka citat i avhandlingen. Vad den akademiska världen anser om journalister är svårare att hitta. Antingen är det mer gömt, mindre uttalat eller så fanns inte samma aversion. Klart är dock att högskolor och universitet är intresserade av att utbilda journalister och att de anser att vetenskapliga ideal skulle ha något att bidra med för att förbättra yrkets standard, vilket uttrycks både i Sverige och internationellt. Detta ansluter till forskningsfrågan: Vad är det man strider om och från vilka positioner och från vilka traditioner?

Det går naturligtvis att se det som en maktkamp. Medier och forskning befinner sig tillsammans med kulturinstitutioner, religiösa samfund och utbildningsväsendet inom den typ av makt som brukar definieras som symbolisk makt eller makten över tanken, vilket kan leda till konkurrens.¹⁶ I relationerna mellan journalistiken och vetenskapen förefaller det finnas en konflikt om ideal och om vem som har ett uppdrag, liksom vad ett sådant uppdrag ska omfatta. Sett för sig är det inte kontroversiellt att hävda att forskningen ska studera förhållanden, vilket ska tillföra ny kunskap och åstadkomma förbättringar. Det är när denna uppgift sätts jämte en journalistik som också anser sig ha ett uppdrag som problemen uppkommer. Fälten strider om vilken verklighetsbeskrivning som ska gälla som sann och ha högst rang, att få det som Bourdieu beskriver som symboliskt herravälde.¹⁷

De två fältens positioner förändras över tid. I undersökningens början är pressens fält genomkorsat av politik som delvis styr dess verksamhet. Vid periodens slut har fältet börjat fjärma sig från politiken mot att bli en renodlad näringsverksamhet. Det akademiska fältet ändras i en annan riktning. Från att ha varit en liten elitverksamhet blir det akademiska fältet mot slutet av undersökningsperioden närmare knutet till politiken. Utifrån det politiska livets synvinkel, i detta sammanhang den under perioden regerande socialdemokratin, kan det betraktas som en process där politiken börjar övergå från att investera i publicistisk verksamhet till att investera i utbildning. Alla dessa förändringar är långsamma, press och politik klipper inga band men banden försvagas. Båda fälten är intrasslade i politiken och både styr över och styrs av den.

¹⁶ Thompson (2001) s. 28f.

¹⁷ Bourdieu, *Bourdieu and the journalistic field* (2005) s. 38f.

Frågan om vilka traditioner fälten strider utifrån lämpar sig för en diskussion. Fälten har båda kopplingar till upplysningen och till tankefrihet och yttrandefrihet. Pressens doxa, den del som kan beskrivas som en liberal pressideologi, var ursprungligen en del av liberalismens stamträd, men kom att förändras och utvecklas till ett legitimerande system för publicitet. Klassisk liberalism var kopplad till utvecklingen av nationalstaterna, till näringsfrihet och inflytande för ett borgerligt samhällsskikt genom yttrandefrihet och för demokrati, en process där den liberala pressen var en del. Den politiska liberalismen har sedan andra världskrigets slut problematiserats, vidareutvecklats och diversifierats. Den publicistiska grenen av liberalismen, den liberala pressideologin, har trots kritik bevarats i ett tidlöst tillstånd, som en form av naturlig mänsklig rättighet.¹⁸ Den liberala pressideologin kan ses som ett legitimerande system, en frusen ideologi, som mediernas ägare använder för att vidmakthålla sina intressen i en värld som ser helt annorlunda ut.¹⁹

Innebörden av den akademiska friheten och självständigheten är lika komplicerad och har förändrats historiskt. Den utvecklades innan yttrandefriheten men har ett samband med denna tanketradition och har både förr som nu kunnat medverka till en utveckling mot demokrati.²⁰ Det finns akademiska ideal om att vara den fria tankens tjänare och att ha en frihet att själv bestämma vad som ska läras ut. Men denna fria tanke krävde en exklusiv avskildhet. Den allmänna yttrandefrihet som senare uppstod kunde upplevas som ett hot mot den akademiska friheten eller som en konkurrent. Akademisk frihet kunde då behöva skydd bakom den vetenskapliga exklusivitetens murar.²¹

Relationen mellan de båda har gamla anor. Pressen kunde under 1800-talet angripa den akademiska världen för dess avskildhet, för att vara isolerad och trångsynt. Det kom krav om att akademien skulle dela med sig av sin kunskap till alla medborgarna. Publicisterna kunde i sin tur anklagas för att företräda en falsk populistisk liberalism och att de inte styrdes av någon högre allmän giltig princip. Professorn i sociologi Torgny Segerstedt, som var aktiv under den tid jag studerar, beskriver konflikten mellan akademi och press som en kollision mellan två metafysiska läror, den som sätter kravet att tänka rätt

¹⁸ Nerone (1995) s. 3f, 163.

¹⁹ Nerone (1995) s. 29.

²⁰ Strömholm (1994) s. 64–68.

²¹ Segerstedt (1976) s. 186, 192. Att den akademiska friheten behöver skyddas från yttrandefrihet ger rektorn för Åbo Akademi, Sven Lindman, uttryck för i *Den akademiska friheten* (Ekenäs 1962) s. 9, 13f.

högst och den som sätter möjligheten att tänka fritt ännu högre.²² Pressen blev en konkurrerande hemvist för intellektuella i Sverige under 1800-talet, ett annat forum för radikala personer sprungna ur universitetsvärlden. Akademiker har kunnat övergå till pressen medan en vandring åt andra hållet länge var näst intill omöjlig.

För att återvända till inbördeskrigets metafor som betonades i inledningen. Det går att beskriva relationen som att det handlar om likartade fält – två typer av självutnämnda riddare – som konkurrerar om samma territorium. Detta ansluter till vad Bourdieu skrivit om olika fälts kamp om ett symboliskt herravälde. Varje fält sätter upp sina principer och kämpar sedan för att dessa principer ska bli sammanhängande förklaringsmodeller som ska bli erkända som allmängiltiga legitima teser i samhället.²³ Fälten har likheter och skillnader. Båda förordar en form av ”fritt tillträde”, som innehåller begränsningar. Ingen som blivit student skulle kunna nekas inträde vid de fria fakulteterna för att därigenom kunna inträda i den lärda världen men alla kunde inte bli studenter. I princip skulle alla medborgare kunna inträda i tryckfrihetens värld och börja publicera sig. Det gällde dock att ha den rätta formen av talang och personlighet för uppgiften. Båda fälten har starka kopplingar till politik och stat men samtidigt en ideal identitet av autonomi. Det finns även likheter i arbetssättet. Båda fälten ägnar sig åt att samla in och värdera olika material och händelser för att sedan sammanställa och presentera utsagor om verkligheten. Båda fälten vill vinna ny kunskap. Att tidningarna varje dag levererar nyheter utgår exempelvis från en form av empiriskt sanningssökande. Metoderna och formen för presentationen är dock olika.²⁴ Likheterna mellan forskning och journalistik har lett till att fälten ibland kan förenas och drömmen om en sådan förening har varit särskilt tydlig just på högskoleutbildningar för journalister. Bengt Nerman, som var verksam på Journalisthögskolan i Stockholm under 1960-talet, beskriver hur han såg att det fanns en förenande punkt mellan forskning och journalistik, båda hade sökandet efter sanningen som sitt uppdrag. Han ville i sin undervisning förmedla ett sådant gemensamt sökande.²⁵

²² Cecilia Rosengren, *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige* (Stockholm/Stehag 1999) s. 120–128; Segerstedt (1976) s. 50. Se även Sköldberg & Salzer-Mörling (2002) s. 68.

²³ Bourdieu, *Bourdieu and the journalistic field* (2005) s. 35ff.

²⁴ Leth (1996) s. 25. Lars J Hultén, *Journalistikens villkor. Om plikten att informera och lusten att berätta* (Stockholm 1993) s. 18f.

²⁵ Under 1960-talet och början av 1970-talet ansåg han att han hade en sådan frihet, men anser att detta sedan förstördes. Nerman (1982) s. 165ff; Bengt Nerman, ”Med nattmössan djupt över öronen”, *DN* 25/5–76.

Fälten har en dragning till varandra men glider lätt isär vid närkontakt. För båda fälten finns tanke- och yttrandefriheten som ett ideal, men uttryckt på olika sätt: Akademisk frihet respektive yttrande- och tryckfrihet. Inom akademien finns en intern ordning och konsekvrering för denna tanke- och yttrandefrihet som bygger på avskildheten och att likar ska bedöma likar. Pressen bygger sin legitimitet på att synliggöra tankar, yttranden och händelser offentligt, och gärna i polemik med andra tidningar. Om någon ska bedöma det som publiceras är det den svårbedömda företeelsen ”allmän opinion”, det vill säga en föreställd folkmening. Pressen riktar sig till alla medborgare oavsett ställning och ger sken av att alla får tala.²⁶

Pressen och senare medierna i stort kom att utgöra en annan form av legitimering av vilka sanningar och verklighetsbeskrivningar som är relevanta att diskutera i det offentliga samtalet, vilket har utmanat den akademiska världens kunskapshegemoni. Bourdieu har i sin mediekritik tolkat det som att medierna blivit en alternativ konsekvrering för mindre nogräknade forskare som vill ha uppmärksamhet. Intressant i sammanhanget är att Schiller redan på 1700-talet uttryckte sig i liknande termer om ”brödlärde” som bara tyckte sanningen hade mening om den väckte uppmärksamhet i tidningarna. Även när det gäller diskussionen om halvbildning finns liknande uttalande: ”Bildningen vill vara, halvbildningen vill synas.”²⁷

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns en konkurrens om vem som ska välja ut och legitimera olika sanningar och verklighetsbeskrivningar – akademins pärer eller pressens självutnämnda yttrandefrihetsombudsmän. Båda fälten använder en riddarmetafor för sin verksamhet. Det fria ordets riddare anspelar på journalister, till exempel pryds *Journalisternas bok* från 1912 av en riddare i rustning med fjäderpennan som lans.²⁸ Ljusets riddarvakt anspelar på vetenskapen och kommer ursprungligen från den fosterländska studentsången från 1848 ”Stå stark du ljusets riddarvakt” av Johan Nybom. Det finns också en viss överlappning, i alla fall när det gäller journalistiken. Till exempel finns en roman från 1904 med titeln *Ljusets riddarvakt* som handlar om pressen. Torstens Thuréns bok om journalistik har titeln *Ljusets riddare eller djävulens advokat*.²⁹

²⁶ Rosengren (1999) s. 163.

²⁷ Runeby (1995) s. 70. Om Schillers positionering se s. 17f; Bourdieu, *Homo Academicus* (1996) 147f; Bourdieu, *Texter om de intellektuella* (1992) s. 95–102.

²⁸ *Journalisternas bok 1912*. Utgiven af Svenska journalist-föreningen vid dess 10-års jubileum (Stockholm 1912).

²⁹ Johan Levart, *Ljusets riddarvakt. En roman ur Stockholms journalistvärld* (Stockholm 1904); Torsten Thurén, *Ljusets riddare eller djävulens advokat. En bok om den journalistiska yrkesrollen* (Stockholm 1988). Se även Jarlbrink (2009) s. 161f.

Varför är denna form av historisk genomgång av traditioner och ideal relevant för att förstå de diskussioner som fanns om utvecklingen av en journalistutbildning i Sverige? Det beror på dessa historiska ideals stora reproduktionskraft och förmåga att återkommande kollidera just på journalistutbildningar. Även om den reella praktiken är skild från idealen är det idealen som reproduceras generation efter generation. Idag formas såväl journalister som akademiker efter ideal som är sammanfogade av deras respektive fälts doxa. Varje tid ger sina avlagringar och sediment. Samhällsomvandlingar och förändringar har lett till att nya föreställningar och värderingar har tillfogats. Precis som Sven-Eric Liedman menar så formar traditioner sediment, nyare lager läggs över de äldre som aldrig riktigt försvinner.³⁰ Hans definition av frusen ideologi är högst tillämplig såväl inom pressen som inom den akademiska världen. När det gäller Journalisthögskolan var Lars Furhoff en stark förespråkare av den liberala pressideologin. Han ansåg att modellen inte skulle kunna fungera i ett starkt kommersialiserat medielandskap, om inte journalisterna tog över. På detta sätt hade han ambitionen att lägga ett nytt sediment till den liberala pressideologin genom att rusta den välutbildade journalisten med kunskap för att bära den liberala pressfrihetens fana.

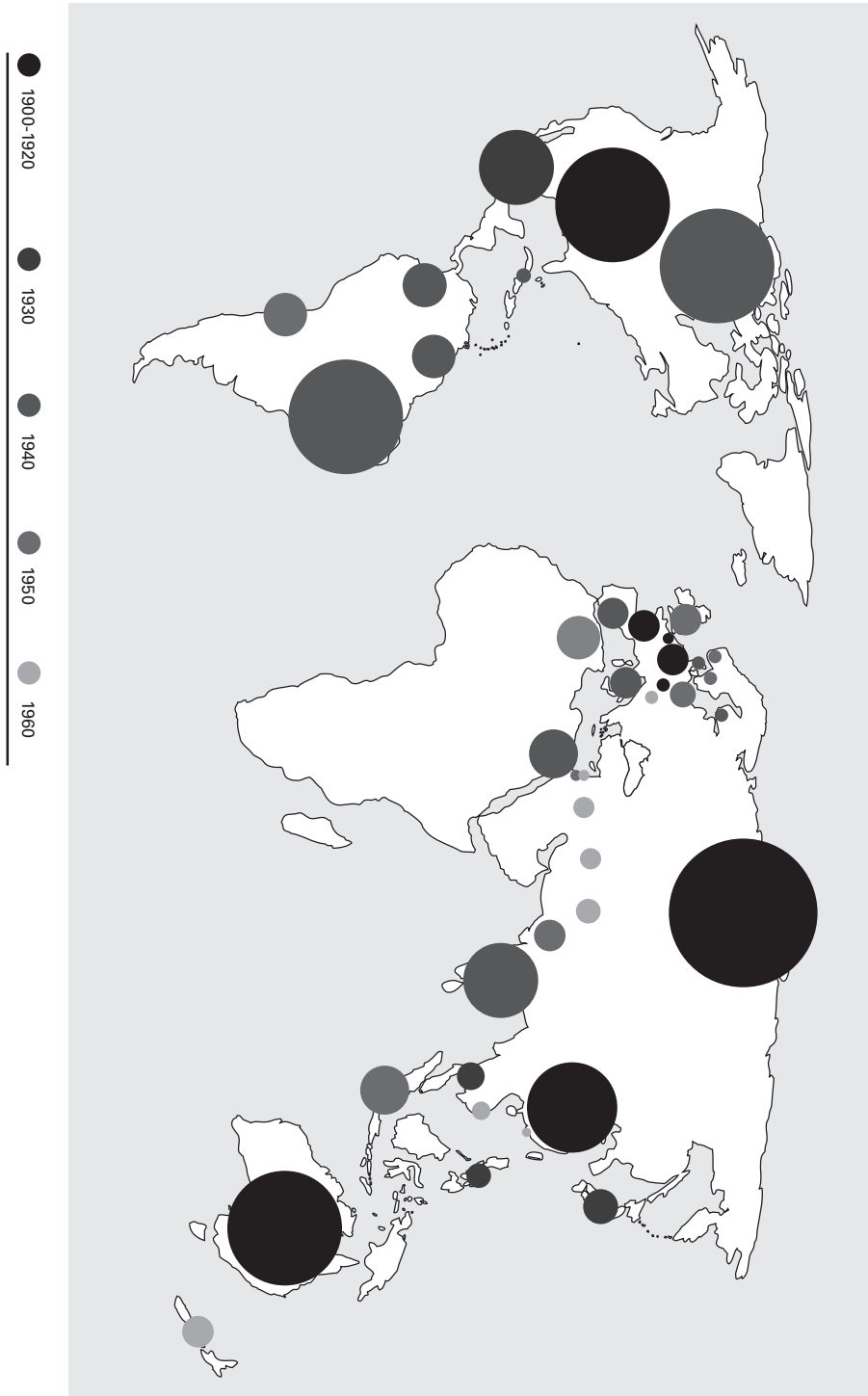
Traditionernas makt verkar ännu som söndrande kraft på många journalistutbildningar. Riktiga inbördeskrig tar kraft ur historiska ideologiskt viktiga händelser. Den typ av metaforiska inbördeskrig jag har hänvisat till tar sin kraft ur gamla föreställningar ur den frusna ideologin. Striden om vad en journalist bör lära sig pågår fortfarande formulerat i andra termer. Samtidigt har den akademiska världen väsentligen stärkt sina positioner, jämfört med den tid jag har skildrat. Och medan de två riddarna står och skramlar med sina rustningar och försöker slåss med sina rostiga svärd har den tekniska och ekonomiska utvecklingen förflyttat samhällets och människors offentliga kommunikation någon annanstans.

³⁰ Liedman (1997) s. 51.

<u>1900-1920</u>	<u>1930</u>	<u>1940</u>	<u>1950</u>	<u>1960</u>
USA 1903	Japan 1932	Spanien 1941	Norge 1951	Ungern 1960
Kina 1920	Mexico 1936	Brasilien 1943	England 1952	Afghanistan 1963
Australien 1921	Filipinerna 1936	Cuba 1943	Polen 1952	Iran 1964
Sovjetunionen 1921	Thailand 1939	Canada 1945	Chile 1953	Irak 1964
Belgien 1922		Dannark 1946	Indonesien 1953	Algeriet 1964
Frankrike 1924		Egypten 1947	Pakistan 1955	Hong Kong 1965
Tyskland 1926		Indien 1947	Israel 1959	Vietnam 1968
Tjeckoslovakien 1928		Venezuela 1947	Sverige 1959	Libanon 1969
		Finland 1949		Nya Zeeland 1969
		Italien 1949		
		Colombia 1949		

Översikt över när journalistutbildningar grundläggs i världen

Det finns varierande uppgifter om när journalistutbildningar grundas i olika länder, sannolikt beroende på olika sätt att klassificera vad en journalistutbildning är. Denna framställning syftar till att ge överblick över när journalistutbildningar grundas i några viktiga länder 1900–1970 och gör inga anspråk på att vara komplett. Endast grundandet av sammanhållna utbildningar redovisas, inte olika kortare kurser. Uppgifterna är ur två källor som ligger inom eller i nära anslutning till avhandlingens undersökningsperiod. Båda undersökningarna är initierade av UNESCO: *The training of journalists. A world wide survey on the training of personnel for the mass media*, UNESCO (Paris 1958) samt May Katzen, *Mass communication. Teaching and studies at universities*, The UNESCO Press (Paris 1975).

Efterord

Att skriva en avhandling är en stor utmaning. Jag vill tacka alla som hjälpt mig med detta: De intervjupersoner som har ställt sina hågkomster till mitt förfogande, sekreteraren på JMG som sett till att arkivmaterial om den egna utbildningen inte slängdes, snälla arkivarier, bibliotekarier, meddoktorander, mamma, syster, släkt och vänner. Arbetsprocessen har under åren övervakats av fem handledare. Två av dessa fick ändrade arbetsomständigheter och fick avlösas. De har på var sitt sätt varit ett stort stöd. Min första huvudhandledare Sten Dahlstedt uppmanade mig till originalitet och eget tänkande. Elisabeth Mansén har gett goda handfasta råd och har en förmåga att skapa givande doktorandseminarier. Patrik Lundell har följt mig hela vägen och har som biträdande handledare bistått med analytisk skärpa och noggranna läsningar av manus. Bosse Holmqvist, som kom in i slutet av avhandlingsskrivandet, har med sina kritiska ögon kunnat se inkonsekvenser och felaktigheter i slutversionerna av avhandlingens manus. Tack båda för all kritik, även om jag inte alltid uppskattade den i stunden. Min huvudhandledare Lena Lennerhed kan jag inte tacka nog för all hennes uppmuntran och tilltro – och för kommentarer som att ”när man har lagt fram en text ska man bara gå och sprätta på stå’n dagen efteråt”. Prestation kräver även avkoppling, för hur ska man annars orka hela vägen? Donald Broady som initierat den nationella forskarskolan i utbildningshistoria, har hållit sin hand över mig och har vid viktiga tillfällen lånat ut lite av sitt kulturella kapital. Koordinatorerna vid forskarskolan, Esbjörn Larsson och Johannes Westberg, har generöst bidragit med sina erfarenheter för att göra avhandlingen bättre, i likhet med hela den dynamiska och kreativa forskningsmiljön kring SEC i Uppsala.

Att tillhöra tre olika lärosäten som doktorand kan vara aningen splittrande. Den nationella forskarskolan i utbildningshistoria, som jag är en del av, är förlagd vid Uppsala universitet. Jag har varit antagen vid Stockholms universitet och anställd på Södertörns högskola. Summerat efter fem år har dock fördelarna övervägt. Jag har fått en bred kontaktyta mot olika forskningsmiljöer och mött många forskare och doktorander. Inom den nationella forskarskolan i Uppsala finns forskare och doktorander som ägnar sig åt utbildningshistoria men som tillhör olika discipliner. Att som idéhistoriker få den raka frågan:

”Vad är ditt studieobjekt”, kan vara välgörande. En mångdisciplinär miljö finns även på Södertörns högskola där jag har haft min bas och under åren har jag haft förmånen att få presentera avhandlingskapitel för såväl samtids-historiker som journalistforskare. Om förvirringen har blivit för stor har jag slutligen alltid kunnat landa på de högre seminarierna i idéhistoria vid Stockholms universitet där vi doktorander har kunnat lägga fram våra arbetstexter i trygg förvisning om att få respons, respekt och konstruktiva förslag till förbättringar. Att vara doktorand förenar, oavsett ålder, klass, kön, etnicitet etc., ska vi alla igenom samma process. Tack alla meddoktorander ur olika miljöer, för alla goda samtal, hjälp, tips, uppmuntran och delade frustrationer över att hjärnan ibland inte räcker till.

Och till sist – hur ska man tacka sina allra närmaste, Anders, Julia och Olivia? Kanske inte för att ni hjälpt mig med avhandlingen utan för att jag är så innerligt tacksam över att ni finns.

Training journalists. The development of journalism education in Sweden, 1944–1970

The thesis *Training journalists* analyses the interaction between various interests in Swedish society when the existing apprenticeship system for the journalism profession was to be replaced by a formal journalism education programme. In Sweden, press organisations had a difficult time agreeing on a programme, and the issue was discussed for over 50 years. The profession was seen as a talent, an aptitude that some people had, and there was opposition to formal education. The traditional path to becoming a journalist was to start working as an apprentice, a volunteer, at a newspaper. Following the Second World War, a growing number of courses were developed for journalists that were run by different interests: political parties, private entrepreneurs, colleges and companies developing courses aimed at providing information to journalists. After two internal reports, Sweden's press organisations finally reached an agreement and founded a journalism school run by the industry in 1959. A few years later, journalism education was nationalised, although it was not integrated with the universities, which the press opposed. The press organisations' influence on journalism programmes continued, in part by controlling the selection of students and through their representation on boards overseeing the programmes. However, the two national journalism schools were able to achieve a certain degree of independence, which was strengthened with the late 1960s radicalism of young people. Journalism programmes were integrated in the universities in 1977, which is beyond the period of the investigation. The focus of this study is on the preceding development of an education programme and the fight against this integration.

The thesis is divided into three parts. The first part analyses discussions about journalism education in a post-war context, both in Sweden and internationally. Part two considers extensive investigatory processes in Sweden, in which the structure of journalism programmes was arrived at through negotiations. The third part studies the development of and discussions about the newly founded national journalism schools.

During the period of investigation, 1944 to 1970, there was an expansion of mass media in society. The existing system, with its party-affiliated press

organisations, was challenged by the growing commercialisation of various media. The period was dominated by the Social Democrats, who maintained steady control of government. The Swedish welfare state expanded, the educational system was enlarged and university studies became accessible to most classes in society.

Aim and perspective

This thesis examines discussions about how an education programme should be structured and, subsequently, how the newly established programme should be changed. The focus is on what perceived problems it was thought journalism education could resolve, but also on problems it was thought a programme could create. The journalism profession plays a key role in the dissemination of information and opinions, which leads to a discussion about how journalism education also touches on questions of what rules apply in public discourse.

The empirical chapter is based on archive materials, literature and interviews. Questions explored include the idea of what knowledge was considered important for a journalist, various views of how a suitable journalist was to be selected, and how, where and by whom journalists should be educated. Some parallels are drawn with the international discussion about journalism education. A key conflict, both in Sweden and in other countries, was between universities and press organisations over the education of journalists. The thesis delves into this discussion, using the methodological and theoretical tools of the sociologist Pierre Bourdieu to analyse the press and academe as two fields. The aim is to try to answer the question of what the fields were fighting for, from what positions and what traditions. The research findings of the sociologist Margaret Archers provide the basis in the thesis for how the development of an education programme can be interpreted. The historian of ideas Sven-Eric Liedman's concept of frozen ideology is used in analysing how old traditions and ideologies were reproduced in the two fields.

Empirical investigations

The first part of the thesis considers the period immediately following the Second World War and how experiences of the war brought the issue of journalism education up for discussion, both in Sweden and abroad. The first chapter examines how the three press organisations in Sweden studied the need for a journalism education programme after the war, which resulted in the negative outcome that no formal programme for novices was to be set up. In structural terms, this exploratory process revealed a major division in the journalistic field on the question of education, which was counterbalanced by

unanimity, on the surface, toward outsiders as the press rejected educational proposals from other parties. During the war, freedom of the press had been curbed in Sweden, in part with the press's own collaboration. In the discussion about the responsibility of journalists that was conducted after the war in Sweden, there was said to be a new threat to the press that came from within. Growing commercialism and sensational journalism were thought to be threatening the reputation of the press. This led to new demands for self-regulation, with journalism education being advanced as a solution. During the same period, similar discussions were held in investigations carried out in the US and Britain about problems concerning the industrialisation of the press. The solutions proposed were similar to those in Sweden. It was thought that the press needed to take greater responsibility, which could be done through its own regulatory board or better journalism education.

Chapter two explores the international issue of freedom of information at the United Nations and how this idealistic project was whittled down during the Cold War. Proposals to train journalists as ambassadors of peace were presented as a partial solution, a feasible solution in this great policy debate. Proposals were put forward to train such journalists, who would provide accurate information that was free of any kind of propaganda or warmongering. The chapter clarifies the view that existed then, that formal journalism training was critical in educating journalists, who were considered to be capable of controlling people's view of reality and in the long term also controlling their actions. In the international debate, the academic training of journalists was suggested as a means of producing this ideal journalist, an idea that had a lukewarm reception in Sweden. From a structural perspective, the period described demonstrates a successful international coming together of the journalistic field against the supranational involvement of UN bodies, on education as well as other issues. The national press organisations also had a strong influence on their own governments. However, the Cold War did not fail to affect the press, which was politicised in both the east and the west.

The second part of the thesis examines the development of the Swedish educational community, where different initiatives for training journalists coexisted. Proposals for a basic journalism programme were submitted by various contributors, including colleges, the Social Democratic party, the Nordic Council and students at different universities, described in chapter three. Stockholm College at first got the press organisations to go along with it and formulated a joint proposal for a journalism programme with an affiliated press research institute. But the press subsequently rejected collaboration with the college and started its own investigation. The industry finally managed to reach an agreement to start its own journalism school in 1959, which consisted

of a purely practical programme without any research link. On a structural level, the process demonstrates how the journalistic field encompassed a variety of proposals and found it extremely difficult to reach an agreement. There was considerable variation in the notion of what a profession like journalism entailed and how a journalist should be trained. Nonetheless, the field united in its ambition to exclude other initiatives for programmes which were considered to encroach on its autonomy.

Chapter four presents an analysis of how the nexus of investigations became a battleground for various interests over the education of journalists. A government inquiry was commissioned to find professional training programmes for university graduates with degrees in the humanities. At that time, there was a debate over what was called a humanities surplus, the feared overproduction of university humanities graduates. The committee explored the idea of establishing a university journalism programme since the journalism profession was considered a future labour market for this group. In the end, the committee arrived at a different conclusion. Appointed to resolve the universities' problems of a feared surplus of humanities graduates, it ended up with the establishment of two national journalism schools, which mainly trained students without a university degree. It was apparent from this that the press and the Social Democratic Minister for Ecclesiastical Affairs (who was responsible for education) had a shared interest in starting independent journalism schools at a time when the political aim was to reform the universities. The journalism schools also provided a solution for the Social Democratic government's aversion to starting a national university programme in advertising. Through a political process, the proposal for a university programme in advertising was transformed into a programme for objective consumer information to be offered by the two journalism schools. In this chapter, the journalistic field and the academic field conflict in a struggle over which field's educational capital would apply in the education of journalists, both in selecting students and designing the content of the programme.

The third part of the thesis examines the situation in the 1960s in the new national journalism schools in Stockholm and Gothenburg and the change processes that were underway. Two inquiries about changing the existing journalism programmes are considered in chapter five. This is a process in which the fight was about whether the journalism programmes should be integrated with the universities or not, about theory and practice in the programmes, and about how students in the programmes were to be selected. The schools developed their own ideal of how critical, independent journalists were best trained. The tension between theory and practice that was embodied in the organisation of the journalism schools found its own arbitrary resolution as

the programmes became increasingly independent. Teachers at the schools changed the theoretical content on their own initiative. The journalism schools wanted to go their own way and not be subjected to the rules in either the journalistic field or the academic field, which led to criticism. The national journalism schools were also a problem for party-affiliated newspapers, which had previously trained their own journalists. The Social Democratic party explored the possibility of providing journalists with continuing education since Social Democratic journalists did not have the same degree of experience with the labour movement as before. It is made clear here how a person's political formation in the 1960s was packaged in terms of education.

The final empirical chapter investigates the psychotechnical selection process and youth radicalism in journalism programmes in the 1960s. In 1967, the schools were renamed journalism colleges, although they were not integrated with the universities. The programmes became increasingly autonomous, and students endeavoured to influence the structure of their programme, both through actions and negotiations for direct democracy. Future employers could be described as outside interests that should not be allowed to influence journalism education. The chapter includes an in-depth study of the selection process through interviews with 1967 applicants in order to analyse what types of people were considered suitable for the journalism profession. Urban youths from the upper classes were dominant among those applicants granted an interview and those accepted. Precedence was given to personal qualities like being articulate, being able to establish good contact with people, taking initiative, being independent and not being afraid of authority. During the period, journalism education, especially the Journalism College in Stockholm, faced strong criticism from the press. The goal of educating journalists who think critically was supported by the social climate of the era, when a generation of young people were radicalised, and was likely reinforced by the psychotechnical tests selecting independent, critical, fearless people as being suitable for the profession.

Conclusions

The thesis demonstrates that journalism education was often presented as a solution to other perceived problems than the press needing more professionally trained labour. Journalism education was proposed as a solution to problems associated with commercialisation, sensational journalism, politicised journalism and war propaganda. In Sweden's investigative phases of the early 1960s, journalism education was used to resolve problems that lay far beyond the interests of the profession: finding a market for students with a humanities degree and avoiding the introduction of a university-degree programme

in advertising. There were also hopes that major security policy problems like the risk of international conflicts could find a partial solution through better education for journalists. In the investigation, one view at the time is clear – trust in the formative power of social communication in an era when the media were expanding rapidly in society. The hope was that journalism education in the long run would affect readers.

Different interests wanted to promote different values through a journalism programme. This might include companies wanting to inform journalists about their products, courses on different social issues and to enhance Nordic cooperation, and political parties that wanted to give journalists political training or moral edification through various kinds of education. The focus was not on professional technical skills but rather on everything other than what a journalist should know. Journalism education could also play a role as a corrective means, a way of counteracting tendencies in the press that different elements in society did not like. The press could also promote journalism education as a potential form of self-regulation to avoid stricter laws that could affect the work of journalists.

The question of influencing the shaping of opinion both in Sweden and internationally was linked to journalism education to the extent that education was seen as a method of affecting the way the “free” press worked. For the same reason, the education of journalists was sometimes considered dangerous, that journalism students were streamlined in a separate education programme based on homogeneous values, which could be a threat to the freedom of expression. These fears could also be reproduced with the help of academic theories on professionalisation, which are discussed in the thesis.

For a long time, the Swedish press was unable to agree on a formal educational path. There was an ideal of self-education in the press, that people with the right talent created themselves through various experiences as journalists. The idea of journalism having its own path of self-education conflicted with what was seen to be a vital education programme. Another explanation for the press’s inability to agree on a journalism programme was the great internal diversity in the journalistic field. Journalism could constitute different professions, depending on the type of editorial staff, geographic location of the newspaper and political affiliation. Apprenticeship training allowed better control over the knowledge base of journalism that various newspapers aimed to reproduce.

At the same time, the journalistic field demonstrated unity to the outside world when it came to rejecting other proposals to set up journalism programmes. These proposals were seen as a form of control and encroachment on the autonomy of the press. While there were instances of collaboration

with universities and colleges on journalism courses, the press usually retreated whenever there was close contact. Journalists frequently expressed disdain for university graduates, who were considered to have the wrong type of personality to become a journalist. Students who wanted to become journalists had to first demonstrate their suitability through practical work on a newspaper staff.

Using Bourdieu, the difficult relationship between the journalistic field and the academic field on education is interpreted as a struggle between two forms of capital over which kind of knowledge is to be valued, called educational capital in the thesis. Marks and formal degrees went face to face with an experienced-based tradition of self-education. When the national journalism schools were founded, these two forms of educational capital were incorporated in their structure. The conflict persisted, formulated as a difference between theory and practice. The struggle also involved what and who would determine the selection of students in journalism programmes.

In the radicalisation of the 1960s, a critical job was formulated that was rooted in the liberal freedom of the press at the two national journalism schools. Accordingly, the traditional job of the press, its *doxa*, was realised in a new, radical era. The journalism schools thus came into conflict with the tradition that prevailed in the press. This is interpreted in the thesis as a struggle over which rules would apply in the journalistic field.

Finally, the thesis discusses the conflicts between the academic field and the journalistic field that tended to be reproduced in journalism education programmes, both in Sweden and in other countries. Both fields used the metaphor of a knight for their operations, and there was kinship as well as competition between academic freedom and the freedom of expression. Both fields believed they had a specific vocation, and these tended to collide in journalism programmes. On a higher level, the struggle between academe and the press was formulated as a battle of symbolic royalty over what values were to be regarded as true in public discourse. There was a frozen ideology in both fields that became relevant in different eras and could exercise control, even if the circumstances under which it was created were long since gone. The battle could be described metaphorically as a civil war where two knights battle with swords that have become increasingly rusty in the era of information technology.

Översättning: Susan Long

Käll- och litteraturförteckning

OTRYCKTA KÄLLOR

Arkivmaterial

Riksarkivet inklusive Pressarkivet (RA)

Publicistklubben (PK): Protokoll vid årsmöten, klubbsammanträden och styrelsemöten, handlingar angående journalistutbildning, pressklipp, A1A:17, A1A:19, A1A:22, A1A:23, A2A 13, A2A:14, F2:6, Ö2:4

Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU): *Arkivet är ej helt kategoriserat*. Protokoll, korrespondens och handlingar rörande journalistutbildning, F7:1, F7: 2, F7:3, F7:6, F7:7, F7:8, FV:2, FV:3, FV:4, FV: 5

Pressens samarbetsnämnd: Protokoll och korrespondens, volym 1:2

Pressnämnden: Protokoll och diverse handlingar, volym 1, 3, 4

Statens informationsstyrelse: Pressklipp, volym 289, 290

Samarbetsnämnden för journalistinstituten: Protokoll och korrespondens, A:1, E:1

Samarbetsnämnden för journalisthögskolorna: Protokoll och korrespondens, A1:1, A1:2, A1:3, A1:4, A1:5, A1:6, E1:3, E1:4, E1:6

Psykotekniska Institutet: Handlingar rörande journalistprövningar, F8c:1, F15b:3, F8a:3, F8b:1–6

Folkpartiets riksorganisation: Handlingar rörande Föreningen liberal press och Sveriges vänsterpressförening, Ö3B:1, Ö3B:2. Ö3A:1, Ö3A:2

Föreningen centerjournalister: Protokoll, A1:1

Uppsala akademiska journalistklubb: Protokoll 1948–1955

SJF:s stockholmskrets: Protokoll, AIII:1

Stockholms högskola: Protokoll, humanistiska fakulteten, AVca: 11, AVca:12

Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna (KNUFF): Protokoll och korrespondens, volym 1, 2, 4

Konseljakt 3 mars 1967

Personarkiv på Pressarkivet:

Lars Furhoff

Kurt Walles

Ivar Anderson

Sven Sandstedt

Set Poppius

Ragnar Ekman

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB)

Socialdemokratiska pressföreningen: Protokoll mm; volym 1, 2
SAP-kongressprotokoll: 1928, 1932, 1960, 1964, 1969
SAP-verksamheten. Socialdemokratiska partistyrelsens verksamhetsberättelse, 1945–50, 1951–56
Anders Nilssons personarkiv: Diverse handlingar, volym 19, 23
A-pressen AB, inventeringslista: Diverse handlingar, volym 44, 47

Tam-arkivet (TAM)

Svenska journalistförbundet (SJF): Protokoll, rapporter, A2a:31, A2a:32, A2a:33, F3ad:1, F1aa:1, B5a:2

Landsarkivet i Göteborg (GLA)

Göteborgs högskola: Handlingar rörande speciella kurser, FIII f:4, FIII f:5, FIII g:4
Göteborgs universitet: Handlingar från filosofiska fakulteten rörande undervisning, EXIV c:2–6.
Akademiska journalistklubben i Göteborg: handlingar 1946–1954

Samtidshistoriska institutet

Rapport från Edenmans departement: Underliggande handlingar, volym 1, 6

Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

Ragnar Edenmans personarkiv

Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet

Journalistutbildningen i Göteborg (JMG): Protokoll, handlingar, korrespondens, A1:1, A1:2, E1:6, F1:1, F1:5

OPUBLICERADE UPPSATSER

Johan Eslander, "Fallet Goode – en studie över de journalistiska och demokratiska principernas oantastliga status och samhällets moraliska förfall", C-uppsats i idéhistoria, Södertörns högskola, Vt 2008

INTERVJUER

Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008
Intervju med Anna-Karin Furhoff 13/6 2008
Intervju med Olof Söderberg 27/6 2008
Intervju med Torsten Thurén 2/9 2009
Intervju med Börje Lagerquist 5/11 2009

- Intervju med Ulf Wallin 7/10 2009
 Intervju med Bengt Ward 9/10 2009
 Intervju med Sverker Tirén 23/3 2010
 Intervju med Lennart Lundmark 26/4 2010

ELEKTRONISKA KÄLLOR

- Hume, Ellen, "University journalism education. A global challenge." A report to the center for international media assistance, 2007, National Endowment for Democracy, www.ellen-hume.com, tillträde 8/3 2010.
 FN-dokument, www.un.org , tillträde oktober 2007
 Collective consultants on Mass media Councils, Unesco, FFE/2336/16.10.74
 Civil and political rights, including the question of freedom of expression. The right to freedom of opinion and expression. Report of the special rapporteur, Ambeyi Ligabo, Economic and social council, E/CN.4/2005/64, 17 december 2004
 Meeting of experts on a draft declaration concerning the rôle of the mass media, UNESCO, COM-74/CONF. 616/5, Paris, 25 April 1974

TRYCKT KÄLLMATERIAL

- "Amerikansk journalistutbildning", *Publicistklubbens årsbok* 1949
A free and responsible press. A general report on mass communication: newspapers, radio, motion pictures magazines and books by the Commission on freedom of the press. (Chicago 1947)
 Anderson, Ivar, *Från det nära förflutna. Människor och händelser 1940–1955* (Stockholm 1969)
 Andersson, Anders & 25 andra elever, *Journalistkåren i Sverige* (Stockholm 1970)
 "Behöver vi en statlig upplysningscentral", *Publicistklubbens årsbok* 1952
 Borglund, Frans, "Den socialdemokratiska pressen", *Tiden* 1929
 "Den fria pressens international", *Publicistklubbens årsbok* 1964
 Desmond, Robert W., *Professional training of journalists*, UNESCO, Press, film and radio in the world today, series of studies published by Unesco. Publication No 584 (Paris 1949)
 "Det psykologiska försvaret". *Publicistklubbens årsbok* 1954
 Eek, Hilding, "Freedom of information as a project of international legislation. A study in international law in making", *Uppsala universitets årsskrift*, 1953:6
 Eek, Hilding, "En internationell genmälesrätt. Några anteckningar till en ny konvention", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, häfte 4, 1953
 Ehnmark, Anders, "Den glömda pressutrustningen", *Liberal Debatt* 1955:3
 "Framtidens journalist?", *Publicistklubbens årsbok* 1962
Folkhögskola i Kalix 50 år. Del 2, 1939–1989 (Kalix 1989)
 Furhoff, Lars, *Kommunal skendemokrati?* (Uppsala 1961)
 Furhoff, Lars, *Pressens förräderi. Om tredje statsmakten i landsorten* (Stockholm 1963)
 Furhoff, Lars, *Makten över medierna* (Staffanstorps 1974)
 Helén, Gunnar, "Svenskarna och deras drakar", i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949)

- ”Journalistens engagemang utanför redaktionen. Landshövding Casparssons inledningsanförande”, *Publicistklubben årsbok* 1956
- Journalisternas bok 1912*. Utgiven af Svenska journalist-föreningen vid dess 10-års jubileum af verkställande utskottet genom Gustaf Berg (Stockholm 1912)
- ”Journalistutbildning”, *Meddelanden från Publicistklubben*, 1944:40
- ”Journalistutbildning”, *Publicistklubbens årsbok* 1958
- ”Journalistutbildning”, *Publicistklubben årsbok* 1966
- Jödahl, Ole, ”Frågan om informationsfrihet”, *Publicistklubbens årsbok* 1949
- Kihlman, Marit. ”Urvalsprövningen till Journalisthögskolorna Maj 1968. Vem sökte – Vem kom in?”, *Information från PTI* nr 9, 1970
- Kötting, Egon, ”Press, opinion, publicistik”, i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949)
- Langlet, Valdemar ”Om pressens uppgift och tidningsmannens utbildning.” *Vår tids livsfrågor*, (Uppsala 1906)
- Lindqvist, Sven, *Reklamen är livsfarlig* (Stockholm 1957)
- Lindman, Sven, *Den akademiska friheten* (Ekenäs 1962)
- Ljungquist, Ivar, *Dagens Nyheters historia III* (Stockholm 1954)
- Levart, Johan, *Ljusets riddarvakt. En roman ur Stockholms journalistvärld* (Stockholm 1904)
- Lundeborg, Ragnar, ”Journalistik och journalister utbildning”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 1913
- Meddelande från Svenska Tidningsutgivareföreningen*, 1944:215
- Moberg, Sven, ”Utbyggnad av universitet och högskolor”, *Tiden* 1962:10
- Myrdal, Alva, ”Rätten till riktig information”, i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna Drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949)
- Människan och nutiden*. Betänkande avgivet av arbetarrörelsens kulturkommitté till socialdemokratiska partikongressen 1952 (Stockholm 1952)
- Poppius, Set, *Journalisten. En orientering i modern dagsjournalistik under medverkan av ett flertal specialister* (Stockholm 1947)
- Poppius, Set, *Journalistik. En orientering i tidningsarbete* (Stockholm 1959)
- ”Pressproblem i andra världskrigets fotspår”. Anförande av Allan Hernelius vid Svenska Tidningsutgivareföreningens vårmöte 1949. Bilaga till *T.U:s Meddelande*, nr 241, 1949
- Report of the Commission on technical needs in press, radio, film*, UNESCO (Paris 1947–1950)
- Reske-Nielsen, Edith, ”Erik Reske-Nielsen – En nordisk pionér”, *Rotundan*, nr 24, 2006
- Righter, Rosemary, *IPI – The undivided world. History of the international press institute 1951–1976* (Zurich 1976)
- Royal commission on the press 1947–1949. Report* (London 1949)
- Sandler, Åke, *Hur man blir journalist. Handbok i journalistik och reportage* (Stockholm 1944)
- Sandstedt, Sven, *Hur man blir journalist* (Stockholm 1953)
- SFS om UKAS* (Stockholm 1968)
- Spångberg, Valfrid ”Tidningar i krig och fred”, *Publicistklubbens årsbok* 1945
- Sundström, Gun-Britt, ”Nu kan det sägas!” *Ett jag-var-där-reportage från Journalisthögskolan* (Stockholm 1970)
- Svenska journalistföreningen. De första tjugofem åren i ord och bild* (Stockholm 1926)
- Svenska Tidningsutgivareföreningen 50 år* (Stockholm 1948)

- Terrou, Fernand, "Massmedia research and training information personel", *The training of journalists. A world-wide survey on the the training of personel for the mass media*, UNESCO (Paris 1958)
- "Tidningsdöden och opinionsbildningen", *Publicistklubbens årsbok 1957*
- The training of journalists. A world-wide survey on the training of personnel for the mass media*, UNESCO (Paris 1958)
- Thoursie, Ragnar (red.), *Moderna Drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949)
- Ulvenstam, Lars, "Modern amerikansk press", *Verdandis småskrifter*, nr 494 (Stockholm 1948)
- United Nations conference of freedom of information – Final act* (New York 1948)
- "Utlåtande av kommittén för journalistutbildning", *Meddelanden från Publicistklubben* 1946:1
- Wallis, Kurt, "Den socialdemokratiska dagspressen", *Tiden* 1930
- Westerståhl, Jörgen & Carl-Gunnar Janson, *Politisk press. Studier till behysning av dagspressens politiska roll i Sverige* (Göteborg 1958)
- Wärnsund, Agne, *Svenska högerpressens förening 75 år. Europas äldsta pressförening* (Stockholm 1984)
- Yttrande av journalistutbildningskommittén 1955 med förslag till journalistisk grundutbildning* (Stockholm 1957)
- Öhlin, Eric G., "Pressproblem i Förenta staterna och England", i Ragnar Thoursie (red.), *Moderna Drakar. En debatt om dagspressens problem* (Stockholm 1949)

Offentligt tryck

- Pressen och beredskapen. Några upplysningar och påpekanden med anledning av det aktuella läget*, Statens Informationsstyrelse (Stockholm 1940)
- Motion 271 första kammaren, motion 358 andra kammaren, 1945, Riksdagens skrivelse nr 448, 1945
- 1945 års universitetsberedning 5, SOU 1949:54
- Psykologiskt försvar, SOU 1953:27
- Sekretessen vid förundersökning i brottmål, SOU 1955:17
- Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle, SOU 1959:45
- Högre journalist- och reklamutbildning, delbetänkande II, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna (Stockholm 1961)
- Proposition 1962:59
- Proposition 1963:1
- Riksdagsdebatt, 11/5 1962, första kammaren och andra kammaren
- Betänkande angående journalistutbildningen, E 1966:7
- Proposition 1967:43
- 1972 års pressutredning, SOU 1975:79
- Å jour. Om journalistutbildning, SOU 1975:25
- Petersson, Olof & Ingrid Carlberg, *Makten över tanken. En bok om det svenska massmediesamhället*, Maktutredningens publikationer (Stockholm 1990)
- Petersson, Olof, *Makt. En sammanfattning av maktutredningen* (Stockholm 1991)

Uppslagsböcker, årsböcker samlingsverk m.m.

Den svenska pressens historia, del II, III och IV, Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.),
(Stockholm 2001–2002)

International encyclopedia of propaganda, Robert Cole (red.), (London 1998)

Publicistklubbens årsbok 1944–1970

Publicistklubbens porträttmatrikel 1952 (Stockholm 1951)

Organisationstidningar

Journalisten, Svenska journalistförbundets tidning: 1918:5, 1919:10, 1920:5, 1921:11, 1938:11, 1941:6,
1942:5, 1944:4, 1944:12, 1945:3, 1945:12, 1946:4, 1946:8, 1946:10, 1947:2, 1947:5, 1947:11,
1948:2, 1948:12, 1949:6, 1949:7, 1949:8, 1949:12, 1950:2, 1950:3, 1950:12, 1951:3, 1951:9, 1951:10,
1952:6, 1954:5, 1954:6, 1954:9, 1954:11, 1955:2, 1955:3, 1955:11, 1955:12, 1956:2, 1956:10, 1956:12,
1957:1, 1958:1, 1959:1, 1959:10, 1960:3, 1961:5, 1961: 6, 1961:7–8, 1961:9, 1962:1, 1962:3, 1962:7,
1965:1, 1965:9, 1965:10, 1965:11, 1965:12, 1966:11, 1967:4, 1967:6, 1967:10, 1967:11, 1968:1,
1968:2, 1968:6, 1969:1, 1970:2, 1970:3, 1970:4, 1970:6, 1987:8

Pressen tidning, Svenska tidningsutgivareföreningens tidning: 1944:17, 1944:24, 1945:12,
1947:5, 1947:6, 1947:11, 1947:14, 1947:21, 1948:7, 1948:11, 1948:14, 1948:15, 1948:17, 1948:24,
1949:11, 1951:1, 1951:3, 1951:12, 1952:2, 1952:5, 1956:1, 1956:18, 1956:19, 1956:20, 1956:23, 1959:10,
1959:14, 1959:19, 1959:21, 1960:4, 1961:17

Ergo, Uppsala studentkårs tidning: 1945:3, 1957:9, 1957:12

Gaudeamus, Stockholms universitets studentkårs tidning: 1949:6, 1956:7, 1957:7, 1962:10,
1966:17

Organ, tidning för fyra studentkårer i Göteborg, 1969:1

Dagstidningar

Många dagstidningsartiklar är hämtade ur följande volymer på Sigtunastiftelsen klipparkiv:
Yrkesutbildning i journalistik; E7 a, E7b

Aftonbladet, 14/6–1938, 14/3–1962, 24/3–1970, 17/6–1979

Aftontidningen: 24/9–1946

Arbetet: 1/2–1956, 22/10–1969, 3/11–1969

Arbetarbladet, 27/4–1970

Dagens Nyheter: 25/9–1946, 1/10–1949, 29/1–1960, 27/8–1965, 26/10–1965, 23/10–1966, 15/11–
1966, 29/12–1966, 14/3–1967, 8/6–1967, 22/3–1967, 2/3–1969, 25/5–1976, 16/6–1976, 13/7–
1976, 17/12–1976, 23/3–1979, 9/4–1979

Expressen: 24/9–1946, 28/9–1946, 20/12–1968, 5/10–1971, 2/8–1974

Gotlands Allehanda, 25/5–1951

Göteborgs Morgonpost, (datum saknas)

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning: 1/3–1938, 17/12–1947

Göteborgs-Posten: 1/3 1938, 10/2–1966, 17/5–1979, 15/11–1979

Manchester Guardian, 5/5–1921

Morgon-Tidningen, 1/3 1938

Nerikes Allehanda, 5/6–1948

Ny Dag, 25/9–1946

- Skånska Dagbladet*, 15/9–1991
Stockholms-Tidningen, 31/5–1963
Svenska Dagbladet, 30/5–1945, 21/9–1946, 25/9–1946, 25/1–1953, 11/9–1959, 29/1 1960, 12/5–1962, 3/10–1965, 3/5–1975, 22/4–1979, 30/4 1994, 6/5 1994, 16/5–2006, 22/5–2006, 21/5–2006
Sydsvenska Dagbladet, 28/8–1986
Upsala Nya Tidning, 21/3–1962

Övningstidningar för journalistelever

- Experimenta* 1948–1953, Göteborgs högskola (Göteborgs högskolas arkiv, GLA, FIIIg:4)
Fyris, spridda nummer från 1950 och framåt, Uppsala universitet (Uppsala akademiska journalistklubb, RA)
Anfangen 1959–1972, Journalistinstitutet/högskolan i Stockholm
Jiganten 1962–1967, Journalistinstitutet i Göteborg
Ingressen 1967–1971, Journalisthögskolan i Göteborg

LITTERATUR

- Abbot, Andrew, *The system of profession. An essay on the division of expert labor* (London 1988)
 Albinsson Bruhner, Göran, *Dagspressens politiska ekonomi* (Stockholm 1998)
 Alsheimer, Leif, *Bildningsresan. Från ensidig instrumentell utbildning till sammanhangskapande bildning* (Stockholm 2004)
 Archer, Margaret Scotford, *Social origins of educational systems* (London 1984)
 Asp, Kent, "Journalistik som forskningsområde", i Ulla Carlsson & Anders Lindblad (red.), *Forskning om journalistik, medier & kommunikation* (Göteborg 1992)
 Asp, Kent, "Röd-gröna journalister. Politiska åsikter och yrkesideologi i samverkan", i Ulla Carlsson (red.), *Medierna i samhället. Igår, idag, imorgon* (Göteborg 1996)
 Battail, Jean-Francois, "Den svenska folkbildningen och drömmen om det goda medborgarskapet", i Martin Kylhammar & Michael Godhe (red.), *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar* (Stockholm 2005)
 Becker, Lee B., "Introduction. Developing a sociology of journalism education", i Romy Frölich & Christina Holtz-Bacha (red.), *Journalism education in Europe and North America. An international comparison* (Cresskill 2003)
 Bell, Philip, *Världen efter 1945* (Stockholm 2003)
 Blanchard, Margaret A., *Exporting the first amendment. The press-government crusade of 1945–1952* (New York 1986)
 Blomqvist, Göran, *Elfenbenstorn eller statskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schüeck* (Lund 1992)
 Bourdieu, Pierre & Terry Eagleton, "Doxa and common life", *New Left Review*, nr. 191, 1992
 Bourdieu, Pierre, *Kultursociologiska texter* (Stockholm/Stehag 1993)
 Bourdieu, Pierre, *Homo Academicus* (Stockholm/Stehag 1996)
 Bourdieu, Pierre, "Några egenskaper hos fältet", *Kultur och kritik* (Göteborg 1997)
 Bourdieu, Pierre, *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur* (Stockholm/Stehag 2000)
 Bourdieu, Pierre, *Science of science and reflexivity* (Chicago 2004)

- Bourdieu, Pierre, "The political field, the social science field, and the journalistic field", i Rodney Benson & Erik Neveu (red.), *Bourdieu and the journalistic field* (Oxford 2005)
- Boylan, James, *Pulitzer's school. Columbia university's school of journalism, 1903–2003* (New York 2003)
- Brante, Thomas, "Professioners identitet och samhälleliga villkor", i Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989)
- Broady, Donald, "Kulturens fält. Om Pierre Bourdieus sociologi", *Nordicom-Nytt/Sverige*, nr 1–2, 1988
- Broady, Donald, *Kapital, habitus, fält. Några nyckelbegrepp i Pierre Bourdieus sociologi*, UHÄ, arbetsrapport 1989:2
- Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin* (Stockholm 1991)
- Bronäs, Agneta & Staffan Selander (red.), *Verklighet, verklighet. Teori och praktik i lärarutbildningen* (Stockholm 2006)
- Brown, Pamela A., "Cold war and the media", i Margaret Blanchard (red.), *History of the mass media in the United States* (Chicago 1998)
- Burke, Peter, "Context in context", *Common Knowledge* 8:1, 2002
- Burman, Anders & Per Sundgren (red.), *Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman* (Göteborg 2010)
- Burrage, Michael, "Introduction. The professions in sociology and history", i Michael Burrage & Rolf Torstendahl (red.), *Professions in theory and history. Rethinking the study of professions* (London 1990)
- Börjesson, Mikael, "Om att klassificera sociala grupper. Några svenska exempel", i Mikael Börjesson m.fl. (red.), *Fältanteckningar. Utbildnings- och kultursociologiska texter tillägnade Donald Broady* (Uppsala 2006)
- Carey, James, "Some personal notes on journalist education", *Journalism* 2000:1
- Carlsson, Ulla, *Frågan om en ny internationell informationsordning. En studie i internationell mediepolitik* (Göteborg 1998)
- Champagne, Patrick, "The 'double dependency'. The journalistic field between politics and markets", i Rodney Benson & Erik Neveu (red.), *Bourdieu and the journalistic field* (Oxford 2005)
- Dahlgren, Peter, "Journalistforskning: tendenser och perspektiv", *Nordicom Information*, nr 1–2, 1989
- Dahlstedt, Sten, *Form och funktion. Idéer i Musikhögskolans lärarutbildning 1947–76* (Stockholm 2007)
- de Burgh, Hugo (red.), *Making journalists* (New York 2005)
- Dellgran, Peter & Staffan Höjer, *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete* (Göteborg 2000)
- Deuze, Mark, "What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered", *Journalism* 2005:6
- Djerf-Pierre, Monika & Lennart Weibull, *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet* (Stockholm 2001)
- Edgren, Henrik, *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmstidningarna 1810–1831* (Uppsala 2005)
- Edling, Marta, *Fri Konst? Bildkonstnärlig utbildning vid konsthögskolan Valand, Kungliga konsthögskolan och Konstfackskolan 1960–1995* (Stockholm 2010)

- Eek, Hilding, "Principles governing the use of mass media as defined by the United Nations and UNESCO", i Kaarle Nordenstreng & Herbert I. Schiller (red.), *National sovereignty and international communication* (New Jersey 1979)
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren, *Blir man klok på universitet?* (Lund 2004)
- Ekecrantz, Jan & Tom Olsson, *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia* (Stockholm 1994)
- Ekstedt, Eskil, *Utbildningsexpansion. En studie över den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden* (Uppsala 1976)
- Elgemyr, Göran, *Får jag be om en kommentar. Ytrandefriheten i svensk radio 1925–1960* (Stockholm 2005)
- Engblom, Lars-Åke, *Radio- och TV-folket. Rekrytering av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925–1996* (Stockholm 1998)
- Engblom, Lars-Åke, "Varför professionalisering?", i Agneta Lindblom Hulthén (red.), *Journalisternas bok* (Stockholm 2001)
- Engblom, Lars-Åke, "Tidningarna dör men pressen lever", *Den svenska pressens historia IV* (Stockholm 2002)
- Eriksson, Gunnar & Karin Johannisson (red.), *Den akademiska gemenskapen. Universitetets idé och identitet. Ett symposium till Tore Frängsmyrs 60-årsdag* (Uppsala 1999)
- Eriksson, Rikard, *Psykoteknik. Kulturell fabricering av personlig identitet* (Stockholm 1999)
- Erixon Arreman, Inger, *Att rubba föreställningar och bryta traditioner. Forskningsutveckling, makt och förändring i svensk lärarutbildning* (Umeå 2005)
- Fareld, Victoria, *Att vara utom sig inom sig. Charles Taylor, erkännandet och Hegels aktualitet* (Göteborg 2007)
- Foucault, Michel, "Two lectures", i Colin Gordon (red.), *Power/Knowledge. Selected interviews & other writings 1972–1977* (New York 1980)
- Frölich, Romy & Christina Holtz-Bacha (red.), *Journalism education in Europe and North America. An international comparison* (Cresskill 2003)
- Funcke, Nils, *Tryckfriheten. Ordets män och statsmakterna* (Stockholm 2006)
- Furhoff, Lars, *Makten över journalistiken* (Stockholm 1986)
- Furuland, Lars, *Folkhögskola – en bildningsväg för svenska författare* (Stockholm 1971)
- Furuland, Lars, *Folkbildningens och folkrörelsernas betydelse för arbetarlitteraturen i Sverige* (Lindköping 2007)
- Gardeström, Elin, "Lars Furhoff och den liberala pressideologin", *Presshistorisk årsbok 2006*
- Gardeström, Elin, "Four theories of the press. Boken som vägrar bli presshistoria", *Nordicom Information* 1–2, 2009
- Gouldner, Alvin, *The future of intellectuals and the rise of the new class* (London 1979)
- Greenwood, Ernest, "Attributes of a profession", *Social Work*, 2, 1957
- Gustavsson, Bernt, *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället* (Stockholm 1996)
- Gustavsson, Bernt, "Radio, bildning och modernisering", i Bengt Sandin (red.), *Bildning, utbildning, journalistik. Perspektiv på utbildningsprogrammets ideologiska, organisatoriska och personella förutsättningar* (Stockholm 2006)
- Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet. Kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället* (Lund 1984)
- Hadenius, Stig & Lennart Weibull & Ingela Wadbring, *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala tidsåldern* (Stockholm 2008)

- Hadenius, Stig & Lennart Weibull, *Partipressens död?* Svensk informationsmediecenter, nr 91:4
- Hallin, Daniel C. & Paolo Mancini, *Comparing media systems. Three models of the media and politics* (Cambridge 2004)
- Herbst, Jürgen, "Beyond the debate over revisionism. Three educational pasts writ large", *History of Education Quarterly*, vol. 20, nr. 2, 1980
- Holt, Kristoffer, *Publicisten Ivar Harrie. Ideologi, offentlighetsdebatt och idékritik i Expressen 1944–1960* (Stockholm 2008)
- Hovden, Jan Fredrik, *Profane and sacred. A study of the Norwegian journalistic field* (Bergen 2008)
- Hultén, Britt, "Utbildning – behövs det?", i Agneta Lindblom Hulthén (red.), *Journalisternas bok* (Stockholm 2001)
- Hultén, Lars J., *Journalistikens villkor. Om plikten att informera och lusten att berätta* (Stockholm 1993)
- Hultén, Lars J., *Orden och pengarna. Om kamp och kapitulation inom journalistiken* (Stockholm 1999)
- Hvitfelt, Håkan, "Vad är journalistforskning", *Nordicom Information*, nr 1–2, 1989
- Hägg, Göran, *Välfärdsåren. Svensk historia 1945–1986* (Stockholm 2006)
- Ighe, Ann & Bertil Fridén, *När menighetsbesvär skulle bli tjänstetid. Ett femtioårsperspektiv på sacionom- och förvaltningsutbildningen i Göteborg* (Göteborg 1994)
- Jarlbrink, Johan, *Det våras för journalisten. Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal* (Stockholm 2009)
- Jonsson, Sverker, "Kallet blir ett yrke", *Den svenska pressens historia IV* (Stockholm 2002)
- Josefsson, Sven-Olof, *Året var 1968. Universitetskris och studentrevolt i Stockholm och Lund* (Göteborg 1996)
- Joseph, Beati, "Journalism education", i Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch (red.), *Handbook of journalism studies* (New York 2008)
- Jönhill, Jan Inge, *Samhället som system och dess ekologiska omvärld. En studie i Niklas Luhmanns sociologiska systemteori* (Lund 1997)
- Karlsruhn, Thomas, *Passage mellan medier. Vilém Flusser, datorn och skriften* (Göteborg 2005)
- Kocka, Jürgen, "'Bürgertum' and professions in the nineteenth century. Two alternative approaches", i Michael Burrage & Rolf Torstendahl (red.), *Professions in theory and history. Rethinking the study of professions* (London 1990)
- Konnander, Benkt (red.), *Rapport från Edenmans departement. Utbildningspolitiken i ecklesiastikdepartementet 1957–67* (Stockholm 2002)
- Konnander, Benkt (red.), *Departementet i skuggan av U 68. Rapport om universitetspolitiken i utbildningsdepartementet 1967–76* (Stockholm 2004)
- Konnander, Benkt (red.), *Ett departement från Erlander till Edenman. Universitetspolitiken i ecklesiastikdepartementet 1945–57* (Stockholm 2010)
- Kåhl, Ingela, *Socialarbetarkåren. Den lindansande professionen* (Lund 1995)
- Larsson, Anna, *Det moderna samhällets vetenskap. Om etableringen av sociologi i Sverige 1930–1955* (Umeå 2001)
- Larsson, Sören, "Lars Furhoff och jag", *Presshistorisk årsbok* 2001
- Leth, Göran, "Amerikaniseringen av Dagens Nyheter", *Presshistorisk årsbok* 1990
- Leth, Göran, "De liberala idéerna och pressen", i Ulla Carlsson (red.), *Medierna i samhället. Igår, idag, imorgon* (Göteborg 1996)
- Liedman, Sven-Eric, *Om ideologi och ideologianalys* (Göteborg 1984)

- Liedman, Sven-Eric & Lennart Olausson (red.), *Ideologi och institution. Om forskning och högre utbildning 1880–2000* (Stockholm 1988)
- Liedman, Sven-Eric, *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria* (Stockholm 1997)
- Liedman, Sven-Eric, *Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper* (Stockholm 2001)
- Lindberg, Owe, *Talet om lärarutbildning* (Örebro 2002)
- Lindberg, Sven-Ola, "Den femte socialhögskolan – i backspegeln", i Elinor Brunnberg (red.), *Socionomutbildning i omvandling* (Örebro 2007)
- Lindberg, Viveca, *Yrkesutbildning i omvandling. En studie av lärandepraktiker och kunskapsformationer* (Stockholm 2003)
- Lindensjö, Bo, *Problem och handlingslinjer i sextioalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977)
- Lindskog, Lars G., *Alva Myrdal. "Förnuftet måste segra!"* (Stockholm 1986)
- Linné, Agneta, *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen* (Stockholm 1996)
- Luhmann, Niklas, *The reality of the mass media* (Cambridge 2000)
- Lundberg, Dan & Olof Hultén, *Individen och massmedia* (Stockholm 1968)
- Lundell, Patrik, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750–1850* (Lund 2002)
- Lundell, Patrik, "Det goda samhällets tjänare iscensatt. Kring en pressutställning 1945", i Martin Kylhammar & Michael Godhe (red.), *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar* (Stockholm 2005)
- Lundell, Patrik, "Ett vanställt och vanställande medium. Om makten över pressen – och föreställningarna om den", i Martin Kylhammar & Jean-Francois Battail, *Det vanställda ordet. Om den svåra konsten att värna sin integritet* (Stockholm 2006)
- Lundström, Gunilla, "Amerikaniseringen tar fart", *Den svenska pressens historia III* (Stockholm 2001)
- Löfgren, Monica, "Synen på de yrkesetiska reglerna", i Lennart Weibull (red.), *Svenska journalister ett grupporträtt* (Stockholm 1991)
- Lövheim, Daniel, *Att inteckna framtiden. Läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900–1965* (Uppsala 2006)
- McIntyre, Jerilyn S., "Repositioning a landmark. The Hutchins commission and freedom of the press", *Critical Studies in Mass Communication*, vol. 4, nr 2, 1987
- Medsger, Betty, *Winds of change. Challenges confronting journalism education* (Arlington 1996)
- Medsger, Betty, "Evolution of journalism education in the US", i Hugo de Burgh (red.), *Making journalists* (New York 2005)
- Melin-Higgins, Margareta, *Pedagoger och spårhundar. En studie av svenska journalisters yrkesideal* (Göteborg 1996)
- Murray, Mac, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933–1985* (Göteborg 1988)
- Nerman, Bengt, *Om erfarenheten. En studie i skapandets villkor* (Stockholm 1982)
- Nerman, Bengt, "Makt och metod. Kring massmedier och maktutredning", *Nordicom Information* 1990:4
- Nerone, John C. (red.), *Last rights. Revisiting four theories of the press* (Urbana 1995)
- Nilsson, Anders, *Studiefinansiering och social rekrytering till högre utbildning 1920–1976* (Lund 1984)

- Nordenstreng, Kaarle & Herbert I. Schiller (red.), *National sovereignty and international communication* (New Jersey 1979)
- Nordmark, Dag, "Liberalernas segertåg", i *Den svenska pressens historia II* (Stockholm 2001)
- Nygren, Gunnar, *Skilda medievärldar. Lokal offentlighet och lokala medier i Stockholm* (Stockholm/Stehag 2005)
- Odén, Tomas A. & Lennart Weibull, "Presstödet före presstödet. Om näringslivets bidrag till den borgerliga pressen", *Presshistorisk årsbok* 2010
- Perkin, Harold, *The rise of professional society. England since 1880* (London 1989)
- Persson, Sofia, *Läraryrkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca 1800–2000* (Göteborg 2008)
- Peters, John Durham, "Institutional sources of intellectual poverty in communication research", *Communication Research*, vol. 13, nr. 4, 1986
- Petersen, Jorn Henrik, "Om journalistikken i den akademiske republik", *Nordicom Information*, 2003:1–2
- Pettersson, Birgit, "Journalisternas långsamma professionalisering", i Karl Erik Gustafsson & Per Rydén (red.), *Tema presshistoria* (Göteborg 2002)
- Pettersson, Birgit, "A-pressen och journalistyrkets professionalisering fram till efterkrigstiden", *Arbetshistoria*, 2004:3
- Pettersson, Birgit, *Från journalist till murvel. Journalistyrkets professionalisering från 1900 till 1960-talet* (Göteborg 2006)
- Pettersson, Lars, "Pedagogik och historia. En komplicerad berättelse", i Staffan Selander (red.), *Kobran, nallen och majen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning* (Stockholm 2003)
- Phillips, Angela, "Who's to make journalists?", i Hugo de Burgh (red.), *Making journalists* (New York 2005)
- Ploman, Edward W., "Satelite broadcasting, national sovereignty, and free flow of information", i Kaarle Nordenstreng & Herbert I. Schiller (red.), *National sovereignty and international communication* (New Jersey 1979)
- Pole, Jefferson, "The new history of mass communication research", i David W. Park & Jefferson Pole (red.), *The history of media and communication research* (New York 2008)
- Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu* (Lund 2004)
- Rosengren, Cecilia, *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige* (Stockholm/Stehag 1999)
- Rosengren, Mats, *Doxologi. En essä om kunskap* (Åstorp 2002)
- Rothstein, Bo, *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik* (Stockholm 1992)
- Ruin, Hans, "Frihetens hemlighet och bildningens uppgift", i Bernt Gustavsson (red.), *Bildningens förvandlingar* (Göteborg 2007)
- Runeby, Nils, *Dygd och vetande. Ur de bildades historia* (Stockholm 1995)
- Sandlund, Elisabeth, "Beredskap och repression", *Den svenska pressens historia III* (Stockholm 2001)
- Schudson, Michael & Chris Anderson, "Objectivity, professionalism, and truth seeking in journalism" i Karin Wahl-Jorgensen & Thomas Hanitzsch (red.), *The handbook of journalism studies* (New York 2009)

- Sciulli, David, "Continental sociology of professions today. Conceptual contributions", *Current Sociology*, vol. 53, 2005
- Segerstedt, Torgny T., *Den akademiska friheten 1809–1832* (Uppsala 1976)
- Selander, Staffan (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989)
- Skinner, Quentin, "Meaning and understanding in the history of ideas", i James Tully (red.), *Meaning and context. Quentin Skinner and his critics* (New Jersey 1988)
- Sköldberg, Kaj & Miriam Salzer-Mörling, *Över tidens gränser. Visioner och fragment i det akademiska livet* (Stockholm 2002)
- Sparks, Colin, "Media theory after the fall of European communism. Why the old models from east and west won't do anymore", i James Curran & Myung-Jin Park (red.), *De-westernizing media studies* (London 2000)
- Stenlås, Niklas, *Den inre kretsen. Den svenska ekonomiska elitens inflytande över partipolitik och opinionsbildning 1940–1949* (Uppsala 1998)
- Strömholm, Stig, *Den svenska högskolan. Lägesbestämning och framtidsdebatt* (Stockholm 1994)
- Stuart, Adam G., "The education of journalists", *Journalism* 2001:2
- Sundgren, Per, *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander* (Stockholm 2007)
- Sundvik, Ivar, *100 år för ordets frihet. Publicister i samhällsordningen 1874–1974* (Stockholm 1974)
- Svensson, Lennart G., *Från bildning till utbildning, del III. Universitetens omvandling från 1870 till 1970-tal* (Göteborg 1980)
- Terzis, Georgios (red.), *European journalism education* (Bristol 2009)
- Thavenius, Jan, *Den motsägelsefulla bildningen* (Stockholm 1995)
- Thompson, John B., *Medierna och moderniteten* (Göteborg 2001)
- Thurén, Torsten, *Ljusets riddare eller djävulens advokat. En bok om den journalistiska yrkesrollen* (Stockholm 1988)
- Torstendahl, Rolf, "Professionalisering, stat och kunskapsbas", i Staffan Selander (red.), *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund* (Lund 1989)
- Tumber, Howard & Marina Prentoulis, "Journalism and the making of a profession", i Hugo de Burgh (red.), *Making journalists* (New York 2005)
- Weibull, Lennart (red.), *Svenska journalister. Ett grupporträtt* (Stockholm 1991)
- Weibull, Lennart & Britt Börjesson, *Publicistiska seder* (Stockholm 1995)
- Westerståhl, Jörgen & Mårten Persson, *Demokrati och intresserepresentation. En principdiskussion* (Stockholm 1975)
- Wiik, Jenny, *Journalism in transition. The professional identity of Swedish journalists* (Göteborg 2010)
- Windahl, Swen, *Professionella kommunikatörer. En explorativ studie* (Lund 1975)
- Zelizer, Barbie, *Taking journalism seriously. News and the academy* (Thousand Oaks 2004)
- Östberg, Kjell, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna* (Stockholm 2002)

Personregister

A

Ahlström, Yngvar 167
Ahrnstedt, Pelle 36, 136
Alfvégren, Lars 153, 174, 188, 192, 195, 232,
233, 237
Anderson, Burnett 122
Anderson, Ivar 55 ff, 63 ff, 73–80, 82 f, 90,
227
Andersson, Nils 56, 65, 71, 243
Archer, Margaret 27 f, 72, 116, 182, 210, 252,
260
Aspenström, Werner 102

B

Baschwitz, K. 131
Becker, Lee B. 19, 252
Beckman, K. Ew. 130
Bentham, Jeremy 37
Berglund, Ingemar 157, 172
Berlin, Hjalmar 56
Björnsson, Erik 149, 152 f, 167, 174 f
Blanchard, Margaret 87–90, 93 ff, 105–109
Blomqvist, Göran 35, 40, 42 f
Boethius, Axel 49
Boëthius, Axel 70, 72, 122
Bonnier Jr., Albert 139, 141
Bourdieu, Pierre 10, 27–33, 39, 41 ff, 45, 155,
195, 252, 258–261, 263 f, 272, 277
Boylan, James 20, 82, 88
Bruhner, Göran Albinsson 24, 258
Byttner, Anders 63
Börjesson, John 4, 65, 76, 216

C

Carey, James 10, 20 f

Carlshamre, Nils 167, 174
Casparrsson, Ragnar 121

D

Dahlqvist, Börje 194 f, 244
Dahlstedt, Sten 26, 269
Dansk, Lennart 135, 139 ff, 147
Dehlgren, Sten 48, 56, 59, 64
Desmond, Robert W. 85 f, 89, 96–99, 110

E

Edenman, Ragnar 119, 133, 138, 150, 158,
160, 163, 170, 173 f, 177, 181 f, 196, 201 f
Edling, Martha 26 f
Eek, Hilding 87, 92 f, 107, 109 f
Eggleston, Wilfred 143
Ehn, Billy 41, 43
Ehne, Jan-Erik 204, 213
Ehnmark, Anders 115 f, 126
Ekberg, Kerstin 221
Ekblom, Harry 221, 245
Ekecrantz, Jan 11, 32, 38 f
Ekman, Ernst L. 65
Ekman, Ernst L. 68
Ekman, Ragnar 62, 71, 77 f, 82
Elmgren, Bo 205
Engblom, Lars-Åke 16, 24, 29, 60, 102, 134
f, 202
Eriksson, Jörgen I. 41, 151, 173, 188 f, 235
Erlander, Tage 14, 82, 123, 133

F

Fink, Troels 143
Fridén, Bertil 26
Furhoff, Anna-Karin 191, 204, 238–242

Furhoff, Lars 7, 37, 187, 195, 197 f, 204, 208,
213, 230, 232 f, 238–243, 245, 248, 257
f, 265

Furuland, Lars 49 f, 203

G

Gouldner, Alvin 22

Grandien, Alf 101

Greenwood, Ernest 21

H

Habermas, Jürgen 37, 242

Hallerby, Nils 66, 71

Hallvig, Ivar 138 f, 146, 166 f

Hambraeus, Gunnar 162–166

Hansson, Per Albin 55

Hansson, Sigfrid 51

Harrie, Ivar 60, 75, 129

Hästad, Elis 126 f, 129, 137, 139, 148, 183, 194

Heckscher, Gunnar 62, 133

Hedlund, Ragnar 226 f

Hellström, Gunnar 139, 148

Hernelius, Allan 79, 90 f, 93 f, 96, 107,
128 f, 139, 141, 146–149

Hierta, Lars Johan 35

Hjörne, Harry 47, 56, 64 ff, 76, 130

Hultén, Britt 18, 38, 47, 97, 150, 230, 249,
259, 263

Humboldt, Wilhelm von 40

Hutchins, Maynard 79, 81

Håkansson, Harald 162, 171

Högström, Alf 162, 171

Höjer, Benjamin 25, 40, 257

I

Ighe, Ann 26

J

Jarlbrink, Johan 18, 46 f, 73, 100, 102, 264

Johansson, Allan 158

Johansson, Axel 63

Johansson, Conrad 58

Johansson, Gösta 121, 195

Just, Carl 140

K

Kayser, Jacques 108

Kihlberg, Leif 49

Klockare, Sigurd 120

Kocka, Jürgen 22, 23

Konnander, Benkt 132 f, 158, 160, 164, 166,
171, 173 f, 179 f, 196, 230

L

Lagerquist, Börje 124, 139, 141, 145, 175, 236

Lagerstedt, Lars 194 f

Langlet, Valdemar 45, 258

Larsen, Olav 74

Larsson, Anna 162

Larsson, Sören 239, 242

Lazarsfeld, Paul 127

Lennart, Nilsson 242

Liedman, Sven-Eric 14 f, 27, 32 f, 265, 272

Lindahl, Göran G. 161, 174, 187

Lindahl, Mac 122

Lindh, Jan-Eric 225

Lindholm, Paul 133

Lindqvist, Sven 66, 177

Lindström, Magnus 231

Lippman, Walter 131

Ljunglund, Leon 47

Luce, Henry 79

Luhmann, Niklas 30 ff

Lundeborg, Ragnar 46

Lundmark, Arne 130

Lundmark, Lennart 231 ff, 245

Luthander, Lennart 129

Löfgren, Orvar 13, 41, 43

M

Malmström, Edgar 101

Markel, Lester 106

Medsger, Betty 10 f, 20 f

Melin-Higgins, Margareta 23 f, 217, 228

Michanek, K. G. 95, 172

Mill, John Stuart 37

Moberg, Åsa 244

Moberg, Sven 159 f

Murray, Mac 160 f, 176

Myrdal, Alva 103, 108, III, 120
 Myrdal, Gunnar 83, 103
 Münsterberg, Hugo 188
 Möller, Gustav 51

N

Nerman, Bengt 198, 232, 236, 238, 240 f,
 244 f, 248, 258 ff, 263
 Netzén, Gösta 137
 Nilsson, Anders 52, 65, 119, 159
 Nilsson, Lennart 242
 Norrman, David 83
 Nycop, Carl-Adam 60
 Nydahl, Gustaf 148 f

O

Olausson, Lennart 32 f
 Olson, Axel R. 56
 Olsson, Tom 11, 32

P

Palm, Bertil 14, 139, 244
 Pehrsson, Elisabeth 243
 Perkin, Harold 22, 258
 Petersen, Jorn Henrik 10
 Peterson, P. G. 70
 Petersson, Birgit 13, 23 f, 51
 Petersson, Knut 59, 66
 Petersson, Olof 9, 212, 258
 Poppius, Set 45 f, 66 f, 70–73, 117 f, 125,
 140, 154, 203, 212, 248
 Pulitzer, Joseph 20, 123

R

Rau, Chalapater 143
 Reuterswård, Gustaf 56
 Ruin, Olof 15, 174
 Runeby, Nils 40, 176, 264
 Rynell, Stig 61 ff, 65, 68, 77
 Rönquist, Per-Erik 162 f, 165

S

Sandler, Rickard 51, 55
 Sandler, Åke 51, 101

Sandstedt, Sven 6, 65, 69, 101, 129, 137 ff,
 142, 144 f, 149 ff, 203
 Schramm, Wilbur 128
 Scott, C. P. 98
 Segerstedt, Torgny, den äldre 40, 47 f, 55,
 57 f
 Segerstedt, Torgny, den yngre 162 f, 169 ff,
 262 f
 Skinner, Quentin 34
 Ståhl, Manne 132, 138 f, 172
 Stenlås, Niklas 83, 118
 Strand, Melker 232, 235
 Ströhm, Bertil 137 ff, 141, 145 f, 151 f, 166 f,
 171–174, 187, 192, 203, 232, 235 f, 244 f
 Sundell, Olof 59, 90, 128, 150 f, 167, 170,
 174, 192, 203
 Sundström, Gun-Britt 211, 221 f, 230, 234,
 237 ff
 Svanberg, Victor 195
 Svensson, Olle 205 f
 Söderström, Herbert 36, 126, 136

T

Thurén, Torsten 198, 222, 230 f, 233, 238–
 241, 249, 264
 Thörnlund, Albin 134, 137, 139, 141
 Tingsten, Herbert 102, 239
 Tirén, Sverker 231 ff, 239, 242 f
 Torekull, Bertil 126
 Treving, Nils Birger 172, 195
 Tunberg, Sven 58, 126, 128

U

Ulvenstam, Lars-Henrik 101, 122 f

V

Vougt, Allan 56

W

Wallis, Kurt 51 f
 Wallin, Ulf 222, 231, 233, 249
 Ward, Bengt 231 ff, 249
 Weibull, Curt 48 f, 66, 122 f
 Weibull, Lennart 13, 16, 23 f, 36, 38, 76, 83,
 228

Wermelin, Olof 172
Westerstahl, Jörgen 29, 130 f, 171, 174, 188,
192, 228
Wettergren, Gunilla 226 f, 234
Wigforss, Ernst 121
Wrigstad, Per 240
Wästberg, Erik 101
Wästberg, Per 249

Z

Zachrisson, Bror 145, 149 f, 162, 164 ff, 167
Zelizer, Barbie 11, 257

Ö

Östberg, Kjell 196, 227 ff, 234
Öste, Bengt 101
Österberg, Rolf 243
Östlund, Hilding 71